

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1975, LETNIK XII, UDK 3

3

IZ VSEBINE

Boris Majer: Med svobod in odgovornostjo

Adolf Bibič: Smotri politologije

Stane Markič: Družbenopolitični zbori in nekateri njihovi problemi

Lenart Šetinc: Obveščanje v delegatskih odnosih

ZK danes: Na temo o krepitvi idejnopolitične vloge ZK pišejo: Adolf Bibič, Marjan Britovšek, Zvone Cajnko, Maca Jogan, Oto Norčič, Andrej Kirn, Zdravko Mlinar, Beno Zupančič in Anton Žun

Lojze Vezočnik: K liberalističnim tezam o prostem pristopu k naravnim virom in surovinam

Andrej Kirn: Tostran in onstran »meja spoznanja«

Miran Mejak: Struktura potreb dežel v razvoju

Jerzy Kmita-Włodzimierz Lawniczak: Marksizem in empirizem

TEORIJA IN PRAKSA

1975

3

revija za družbena vprašanja, let. 12, št. 3, str. 209—368, Ljubljana, marec 1975

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Šiftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vežočnik, France Vreg, Boris Ziherl

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 80 din, za delovne organizacije 150 din, za tujino 200 din (12 dolarjev), v prosti prodaji je cena enojne številke 10 din in dvojne 20 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- BORIS MAJER: Med svobodo in odgovornostjo 211

ČLANKI, RAZPRAVE:

- ADOLF BIBIČ: Smotri politologije 218
 STANE MARKIČ: Družbenopolitični zbori in nekateri njihovi problemi 235
 LENART ŠETINC: Obveščanje v delegatskih odnosih 247

ZVEZA KOMUNISTOV DANES:

- Krepitev idejnopolitične vloge ZK 259
 ADOLF BIBIČ: Idejnopolitična vloga osnovne organizacije 260
 MARJAN BRITOVSEK: Znanost je vselej angažirana 265
 ZVONE CAJNKO: Delovni program komunistov na mariborskih visokošolskih zavodih 267
 MACA JOGAN: Izrivanje marksizma v ime nu »čiste« znanosti 269
 ANDREJ KIRN: Zakaj komunisti zanemarjajo individualno marksistično izobraževanje? 272
 ZDRAVKO MLINAR: Vodična vloga ZK na področju družboslovja 274
 OTO NORČIČ: Vodenje gospodarstva in idejna vloga ZK 277
 BENO ZUPANČIČ: Premalo razumevanja za intelektualno iskateljstvo 279
 ANTON ŽUN: Idejna akcija in reforma visokega šolstva 282

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- PAVLE GANTAR-JOCO KLOPČIČ: Malomeščanske sapice 285
 MACA JOGAN: 1975 — emancipacija in »emancipacija« žensk 288
 IGOR RAVNIKAR: Kaj storiti, da bo naš izvoz konkurenčen 290

SOOČENJA:

- ANDREJ KIRN: Tostran in onstran »meja spoznanja« 294

MEDNARODNI ODNOSI:

- MOJCA DRČAR-MURKO: Evropska varnost in velike sile 309
 LOJZE VEZOČNIK: K liberalističnim tezam o prostem pristopu k naravnim virom in surovinam 312

DEZELE V RAZVOJU:

- MIRAN MEJAK: Struktura potreb dežel v razvoju 318

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

- JERZY KMITA-WŁODZIMIERZ LAWNI-CZAK: Marksizem in empirizem 335

PRIKAZI, RECENZIJE:

- EDVARD KARDELJ: Problemi naše socialistične graditve (Boštjan Markič) 353

- Iz domačih revij 357

- Listamo po tujih revijah 358

- Med novimi knjigami 360

- Bibliografija knjig in člankov 363

- Avtorski sinopsisi 367

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 12,
 št. 3, str. 209—368, Ljubljana,
 marec 1975

CONTENTS

EDITORIAL:

BORIS MAJER: Between Freedom and Responsibility 211

ARTICLES, STUDIES:

ADOLF BIBIČ: The Goals of Political Science 218
 STANE MARKIČ: Socio-political Chambers and Their Problems 235
 LENART SETINC: Informing under Conditions of Delegate Relationships 247

THE LEAGUE OF COMMUNISTS TO-DAY:

The Strengthening of the Ideological and Political Role of the League of Communists 259
 ADOLF BIBIČ: The Ideological and Political Role of the Basic Organization 260
 MARJAN BRITOVSEK: Science is always Ideologically Engaged 265
 ZVONE CAJNKO: The Working Program of Communists at High Schools in Maribor 267
 MACA JOGAN: The Ousting of Marxism in the Name of «Pure» Science 269
 ANDREJ KIRN: Why do the Communists Neglect Individual Study of Marxism 272
 ZDRAVKO MLINAR: The Leading Role of the League of Communists in the Field of Social Science 274
 OTO NORČIČ: The Directing of Economy and the Leading Role of the League of Communists 277
 BENO ZUPANČIČ: Insufficient Understanding for Intellectual Search 279
 ANTON ŽUN: The Ideological Action and the Reform of the University Education System 282

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

PAVLE GANTAR-JOCO KLOPČIČ: The Petty Bourgeois Breeze 285
 MACA JOGAN: 1975 — Emancipation and the «Emancipation of Women» 288
 IGOR RAVNIKAR: What Should be Done to Make our Export Competitive? 290

CONFRONTATIONS:

ANDREJ KIRN: The Limits of Knowledge 294

INTERNATIONAL RELATIONS:

MOJCA DRČAR-MURKO: European Security and the Great Powers 309
 LOJZE VEZOČNIK: On the Liberal Theses Concerning Free Access to Natural Resources and Raw Materials 312

DEVELOPING COUNTRIES:

MIRAN MEJAK: Developing Countries and the Structure of Their Needs 318

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

JERZY KMITA-WŁODZIMIERZ LAWNI-CZAK: Marxism and Empiricism 335

REVIEWS, NOTES:

EDVARD KARDELJ: The Problems of Our Socialist Construction (Boštjan Markič) 353
 The Domestic Reviews 357
 From Foreign Reviews 358
 Survey of New Books 360
 BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 363
 Authors' Synopses 367

СОДЕРЖАНИЕ

БОРИС МАЙЕР: Между свободой и ответственностью 211

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

АДОЛЬФ БИБИЧ: Цели политологии 218
 СТАНЕ МАРКИЧ: Общественно-политические собрания и некоторые их проблемы 235
 ЛЕНАРТ ШЕТИНЦ: Осведомление в делегатских отношениях 247

СОЮЗ КОММУНИСТОВ СЕГОДНЯ:

Укрепление идейно-политической роли Союза коммунистов 259
 АДОЛЬФ БИБИЧ: Идейно-политическая роль первичной организации 260
 МАРЯН БРИТОВШЕК: Наука всегда кому-то служит 265
 ЗВОНЕ ЦАЙНКО: Рабочая программа коммунистов в высших учебных заведениях Марибора 267
 МАЦА ИОГАН: Вытеснение марксизма во имя «чистой» науки 269
 АНДРЕЙ КИРН: Почему коммунисты пренебрегают индивидуальным изучением марксизма 272
 ЗДРАВКО МЛИНАР: Руководящая роль Союза коммунистов в области общественного развития 274
 ОТО НОРЧИЧ: Управление народным хозяйством и идейная роль СК 277
 БЕНО ЗУПАНЧИЧ: Недостаток внимания к поискам работников умственного труда 279
 АНТОН ЖУН: Идеологическая акция и реформа высшего образования 282

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ПАВЛЕ ГАНТАР — ИОЦО КЛОПЧИЧ: Мелкобуржуазные поветрия 285
 МАЦА ИОГАН: О настоящей и поддельной эмансипации женщин 288
 ИГОР РАВНИКАР: Что предпринять для конкурентоспособности отечественного экспорта? 290

ОЧНАЯ СТАВКА:

АНДРЕЙ КИРН: Границы «Рубежей познания» 294

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

МОИЦА ДРЧАР-МУРКО: Европейская безопасность и великие силы 309
 ЛОИЗЕ ВЕЗОЧНИК: По поводу либералистских положений о беспрепятственном доступе к источникам природных богатств и сырья 312

СТРАНЫ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ:

МИРАН МЕЈАК: Структура потребностей развивающихся стран 318

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ЕРЖИ КМИТА — ВЛОДЗИМИЕРЖ ЛАВНИЧАК: Марксизм и эмпиризм 335

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ЭВАРА КАРДЕЛЬ: Проблемы нашего социалистического строительства (Боштјан Маркич) 353
 По страницам отечественных журналов 357
 Перелистываем иностранные журналы 358
 Среди новых книг 360
 Библиография книг и статей 363
 Заметки об авторах 367

Med svobodo in odgovornostjo

Abstraktne resnice ni, resnica je vedno konkretna. To marksistično načelo velja tudi za vsa razmišljanja o razmerju med svobodo znanstvenega ustvarjanja in družbeno odgovornostjo, ki se ji ne more izogniti nihče, kdor javno deluje — bodisi kot znanstvenik ali družbenopolitični delavec. Zveza komunistov je v svojih programskih dokumentih jasno zapisala, da se zavzema za svobodo znanstvenega (in umetniškega) ustvarjanja, da mora biti znanost sama sebi sodnik, da pa je svoboda znanstvenega in vsakršnega ustvarjanja neločljivo povezana z družbeno odgovornostjo ustvarjalcev za razvoj samoupravnega socializma, za njegovo »človeško podobo«, za vizijo svobodnega, vsestransko razvitega človeka, povezanega v združenem delu, za osvoboditev dela in človeka.

Razmerje med svobodo in odgovornostjo je prav gotovo protislovno. Toda to protislovje ne tiči le v naravi obeh pojmov — svobode in odgovornosti — temveč se vsak dan razvzroča v konkretnem idejnem in političnem boju za revolucionarno ali konservativno vlogo obojega: svobode znanstvene ustvarjalnosti in njene družbene odgovornosti. Gre preprosto za vprašanje, čemu služi: revolucioniranju družbenih odnosov, ustvarjanju socialno pravične in humane človeške družbe, »komunizma kot dejanske, resnične razrešitve konflikta med človekom in naravo, človekom in človekom, posameznikom in rodом, nujnostjo in svobodo« (Marx), za ustvaritev družbe, v kateri bo »svoboda posameznika pogoj za svobodo vseh in obratno« — ali pa za podaljševanje življenja sodobni visoko razviti kapitalistični družbi multinacionalnih kompanij, razrednih, rasnih in nacionalnih konfliktov, blokovski razcepljenosti sveta, oboroževalni tekmi itn., z vsemi apokaliptičnimi nevarnostmi, ki iz tega izvirajo.

V čem je to protislovje? Prav gotovo je bila ena največjih pridobitev meščanskih revolucij svoboda znanstvenega ustvarjanja, ki pa si je le počasi in mukoma krčila pot — bolj ali manj dosledno, z večjimi ali manjšimi kompromisi — v boju s fevdalno aristokracijo, cerkvijo ter stoletja trajajočo miselno in ideološko tradicijo, od katere so se mukoma trgali celo najbolj napredni in najbolj daljnovidni duhovi takratnega časa. Vendar pa je meščanstvo izbojevalo relativno veliko svobodo znanstvenega ustvarjanja zgolj na tistih področjih, ki so bila posredno ali neposredno v interesu meščanskega razreda — v pridroslovju, v tehniki in

na tistih področjih duhovnega življenja, ki ni neposredno zadevalo življenjske interese novega družbenega razreda. Meščanstvu je uspelo, da je omejilo subverzivnost znanstvenih odkritij na tista področja, ki so bila neposredno v interesu samega meščanstva in kjer so mu bila neposredno potrebna za razvijanje produktivnih sil in njihovo tehnološko obvladovanje. To je ustvarjalo videz (in deloma tudi stvarno možnost) svobodnega znanstvenega raziskovanja na področju prirodnih znanosti in tehnologije kot razredno in politično vsaj navidezno nevtralnem področju. To je porajalo v tem delu znanstvenega sveta psihologijo znanstvene in strokovne etike, ki se je čutila zavezana zgolj strokovno-znanstvenim merilom in ki je ta merila — v celoti vzeto — tudi strogo in dosledno uveljavila.

Protislovje pa je udarilo na dan, ko so se najvidnejši in najpomembnejši sodobni znanstveniki, zlasti na področju nuklearne fizike, kemije in biologije, začeli zavedati usodne dalekosežnosti svojih znanstvenih odkritij, možnosti (in realnosti) njihove zlorabe za množično uničevanje ljudi, za utrjevanje fašizma in reakcionarnih družbenih režimov ter v končni liniji za usodo človeštva nasploh. Na tem nivoju pa zavezanost strokovnim in znanstvenim merilom posameznih strok, dosedanja strokovno-znanstvena etika ni več zadoščala: znanstveniki so se znašli v precepu med zavezanostjo tradicionalni strokovno-znanstveni etiki in družbeno odgovornostjo za posledice svojih odkritij. Začutili so, da je tudi znanost lahko manipulirana in da se znanstveniki sami vsaj dela odgovornosti za to ne bodo mogli več osvoboditi. Objavljanje »subverzivnih« znanstvenih odkritij je tako prenehalo biti stvar zgolj osebnega poguma, osebne hrabrosti, vprašanje kariere itd. (kadar je »javnost« iz ideoloških motivov zavračala ta odkritja), temveč je postalo mnogo globlje, mnogo usodnejše vprašanje etične odločitve, etično-političnega angažiranja ne le posameznega znanstvenika, temveč celih znanstvenih timov. Seveda obstoje danes znotraj prirodnih in tehničnih znanosti še vedno otočki in oaze, kjer ne prihaja do tako dramatičnih konfliktov in kjer strokovno-znanstvena etika še zadošča. Vendar pa se tudi tu že najavljajo problemi, ko je marsikateri projekt znanstveno, tehnološko in komercialno neoporečen, kljub temu pa ima lahko številne nepredvidljive posledice za biološko in ekološko ravnotežje narave, da o neposrednem uničevanju okolja niti ne govorimo. Vse to kaže, da razmerje svoboda — odgovornost ni nikakršna izmišljena dilema, temveč postaja vse bolj eno temeljnih protislovij današnjega sveta.

Isto velja tudi za družbene vede. Tudi tu so meščanske revolucije — zlasti v začetni fazi — ustvarile široke možnosti za svobodo znanstvenega proučevanja, saj so jih k temu silile neposredne potrebe boja s preživelinimi družbenimi formacijami in njihovo ideologijo. Vendar pa je tu razvoj potekal bistveno drugače kot na področju prirodnih znanosti in tehnologije. Zlasti v postrevolucionarni fazi, ko se je meščanstvo znašlo v boju proti proletariatu kot »grobarju kapitalističnega sveta«, ko se je meščan-

ska družba zapletala v vse težja gospodarska in politična protislovja, ko je po oktobrski revoluciji, zlasti pa po drugi svetovni vojni postal socializem svetovni proces in ko je hkrati prišlo do začasne stabilizacije t. im. poznega kapitalizma, zlasti v industrijsko najvišje razvitih kapitalističnih deželah, je postala meščanska ideološka indoktrinacija družbenih znanosti čedalje očitnejša in agresivnejša. Vendar je znalo meščanstvo tudi tu ustvariti družbenim znanostim razmeroma širok manevrski prostor svobodnega raziskovanja na tistih področjih, ki niso neposredno in življenjsko zadevala v interese same kapitalistične družbene ureditve in ki so — zlasti na ravni mikrosocialnih skupin — lahko prispevala k stabilizaciji osnovnega kapitalističnega produkcijskega odnosa, k odpravljanju oziroma ublaževanju socialnih napetosti in k gladkejšemu teku celotne industrijske mašinerije, ne glede na posamezne kritike »postindustrijske potrošniške družbe«, ki jih je sodobna meščanska družba kljub ostem, ki tičijo v njih, vedno znala »konstruktivno« absorbirati in obrniti v svoj prid.

Zlasti meščanska sociologija je razvila v zadnjem obdobju silno bogato empirično metodologijo, opirajoč se pri tem na najnovejše dosežke matematike, semiotike, strukturalne analize itd., ki ima ne glede na ideološke implikacije nesporno znanstveno vrednost. Vse to ustvarja videz ideološko nevtralne znanosti — po zgledu prirodoslovja in tehnologije, — ki naj bi bila univerzalno uporabljiva (ali kakor pravijo filozofi »razpoložljiva«), čeprav je v znatnem svojem delu preračunana prav na potrebe socialnorazredne in idejnopolitične stabilizacije poznega kapitalizma. Hkrati pa opisano pojmovanje družbenih znanosti natanko ustreza tehnokratsko managerski transformaciji poznega kapitalizma in — kar je zlasti zanimivo — tistim tehnokratsko etatističnim strukturam v deželah administrativnega socializma, ki imajo prav tako pred očmi stabilizacijo in tehnološki razvoj obstoječega družbenega stanja brez kake radikalnejše revolucionarne preobrazbe.

Vendar se najlucidnejši duhovi tudi na področju družboslovja — podobno kot v konici prirodnih znanosti in tehnologije — vse bolj zavedajo družbenih posledic navedenega trenda družboslovnih znanosti, njihove neposredne vpetosti v voz poznokapitalistične ali administrativno socialistične tehnobirokracije ter njihovo razčlovečujoče družbene vizije. Hkrati pa postaja najprodornejšim družboslovcem v svetu vse jasneje, da imajo apokaliptične nevarnosti nekontroliranega tehnološkega razvoja (vključno s podrejanjem znanosti strateškim ciljem velekapitala in multinacionalnih kompanij) svoj realni, resnični vzrok v nerazrešenih socialnih in razrednih protislovjih današnjega sveta, v poglobljajočem se prepadu med razvitimi in nerazvitimi, v blokovski delitvi sveta in iz nje izvirujoči oboroževalni tekmi, kjer lahko »nori posameznik« vsak trenutek pahne človeštvo v nuklearno katastrofo, in da zato družbena odgovornost sociologov in družboslovcev sploh ni nič manjša od odgovornosti armade nuklearnih fizikov, kemikov, biologov itd., ki v svojih laboratorijih načr-

tujejo in pripravljajo množična uničevalna sredstva — temveč v idejno-političnem smislu morda še večja.

Nikdar v zgodovini ni bila odgovornost znanosti pred človeštvom in za človeštvo večja kakor je danes — in to ne samo znanosti nasploh, temveč vsakega posameznega znanstvenika, vsakega posameznega znanstvenega tima, vsake posamezne znanstvene ustanove. Ali to pomeni, da je treba omejiti svobodo znanosti, svobodo znanstvenega raziskovanja, znanstvene in vsakršne ustvarjalnosti? Nikakor ne. Vsako omejevanje znanosti in svobodne ustvarjalnosti bi nas vrglo ne samo daleč nazaj, temveč bi priklicalo v življenje duhove, ki niso nič manj nevarni od zlorabe znanstvene in ustvarjalne svobode: dogmatike, konservativce, vladavino povprečnega, brezosebnega, humus za tisto, kar imenujemo danes v nasprotju z radikalnim duhom ustvarjalnega marksizma — »konservativno mišljenje«.

Gre za združitev znanstvene in ustvarjalne svobode z zavestjo globoke družbene odgovornosti v novi dialektični kvaliteti, v dialektični sintezi svobode in odgovornosti, kakršno neizogibno zahteva naš čas. Pri tem se je treba zavedati, da ta nova kvaliteta, ta nova sinteza ni enkratno dejanje, temveč proces, boj, nenehno in vztrajno razreševanje protislovja, ki se mu ni mogoče izogniti, ki ga je treba sprejeti, ki ni abstraktna formula, temveč živa dejanskost, vsakokratna zgodovinska konkrekcija. Zato vsaka še tako lepa in vzvišena deklamacija o svobodi znanosti, o svobodi znanstvenega ustvarjanja in vsakršne ustvarjalnosti sploh brez analize konkretnega zgodovinskega trenutka, brez analize zgodovinske konkrekcije izzveneva v prazno, ne pomeni nič (ali morda celo nekaj prav obratnega), kakor na drugi strani vse deklamacije o družbeni odgovornosti prav tako izzvenevajo v prazno, če ne upoštevajo narave znanosti, znanstvene in vsakršne ustvarjalnosti, njene lastne, specifične logike, njenih protislovij in njenih meja.

Znanstveno raziskovanje je zmeraj »avanturizem«, avanturizem v tem smislu, da ne moremo točno predvidevati, kaj bomo odkrili, kakšne bodo posledice novih znanstvenih odkritij za dosedanje teorije in kakšni utegnejo biti družbeni učinki novih odkritij. »Subverzivnost« novih znanstvenih odkritij v odnosu do obstoječe znanstvene in ideološke slike sveta, pa seveda tudi do obstoječega družbenega stanja je neizogibna, in stopnja oziroma meja »absorbicije« novih znanstvenih odkritij je zmerom eden bistvenih pokazateljev vitalnosti ali preživelosti določenega družbenega stanja. Meščanska družba nedvomno prenese skoraj neomejeno »absorbicijo« znanstveno tehnoloških inovacij, dokler ne ogrožajo osnove kapitalističnega produkcijskega odnosa (oziroma jih celo terja), je pa silno občutljiva (in ranljiva) za »subverzivnost« znanstvenih odkritij v družbenih znanostih na makronivoju (zadevajočem samo bistvo kapitalističnega produkcijsko-lastninskega odnosa). Tu se začenja ideološki značaj in ideološka indoktrinacija »meščanskega« družboslovja, tu za meščansko družbo tudi ni nobenega kompromisa. Tu prihaja tudi najbolj do izraza

agresivnost meščanske ideološke indoktrinacije, ki se največkrat skriva (z izjemo fašističnih režimov, kjer je ta indoktrinacija brutalno neposredna) za dimno zaveso fraze o »svobodni znanosti« (zlasti, kjer gre za subverzijo v socialističnih ali neuvrščениh deželah) in »sodobne« pozitivistične ali iracionalistične meščanske filozofije.

Prav v tem je največja prednost našega odprtega samoupravnega socialističnega sistema tudi za samo ustvarjalno svobodo znanosti, za razširitev njenih socialnorazrednih meja. V naši samoupravni družbi je znanost osvobojena vseh tistih ideoloških pregrad in tabujev, ki omejujejo napredno družboslovno misel v meščanskem svetu. Nasprotno, v njenem neposrednem interesu je, da prebija vse dosedanje horizonte, da gre odločno in radikalno naprej od tistega, kjer razredni interes meščanske družbe še zaustavlja tudi najnaprednejši del meščanske družboslovne misli. Hkrati pa je znanost in še posebej družbena misel v naši družbi načelno osvobojena tudi vseh dogmatskih, pragmatistično etatističnih ideoloških spon in ozirov, ki v nekaterih deželah administrativnega socializma — kljub večjim ali manjšim koncesijam — še vedno v znatni meri »disciplinirajo« družbeno misel. V interesu naše družbe kot neuvrščene samoupravne socialistične dežele je prav nasprotno: da odločno in radikalno ruši vse preživele dogmatske okvire in predsodke, ki se ji še postavljajo kot ovira pri odkrivanju in uresničevanju njene izvirne, samostojne samoupravne poti v socializem. Še več: naša družbenopolitična, teoretična, filozofska misel mora rušiti vse preživele dogme in obrazce, mora iskati nove odgovore na vprašanja, ki jih iz dneva v dan postavlja pred njo izredno dinamična, zapletena in često tudi protislovna pot našega družbenega razvoja.

Vse to dokazuje, da obstoje v naši družbi velike potencialne možnosti prav za razvoj družbenih znanosti, za njihov prodor preko doslej obstoječih okvirov. Vendar pa teh možnosti še zdaleč nismo uresničili in morda niti prav zaznali, ne zunaj znanosti niti v znanosti sami. Naša družba se zaradi svoje odprtosti in svojega specifičnega položaja razvija izredno protislovno in navzkrižnost partikularističnih interesov dostikrat zastira pogled na generalni kurz našega razvoja. To prihaja do izraza tudi v znanosti, v odnosu znanosti do družbe in družbe do znanosti. Prav vsakokratna trenutna prevlada partikularističnih interesov posameznih družbenih okolij, skupin, struktur, klik itd. nad generalnim kurzom našega družbenega razvoja lahko ogrozi in večkrat tudi dejansko ogroža velike potencialne možnosti, ki jih odpira naš družbeni razvoj družbenim vedam.

Hkrati se je treba zavedati, da se znanost pri nas ne razvija v neprodušno zaprtem socialno političnem prostoru, temveč v pogojih vsestranske svobodne komunikacije s svetom in da je zato v navzkrižnem ognju najrazličnejših ideoloških vplivov in agentur, ki se — kakor je znano — zelo večje in neskrupulozno poslužujejo prav široko razvejanega omrežja znanstvenih kanalov za svojo ideološko in politično infiltracijo. Znano je,

kakšna velikanska sredstva so pri tem angažirana in kakšne metode se pri tem uporabljajo. Iz tega seveda ne izhaja, naj se naša znanost umakne iz mednarodnega okolja, temveč samo, da mora biti v njem kar mogoče ideološko aktivna, prodorna in ustvarjalna, ne pa pasivna ali zgolj receptivna. Naša znanost in družba nima nobenega interesa, da bi se zapirala pred vplivi od zunaj, da ne bi komunicirala z vsemi naprednimi idejnimi in miselnimi tokovi v svetu, da ne bi (kritično) sprejemala vsega tistega, kar je napredna misel v svetu ustvarila znanstveno, filozofsko in družbeno pomembnega, ker je po svoji družbeni substanci radikalnejša, ali bi vsaj mogla biti radikalnejša in revolucionarnejša od najbolj radikalnih (meščanskih in drugih) inovacij v družbenih znanostih, ker je ne omejujejo ne meščanski ne administrativno etastični politični in ideološki okviri.

Vsi naporu Zveze komunistov v zadnjem obdobju na področju znanosti, raziskovalne politike, šolstva in usmerjenega izobraževanja sploh gredo v tej smeri. V tej luči je treba tudi gledati na analizo in oceno razmer na FSPN v Ljubljani, ki jo je sprejelo Predsedstvo CK ZKS na temelju poročila svoje komisije, ki je bila ustanovljena v ta namen. Bistvo te ocene je bila ugotovitev, da se je fakulteta v zadnjih letih pod vplivom političnih sil in struktur, ki so bile poražene na 29. seji CK ZKS, postopoma odmikala od svojega prvotnega smotra, da so v raziskovalno in pedagoško dejavnost začele vdirati tehnokratske in druge, z našo samoupravno socialistično usmeritvijo nezdružljive ideološke težnje in tokovi, da je del znanstvenega in pedagoškega kadra postal mediator te politike v pedagoški in raziskovalni dejavnosti fakultete, kar se je kazalo med drugim v delu študijskih programov, v publicistiki, v premalo kritičnem in selektivnem odnosu do različnih sodobnih meščanskih idejnih tokov, posebno na področju empirične metodologije, predvsem pa v podcenjevanju in deloma ignoriranju dosežkov naše lastne samoupravne teoretične misli in družbene prakse. Skratka šlo je za idejnopolitično usmeritev, ki na fakulteti (zaradi odpora progresivnega jedra fakultetnih učiteljev in študentov) sicer ni v celoti prevladala, ki pa je vse bolj negativno vplivala na raziskovalno in še posebej pedagoško dejavnost fakultete, na idejnopolitično, pa tudi strokovno in znanstveno usposobljenost diplomantov za njihove bodoče naloge v naši samoupravni družbi. Dolgotrajne in poglobljene razprave na Marksističnem centru pri CK ZKS so pokazale, da je potrebna radikalna programska (pa tudi kadrovska) preosnova fakultete, da bi lahko zadovoljivo in v celoti opravljala svoje pedagoške, raziskovalne in idejnopolitične naloge, za katere je bila ustanovljena in da bi lahko plodno in ustvarjalno izkoristila vse tiste velike potencialne možnosti, ki jih odpira naša samoupravna družba in njen položaj v svetu prav ustvarjalnemu razvoju družbenih znanosti (in v njihovem okviru še posebej sociologiji, politologiji in komunikološkimi vedam).

Seveda ne velja vse to le za to fakulteto (kljub njeni posebni družbeni pomembnosti in odgovornosti), kar je Predsedstvo CK ZKS v svoji oceni

tudi posebej poudarilo. Gre za našo celotno znanost, za ves sistem usmerjenega izobraževanja. Gre za korenit prelom s polovičarsko, kompromisno, oportunistično prakso, ki je dopuščala posredno, včasih pa tudi neposredno indoktrinacijo z ideologijo, ki je tuja in nezdržljiva s teorijo in prakso, z realnostjo in vizijo naše samoupravne socialistične družbe in ki je tudi strokovno in znanstveno pod ravnijsko ustvarjalnih možnosti, ki jih ima znanost v naši družbi. Ta prelom pa seveda ne more biti samo kritika, ne morejo biti samo takšni ali drugačni ukrepi, takšne ali drugačne programske in kadrovske spremembe. Prelom, za katerega smo se odločili, zahteva trdo, vztrajno, organizirano ustvarjalno delo, teoretično, raziskovalno in pedagoško, zahteva koncentracijo vseh resnično ustvarjalnih sil in potencialov.

Dialektična enotnost znanstvene svobode in družbene odgovornosti nas zavezuje, da se borimo za maksimum ustvarjalne svobode, za maksimum ustvarjalne pobude, iskanja, eksperimentiranja, prodiranja k novemu, toda hkrati za maksimum družbene odgovornosti, ki pomeni zaveznanost samoupravni, socialistični humanistični viziji. Kajti: če je svoboda ustvarjalnosti znanstveno in družbeno najvišja vrednota, je neodgovornost do te svobode — največja neodgovornost tako do družbe kot do znanosti same.

ADOLF BIBIČ

Smotri politologije

Med najpomembnejšimi nalogami, pred katerimi je naše družboslovje, je vsekakor ta, da oceni svoj dosedanji razvoj, opredeli dolgoročne naloge in premisli o materialnih, kadrovskih in organizacijskih možnostih in sredstvih za njihovo uresničevanje. Potreba po takšni oceni in ponovnem premisleku o mestu in vlogi družbenih ved izvira na eni strani iz dokajšnje kvantitativne ekspanzije družboslovja v preteklih letih, ki pa kljub nekaterim pomembnim dosežkom — kot kaže več znamenj in tudi javnih opozoril — zlasti na nekaterih področjih ne daje rezultatov, kot bi jih lahko po nekih »normalnih« merilih pričakovali. Lahko bi postavili domnevo, da družbene vede (vsaj nekatere) zaostajajo tako v izdelavi splošnih izhodišč, ki bi na temelju marksistične misli in kritično ovrednotenih rezultatov sodobnega družboslovja nudila teoretične okvire za razvoj posameznih disciplin, kot tudi v empiričnih raziskavah najbolj perečih problemov naše družbe in sodobnega sveta.

Ponovni premislek o rezultatih dosedanjega razvoja družboslovja in temeljnih nalogah njegovega nadaljnjega razvoja pa se vsiljuje tudi zaradi pomembnih sprememb v naši družbi. Mislimo na tiste spremembe, ki so nastale in nastajajo na ekonomskem, socialnem in političnem področju in so se zlasti izrazile in dobile tudi programsko usmeritev v novi ustavi in v načelnih dokumentih, ki so jih sprejeli zadnji kongresi zveze komunistov.¹

Med izhodišči, ki so jih ti dokumenti poudarili, konkretizirali in celo izostrili, je treba omeniti zlasti tele:

prvič, potrdili so pomen znanosti kot strateškega dejavnika celotnega družbenega razvoja;

drugič, izpostavili so problem marksistične, delavsko-razredne zasnovanosti in samoupravne socialistične usmeritve družboslovja;

tretjič, ponovno so potrdili načelo svobodne znanstvene ustvarjalnosti, hkrati pa poudarili večjo odgovornost za izbiro metodologije in vsebine

¹ Gl. *Deseti kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, ČZP Komunist, Ljubljana 1974: Naloge Zveze komunistov Jugoslavije v razvoju znanosti, str. 338—346; Prav tam: Naloge Zveze komunistov Jugoslavije v socialistični samoupravni preobrazbi vzgoje in izobraževanja, str. 316—328. Glej tudi: *7. kongres Zveze komunistov Slovenije*, Komunist Ljubljana 1974, str. 807 in naslednje strani.

raziskovalne in pedagoške dejavnosti in kritičen odnos do zlorabe znanstvene oblike v konservativne in reakcionarne namene;

četrtič, postavili so nalogo, da se znanstvena dejavnost konstituira na novih načelih, ki zahtevajo od znanosti, da se kot sestavni del združenega dela povezuje z gospodarstvom in drugimi družbenimi dejavnostmi.

Takšnim izhodiščem se pridružuje spoznanje, da je ob nujni diferenciaciji družboslovja na posamezne discipline treba — na podlagi marksistične metodologije — težiti k integraciji spoznanj na področju družbenih ved; in da je posamezna raziskovalna področja in discipline treba oblikovati prav na takih integralnih spoznanjih. To vse pa ne zahteva samo globlje razprave o metodoloških problemih našega družboslovja, marveč tudi terja, da premislimo temeljne smotre tako posameznih družboslovnih disciplin kot celotnega družboslovja.

Ko se v tem sestavku lotevamo obravnave nekaterih temeljnih smotrov in ciljev politologije, se zavedamo, da je tudi ta znanstvena disciplina pred številnimi podobnimi nalogami, kot je naše družboslovje sploh. Srečuje pa se tudi z nekaterimi specifičnimi problemi, ki izhajajo deloma iz relativne »mladosti« te discipline, delno pa iz vsebine njenega predmeta, ki se neposredno nanaša na položaj in vlogo temeljnih nosilcev družbenega in političnega razvoja.²

Dosedanji razvoj »institucionalizirane« politologije — za njeno oblikovanje na visokošolski ravni so dale spodbudo organizirane socialistične sile naše družbe — je bil pomemben predvsem zato, ker je: prvič, omogočil, da so se konstituirale temeljne politološke discipline; drugič, spod-

² Ko govorimo o »mladosti politične znanosti, je treba to trditev razumeti v strogo relativni obliki. Že utemeljitelji marksizma so izoblikovali osnovna teoretična in metodološka izhodišča, ki so podlaga za raziskovanje sodobne politične stvarnosti. Poleg tega je treba tudi upoštevati, da bi bilo skrajno nedialektično, če bi politično znanost identificirali samo s tistim, kar je k njenemu razvoju prispevala akademsko konstituirana politologija. Gotovo je, da je pomemben prispevek k politični znanosti prispevala tudi teoretična misel, ki se oblikuje v neposredni družbeni praksi socialističnega gibanja in graditve socialistične družbe. Bilo bi npr. dokaj neznanstveno, če bi k politični znanosti prištevali samo sestavke, ki pri nas ali v svetu izhajajo v profesionalnih politoloških revijah. Lahko trdimo, da govore takšne revije, kot je npr. »Critica marxista«, o mnogo tehtnejših problemih sodobne politike kot pa npr. mnoge revije, ki so glasila politoloških društev ali politologov. Zato je tudi naravnost smešno, če nekatera novejša dela pri nas, ki govore o samoupravljanju, sploh ne navajajo del, ki so nastala zunaj profesionalne znanosti, navajajo pa včasih dokaj nepomembne vire, če se ti vsaj formalno nanašajo na obstoječo delitev dela v znanosti, če torej sodijo v sklop neke družboslovne discipline. Ko govorimo o »mladosti politične znanosti, mislimo torej na njeno dokaj pozno visokošolsko institucionalizacijo, ki pa ne sme oziroma ne bi smela biti izolirana od politične teorije, ki se oblikuje zunaj zidov visokošolskih ustanov, v sami družbeni praksi. O konstituiranju politične znanosti prim. Adolf Bibič, *Kaj je politična znanost?* Komunist, Ljubljana 1969; Najdan Pasić, *Klase i politika, Elementi marksistične politične nauke*, Rad, Beograd, 1974. Tipičen primer teorije, ki je nastajala zunaj etablirane znanosti, so npr. prispevki Marxa, Engelsa, Lenina in Gramscija. Glede prispevka, ki so ga dali politični znanosti naši teoretiki, ki delujejo v družbeni praksi, naj opozorimo samo na njihov delež pri oblikovanju teorije in prakse smoupravnega socializma, nacionalnega vprašanja, oblikovanja socialističnih odnosov na vasi, politike neuvrščenosti itd. Seveda pa tako za znanstvena spoznanja, ki nastajajo znotraj »profesionalne« znanosti, kot za znanstveni prispevek, ki ga dajejo teoretiki, ki delujejo v družbenopolitični praksi, veljajo nekatera temeljna metodološka načela, ki kvalificirajo njihova spoznanja kot znanstvena.

budil raziskovanje političnih odnosov v naši družbi in v sodobnem svetu; tretjič, prispeval k uveljavljanju samoupravne politične kulture pri nas.

Ob tem pa se tudi na področju politologije odpirajo nekatera aktualna vprašanja, ki jih bo treba — in stroka bo morala kar najtesneje sodelovati s sorodnimi disciplinami in z družbenopolitično prakso — začeti učinkoviteje reševati. Politologija namreč še vedno ne uresničuje v zadostni meri svoje vloge pri oblikovanju naše samoupravne družbe; zastavlja se nam tudi naloga, kako dovolj *konkretno* razvijati njeno vsebino na zgodovinsko-materialističnih izhodiščih; prav tako je odprto vprašanje integracije samih politoloških disciplin na eni strani in njihove tesnejše povezave s prizadevanji sorodnih družbenih ved in potrebami družbenopolitične prakse na drugi strani.

Da bi lažje izmerili naloge, ki so pred politologijo, jih bomo v tem sestavku osvetlili po naslednjih smotrih in ciljeh, ki jih politologija uresničuje, ali naj bi jih pri nas uresničevala:

1. politologija kot oblikovalka družboslovca — politologa;
2. raziskovalni smotri politologije;
3. naloge politologije pri oblikovanju družboslovnih kadrov na sorodnih družboslovnih področjih;
4. sodelovanje politološke problematike v pouku družboslovja na nedružboslovnih visokošolskih institucijah;
5. naloge politologije pri oblikovanju pedagoških kadrov za pouk družboslovnih predmetov v srednjih šolah;
6. smotri politologije pri družbenopolitičnem izobraževanju;
7. naloge politologije v podiplomskem študiju.

1. Politična znanost kot oblikovalka družboslovca-politologa

Ena izmed enostranskih predstav, s katero se pogosto srečujemo, je, da politična znanost formira profesionalne politike. Takšna predstava navadno izhaja iz nepoučenosti o tem, kaj je politična znanost, nemara pa je kar plod malomeščanskega predsodka do sleherne politike in tudi do »politične« znanosti. Ko torej govorimo o nalogi politične znanosti, da oblikuje posebno vrsto družboslovnega poklicnega profila, namreč politologa, moramo razločno poudariti, da gre pri politologu za poklic podobne strokovne narave kot pri sociologu, ekonomistu, pravniku itd. Seveda pa to ne pomeni, da je politolog nekakšen »čist«, zgolj »tehničen« strokovnjak; politolog je oziroma bi moral biti, podobno kot sorodni družboslovci — iz nekaterih specifičnih razlogov pa še bolj — družbeno angažiran, prizadet ob temeljnih problemih naše družbe in zavzet za njihovo razreševanje. Pedagoški proces na visokošolski ravni mora torej formirati politologe, ki bodo sposobni strokovno analizirati politične procese in posredovati politična znanja, utemeljena na vrednostnih izho-

diških samoupravne socialistične družbe, ki bodo torej sposobni, da s svojim strokovno-analitičnim delom razkrivajo strukturo interesov naše družbe, interesne konflikte in takšne oblike njihovega preseganja, ki bodo krepili vodilno vlogo delavskega razreda in delovnih ljudi ter njihovih organiziranih socialističnih sil in socialistični napredek sploh. To pa seveda tudi pomeni, da morajo temeljito poznati mednarodno okolje, v katerem naša družba živi in deluje, progresivne in konservativne silnice v tem okolju, vpliv tega okolja na našo družbo in njen vpliv na svetovno politiko itn. Politolog naj bi bil družboslovec, ki je strokovnjak in »politik« hkrati.³

Da bi lahko profil politologa izpolnjeval takšno vlogo, mora obsegati tele vsebinske prvine: 1. politološki fond znanja, ki zlasti zajema: a) temeljne splošno teoretične sklope (politična teorija, zgodovina politične misli itn.); b) skupino predmetov, ki obravnavajo družbenopolitični sistem sodobne jugoslovanske družbe (politični sistem SFRJ; teorija in praksa organiziranih socialističnih sil; teorija in praksa samoupravljanja; teorija in praksa družbenopolitičnega izobraževanja v samoupravni družbi itn.); c) problematiko mednarodnih odnosov (mednarodni politični odnosi, sodobna delavska in socialistična gibanja, družbenopolitični problemi dežel v razvoju, politični sistemi sodobnih družb, zunanja politika Jugoslavije itn.). V nujno sestavino politološkega profila sodijo tudi nekateri predmeti politično-zgodovinske narave, kot sta novejša politična zgodovina, novejša socialna in politična zgodovina jugoslovanskih narodov z zgodovino ZKJ. Sem sodi tudi politično-antropološka problematika (zlasti problematika politične kulture).

Temeljni politološki fond, povezan z zgodovinskim, daje slušatelju, bodočemu politologu, dokaj obsežno znanje. Če je pedagoško posredovana snov v resnici utemeljena na zgodovinskomaterialističnem pristopu, ne dobi bodoči politolog pogleda samo v politiko, v politične procese, odnose in institucije, marveč tudi v odnose med politiko in drugimi družbenimi področji, kot so ekonomija, pravo, družbeni razredi in družbeni sloji itn.

Vendar pa bi ostalo kljub temu njegovo znanje preveč omejeno, če študij politologije ne bi zajemal tudi drugih fundamentalnih znanstvenih področij ali disciplin. Zato je naravno, npr., da študij politologije obsega tudi nekatere discipline, ki študenta uvajajo v temeljne teoretične in metodološke značilnosti marksizma, ga seznanjajo z razvojem marksizma in zlasti s prispevkom naše samoupravne socialistične misli k razvoju so-

³ Pomemben prispevek k razumevanju vloge strokovnjaka in potrebe, da preseže vlogo ozkega »specialista«, najdemo v delih Antonija Gramscija. Prim. Antonio Gramsci, *Izbrana dela*, CZ, Ljubljana 1974, str. 590. O Gramscijevem prispevku k preseganju tradicionalne elitistične teorije intelektualcev (Fichteja, Nietzscheja in M. Webra) gl. Umberto Cerroni: *Intelektualci in »navadni ljudje«*, Teorija in praksa, 1-2/1975.

dobnega marksizma in socializma.⁴ Prav tako je za celosten politološki profil zelo nujno, da vsebuje dokaj temeljito znanje iz ekonomskih predmetov, saj je povezava med ekonomijo in politiko v vseh sodobnih družbah čedalje pomembnejša. Politolog mora poznati tako politično ekonomijo kot tudi nekatere posebne ekonomske vede, zlasti ekonomski sistem SFRJ in mednarodne ekonomske odnose. Obvladati mora tudi temeljne sociološke kategorije oziroma občo sociologijo, ki mu daje pogled v strukturo in dinamiko globalne družbe. Poznati pa mora tudi znanstvene dosežke nekaterih posebnih socioloških disciplin, zlasti tistih, ki obravnavajo pomembne vidike družbenih odnosov v naši družbi in sodobnem svetu. Posebno pomembno je, da dobro obvlada marksistično teorijo družbenega razvoja (ki je del obče marksistične sociologije)⁵ in metodologijo. Glede slednje je potrebno, da je dovolj konkretno utemeljena na materialističnodialektičnih izhodiščih, hkrati pa mora obsegati tudi tehnike znanstvenega raziskovanja, ki jih je razvilo sodobno družboslovje. Zaradi pomembne vloge, ki jo imajo komunikacijski procesi v naši družbi in v sodobnem svetu na vseh področjih družbenega življenja in tudi na področju politike, mora politološki profil vsebovati tudi potrebni delež komunikacijskih znanj, pa tudi nekatere »tehnološke« predmete.

Tako obsežna in razčlenjena vsebina politološkega profila bo funkcionalna, če bo zagotavljala teoretično enotno znanje, ki pa bo zlasti dovolj konkretno zasnovano na temeljnih marksističnih izhodiščih, na zgodovinskih in sodobnih izkušnjah socializma kot svetovnega procesa, posebno pa na teoriji in praksi samoupravnega socializma. Pri tem ni pomembno samo to, da so tako zasnovane discipline, ki sodijo v ožji politološki fond, marveč tudi druge temeljne in posebne družboslovne discipline, ki so nujna sestavina politološkega profila. Ker gre za družboslovje (in za politologijo), ki raste iz potreb naše družbe in se vrača v našo družbo, ki je začela radikalno kritiko politike kot »politične države«, je enotna idejno-teoretična zasnovanost politološkega profila na omenjenih načelih kategorični imperativ; če tega ne bi upoštevali, bi nas to nujno pripeljalo do tega, da bi obravnavali politiko kot od družbe ločeno dejavnost, ali pa v politični nihilizem. Utemeljenost politološkega profila na razredno-samoupravnem izhodišču, kolikor s takim izhodiščem razumemo zgodovinsko-materialistično-konkretno obravnavanje politike kot izraza in dejavnika razrednih bojov, kot izraza še navzočih razrednih konfliktov in hkrati kot sredstva za preseganje razredne družbe sploh, kolikor torej ne vidimo v politiki samo sredstva in oblike alienacije, marveč tudi eno bistvenih sredstev dezalienacije, toliko mora politološko znanje, izraženo

⁴ Na potrebo, da se v pedagoškem procesu upošteva v večji meri prispevek teoretičnih del in političnih dokumentov, ki nastajajo v družbeni praksi, je opozorilo Predsedstvo CK ZKS na svoji 15. seji. Gl. Komunist (Ljubljana), z dne 17. februarja 1975, str. 9.

⁵ O različnih teorijah družbenega razvoja gl. France Černe, *Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve*, Prva knjiga, MK, Ljubljana 1974.

v profilu politologa, vsebovati maksimum možne emancipacijske zavesti sodobne epohe.⁶ Brez horizonta socializma kot svetovnega procesa, ki prav nosi to zavest in si krči pot tako, da se sooča s silovitimi odpori kapitala in s težnjami po dogmatskem konserviranju in absolutiziranju lastnih prehodnih oblik, brez zgornje meje možne zgodovinske zavesti, ki je izraz socialistično osvobodilnih potenc delavskega razreda in vseh z njim povezanih naprednih dejavnikov sodobnega družbenega razvoja, brez zavesti o navzočnosti socializma-komunizma v tej perspektivi, bi se politična znanost instrumentalizirala v pragmatizmu, postala bi sredstvo partikularističnih interesov, ne pa sestavni del, sredstvo in cilj zgodovinsko-socialističnega napredka.

Profil politologa mora torej biti čim bolj celostno zasnovan na temeljitem poznavanju izvirnih del klasičnega marksizma, leninizma, na poznavanju zgodovinskih bojev delavskega razreda in narodov za politično in socialno svobodo, v poznavanju bojev delavskega razreda in narodov Jugoslavije za socialistično družbo, njeno samoupravno pot in vlogo v sodobni svetovni politiki. Politološki študij mora biti torej zgodovinsko utemeljen, osredinjen pa mora biti v razumevanje bistva spreminjanja družbenoekonomskih in družbenopolitičnih odnosov naše družbe v kontekstu gibanja k socializmu kot svetovnemu procesu. Vsi predmeti in celotna oblika politološkega študija naj bi politologa usposabljali za to, da bo sposoben analizirati sodobne družbene procese in politične pojave v tej zgodovinski perspektivi, da bo tudi sam sposoben prispevati k njenemu uresničevanju.

S takimi poudarki se bo politološki študij laže izogibal nekaterim nevarnostim, ki mu tradicionalno grozijo: nevarnostim empiricizma in normativizma, utopizma in fatalizma, avtoritarizma in anarhizma, političnega pragmatizma in avtarkičnega akademizma.

Tako naravnani politološki študij (profila politologa) nalaga naši politični znanosti zahtevne naloge. Proučiti bo treba, ali splošna struktura študijskega načrta v zadostni meri in dovolj razčlenjeno poudarja temeljno zgodovinskomaterialistično izhodišče in sodobno teorijo in prakso socializma, zlasti pa teorijo in prakso samoupravnega socializma. Zagotoviti bo treba organizirano sodelovanje med sorodnimi predmetnimi skupinami, tako da nujna delitev dela na področju politologije, ki se kaže v obstoju različnih disciplin, ne bo povzročala mehaničnega ponavljanja študijske snovi na eni strani in opuščanje ali nezadostno obdelavo nekaterih po-

⁶ O pojmu možne zavesti gl. Lucien Goldmann, *Humanistične vede in filozofija*, CZ, Ljubljana 1958, zlasti str. 118 in naslednje strani. »Stvarna zavest je plod mnogoterih ovir in odklonov, ki jih različni faktorji izkustvene stvarnosti stavljajo ostvarjenju te možne zavesti nasproti in jih ji podrejajo. Kakor pa je za razumevanje družbene stvarnosti bistveno, da dejavnosti bistvene družbene skupine, razreda, ne vtopimo in pomešamo v neskončni raznolikosti in mnogoteri dejavnosti drugih skupin in celo kozmičnih faktorjev, pa je prav tako bistveno, da ločimo možno zavest nekega razreda od njegove stvarne zavesti v določenem zgodovinskem trenutku kot rezultatu omejitev in odklonov, ki jih dejanja različnih drugih družbenih skupin in naravnih in kozmičnih faktorjev vsiljujejo razredni zavesti.« *Isto delo*, str. 118—119.

membnih problemov na drugi. Razviti bo morala sistematično sodelovanje s sorodnimi družboslovnimi disciplinami, katerih metodološki in vsebinski prispevek in usmerjenost sta bistvenega pomena za profil politologa. Posebej bo treba zagotoviti, da bodo študijski viri obsegali temeljna idejnoteoretična izhodišča samoupravnega socializma. Nenehna kritična obdelava dosežkov sodobne politične znanosti po svetu je toliko bolj potrebna, ker so v tej znanosti v zadnjih letih, kljub temu, da jo globalno determinirajo prevladujoči razredni in državni interesi, zaznavni socialno-kritični tokovi, poleg tega pa tudi v svetovni socialistični misli, vsaj v nekaterih okoljih, odkrivamo pozitivne premike.⁷

Politološki študij, ki bi razvil potenciale tako zasnovanega in usmerjenega profila (ki bi se seveda moral prilagajati družbenim spremembam in potrebam), bi usposabljal na visokošolski ravni strokovne profile za dokajšnje število delovnih področij. Politolog bi lahko delal v organih družbenopolitičnih skupnosti (skupščine, izvršilnopolitični organi, organi uprave itn.), v družbenopolitičnih organizacijah (kot analitik v zvezi komunistov, SZDL, zvezi sindikatov, zvezi socialistične mladine); v gospodarskih organizacijah (npr. kot strokovni sekretar samoupravnih organov, analitik za področje družbenopolitičnih odnosov ipd.); v sredstvih javnih komunikacij in informativnih službah (s primerno dopolnilno novinarsko izobrazbo); v pedagoškem procesu za nekatere družboslovne predmete v srednji šoli; v organih in organizacijah, ki se ukvarjajo z zunanjimi odnosi. Z nadaljnjim študijem (podiplomskim in doktorskim) pa se ne bi diplomanti politologije usposabljali samo za specialiste za posamezna že

⁷ V razpravah o razmerju med »domačim« in »tujim« v družbeni znanosti je potrebno razlikovati med formalnim in vsebinskim kriterijem. Čeprav že nekateri zunanji kriteriji opozarjajo na dokajšnje nesorazmerje med enim in drugim v delih, ki obravnavajo posamezne probleme (npr. sistematično izogibanje citiranju nekaterih pomembnih domačih avtorjev), pa je potrebno našo domačo znanost mnogostransko odpreti dosežkom svetovne znanosti: 1) če ti temelje na marksističnih izhodiščih in afirmirajo vlogo delavskega razreda in delovnih ljudi sploh v sodobni družbi; 2) kritičnim tokovom, ki so v opoziciji z etabliranimi, scientistično usmerjenimi disciplinami in šolami; 3) dosežkom sodobne družbene znanosti, ki jih je moči po kritični obravnavi njihovih širših idejno-teoretičnih implikacij vključiti v marksistično zasnovano družboslovje. Seveda pa je pri tem tudi v družboslovju, ki se sklicuje na marksizem, težava v tem, da je čisto razlika med deklarativnim marksizmom in med dejansko navzočnostjo tistih teoretičnih in metodoloških motivov, ki bi bili v skladu s temeljno teoretično intenco klasičnega marksizma (prim. samo poglede na državo, diktaturo proletariata, partijo itd.). Takšni problemi pa gotovo ne bi smeli biti ovira, da tudi te razlike natančno proučujemo, ugotavljamo njihove vzroke in njihovo funkcijo v gibanju k socializmu kot zgodovinskemu procesu, ki je protisloven. — Kot primere nekaterih interpretacij družbene in politične znanosti (ali znanosti sploh) v različnih sodobnih svetovnih idejno-političnih okoljih navajamo: V. I. Gromeka in drugi, *SSA: Nauka i obrazovanije*, Izdatel'stvo »Nauka« Moskva 1974; V. G. Kalenskij, *Političeskaja nauka v SSA*, Moskva 1969; William E. Connolly, *Politične vede in ideologija*, MK, Ljubljana 1974; Charles A. Mc Coy-John Playford (ed.) *Apolitical Politics, A Critique of Behaviorism*, Crowell Comp., New York 1969; W. D. Narr, *Theoriebegriffe und Systemtheorie*, Kohlhammer, Stuttgart 1971. itd. Kot izraz kritičnih tokov v sodobni meščanski politologiji so tudi nastali različni zborniki. Gl. npr. Marvin Surkin-Alan Wolfe, *An End To Political Science, The Caucus Papers*, Basic Books, New York 1970. — Moramo pripomniti, da pri nas na splošno zaostajamo v spremljanju in kritični obdelavi posameznih družboslovnih tujih tokov. O nekaterih kritičnih idejah ameriške »nove levice« na področju družboslovja, tudi politologije, prim. Rudolf Rizman, *Alternativni svet ameriške »nove levice«*, Sodobnost, 1/1957, str. 74 in naslednje.

prej omenjena delovna področja, marveč tudi za raziskovalno in pedagoško delo v visokem šolstvu.

Dasi torej politologija ne oblikuje poklicnih politikov — pri čemer pa bo, se razume, naravno, če bodo politologi prevzemali, kot drugi delovni ljudje, v demokratičnem samoupravnem procesu tudi javne funkcije — pa so vendar delovna področja, za katera se po vsebini svoje izobrazbe usposablajo ali se bodo na podlagi reformiranega študijskega procesa politologi usposabljali, izredno družbeno in politično pomembna. Zato je načelna idejna usmerjenost politoloških kadrov, kot tudi temeljnih družboslovnih profilov sploh, velikega pomena za uspešno opravljanje njihovega dela na omenjenih in drugih delovnih področjih. Reforma politološkega študija, njen uspeh bistveno določa tako to, koliko bo politična znanost uspela stalno integrirati marksistično, zgodovinskomaterialistično izhodišče s konkretnim raziskovanjem sodobne problematike, zlasti problematike samoupravnega socializma, odvisen pa bo tudi od tega, koliko bodo sorodne družboslovne discipline razvijale svojo problemsko strukturo, kategorialni aparat in temeljno naravnost na podlagi marksističnih teoretičnih in metodoloških izhodišč.

2. Raziskovalni smotri politologije

Iz vsega povedanega izhaja, da je ena bistvenih nalog politologije, da jasno opredeli temeljne naloge na področju raziskovanja političnih odnosov in procesov.⁸ Moremo celo trditi, da bo politična znanost uspešno uresničevala vse druge temeljne smotre le s pogojem, če bo v zadostni meri razvila svojo lastno raziskovalno bazo. Politično prakso je treba proučevati z metodami, ki odkrivajo razmerje med političnimi in drugimi družbenimi pojavi, ki proučujejo specifično strukturo in dinamiko političnega življenja in ki — kar je še posebno pomembno — raziskujejo vlogo politične dejavnosti pri spreminjanju socialne strukture naše družbe in pri oblikovanju takšnih razmer, v katerih delavski razred in delovni ljudje, ob vodilni vlogi zveze komunistov in vseh organiziranih socialističnih sil, čedalje bolj neposredno uresničujejo svojo vlogo.

Kritični pregled dosedanjih rezultatov raziskovanja na politološkem področju opozarja na to, da smo kljub nekaterim pomembnim dosežkom še zdaleč od tega, da bi bili lahko zadovoljni. Vzroke za nezadovoljivo stanje politoloških raziskav je bolj ali manj lahko odkriti, teže pa je izmeriti njihovo relativno pomembnost. Zdi se, da so bile med poglavitnimi silnicami, ki so zavirale razvoj politične znanosti, zlasti tele:

1. počasen, neenakomeren kadrovski razvoj, ki še do danes ni »pokril« niti vseh bistvenih disciplin v pedagoškem procesu, medtem ko

⁸ Prim. o tem A. Bibič, *Položaj politične znanosti na Slovenskem*, Teorija in praksa, 4/1972, str. 554—567.

samostojnih raziskovalnih kadrov, ki bi se poklicno posvetili politološkim raziskavam, skoraj ni;

2. ne dovolj razčlenjen in hierarhiziran raziskovalni program;

3. razpršenost politoloških raziskovalnih prizadevanj; njen vzrok je bil deloma v sicer upravičenih zahtevah, da imajo učitelji in raziskovalci, ki delajo na univerzi, ustrezne znanstvene nazive;

4. zaostajanje metodološke refleksije, ki bi smotrno integrirala globalni zgodovinskomaterialistični pristop z uporabo sodobnih znanstveno-raziskovalnih metod in tehnik.

5. nezadostni razvoj nekaterih sorodnih družboslovnih disciplin;

6. nezadostna povezanost »profesionalne« politične znanosti s potrebami, zlasti dolgoročnimi, družbenopolitične prakse, ki tudi ni bila dovolj iniciativna za aktiviranje raziskovalnih programov, ki bi se lahko neposredneje vključili v potrebe družbenega razvoja.

Iz takšne »diagnoze«, če je pravilna, se ponujajo politološkemu raziskovanju tudi nekatere poglavitne programske naloge. To raziskovanje bo toliko bolj uspešno, kolikor zavestneje se bo opiralo na vse možnosti, ki jih nudi marksistično zasnovana metodologija družboslovnega raziskovanja, kolikor bolj ga bodo prežemali temeljni problemi družbenega in političnega razvoja naše socialistične družbe in čim bolj bo znalo izkoristiti dosežke sorodnih znanstvenih disciplin, kolikor bolj bo raziskovalo politične odnose v njihovem družbenoekonomskem kontekstu. Politološko raziskovalno strategijo bi morali usmeriti zlasti k tem vprašanjem:

1. politični sistem SFRJ (SRS), s posebnim poudarkom na proučevanju družbenoekonomskih in družbenopolitičnih odnosov, ki uresničujejo novo ustavo;

2. vloga organiziranih socialističnih sil v naši družbe (ZK, SZDL, zveza sindikatov, ZSM) — ki sicer sodi v sklop političnega sistema, ki pa jo navajamo zaradi njenega pomena kot posebno točko;

3. proces oblikovanja samoupravne socialistične zavesti (politična kultura samoupravne socialistične družbe);

4. družbenopolitični vidiki narodne obrambe;

5. družbenoekonomski in družbenopolitični procesi v sodobnem svetu (dežele v razvoju, visoko razvite kapitalistične dežele, socialistične dežele);

6. socializem kot svetovni proces, socialistična in druga napredna gibanja;

7. mednarodni položaj Jugoslavije in njena vloga v mednarodni politiki, zlasti v politiki neuvrščenosti;

8. sodobni mednarodni odnosi, regionalne integracije, problem razvoja nerazvitih dežel, OZN.

Zdi se, da politična znanost zaostaja zlasti v raziskovanju družbenopolitičnih odnosov naše družbe, sodobnih političnih sistemov in sodobnih

delavskih in socialističnih gibanj, čeprav pravzaprav ni področja, za kate-
rega bi lahko trdili, da ga raziskovalno delo zadovoljivo spremlja.⁹ Ker
je poglaviti vzrok tega zaostajanja pomanjkanje kadrov, ki bi kot po-
klicni raziskovalci politične pojave sistematično proučevali, se zastavlja
čisto konkretna naloga, da učinkoviteje kot doslej posežemo v kadrovske
politiko, da spoznanja o kadrovskem primanjkljaju materializiramo v tem,
da usmerimo nekaj najsposobnejših mlajših ljudi v znanstvenorazisko-
valno delo.

Prav tako moramo zagotoviti politologom temeljito metodološko iz-
obrazbo, ki bo združevala globoko poznavanje klasične marksistične
teorije in dialektične metode z novjšimi dosežki metodologije. Metodo-
loška vprašanja niso zgolj vprašanje raziskovalne tehnike, marveč se bist-
veno prežemajo s teoretičnimi problemi. Metodologija ima vsebinske
predpostavke in ni nevtralna glede na predmet proučevanja. Teoretična
izhodišča vsebujejo tudi pomembne metodološke napotke, ki usmerjajo
raziskovalca pri izbiri raziskovalne tematike in interpretaciji zbranega
gradiva. Tako marksistična teorija politike, zasnovana na razrednem boju,
diktaturi proletariata in usmerjena v vizijo brezrazredne družbe, zahteva
od raziskovalca, da osredotoči svojo pozornost na specifične odnose poli-
tike in družbe. Takšno izhodišče tudi zavrača, da bi o političnih procesih
sodili zgolj po empirični, subjektivni zavesti njihovih nosilcev ali »ocenje-
valcev«, zahteva pa, da te procese proučujemo po tem, kaj objektivno
pomenijo, kakšne so torej njihove objektivne posledice za družbeni raz-
voj.¹⁰

To seveda ne pomeni, da ne bi bilo treba raziskovati zavesti, zlasti
razredne zavesti, toda raziskovalec je pri tem pred mnogimi bolj zaple-
tenimi nalogami, kot bi izhajale zgolj iz neposredne raziskovalne tehnike,
ki se v sodobnem družboslovju najbolj pogosto uporablja za raziskovanje
zavesti nekaterih družbenih skupin (npr. ankete, intervjuji). Empirično
subjektivno zavest je treba zgodovinsko tematizirati,¹¹ jo obravnavati kot
vidik celostne zgodovinske situacije, kot vidik, ki je v prav posebnem
razmerju do ohranjanja razredno-lastniških, hierarhično-oblastniških
odnosov na eni strani in do socialističnih, emancipacijskih, realno huma-
nističnih teženj in hotenj na drugi.¹²

V žarišču medsebojnih dialektičnih odnosov objektivnega in subjek-
tivnega se politična znanost tako srečuje s problemi, ki so skupni vsem
družboslovnim disciplinam, kar ni dodatni dokaz samo za to, kako po-

⁹ Isto velja npr. tudi za sodobne politične teorije, zgodovino politične misli itd.

¹⁰ Poleg opombe 6) v tem sestavku gl. o tem tudi npr. Hartwig Berger, *Untersuchungsmethode und soziale Wirklichkeit, Eine Kritik an Interview und Einstellungsmessung der Sozialforschung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1974, posebno četrto poglavje.

¹¹ Prav tam, str. 163.

¹² O slabostih v interpretacijah anketnih rezultatov gl. tudi Edvard Kardelj, *Beleške o naši družbeni kritiki*, DZS, Ljubljana, 1966, str. 88 ss.

membno je sodelovanje teh disciplin pri obdelavi metodoloških problemov, marveč tudi za to, da imajo metodološki prijemi pri raziskovanju družbenih in političnih pojavov bistven vpliv na vsebino pedagoškega procesa, kolikor ta nujno vključuje rezultate znanstvenih raziskav.

3. Vloga politologije pri oblikovanju sorodnih družboslovnih profilov

Iz pregleda temeljne strukture politološkega profila in potrebne usmeritve politoloških raziskav izhaja, kot smo poudarili, da je tako pedagoški kot znanstvenoraziskovalni politološki proces nujno povezan z drugimi družboslovnimi disciplinami. Po drugi strani pa to, da je politika eden osrednjih družbenih pojavov sodobnega sveta, ki postaja kot zavestno usmerjanje družbe celo čedalje pomembnejša, nujno narekuje, da drugi družboslovni profili, zlasti tisti, ki se ukvarjajo s temeljnimi problemi naše družbe in sodobnega sveta, vsebujejo tudi politološko znanje. Ne samo svetovne izkušnje, marveč čisto empirična opažanja nas opozarjajo, da je za celostno uresničevanje poklicnih družboslovnih obveznosti poznavanje sodobnih političnih odnosov in procesov bistvenega pomena. To velja tako rekoč za vse temeljne družboslovne profile, zlasti pa za takšne, kot jih daje novinarski, sociološki, ekonomski in pravni študij, v nekem smislu pa to spoznanje sega še dlje, saj ne smejo tudi npr. »čisti« filozofi, diplomanti tujih jezikov in književnosti poznati samo svojega ožjega predmeta, ampak poleg nekaterih drugih družboslovnih disciplin tudi del politološke problematike. Ob reformi visokošolskega študija, ki bi se ga morali mnogo odločneje lotiti tudi z vsebinskega vidika, bomo morali vsestransko premisliti, katere vsebinske komplekse iz politologije bi bilo treba vključiti v posamezne sorodne družboslovne profile. Tako smo se že zavzemali npr. za to, da bi študent tujega jezika ne smel poznati samo izbranih tujih jezikov in literature, marveč tudi politične in druge družbene odnose območij, ki jih izbrani jeziki prekrivajo. Verjetno bi moral poznati tudi mednarodno politiko dežel, v katerih ti jeziki prevladujejo itd.¹³ V dosedanjih razpravah o reformi študijskih načrtov novinarstva se je prav tako zastavilo vprašanje, ali ne bi moral biti študent novinarstva seznanjen s problematiko predmetov, kot jih posredujejo sodobni politični sistemi, zgodovina politične misli itn. Prav tako je verjetno, da bi pozorna analiza nekaterih drugih profilov, npr. študija geografije, razkrila potrebo, da se vanj vključijo tudi nekatere dodatne politološke prvine. Potrebno je ponovno omeniti in poudariti, da je politološka problematika izredno pomembna sestavina študija kadrovske-organizacijskih ved. Takšnih pripomb o morebitni dopolnitvi nekaterih družboslovnih profilov z dodatno politološko problematiko nikakor ni mogoče razlagati kot željo po nekakšnem novem »imperializmu« posameznih disciplin, v konkretnem pri-

¹³ Ta problem bi kazalo raziskati v posebni raziskovalni nalogi.

meru politologije. V njih je treba videti predvsem odziv na potrebo časa, da strukturo znanja nekaterih družboslovnih profilov prilagodimo njihovim normiranim družbenim funkcijam.

4. Delež politologije pri oblikovanju visokošolskih nedružboslovnih kadrov

Vloga politike kot zavestnega usmerjanja družbenih odnosov je v sodobnem svetu (v deželah v razvoju, visoko razvitih kapitalističnih deželah in v socialističnih deželah) tolikšna, da prizadeva usodo vseh temeljnih razredov in slojev — in s tem tudi posameznikov v teh družbah.¹⁴ Zato je razumljivo, da morajo mehanizme, funkcije in delovanje političnih institucij in socialnih gibanj poznati ne samo strokovnjaki-družboslovci (politolog, sociolog, ekonomist itn.), marveč tudi strokovnjaki z nedružboslovnih področij (inženirji različnih strok, arhitekti, agronomi, fiziki, kemiki, elektrotehniki, strojniki, zdravniki itn.). Če to velja za vse tipe sodobnih družb,¹⁵ je še posebno aktualno za našo družbo, v kateri naj bi ne bil strokovnjak spričo samoupravnega sistema še zlasti ne samo strokovnjak, marveč hkrati tudi javni delavec. Zato ne sme (ne bi smel) dobro poznati le same strukture in funkcije delovne organizacije, v kateri deluje, samoupravnih odnosov v njej, marveč tudi družbenoekonomski in družbenopolitični sistem Jugoslavije, saj je brez tega njegovo znanje o prvem nujno enostransko in nepopolno.

Ne samo zaradi čedalje večjega pomena mednarodnih odnosov, marveč tudi zaradi aktivne vloge, ki jo imajo v okviru enotne politike pri oblikovanju teh odnosov tudi naše delovne organizacije,¹⁶ mora strokovnjak-nedružboslovec nujno poznati tudi mednarodne probleme. Če še upoštevamo dejstvo, da veliko število naših nedružboslovnih strokovnjakov dela v tujini kot eksperti v okviru tehnične pomoči¹⁷ in v drugih funkcijah, je potreba po mednarodni politični komponenti njihove izobrazbe še bolj očitna.

¹⁴ Na vlogo politike v sodobnih družbah opozarjajo ne samo v sodobni politologiji, marveč tudi v nekaterih programskih političnih dokumentih. Gl. npr. *Izhodišča za pripravo stališč in sklepov X. kongresa ZKJ*, Ljubljana, Komunist 1973.

¹⁵ Na Poljskem, npr., študirajo predmet temelji političnih ved med drugimi tudi študentje nedružboslovci; njegov pomen je bil v zadnjem času še poudarjen. Gl. o tem: Leszek Kasprzyk, *Zmiany programowe i organizacyjne w nauczaniu podstaw politycznych w szkołach wyższych*, *Studia nauk politycznych*, 4/1974, str. 39—49. Pri nas pa prav v zadnjem času teko razprave, kako v osnove marksizma vključiti večji delež politološke problematike.

¹⁶ Delovne organizacije — tako na gospodarskem kot na negospodarskem področju — navezujejo dokaj samostojne stike s tujimi partnerji. Ta okolnost, poleg drugih, še posebno poudarja pomen mednarodne izobrazbe naših kadrov.

¹⁷ Po informaciji, ki smo jo dobili na Zavodu za mednarodno tehnično sodelovanje v Ljubljani, je bilo v letih 1956—1974 samo s sodelovanjem zavoda zaposlenih v deželah v razvoju 520 slovenskih strokovnjakov, na krajšo ali daljšo specializacijo pa je odšlo v letih 1952—1974 iz Slovenije v tujino 4228 strokovnjakov.

Strokovnjak-nedružboslovec mora torej poznati temelje političnih ved, poznati mora temeljne kategorije politike, pomen politične znanosti pri nas in v svetu. Poznati mora razsežnosti in vrste sodobnih političnih sistemov, vlogo države, političnih strank in drugih organizacij v njih, vedeti mora, kateri so temeljni idejnopolitični tokovi, ki so izraz sodobnih delavskih in socialističnih gibanj, narodnoosvobodilnih prizadevanj ali pa nastajajo kot spremljevalni pojav v razvoju sodobnega kapitalizma. Prav tako bi bilo njegovo znanje omejeno, če ne bi poznal bistvenih ekonomskih in političnih problemov sodobnega sveta, protislovij sodobnega kapitalizma, oblik socializma kot svetovnega procesa, boja gospodarsko nerazvitih dežel za njihovo enakopravnost z industrijsko razvitimi, integracijskih procesov v sodobnem svetu. Posebej bi moral poznati bistvo in naravnost zunanje politike naše dežele, njeno prizadevanje za enakopravno sodelovanje med narodi in vlogo v politiki neuvrščенosti.

Skratka: samo strokovnjak, ki bo poleg svojega ožjega področja imel (ob nujni ekonomski, sociološki in filozofski izobrazbi) tudi ustrezno znanje iz političnih ved, bo lahko razumel celoto družbenih odnosov, v katerih bo deloval, in samo široko družboslovno in politološko razgledan specialist bo lahko prispeval k takemu družbenemu razvoju, v katerem bodo v kar največji meri omejeni tehnokratski pojavi, ki radi spremljajo dejavnost, ki izhaja zgolj iz ozkega strokovnega znanja.

5. Naloge politologije pri oblikovanju pedagoških kadrov za pouk družboslovnih predmetov na srednjih šolah

Čeprav imajo vsi predmeti, ki jih poučujejo v srednjih šolah, tudi pomembno vzgojno funkcijo, pa so vendar z idejno-vzgojnega vidika še posebej pomembni nekateri družboslovni predmeti, ki imajo že tradicionalno mesto v učnem načrtu (npr. filozofija, zgodovina, slovenski jezik s književnostjo, zemljepis itn.). Še posebno aktualna pa je idejna naravnost predmetov, ki se ukvarjajo s teoretičnimi problemi družbe in z družbenopolitičnim sistemom Jugoslavije (npr. sociologija, družbenopolitična ureditev SFRJ, samoupravljanje s temelji marksizma). Če se, kot smo videli, že pri oblikovanju zlasti nekaterih družboslovnih profilov prav zaradi njihove vloge v pedagoškem procesu zastruje vprašanje, v kolikšni meri njihov učni načrt vsebuje politološko znanje, se takšen problem še posebej zastavlja, ko pripravljamo novo specializacijo za predavatelje tistih predmetov, ki smo jih pred kratkim vpeljali ali pa jih nameravamo vpeljati v bližnji prihodnosti. Kdor poučuje ali bo poučeval takšne predmete, mora — oziroma bo moral — poznati mnogo več kot samo njihovo ozko problematiko. Zelo dobro bo moral verjetno poznati našo novejšo zgodovino, tudi zgodovino zveze komunistov, oz. KPJ, sodobne idejnopolitične tokove, družbeni in politični sistem Jugoslavije s posebnim poudarkom na teoriji in praksi samoupravljanja, vlogo orga-

niziranih socialističnih sil. Prav tako bo v pedagoški praksi takšen učitelj potreboval temeljno znanje iz novejših in sodobnih političnih doktrin, mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov, delavskega in socialističnega gibanja. Poznati bo moral tudi naravo politike, teorijo političnih subjektov, teoretične probleme politične ideologije in oblike in metode politične aktivnosti. Naravna sestavina učnega načrta za takšen pedagoški profil je tudi problematika »politične socializacije« in politične kulture, da ne govorimo o specialni didaktiki družbenopolitičnega usposabljanja, ki bi jo morali institutsko razvijati in uvajati v konkretni proces idejnega izobraževanja.

Politološka komponenta profila strokovnjaka, ki bi poučeval nekatere družboslovne predmete, je toliko pomembnejša, ker so ti predmeti vključeni v učni načrt vseh srednjih šol in ne samo gimnazij. Gre za oblikovanje samoupravne socialistične zavesti celotne šolajoče se mlade generacije.¹⁸ Njena politična kultura je tako pomembna sestavina njene idejne usmeritve, da bo pripravljanje učnega načrta za novo pedagoško usmeritev nujno zahtevalo intenzivno angažiranje politologov in njihovih strokovnih društev.

6. O smotrih politologije pri družbenopolitičnem izobraževanju

Družbenopolitično izobraževanje ni neka »zunanja« naloga politične znanosti. V vseh doslej naštetih smotrih ima politična znanost tudi pomembno vzgojno vlogo. To velja tako za oblikovanje politologov kot posebnega družboslovnega profila kot za sodelovanje politologije v oblikovanju sorodnih družboslovnih profilov, tako za vlogo politologije v družboslovnem izobraževanju nedružboslovcev kot za njeno sodelovanje v oblikovanju novih pedagoških profilov za srednje šole. Kot smo poudarili, velja to tudi, čeprav se tega pogosto ne zavedamo, za znanstvenoraziskovalno delo, ki je pravzaprav nekakšna »infrastruktura« celotnega pedagoškega procesa. Učitelj bo posredoval zlasti od srca tisto snov, ki je predmet njegovega znanstvenega raziskovanja, še zlasti rad pa bo poudarjal tista dognanja, ki so plod njegovega raziskovalnega dela. Količnik pa se ne ukvarja sam z znanstvenoraziskovalnim delom — kar je na visokošolski ravni normalna potreba in zahteva — bo posredoval dognanja drugih raziskovalcev (k čemur bo pravzaprav vedno v dokajšnjem obsegu prisiljen, saj s svojim raziskovalnim delom nikoli ne more obseči vse problematike).

¹⁸ O problemih idejnosti pouka je v več svojih delih pisal Slavko Podmenik. Gl. npr. isti avtor, *Kako vzgajati za socializem kljub idejnim razlikam*, Komunist, Ljubljana 1974. Gl. tudi Stane Kranjc, *Samoupravna in marksistična usmerjenost*, Naši razgledi, Ljubljana, 13. IX. 1974. O nekaterih problemih poučevanja predmeta samoupravljanje s temelji marksizma gl. npr. Boštjan Markič, *Ob novem predmetu v srednjih šolah*, Teorija in praksa, 9-10/1974; Jože Volfand, *O predmetu, ki ni samo predmet*, Teorija in praksa, 1-2/1975.

Vendar pa lahko idejnovzgojno funkcijo politologije obravnavamo še z nekega drugega vidika, namreč z vidika njene splošne političnokulturne vloge, ki jo ima zunaj uresničevanja omenjenih smotrov in ciljev, s sodelovanjem pri oblikovanju družbene zavesti delovnih ljudi, z večanjem njihovega idejnopolitičnega potenciala in z usposabljanjem za aktivno vlogo v procesu družbenoekonomskega in družbenopolitičnega odločanja, za tisto vlogo torej, ki jo določajo nova ustava in programski dokumenti zveze komunistov. Tako razumljena idejnoizobraževalna funkcija politologije obsega naloge, ki jih ima politična znanost v množičnem idejnoizobraževalnem procesu in v procesu »politične socializacije«¹⁹ nekaterih skupin, ki glede na svojo poklicno ali drugo družbeno vlogo potrebujejo dodatno ali aktualizirano politično znanje.

Takšna idejnovzgojna vloga politične znanosti se potencialno izraža v številnih razsežnostih, med katerimi bi veljalo poudariti zlasti te:

1. sodelovanje politologije pri množičnem idejnopolitičnem usposabljanju delavcev v neposredni proizvodnji, mladine, članov družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij;

2. udeležba politološke problematike v interdisciplinarnih seminarjih za nosilce samoupravnih in drugih javnih funkcij;

3. udeležba politologije v dopolnilnem usposabljanju delavcev, ki delajo v sredstvih javnih komunikacij;

4. angažiranje politološke problematike v interdisciplinarnih seminarjih za delavce, ki delajo na področjih, ki so pomembna za oblikovanje in uresničevanje politike stikov s tujino;

5. sodelovanje politološke tematike v dopolnilnem izobraževanju za delavce, ki imajo funkcije v družbenopolitičnih organizacijah, v drugih družbenih organizacijah in društvih;

6. udeležba politološke problematike v dopolnilnem izobraževanju delavcev, ki delajo na področju vzgoje in izobraževanja;

7. navzočnost politološke problematike v seminarjih za delavce tehniških, medicinskih in drugih sorodnih poklicev.

Sem sodi tudi idejnopolitična vloga politične publicistike; ta se uresničuje prek politološke in sploh družbenopolitične publicistike in na druge načine, v katerih prihajajo idejnopolitične vsebine v stik z nedoločenim številom sprejemnikov.

V ta problemski krog nalog politične znanosti je treba šteti tudi njeno sistematično razvijanje in oblikovanje metodsko-didaktičnih prijemov v idejnopolitičnem izobraževanju, pa tudi nalogo, da sistematično raziskuje procese idejnopolitičnega izobraževanja, njegove praktične učinke predvsem z vidika, koliko prispeva k uresničevanju temeljnih ciljev razvoja naše družbe.

¹⁹ O »politični socializaciji« in politični kulturi gl. Stane Južnič, *Politična kultura*, Obzorja, Maribor 1974.

7. Vloga politologije v podiplomskem študiju

Pomembnost podiplomskega študija na politološkem področju je predvsem trojna: 1. ta študij je pogoj za razvoj številnejšega raziskovalnega kadra; 2. podiplomski študij je najkrajša pot do kadrov, ki bi opravljali pedagoško delo na visokošolski ravni; 3. ta študij usposablja kadre s poglobljenim teoretičnim in praktičnimi znanji za opravljanje številnih delovnih nalog v družbeni praksi.²⁰

Za dosedanji študij politologije je bilo v glavnem značilno, da se je omejeval na manjše število slušateljev, ki so se predvsem pripravljali za prevzem pedagoških funkcij ali pa so takšne funkcije že opravljali, pa so želeli izpolniti tudi formalne pogoje za visokošolskega učitelja. V mnogo manjši meri so se za podiplomski politološki študij opredeljevali kandidati za znanstveno raziskovalno delo, kar glede na raziskovalni kadrovski deficit lahko označimo kot dokajšnjo pomanjkljivost. Zlasti v zadnjem času je mogoče opaziti razveseljivo novost, da se za podiplomski študij v večji meri začenjajo zanimati ljudje, ki delajo v družbeni praksi in ki ob delu, kljub dokajšnjim naporom in nemalokdaj tudi finančnim žrtvam, opravljajo svoje, ne majhne študijske obveznosti.

Glede na omenjeno vlogo podiplomskega študija bi ga veljalo v prihodnje razvijati v smereh, ki bi na eni strani ne zagotavljale samo učinkovitejšega kvantitativnega razvoja politoloških raziskovalnih kadrov (in s tem seveda tudi potencialnih pedagoških delavcev, kolikor gre za tesno povezanost med pedagoškim in raziskovalnim delom), ampak bi zagotavljale tudi kvalitativni razvoj. Še zlasti pomembno pa bi bilo, da bi podiplomski študij še bolj notranje razčlenili in ga s tem prilagodili zahtevam in potrebam družbene prakse. Poleg splošne, teoretične usmeritve bi bilo treba še bolj razvijati različne oblike specializacij, ki bi lahko zadovoljile tudi kratkoročnejše družbene potrebe. Tako bi lahko vpeljali podiplomski študij, ki bi bil posvečen pripravi samoupravnih normativnih aktov, lahko bi usposabljali kadre za organizatorje idejnopolitičnega dela v občini, temeljnih organizacij združenega dela, v krajevni skupnosti itn. Morali bi vpeljati podiplomski specialistični študij za naše strokovnjake, ki odhajajo v tujino, zlasti v dežele v razvoju. Tako bi podiplomski študij postal množičnejši, bolj prirejen konkretnim delovnim nalogam, ki zahtevajo poglobljeno politološko znanje. Seveda bi lahko dosegli vsaj nekatere od teh ciljev tudi tako, da bi s politološko problematiko v večji meri sodelovali v podiplomskem študiju drugih študijskih smeri.

Smotri in cilji politologije, ki smo jih našli in na kratko orisali, so tako številni in zahtevni, da sedanji kadrovski potenciali ne zagotavljajo, da bi jih lahko že jutri uresničili. Teh smotrov in ciljev se je politična

²⁰ O nekaterih problemih podiplomskega študija na naši univerzi gl. Katja Vodopivec, *Družbene vede in izobraževanje za raziskovalno delo*, Teorija in praksa, 1-2/1974, str. 11-24.

znanost — z manjšim ali večjim uspehom — že doslej lotevala.²¹ Za njihovo celostno uresničevanje pa so potrebni dodatni pogoji. Eden izmed pomembnih je gotovo ta, da se teh smotrov in ciljev zavedamo v vsej njihovi razčlenjenosti, medsebojni prepletenosti ter objektivni in subjektivni določenosti. Bistveno je, da v politični znanosti dosežemo optimalno razmerje med domačo in tujo problematiko, med teoretičnim in aplikativnim, med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo.

Politična znanost ni in ne more biti zgolj spremljevalka in razlagalka neposrednih vsakdanjih političnih interesov, a se tudi ne sme zgubljeti v praznih sanjah o prihodnosti. Apologetika je politični znanosti, zasnovani na marksizmu, prav tako tuja, kot sta ji tuja meščanski liberalizem in abstraktni utopizem. In kot ji je tuj tudi vsak idejni nevtralizem, za katerega se zmerom nujno pokaže, da je skrit zaveznik določenih političnih teženj.

Samo dialektična enotnost revolucionarne teorije in prakse zagotavlja takó zgodovinsko praktičnost teorije (in torej tudi politične znanosti) kot revolucionarno teoretičnost prakse. Iz socialistične prakse, ki bistveno spreminja stari svet, klije tudi teorija novega sveta.

²¹ V tem sestavku se nismo mogli natančneje ukvarjati z vprašanjem, v kolikšni meri je doslej politična znanost pri nas uresničevala posamezne izmed navedenih smotrov in ciljev. Za to bi bila potrebna natančnejša analiza, ki bi pokazala, na katerih politoloških področjih smo npr. že prekoračili začetne težave in prispevali pomembnejši delež, kje pa smo še na stopnji »manj razviti« ipd. Čeprav smo v tem prispevku imeli v mislih predvsem politično znanost v Sloveniji, menimo, da bi natančnejša razskava pokazala, da je pred podobnimi problemi in nalogami naša politologija nasploh — le da je v nekaterih drugih centrih zlasti njena raziskovalna baza bolj razvita.

STANE MARKIČ

Družbenopolitični zbori

in nekateri njihovi problemi

Pri opredeljevanju vloge in funkcij družbenopolitičnih zborov skupščin družbenopolitičnih skupnosti izhajam iz ustavne opredelitve družbenopolitičnega zbora, iz dokumentov kongresov ZKJ in ZKS, iz osnutka statuta in iz drugih dokumentov SZDL Slovenije, seveda pa tudi iz dosedanjih izkušenj iz dela zborov v SRS. Pri tem želim poudariti, da so dosedanje izkušnje še razmeroma skromne, kljub temu pa smo pri delu družbenopolitičnih zborov že prišli do nekaterih ugotovitev in spoznanj. Žal, še nimamo celovitih in poglobljenih analiz vseh pojavov in tendenc, ki se kažejo pri delu družbenopolitičnih zborov in zaradi tega še ni mogoče v celoti in objektivno oceniti vseh pozitivnih in negativnih rezultatov delovanja teh zborov. Ugotavljamo pa dvoje: prvič, da so družbenopolitični zbori zelo aktivni in da je njihova vsebinska vloga v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti zelo pomembna, in drugič, da so tako v vsebinskem pogledu kakor v načinu delovanja kot zbori še vedno v fazi oblikovanja. Prav povsod pa še niso popolnoma dojeli njegove vloge. Spoznavanje, razumevanje in praktično razreševanje določenih vprašanj, ki izvirajo iz posebne vloge in funkcije družbenopolitičnega zbora, bo verjetno zahtevalo še nekaj več časa. To potrjujejo tudi dosedanje izkušnje iz dela teh zborov, pa tudi posvetovanja z delegati družbenopolitičnega zbora skupščine SR Slovenije in s predsedniki družbenopolitičnih zborov občinskih skupščin, ki smo jih organizirali, ter prve analitične ocene delovanja delegatskega in skupščinskega sistema. V tej zvezi moram reči, da, žal ne poznamo dovolj izkušenj iz dela družbenopolitičnih zborov v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah. Poleg tega je znano, da je osnovno skupno izhodišče v opredeljevanju vloge družbenopolitičnega zbora v ustavah posameznih republik in pokrajin različno realizirano, da so različno določene njihove pristojnosti in način odločanja v skupščinah. Današnji posvet, na katerem prvič po sprejetju ustav razpravljamo o izkušnjah v delu družbenopolitičnega zbora v medrepubliških okvirih,

* Uvodna beseda na skupni seji Sekcije zvezne konference SZDL za družbenopolitične odnose in komisije zvezne konference za organizacijsko politični razvoj SZDL, ki je bila v Ljupci dne 27. januarja 1975.

je zato zelo pomemben za izmenjavo izkušenj. Mojo uvodno besedo je zato šteti le kot posredovanje nekaterih problemov, ki so se pokazali v naši republici.

Na podlagi dosedanjih razprav o delu družbenopolitičnega zbora se nam postavlja zlasti dvojje temeljnih skupin vprašanj:

I. vprašanja, ki so povezana z oblikovanjem vloge in fiziognomije družbenopolitičnega zbora,

II. vprašanja, ki zadevajo odnose med družbenopolitičnimi organizacijami in družbenopolitičnimi zbori ter delegati v teh zborih oziroma odnose delegatov v družbenopolitičnem zboru do družbenopolitičnih organizacij.

I

Izhodiščni idejno-politični temelj konstituiranja družbenopolitičnega zbora v občinskih skupščinah, skupščinah posebnih družbenopolitičnih skupnosti v pokrajinski in v republiški skupščini je v tem, da se ob delegatskih zborih združenega dela in krajevnih skupnosti oziroma občin, v katerih prihajajo do izraza zelo konkretni, tako rekoč dnevni interesi delovnih ljudi, ki so tudi zelo različni in marsikdaj nasprotujoči si, zagotovi stalno soočanje teh interesov s širšimi skupnimi interesi in upoštevanje dolgoročne perspektive v uresničevanju zgodovinskega interesa delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri samoupravnem socialističnem razvoju družbe.

Skupščine, sestavljene samo iz delegatov temeljnih samoupravnih skupnosti, oziroma izključno soočanje neposrednih interesov delovnih ljudi prek dela delegatov temeljnih samoupravnih organizacij in skupnostjo, ne morejo izraziti celotne družbene problematike, zagotovijo predvsem lahko izražanje neposrednih interesov delavskega razreda in delovnih ljudi in s tem njihovo vodilno vlogo v družbi. To je glavni smoter delegatskega sistema in ta je s takim načinom oblikovanja skupščin zagotovljen. Toda zagotavljanje tega smotra zahteva tudi upoštevanje različnih širših družbenih in idejno-političnih vidikov razvoja oziroma spajanje posamičnih v skupne družbene interese. Učinkovito delovanje delegatskega sistema zahteva sintezo kratkoročnih in dolgoročnih, posamičnih in skupnih interesov delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. To je predvsem naloga subjektivnih sil, torej družbenopolitičnih organizacij, še posebej Zveze komunistov kot avantgarde delavskega razreda in osnovne idejne sile naše družbe. Zato imajo po ustavi delovni ljudje, organizirani v te organizacije, pravice in dolžnosti, da izbirajo delegate za skupščine družbenopolitičnih skupnosti, za njihove družbenopolitične zборе.

Z neposredno vključitvijo družbenopolitičnih organizacij v skupščine družbenopolitičnih skupnosti je dosledno izpeljano spoznanje, da morajo biti družbenopolitične organizacije odgovorne za najpomembnejše sistemske in razvojne odločitve v skupščinah ter da idejne, politične, organi-

zacijske in akcijske vloge družbenopolitičnih organizacij ni mogoče ločiti od delegatskega oziroma skupščinskega sistema oziroma od njegove stabilnosti in učinkovitosti. Z neposrednim vključevanjem družbenopolitičnih organizacij v skupščinsko odločanje pa tudi družbenopolitične organizacije prevzamejo, kakor tudi z vsem svojim vplivom in dejavnostjo, neposredno in javno odgovornost za poglobitve družbene rešitve v skupščinskih odločitvah in njihovo idejno-politično usmeritev. Še več, z obravnavanjem problematike, ki je predmet razpravljanja v skupščinah, postajajo ta vprašanja zelo pomembna del celotne družbenopolitične dejavnosti družbenopolitičnih organizacij.

Taka vloga družbenopolitičnih organizacij oziroma družbenopolitičnih zborov nam je narekovala njegove pristojnosti kot zbora, ki soodloča z zborom združenega dela in zborom krajevnih skupnosti oziroma zborom občin; med temi pristojnostmi so najpomembnejše: uresničevanje, razvoj in varstvo z ustavo določenega samoupravnega sistema, enakopravnost narodov in narodnosti, skupni interesi socialističnih republik in pokrajin in mednarodni odnosi, ljudska obramba, državna varnost, družbena samozaščita in temeljna vprašanja s področja kadrovske politike ter temeljni cilji in osnovna razmerja družbenoekonomskega razvoja, ki so vsebovana v programih dolgoročnega razvoja in srednjeročnih družbenih planih. Torej je pristojnost družbenopolitičnega zbora vse tisto, kar ponavadi poimenujemo »skrb za uveljavljanje in razvoj sistema samoupravnega socializma v naših družbenih odnosih«, zato mora ta zbor seveda tudi spremljati dogajanja v družbi in biti nosilec iniciativ v skupščini in razne sistemske rešitve, ki naj zagotovijo celovit in dosleden družbeni razvoj v tej smeri.

Čeprav je idejno-politični in ustavni temelj družbenopolitičnih zborov jasno postavljen, pa se glede pristojnosti tega zbora, bodisi v občini, bodisi v republici, vendarle odpirajo nekatera vprašanja zlasti v zvezi s konkretnjšo opredelitvijo in praktično realizacijo.

V občinskih statutih je vloga družbenopolitičnega zbora v osnovi opredeljena v skladu z ustavnimi določbami. Vendar je v nekaterih občinskih statutih opaziti tudi vrsto konkretnih pristojnosti, ki obremenjujejo zbor z zadevami, ki pravzaprav ne sodijo v njegovo delovno področje.

Ne glede na bolj ali manj podrobno opredeljevanje pristojnosti družbenopolitičnega zbora v občinskem statutu pa že njegova precej široko opredeljena temeljna pristojnost, namreč, da enakopravno s pristojnim zborom oziroma zboroma sprejema splošne akte, ki se nanašajo na uresničevanje, razvoj in varstvo z ustavo določenega socialističnega samoupravnega sistema, dopušča v praksi ožjo ali širšo razlago. To pa se tudi odraža v različni praksi po občinah. Izkušnje pri dosedanem določanju pristojnosti družbenopolitičnega zbora v republiški skupščini kažejo, da je treba pri tako rekoč vsaki zadevi sproti ocenjevati, ali je takega značaja, da sodi v pristojnost družbenopolitičnega zbora. Čeprav

gre za prve izkušnje, pa se očitno kaže potreba, da se te stvari natančneje opredelijo. Želim le poudariti, da vprašanje, kaj sodi v pristojnost družbenopolitičnega zbora in kaj ne, ni stvar nekakšne rutine ali formalne razlage ali zgolj interpretacije črke ustave oziroma statuta občine. V našem družbenopolitičnem zboru se največkrat posvetujemo pred določitvijo pristojnosti, sicer pa se o zadevah, ki naj pridejo na dnevni red zborov, dogovarjamo v predsedstvu skupščine, ki je pristojno za razlago določb skupščinskega poslovnika, končno pa določajo dnevni red zbori sami. Podobna praksa pa se uveljavlja tudi v nekaterih občinah. Prav zato, da določanje konkretne pristojnosti družbenopolitičnih zborov ne bi bilo prepuščeno stalnemu presojanju, bo potrebno v poslovnikih skupščin splošne ustavne oziroma statutarne določbe podrobneje opredeliti oziroma vnaprej določiti konkretnejše pristojnosti DPZ.

Pri presoji, katera vprašanja naj pridejo na dnevni red družbenopolitičnega zbora, smo se odločili le za tiste zadeve, pri katerih mora priti do izraza vloga družbenopolitičnih organizacij in zbora. To praktično pomeni, da smo se odločili za obravnavo na seji družbenopolitičnega zbora le v primerih, ko je popolnoma nedvoumno, da le-ta mora biti angažiran. Vendar pa se ponekod kaže tendenca, da bi bil družbenopolitični zbor splošno politični zbor, ki bi enakopravno soodločal z drugima dvema zboroma oziroma z enim od teh zborov pravzaprav o vsaki stvari. Če bi se take težnje še nadaljevale in krepile, bi to vsekakor bilo v škodo ustavno opredeljene specifične vloge in odgovornosti družbenopolitičnega zbora. To pa ne pomeni, da družbenopolitični zbor ne bi mogel razpravljati in zavzemati stališč ter dajati predlogov tudi o zadevah, glede katerih ne sodeluje pri odločanju.

Naj v tej zvezi opozorim še na neki drug pojav, ki je videti morda bolj organizacijskega značaja, ki pa ima tudi pomen za pravilno delo družbenopolitičnega zbora. V začetku so v velikem številu občinskih skupščin praviloma vsi trije zbori zasedali na skupnih sejah. Pokazalo pa se je, da je taka praksa slaba in da je v škodo ne samo tega, da družbenopolitični zbor, ampak da zlasti zbor združenega dela in zbor krajevnih skupnosti v občinski skupščini dovolj ne izražajo avtentičnih interesov svoje baze oziroma svoje specifične vloge, zaradi katere posebni zbori tudi obstajajo. Zato v občinah čedalje bolj opuščajo prakso skupnih sej vseh zborov. Hkrati ugotavljajo potrebo po ponovni presoji pristojnosti družbenopolitičnega zbora v statutih občin z vidika, da je to zbor delovnih ljudi in občanov, organiziranih v družbenopolitične organizacije, združene v Socialistični zvezi delovnega ljudstva kot enotni fronti organiziranih socialističnih sil.

Delo in medsebojna razmerja zborov v občinski skupščini kaže urejati in razvijati tako, da se bodo skupni oziroma splošni družbeni interesi oblikovali z izražanjem in sporazumevanjem o specifičnih interesih v posameznih zborih s tem, da v zboru združenega dela prihajajo do izraza interesi samoupravno organiziranih delovnih ljudi v združenem delu, v

zboru krajevnih skupnosti interesi samoupravno organiziranih delovnih ljudi in občanov v krajevni skupnosti in v družbenopolitičnem zboru interesi, ki jih družbenopolitično organizirani delovni ljudje in občani izražajo in oblikujejo v svojih družbenopolitičnih organizacijah oziroma v SZDL.

Pri obravnavi pristojnosti družbenopolitičnega zbora naj še omenim, da bo treba v praksi posvetiti posebno pozornost temu, da v primerih, ko družbenopolitični zbor ne soodloča enakopravno z drugim zborom, ampak ko sprejema stališča, ki so obvezna (ker v nasprotju s temi stališči akt v drugih zborih ne more biti sprejet), v njih dejansko pride do izraza funkcija družbenopolitičnega zbora kot tistega zbora, ki posebej skrbi za samoupravno socialistično usmeritev družbenega razvoja. Vsekakor stališča družbenopolitičnega zbora o temeljnih ciljih in temeljnih razmerjih v programih dolgoročnega razvoja, v srednjeročnih družbenih planih ne bi smela biti le nekakšna formalnost, ampak prispevek k vsebinski usmeritvi na teh področjih kot tudi k praktični mobilizaciji vseh samoupravnih in družbenopolitičnih faktorjev, ki so nosilci opredeljevanja razvojnih nalog in njihovega uresničevanja.

V zvezi s pristojnostmi, ki jih ima po ustavi Socialistične republike Slovenije družbenopolitični zbor, naj rečem še to, da je ta zbor dejansko pristojen le za najpomembnejša sistemska vprašanja in temeljne razvojne cilje in za varovanje z ustavo določenega socialističnega samoupravnega sistema, ne pa za tista vprašanja, ki pomenijo pravzaprav samo uresničevanje odločitev načelnega pomena. Ponekod so se v praksi pojavile težnje, da bi določili pristojnost družbenopolitičnega zbora tudi za zadeve, ki ne spadajo v njegovo pristojnost, oziroma težnja zlasti izvršilnih in upravnih organov, naj bi družbenopolitični zbor odločal celo o izvršilnih predpisih, ker so želeli, da bi z avtoriteto tega zbora vplivali na to, da bi rešitve v predlagani obliki sprejeli v zboru združenega dela oziroma v zboru krajevnih skupnosti. V zadnjem času pa v nekaterih občinah veliko razmišljajo o tem, kako doseči na sejah, da se bo družbenopolitični zbor dejansko osredotočil na glavna vsebinska, sistemska vprašanja in da se ne bi zgubljal v vseh podrobnostih in konkretnih formulacijah. S tem v zvezi iščejo tudi rešitev, kako spremeniti način razpravljanja o integralnih tekstih.

Problemom v zvezi s pristojnostjo družbenopolitičnega zbora bomo torej morali posvečati potrebno pozornost zato, da ne bi izmaličili njegovega poglavitnega namena, ali ga celo spreminjali v splošno politični zbor. Res je, da se družbenopolitične organizacije, zlasti pa SZDL, v vsakdanjem življenju posvečajo številnim vprašanjem, ki imajo pomen za delovne ljudi in občane, vendar pa vsa vprašanja, ki so predmet zanimanja družbenopolitičnih organizacij, niso take narave, da bi moral o njih družbenopolitični zbor tudi odločati.

Omenil sem že, da je fiziognomija družbenopolitičnega zbora še v fazi nastajanja in da doslej vse njegove funkcije še niso prišle v polni

meri do veljave. Za družbenopolitični zbor skupščine SR Slovenije lahko rečem, da je bil v preteklem obdobju izredno obremenjen z zakonodajno dejavnostjo (uskklajevanje zakonov z ustavo in sprejemanje novih zakonov), kar je tudi vplivalo, da ni mogel v potrebni meri razviti vse svoje vloge oziroma dejavnosti na drugih področjih, med katere gotovo sodijo: spremljanje celotne problematike v naši družbi; spremljanje uresničevanja z ustavo določenega samoupravnega sistema in sprejete politike, kar je sicer naloga vseh zborov, pri družbenopolitičnem zboru pa s stališča njegove vloge še posebej poudarjena; dajanje pobud za urejanje pomembnih družbenih vprašanj.

V zvezi s tem bi rad opozoril na nujnost, da družbenopolitični zbor ne bi uveljavljal svoje vloge samo v postopku enakopravnega odločanja oziroma dajanja stališč, ampak da bi bil tudi nosilec iniciative za obravnavo posameznih vprašanj v skupščini družbenopolitične skupnosti. Odgovornost družbenopolitičnega zbora za uresničevanje, razvoj in varstvo socialističnega samoupravnega sistema bi morala prihajati praktično do izraza tudi v tem, da bi neodvisno od predlogov, ki jih pripravljajo predlagatelji, zlasti izvršilni organi, za sejo skupščine, obravnaval aktualna vprašanja ali dajal pobude za njihovo obravnavo v skupščini ter sodeloval pri snovanju stališč, vsebine in smeri njihovega obravnavanja in reševanja. Dosedanje izkušnje v delu družbenopolitičnega zbora kakor tudi v drugih zborih kažejo na to, da bi bilo potrebno doseči večji vpliv in povezanost med delegacijami, delegati v zborih in delovnimi telesi zborov z izvršilnimi in upravnimi organi prav v postopku nastajanja, pripravljanja določenih rešitev, aktov ali drugih gradiv, še preden pridejo le-ta v redne skupščinske razprave.

Poudariti velja, da tudi v občinskih skupščinah intenzivno razmišljajo o tem, kako razviti dejavnost družbenopolitičnega zbora v dajanju pobud za hitrejše reševanje tistih družbenih vprašanj, o katerih mora odločati skupščina družbenopolitične skupnosti.

Glede odnosov družbenopolitičnega zbora do drugih zborov republiške skupščine je treba reči, da se ti odnosi razvijajo predvsem v teh smereh:

a) enakopravno odločanje doslej ni povzročalo posebnih problemov. V dosedanem odločanju v zboru združenega dela in zboru občin republiške skupščine je prišla do izraza visoka stopnja politične zrelosti in družbena odgovornost delegatov. Razen v maloštevilnih in manj pomembnih primerih ob sprejemanju posameznih amandmajev ni prihajalo do razhajanja v stališčih med zborom združenega dela in zborom občin na eni ter družbenopolitičnim zborom na drugi strani. Dejansko smo imeli samo v enem primeru postopek usklajevanja, kjer pa so bili razlogi družbenopolitičnega zbora v drugih zborih sprejeti;

b) dajanje stališč drugim zborom, pri čemer še nimamo izkušenj, saj doslej še ni bilo primerov, da bi družbenopolitični zbor v smislu ustavnih določb dajal drugima zboroma stališča;

c) medsebojno obveščanje in druge oblike sodelovanja med zbori in njihovimi telesi so dale dobre rezultate, kar še zlasti velja za nekatere temeljne akte oziroma zakone in za pripravo delovnih programov zborov.

Posebej bi rad poudaril še značaj in pomen programa dela družbenopolitičnega zbora. Čeprav program dela celotne skupščine izhaja iz programske usmeritve Zveze komunistov, SZDL in drugih družbenopolitičnih organizacij, pa to posebej velja za družbenopolitični zbor. Program dela družbenopolitičnega zbora bi moral neposredno rasti iz programov družbenopolitičnih organizacij, se v teh organizacijah verificirati, usklajevati in prek njih prihajati v preverjanje v samoupravno bazo. Medsebojna povezanost programov naj zagotovi, da se bodo prizadevanja in rezultati dela družbenopolitičnih organizacij izrazili v skupščini in da bo delo družbenopolitičnega zbora povezano z najbolj aktualnimi zadevami ter da se lahko uskladijo in politično mobilizirajo vse potrebne sile v uresničevanju sprejetih političnih in družbenih rešitev.

II

Dalje naj opozorim na nekatere probleme, ki se pojavljajo v okviru odnosov družbenopolitičnih organizacij do družbenopolitičnega zbora in delegatov v njem oziroma delegatov družbenopolitičnega zbora do družbenopolitičnih organizacij.

Naj s tem v zvezi omenim, da smo glede delovanja delegatskih skupščin večkrat slišali oceno, da je delegatsko razmerje med delegati v družbenopolitičnem zboru in družbenopolitičnimi organizacijami najmanj obdelano in tudi v praksi najmanj uresničeno. Vzroke za tako stanje je treba iskati med drugim zlasti v tem, da so o teh vprašanih v družbenopolitičnih organizacijah premalo razpravljali in oblikovali ustrezne rešitve, da smo se še vse premalo poglobili v vlogo družbenopolitičnega zbora, pa tudi v tem, da je proces prilagajanja delovanja družbenopolitičnih organizacij delegatskemu sistemu v celoti počasen oziroma nismo še dovolj dojeli frontnega značaja Socialistične zveze. Tudi izbira delegatov v družbenopolitičnem zboru je bila širša od članov vodstev družbenopolitičnih organizacij, ki naj opravljajo funkcijo delegacije družbenopolitičnega zbora, kar pa je oteževalo vključevanje vseh delegatov v družbenopolitičnem zboru v delovanje izvoljenih teles njihove družbenopolitične organizacije in v delovanje telesa, ki je opravljalo funkcijo delegacije.

Pri opredeljevanju odnosov med družbenopolitičnimi organizacijami in delegati v družbenopolitičnem zboru in med družbenopolitičnimi organizacijami samimi se kot osrednji problem pojavlja pojmovanje družbene vloge Socialistične zveze. V določanju konkretnih razmerij smo izhajali predvsem iz značaja Socialistične zveze kot fronte vseh naprednih socialističnih samoupravnih sil; torej kot tiste organizacije, ki povezuje in združuje delovne ljudi in občane bodisi kot posameznike, bodisi kot organi-

zirane v družbenopolitične organizacije in druge oblike interesnega povezovanja in združevanja zato, da uresničujejo svoje interese, samoupravne in politične pravice in dolžnosti ter usklajujejo svojo družbenopolitično aktivnost v uresničevanju razvoja samoupravne socialistične družbe. Izhajali smo iz tega, da so konstitutivni deli take Socialistične zveze vse družbenopolitične organizacije in je zato njihova pravica in dolžnost skupno oblikovati stališča in sklepe Socialistične zveze. V Socialistični zvezi kot fronti morajo priti do izraza skupni interesi, za katere se borijo Zveza komunistov, sindikati, Zveza borcev, mladina, skratka, interesi delavskega razreda in delovnih ljudi ter občanov. V njej se mora pod vodstvom Zveze komunistov uresničevati tudi politična in akcijska enotnost, v njej morajo nastajati skupne programske akcije. V tako pojmovani Socialistični zvezi ne gre za kakršnokoli vrsto koalicije med družbenopolitičnimi organizacijami, temveč za vsebinsko novo kvaliteto. Brez takšne vloge vseh družbenopolitičnih organizacij v Socialistični zvezi delovnega ljudstva — ni Socialistične zveze kot fronte.

S tem da se v Socialistično zvezo kot fronto vključujejo in v njej povezujejo vse družbenopolitične organizacije, se ne omejuje samostojnost vsake družbenopolitične organizacije v skladu z njeno specifičnostjo niti delegatska razmerja v Socialistični zvezi ter način skupnega dogovarjanja in oblikovanja stališč. Tak način povezovanja naj prispeva tudi k uspešnemu delu delegatov v družbenopolitičnem zboru in v skupščini družbenopolitične skupnosti.

Delegati v družbenopolitičnem zboru so izvoljeni na enotni listi Socialistične zveze. Kot taki so delegati delovnih ljudi, organiziranih v vsaki posamezni družbenopolitični organizaciji in vseh družbenopolitičnih organizacijah kot celoti, povezanih v Socialistični zvezi. Zato delegat v družbenopolitičnem zboru ne predstavlja organizacije, iz katere izhaja, in tudi ne izraža posebnih interesov svoje organizacije, ki ga je izbrala za enotno listo, temveč deluje izključno na podlagi smernic, ki se določajo v Socialistični zvezi in na ta način izražajo integralni interes delovnih ljudi in občanov, organiziranih v družbenopolitičnih organizacijah, do vseh najpomembnejših družbenih vprašanj.

Resolucija X. kongresa ZKJ poudarja, da morajo delegati družbenopolitičnih organizacij v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti delovati kot enoten združevalni dejavnik socialističnih sil in pri tem izhajati iz stališč, ki so se skupno oblikovala v okviru Socialistične zveze, kajti le s tem je moč zagotoviti stabilnost in učinkovitost skupščinskega sistema v celoti.

To, da se glede zadev, ki se obravnavajo v družbenopolitičnem zboru, skupno oblikujejo in sprejemajo temeljne smernice in stališča v Socialistični zvezi, ne pomeni, da teh vprašanj ne bi obravnavale posamezne družbenopolitične organizacije in zavzele do njih svojih stališč oziroma da pri tem delegati v družbenopolitičnem zboru nimajo neposrednega

odnosa do svoje družbenopolitične organizacije. To je celo nujno glede na frontni značaj Socialistične zveze in naravo problemov. Nedvomno pa takšen družbeni značaj Socialistične zveze ne dovoljuje imperativnega mandata delegatov posamezne družbenopolitične organizacije v Socialistični zvezi (kar se tu in tam v praksi pojavi), saj je njeno bistvo prav v razčiščevanju problemov in uslajevanju pogledov ter skupnem oblikovanju politike in stališč. Hkrati to pomeni, da delegati posameznih družbenopolitičnih organizacij usklajujejo stališča o bistvenih političnih oziroma sistemskih vprašanjih v Socialistični zvezi in ne v samem družbenopolitičnem zboru, saj bi to škodovalo uresničevanju vloge tega zbora kot faktorja stabilnosti skupščinskega sistema oblasti. Tak način bi lahko peljal v nekak paralelizem in slabitev akcijske enotnosti družbenopolitičnih organizacij. To bi bilo tudi v nasprotju z ustavno in politično opredelitvijo vloge Socialistične zveze. Razprave o morebitnih razlikah, ki se pojavljajo do odprtih vprašanj v posameznih družbenopolitičnih organizacijah, torej ne bi smeli prenašati v skupščino družbenopolitične skupnosti. Če so v družbenopolitičnih organizacijah dejansko različni pogledi na bistvena vprašanja, potem to pomeni, da taka zadeva ni zrela za razpravo v družbenopolitičnem zboru, ker je v tem zboru ni mogoče razčistiti.

Dosedanje razprave v zvezi z družbenopolitičnim zborom opozarjajo, da je njegova vloga in sposobnost tesno povezana s preoblikovanjem Socialistične zveze ter spreminjanjem stare prakse v delu družbenopolitičnih organizacij. Socialistična zveza se mora hitreje oblikovati na delegatskih osnovah, tako v pogledu vertikalnega kot horizontalnega izražanja interesov in stališč vseh samoupravno organiziranih sil, hitrejšega pretoka idej, pripomb, predlogov, stališč iz baze do vseh vodstev ter sprotnega vplivanja na reševanje aktualnih družbenih vprašanj in problemov. S tem bo še močnejše rastel tudi vpliv vseh družbenopolitičnih organizacij v Socialistični zvezi na delo v skupščini družbenopolitičnih skupnosti preko njihovih delegatov.

Nadalje se kot zelo pomembno postavlja vprašanje, kdo naj opravlja funkcijo delegacij za družbenopolitični zbor. Ustavna določba, po kateri v družbenopolitičnih organizacijah opravljajo funkcijo delegacije njihova izvoljena telesa, določena s statuti oziroma drugimi sklepi teh organizacij, je bila v republiki Sloveniji konkretizirana tako, da funkcijo delegacije za družbenopolitični zbor republiške skupščine opravlja republiška konferenca SZDL, med njenimi sejami pa predsedstvo konference z izvršnim odborom. Ustrezen sklep so sprejeli v vseh drugih vodstvih družbenopolitičnih organizacij v republikah (in občinah). Takšno stališče je vsebovano tudi v sedanjem predlogu statuta SZDL Slovenije. Funkcijo delegacije naj torej opravljajo izvoljena telesa, ki oblikujejo družbenopolitična stališča za delo delegatov v družbenopolitičnem zboru in katera zato prevzemajo vso družbeno in politično odgovornost in zagotavljajo potrebno družbeno avtoriteto; zato je razumljivo, da je to za republiški družbenopolitični zbor edino republiška konferenca Socialistične zveze oziroma

njeno predsedstvo, ki sta delegatsko sestavljena, nikakor pa ne njihova delovna telesa. Ista opredelitev velja tudi v občinah.¹

Po tej rešitvi se delegati v družbenopolitičnem zboru o najpomembnejših vprašanjih, ki jih obravnava družbenopolitični zbor, dogovarjajo in usklajujejo stališča v republiški konferenci SZDL, katero sestavljajo tudi delegacije vseh republiških vodstev družbenopolitičnih organizacij. Predsedstvo skupaj z delegati v družbenopolitičnem zboru ali po lastni presoji oceni, kdaj je potrebno sklicati konferenco oziroma kdaj predsedstvo glede na vsebinski značaj zadeve, ki se obravnava v družbenopolitičnem zboru. Do take rešitve glede opredelitve delegacije za družbenopolitični zbor je prišlo zaradi že omenjenih izhodišč v opredeljevanju družbene vloge Socialistične zveze kot fronte in s tem v zvezi vloge subjektivnega faktorja v zagotavljanju idejno-politične in akcijske enotnosti v Socialistični zvezi, zaradi drugih ustavnih funkcij, ki jih ima Socialistična zveza pri zagotavljanju ustavnih pravic delovnih ljudi in občanov, in zaradi vloge, ki jo ima kot sestavni del in osnova celotnega samoupravnega in političnega sistema. S tem da stališča in smernice za delo delegatov v družbenopolitičnem zboru oblikujejo družbenopolitične organizacije skupaj, v konferenci SZDL in predsedstvu, se še bolj utrjuje in uveljavlja vloga Socialistične zveze kot fronte. Izkušnje pa tudi kažejo, da s tem prihaja do hitrejšega dogovarjanja med družbenopolitičnimi organizacijami ter njihovega učinkovitejšega in skupnega delovanja.

So tudi predlogi, da bi poleg republiške konference SZDL kot delegacije za družbenopolitični zbor lahko posamezne zadeve, ki bodo obravnavane na sejah družbenopolitičnega zbora in so glede na naravo dela in funkcijo posamezne družbenopolitične organizacije zanjo specifične, obravnavalo in zavzemalo o njih stališča izvoljeno telo te družbenopolitične organizacije v funkciji delegacije za družbenopolitični zbor. V takem primeru pa bi na sejo izvoljenega telesa te družbenopolitične

¹ Republiška konferenca SZDL Slovenije je na seji dne 27. 2. 1975 sprejela statut SZDL Slovenije. Med ostalim določa:

— v drugem in tretjem odstavku 37. člena:

»Konferenca SZDL opravlja funkcijo delegacije za delegate v družbenopolitičnem zboru in oblikuje stališča o pomembnejših vprašanjih nadaljnega razvoja družbe in socialističnih samoupravnih odnosov, kadar o njih razpravlja družbenopolitični zbor.

Delegati v družbenopolitičnem zboru, ki so člani posameznih družbenopolitičnih organizacij, imajo pravico in dolžnost, razpravljati v vodstvih teh organizacij, o vprašanjih, o katerih razpravlja družbenopolitični zbor družbenopolitične skupnosti.«

— v prvem odstavku 38. člena:

»Stališča in smernice za delo delegatov v družbenopolitičnem zboru oblikujejo družbenopolitične organizacije skupaj v konferenci SZDL oziroma v njenem predsedstvu.«

— v prvem odstavku 39. člena:

»V primeru nesoglasja med delegati v družbenopolitičnem zboru in predsedstvom konference SZDL se skliče konferenca SZDL, ki v funkciji delegacije zavzame stališče o spornem vprašanju.«

— v 40. členu:

»Delegati v družbenopolitičnem zboru skupščine družbenopolitičnih skupnosti, ki niso člani konference SZDL, imajo pravice in dolžnosti člana konference.«

organizacije morale biti posebej vabljene delegacije vseh drugih družbenopolitičnih organizacij, zato da se tudi v takem primeru ohrani in zagotovi frontno načelo.

Opozoriti kaže na to, da mora biti sleherno stališče, sprejeto v izvoljenem telesu, ki opravlja funkcijo delegacije, dogovor vseh družbenopolitičnih organizacij; takega stališča zato ni mogoče sprejeti s preglasovanji. Po predlogu osnutka statuta SZDL Slovenije se v primeru nesoglasja med delegati v družbenopolitičnem zboru in predsedstvom konference, skliče konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva, ki v funkciji delegacije zavzame stališče o spornem vprašanju.

V zvezi z delom delegacije je sprejeto stališče, da ni potrebno ponovno obravnavati posameznih vprašanj, o katerih je že bilo sprejeto stališče v republiški konferenci SZDL ali drugem vodstvu družbenopolitičnih organizacij, ki lahko pomenijo podlago za delo delegatov družbenopolitičnega zbora. Na sestanku z delegati družbenopolitičnega zbora, ki se skliče po dogovoru z vsemi družbenopolitičnimi organizacijami, pa ugotovijo, za katera že sprejeta stališča gre oziroma ali je potrebno ponovno obravnavati zadevo oziroma ali je treba ponovno sklicati telo, ki opravlja funkcijo delegacije.

Za aktivno vlogo družbenopolitičnega zbora v skupščini, zlasti za uveljavitev stvarnih interesov, izoblikovanih v družbenopolitičnih organizacijah, je ne glede na delo delegacije in obravnavo posameznih vprašanj v družbenopolitičnih organizacijah pred zasedanjem zbora treba nujno zagotoviti v vseh fazah in povsod, kjer se obravnavajo in oblikujejo stališča ter realizacija sprejetih sklepov, tvorno udeležbo vseh delegatov družbenopolitičnih organizacij, tako v delu družbenopolitičnega zbora kot v vodstvih družbenopolitičnih organizacij in njihovih delovnih telesih. Zaradi tega se pojavljajo predlogi, da se osnutek statuta Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije dopolni s tem, da imajo delegati v družbenopolitičnem zboru, ki niso člani republiških vodstev družbenopolitičnih organizacij in niso delegirani v konferenco Socialistične zveze, enak položaj kot člani republiške konference.

Kot tretji problem velja poudariti potrebo po hitrejšem in vsestranskem uveljavljanju delegatskih razmerij delegatov družbenopolitičnega zbora do Socialistične zveze oziroma izvoljenih teles, ki opravljajo funkcijo delegacije. Delegati v družbenopolitičnem zboru morajo uresničevati svojo delegatsko funkcijo kot delegati v drugih zborih skupščine, pri čemer imajo ti delegatski odnosi svojo specifičnost, tako kot imajo svoje specifičnosti delegatski odnosi na področju združenega dela in krajevnih skupnosti oziroma občin. Stališča, ki se oblikujejo v okviru Socialistične zveze, pomenijo za delegata v družbenopolitičnem zboru temeljno usmeritev, s katero naj prispeva k zavestni socialistični samoupravni usmeritvi skupščine kot celote. Naloga delegatov ni le mehanično prenašanje stališč, ampak morajo v konkretni obravnavi v zboru oziroma njegovih telesih prispevati k čimbolj ustvarjalni aplikaciji teh stališč, s

čimer naj prispevajo potrebne politične in strokovne argumente, ki jih zahteva narava skupščinskega dela in odločanja. Delegat ima vso pravico in dolžnost, da zahteva stališče Socialistične zveze kot fronte glede vprašanj, ki se obravnavajo v skupščini, če smatra, da takšno stališče še ni bilo izoblikovano, ali če smatra, da iz že sprejetih političnih dokumentov in sklepov ni dovolj jasno opredeljeno.

Dolžnost delegata v družbenopolitičnem zboru je tudi, da se vključuje v celotno družbenopolitično dejavnost svoje organizacije in kot tak prispeva in sodeluje v oblikovanju stališč v SZDL. Nikakor ne zadostuje, da se delegat v okviru družbenopolitične organizacije omeji samo na delo v vodstvu svoje družbenopolitične organizacije. Prav tako ne bi bilo pravilno, če delegat ne bi izvoljenemu telesu svoje organizacije, katerega član je, ali delegaciji sporočal svojih stališč. Delegatskemu razmerju ne ustreza tendenca po samo forumskem povezovanju delegatov, prav tako pa tudi ne tendenca po neodvisnosti delegata na podlagi nekega splošnega mandata in zapostavljanju stalnega oblikovanja stališč v izvoljenem telesu svoje družbenopolitične organizacije in delegacije v Socialistični zvezi. Take tendence so škodljive in pomenijo negiranje delegatske vsebine odnosov med delegatom in družbenopolitično organizacijo.

Iz vsega, kar smo povedali, izhaja, da temelji odgovornost delegatov v družbenopolitičnem zboru na delegatskih razmerjih v vsej njihovi celosti. Kot član izvoljenega telesa je odgovoren za oblikovanje stališč v njegovi družbenopolitični organizaciji ter za nadaljnje njihovo usklajevanje z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami, kot delegat v družbenopolitičnem zboru pa je odgovoren za oblikovanje in uveljavljanje smernic in temeljnih stališč njegove delegacije — konference Socialistične zveze v družbenopolitičnem zboru in v celotnem skupščinskem delu, pa tudi v prizadevanjih za njihovo uresničitvev.

Izkušnje kažejo, da je za vsestransko uveljavljanje delegatske vloge in odgovornosti potrebno še dvoje: dobro obveščanje delegata o vsem, kar se pomembnega za njegovo delo v skupščini dogaja v družbenopolitičnih organizacijah, in dolžnost delegata, da informira Socialistično zvezo in družbenopolitične organizacije o vseh stališčih, argumentih in odločitvah oziroma o svojem delu v zboru oziroma skupščini; drugič pa so zelo pomembni roki za obravnavanje posameznih zadev iz delovnega področja skupščine, kajti od tega je tudi odvisno, v kakšni meri je mogoče razviti delegatske odnose.

Lipica, 27. 1. 1975

Obveščanje v delegatskih odnosih

I

V teh dneh opažamo v vseh okoljih in na vseh ravneh naše družbene skupnosti, da se velika pozornost posveča vprašanjem medsebojnega obveščanja v delegatskih odnosih. V ta prizadevanja se vključuje tudi današnji posvet kot ena izmed razprav v vsedružbeni akciji za razvoj odnosov na področju medsebojnega obveščanja.*

Zakaj tolikšna pozornost vprašanjem obveščanja v delegatskem sistemu? Vse kaže, da smo spoznali odločilen pomen ustreznega obveščanja pri uresničevanju v ustavi opredeljenega, družbenoekonomskega in samoupravnega položaja delovnega človeka v združenem delu in vseh drugih oblikah organiziranja. K temu je pripomogla tudi ugotovitev, da stopnja razvoja odnosov na področju obveščanja še vedno zaostaja za splošno ravnijo samoupravnih odnosov v družbi. Zato je razumljivo, da je prevladujoča misel, ki prežema vse te razprave in prizadevanja, angažiranje vseh družbenih subjektov za uresničevanje ustave, delegatskih odnosov in delegatskega sistema za nadaljnje podružbljanje celotne sfere obveščanja, pri čemer gre za krepitev vpliva širše družbene skupnosti na javno obveščanje in za večji razvoj samoupravnih odnosov tudi na področju obveščanja in takšno vsebino obveščanja, ki bo prirejena družbenemu smotru, da je v naši družbi nosilec družbenih procesov delovni človek.

Nova ustavna ureditev in kongresni dokumenti opredeljujejo obveščanje kot eno izmed temeljnih vprašanj nadaljnjega razvoja samoupravnih in še posebej delegatskih odnosov. Ustava pri opredeljevanju neodtujljivih pravic delovnih ljudi in občanov implicitno vključuje v to področje tudi ustrezno obveščanje. Uresničevanje neodtujljivih pravic delovnih ljudi je namreč tesno povezano s samoupravnim obveščanjem, kajti če naj delovni človek razpolaga z vsemi rezultati svojega dela, odloča o celotni družbeni reprodukciji, mora najprej razpolagati z ustreznimi informacijami. Zato ustava govori o obveščanju kot o dejavnosti posebnega družbenega pomena. Obveščanje tako ne more biti izločeno iz samoupravnih odnosov, nasprotno, medsebojno obveščanje postaja

* Prispevek je uvodna beseda, ki jo je avtor imel na posvetu o obveščanju v delegatskih odnosih; posvet je bil 6. februarja 1975 v Lipici. — Op. ur.

sestavni del samoupravnih — produkcijskih odnosov in političnega sistema kot celote, v katerem delovni ljudje, samoupravno organizirani v temeljnih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih in interesno povezani v drugih skupnostih in organizacijah, prevzemajo odločilno vlogo v procesih družbenega odločanja, dogovarjanja in sporazumevanja.

Samoupravni odnosi in vsebina ter odnosi na poročju obveščanja so med sabo tesno povezani, tako kot je ustrezno obveščanje eden izmed pogojev za razvoj samoupravljanja, je stopnja razvoja samoupravnih odnosov, tisti faktor, ki omogoča ali pa zavira razmah informativne dejavnosti. To seveda ne pomeni, da ne vplivajo na organizacijo obveščanja tudi drugi elementi, na primer premajhno znanje, nizka informativna kultura in drugo. Vendar pa ocenjujemo, da bi s samoupravnim določanjem politike obveščanja na vseh ravneh družbenega odločanja in dogovarjanja učinkovito razbili ostanke tehnomanagerskih in birokratsko-etatističnih monopolov in na ta način presegli stanje, v katerem obveščanje zaostaja v družbeni bitki za nove odnose.

Zavedati pa se moramo, da vseh problemov pri uresničevanju novih družbenih odnosov, in med njimi predvsem delegatskih odnosov, ne moremo rešiti samo z boljšim obveščanjem. Celotna politična dejavnost je odvisna poleg obveščanja še od nekaj drugih elementov: razvojne stopnje družbenoekonomskih odnosov, znanja, tehnologije, ustrezne organiziranosti družbe, od organizirane družbenopolitične akcije, od idejno-politične obveščenosti delovnih ljudi in drugih pogojev. Ta ugotovitev pa seveda v ničemer ne zmanjšuje pomena naših prizadevanj na tem področju.

II

Pri definiranju izhodišč, ciljev, funkcije in načel sistema obveščanja v delegatskih odnosih v skupščinah družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti moramo izhajati iz temeljnih izhodišč naše družbene ureditve, iz družbenoekonomskega položaja delavca, ki mu zagotavlja, da s tem, ko dela s sredstvi, ki so družbena lastnina, neposredno in enakopravno z drugimi ljudmi v združenem delu odloča o vseh zadevah družbene reprodukcije. S tem vstopa delovni človek v samoupravne socialistične odnose, v katerih uresničuje pogoje za osvoboditev dela, pravico do samoupravljanja, ekonomsko, socialno in osebno varnost človeka in druge pogoje. Na teh izhodiščih sloni tudi zgradba celotnega političnega sistema naše družbe, ki tako zajema v proces družbenega odločanja in dogovarjanja preko delegatskega sistema vse delovne ljudi in občane. Medsebojno obveščanje v delegatskem in skupščinskem sistemu moramo zato zgraditi tako, da so obveščeni in imajo možnost obveščati vsi delovni ljudje in občani na svojih delovnih mestih in v kraju bivanja, kjer razpravljajo in odločajo o vseh ključnih vprašanjih družbenega razvoja. Neposredno izrečena stališča, mnenja, zahteve, predloge in pripombe

delovnih ljudi in občanov delegacije in delegati prenašajo v skupščine, na mesto soočanja, usklajevanja, dogovarjanja in odločanja. Sistem samoupravnega — delegatskega obveščanja mora zagotavljati aktualne informacije o družbeno pomembnih vprašanjih, omogočiti učinkovito samoupravno pot družbenega odločanja, dosledno uresničevanje sprejetih odločitev in dogovorov in ne nazadnje vsestransko nadzorstvo delovnih ljudi v družbenih procesih.

III

Uresničevanje tako opredeljenih temeljev naše družbene ureditve je poglavitno merilo pri ocenjevanju dosedanjih uspehov in težav v procesu obveščanja v delegatskih odnosih. Predvsem moramo pri takšnem ocenjevanju ugotoviti, da se delegacije, skupščine, strokovne službe, sredstva javnega obveščanja in drugi odgovorni nosilci procesa skupščinskega dogovarjanja in odločanja močno trudijo za izboljšanje sistema medsebojnega obveščanja v okviru celovitih prizadevanj za uresničitev delegatskih odnosov. Kljub temu da je minilo slabo leto od sprejetja nove ustave, smo že priča nekaterim nespornim uspehom tudi pri uresničevanju odnosov s področja medsebojnega samoupravnega obveščanja. Čedalje bolj se uveljavlja novo pojmovanje, nove vrednote v procesu družbenega odločanja, da morajo biti družbene odločitve resnično najširši dogovor vseh delovnih ljudi in občanov. Tako so informacije v skupščinskem postopku dostopne čedalje večjemu številu delovnih ljudi; vsi subjekti v delegatskem sistemu iščejo nova pota, oblike in načine pri obveščanju; nekatera sredstva javnega obveščanja so izdelala načrte za to, kako se bodo vključevala v delegatske odnose; tisk in radio-televizija namenjata čedalje več prostora, časa in ustvarjalnih moči informacijam, ki so pomembne za sprejemanje družbenih odločitev.

Na drugi strani pa moramo opozoriti na celo vrsto pomanjkljivosti, težav in odporov, ki spremljajo naša prizadevanja za čim boljše obveščanje v skupščinskem sistemu. Na nekatere od njih so nas večkrat opozarjali delegati, organi družbenopolitičnih organizacij in drugi odgovorni nosilci teh družbenih procesov. Namen vseh teh opozoril in kritik je enoten — spopasti se z vsemi objektivnimi in subjektivnimi težavami, ki spremljajo nove odnose v medsebojnem delegatskem obveščanju. Namen našega posveta je ravno v tem, da odkrito pokažemo, kje so te težave, in poiščemo rešitve za njihovo čimbolj učinkovito preseganje. V uvodni besedi nameravam pokazati le na nekatere pomanjkljivosti in težave, na tiste, ki se kažejo kot najpomembnejše.

Najprej moramo omeniti težave, na katere so naletele delegacije in člani delegacij v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih. Največjo nevarnost za delegatske odnose pomeni slaba povezanost delegacij z volilno bazo, z delovnimi ljudmi in občani. Delegacijam še

ni povsod uspelo, da bi se ustrezno organizirale, niso vraščene v temeljno samoupravno skupnost, slabo so povezane z delovnimi ljudmi, samoupravnimi organi in z organi drugih skupnosti. Eden izmed pomembnih vzrokov za slabo (vsebinsko) povezanost delegacije z delegatom je v tem, da glavno breme obveščanja delovnih ljudi in občanov teži delegaciji, ki seveda tega ne zmore. Informacije, pomembne za odločanje, skoraj ne prihajajo neposredno preko sredstev javnega obveščanja v temeljne samoupravne skupnosti in tako se delovni ljudje in občani težko vključujejo v skupščinsko dejavnost.

V krajevni skupnosti izhajajo težave poleg tega predvsem iz šibke materialne baze, samoupravne neintegriranosti, ozke programske usmerjenosti in nerazvitosti sistema, oblik in načinov obveščanja.

V temeljnih organizacijah združenega dela imamo v večini primerov mnogo boljše strokovne, organizacijske in tehnične možnosti za uspešno medsebojno obveščanje. Med ovirami za razmah obveščanja pa se poleg prešibke samoupravne organiziranosti pojavljajo ponekod še močne nesamoupravne težnje, tehnomanagerstvo ali kakšne druge monopolne ambicije pri razpolaganju z informacijami kot ostanek preživelih družbenih odnosov.

Največ kritike v samih skupščinah družbenopolitičnih skupnosti pa so doživeli nekateri pojavi pri samem funkcioniranju skupščinskega — delegatskega sistema. Predvsem omenjajo neustrezne roke in hitre postopke, ki onemogočajo uresničevanje delegatskega sistema. Prepričani smo, da ne gre za nepremostljivo težavo. Zavzeti se moramo le, da se ti problemi ne bodo več ponavljali. V tesni povezavi s tem vprašanjem je problem prenatrpanosti skupščine z delom, kar ima za posledico preobremenjenost vseh subjektov skupščinskega sistema z gradivi in informacijami in tako praktično ni mogoča selekcija, kajti vse je »pomembno«. Priča smo pravi poplavi gradiva, in to seveda od zgoraj navzdol, v skupščinski strukturi. Pogosto slišimo pripombe o gradivih, le-ta so v večini primerov zares neustrezna, preobširna, nerazumljiva, necelovita in podobno. Gradiva so v glavnem takšna, kot so bila za poslance — neintegrirana, ne dajo celotnega pregleda, niso zgoščena in prihajajo sukcesivno, kar onemogoča enkratno obravnavo problematike v delegaciji in konferenci delegacij. Dogovoriti se moramo tudi, po kakšni poti naj prihajajo gradiva in informacije do subjektov skupščinskega odločanja: direktna gradiva ali preko sredstev javnega obveščanja. Zavedati pa se moramo, da ne ena ne druga pot ne bo učinkovita, če gradiva bistveno ne spremenimo!

Ugotavljamo tudi, da skupščinski postopki še vedno niso prilagojeni novim delegatskim odnosom; v strokovnih in upravnih organih teče ves postopek dela skoraj na enak način kot v prejšnjih skupščinah, še vedno ugotavljamo prevladujočo obrnjenost teh organov k skupščinam in vse premalo k delegatski bazi, kar bi lahko ocenili kot ostanek birokratsko-etatističnega načina dela. Delegacije, konference delegacij, skupine delegatov in delegati sami pri svojem delu imajo premalo strokovne pomoči;

tu se kaže, kako pomembno je, da bi čimprej osnovali informativno-dokumentacijske centre, ki bi vsaj delno lahko zapolnili to vrzel.

Poseben problem pomeni razumevanje in realizacija ustavne določbe, da so delovni ljudje edini nosilci skupščinskega odločanja, ne glede na to, na kateri ravni se sprejemajo družbene odločitve. Delegacije in delegati, skupščine in drugi samoupravni organizmi pa so samo sredstva, s katerimi izrazijo svojo voljo in svoj interes v procesu oblikovanja in sprejemanja družbenih odločitev. Danes se delegacija in konferenca delegacij (v večji ali manjši povezavi z delovnimi ljudmi) ukvarja z vprašanji, ki so na dnevnem redu občinskih skupščin, ali v najboljšem primeru z vprašanji regionalnega pomena. Skupina delegatov dobiva informacije in sodeluje v procesu odločanja v republiški skupščini, pri tem pa praktično nima možnosti verificirati svojih stališč v delegatski bazi. Še vedno ni jasno, kako naj delegat, član skupine delegatov, obdela vprašanja, ki so na dnevnem redu republiške skupščine vsaj v svoji konferenci delegacij oziroma zborih občinske skupščine. Dejstvo je, da občinske skupščine redko obravnavajo na svojih sejah gradiva za republiško skupščino. Razprava v skupini delegatov ni dovolj, kajti skupina je lahko le metoda dela. Delegacije za zvezno skupščino pa so v najboljšem primeru v stalnem stiku z republiško skupščino. Vse to kaže, da moramo nemudoma spremeniti sistem obveščanja tako, da bodo informacije z vseh ravni našle pot v temeljne samoupravne skupnosti in da bodo hkrati po povratnem toku od delegantov tekla stališča in interesi do občinske, republiške in zvezne skupščine.

Pri družbenopolitičnih zborih moramo ugotoviti, da je povezava med njimi in družbenopolitičnimi organizacijami šibka. Predvsem je premalo usklajevanja stališč in mnenj v okviru Socialistične zveze v pripravah na seje zborov.

Pri vključevanju sredstev javnega obveščanja v delegatske odnose nalletimo na več pomanjkljivosti. Radio-televizija in tisk se v skupščinsko aktivnost vključujejo predvsem v poznih fazah skupščinskih postopkov, ne pa pri iskanju prvih alternativ in variant bodoče odločitve; prav tako so javna občila vse preveč obrnjena k višjim ravnem usklajevanja stališč, dogovarjanja in odločanja in premalo k samim virom družbenih odločitev. Še vedno se pojavljajo informacije »post festum«, vse preveč pomembnih stvari pa gre sploh mimo nas. Posebno pri tisku se pojavlja preveč avtomatično prenašanje informacij iz skupščinskega dela, pri radio-televiziji pa zelo formalno protokolarno obveščanje — vse premalo je novinarske kritičnosti in ustvarjalnosti.

Problem je tudi pri ločevanju javnega in internega obveščanja v skupščinskem sistemu. V načelu je stvar jasna — delegatskemu sistemu je javnost imanentna. Problem je samo v tem, da mora delegat, ki naj odloča, imeti kompletno izvirno, direktno gradivo. Problem bi bilo mogoče mnogo lažje rešiti, če bi bile informacije in gradiva za skupščinsko odločanje oblikovane drugače — ustrezneje delegatskim odnosom.

IV

Uspešno obveščanje v delegatskih odnosih in odpravljanje pomanjkljivosti ter težav v delegatskih procesih sta predvsem odvisni od zagotovitve ustreznih pogojev za delo vseh subjektov v delegatskem sistemu. Kateri so ti pogoji in zahteve?

1. Izdelati moramo sistem samoupravnega delegatskega obveščanja in izpeljati politično ter strokovno akcijo za uresničitev tega sistema;

2. zagotoviti moramo vse materialne, kadrovske in druge pogoje za delo institucij in sredstev na področju obveščanja;

3. izpeljati moramo proces podružbljanja celotne informativne sfere, začeti moramo odločno bitko za samoupravne odnose tudi na tem področju družbenega življenja;

4. potrebno je, da v samoupravnih aktih normativno uredimo najpomembnejša vprašanja obveščanja v delegatskem sistemu;

5. zagotoviti moramo ustrezno vlogo družbenopolitičnih organizacij pri uresničevanju odnosov v medsebojnem obveščanju.

V

Kot rečeno, izdelati moramo usklajen in celovit sistem obveščanja v delegatskih odnosih, ki bo zagotavljal obveščenost delovnih ljudi in občanov, omogočal samoupravno — delegatsko odločanje in uresničevanje sprejetih dogovorov in odločitev ter omogočal delovnim ljudem vpogled v vse družbene procese na vseh ravneh. Delegatski sistem postavlja tako nove naloge na področju obveščanja, z delegacijo se bistveno razširja krog vprašanj, o katerih mora biti obveščen delovni človek, in sicer na vsa vprašanja, ki jih bodo obravnavale skupščine. Kljub temu da vnašajo delegatski odnosi bistvene novosti tudi v medsebojno obveščanje, pa se je mogoče v tistih okoljih, kjer imajo dobro samoupravno obveščanje, opreti na obstoječe oblike in metode obveščanja ter jih le po potrebi dograditi in prilagoditi za delo delegacij.

Glavni element sistema obveščanja v delegatskih odnosih je delovna skupina, ki je pripravila ta posvet, opredelila v gradivu, ki ste ga prejeli. Navzlic temu pa velja nekatera vprašanja sistema poudariti tudi na tem mestu.

Poglavitni nosilci družbenega razvoja procesa skupščinskega odločanja in vseh drugih družbenih procesov so samoupravno, interesno in družbenopolitično organizirani delovni ljudje in občani v temeljnih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, samoupravnih interesnih skupnostih, društvih in drugih organizacijah in skupnostih. Za uspešno funkcioniranje delegatskega sistema je prvi in temeljni pogoj obveščanje subjektov teh procesov — vseh delovnih ljudi in občanov. Odločno moramo preseči stanje, da se delovni ljudje pojavljajo le v vlogi »potrošnika« informacij in ne kot glavni viri informacij, kot aktivni in ustvarjalni pobudniki vseh družbenih procesov. V tem okviru obveščanja vseh članov temeljnih samoupravnih skupnosti pa moramo poskrbeti za ustrezno ob-

veščanje delegacij in članov delegacij, kar je seveda prvi pogoj za njihovo kvalificirano delovanje. Delegacije in delegate ne moremo izločiti iz sistema splošnega obveščanja v delegatskih odnosih, kajti že iz ustavnih določb lahko povzamemo, da ni mogoče graditi obveščanja na kakšnih privilegiranih ožjih krogih izbrancev. Pri tem vsebinsko jasnem kriteriju pa moramo upoštevati, da ne smemo pretiravati v obsegu in količini in formacij (oziroma prezreti, komu in za kaj je informacija potrebna), kajti s tem bi lahko dosegli nasproten učinek od zaželenega.

V dosedanjih razpravah smo posvečali precej pozornosti obveščanju navzdol iz skupščin, delno tudi potovanju informacij navzgor po delegatski liniji, mnogo premalo pa je tekla beseda o vodoravnem usklajevanju stališč in interesov na vseh ravneh. Usklajevanje, dogovarjanje in sporazumevanje med subjekti na isti ravni je mogoče le, če vemo za stališča drugih, če razumemo težave in probleme, s katerimi se ukvarjajo posamezni nosilci teh procesov. Tako usklajena stališča pa so tudi pogoj za uspešno delo delegata na višjih ravneh dogovarjanja.

Proces obveščanja v delegatskih odnosih mora teči vzporedno (kot sestavni del) s procesom skupščinskega odločanja, vse faze nastajanja družbeno pomembnih odločitev moramo spremljati z ustrežno organizacijo medsebojnega obveščanja. Poudariti moramo, da ni mogoče omejiti vprašanj obveščanja v delegatskem sistemu samo na proces odločanja v skupščinah. Pomembno je, da delegatom in vsem delovnim ljudem zagotovimo informacije o stanju na vseh področjih družbenega odločanja, informacije, ki ne zahtevajo neposredne odločitve, ki pa hkrati omogočajo delovnim ljudem, da s svojimi pobudami in idejami postanejo dejanski nosilci spreminjanja stanj, ki ovirajo družbeni razvoj.

Predvsem moramo z informacijskim sistemom zajeti najširšo ustvarjalno pobudo delovnih ljudi in občanov, njihove potrebe in interese, kar pomeni začetek procesa medsebojnega obveščanja v delegatskem sistemu. Najpomembnejši del nastajanja odločitve se odvija v upravnih strokovnih postopkih, zato je za uresničevanje novih odnosov izredno pomembno podružbljanje te faze v procesu odločanja. Ta naloga pa seveda ni lahka, vsi ti organi in službe ne morejo čez noč spremeniti načina, običajnih metod in oblik svojega delovanja. Po naši oceni je velik del naših prizadevanj za uresničitev delegatskih odnosov odvisen ravno od ustrezne prilagoditve upravnih in drugih strokovnih organov novim razmerjem v procesu sprejemanja družbenih dogovorov in odločitev. Menimo, da se morajo izvršni sveti, kot povezovalci in vodilni nosilci upravnih postopkov, organizirati ustrezno tem novim zahtevam. Razmisliti je treba o predlogu o posebnem komiteju za področje družbenega sistema obveščanja pri republiškem izvršnem svetu kot tudi o tem, da bi tudi eden izmed članov v izvršnem svetu bil posebej odgovoren za to pomembno področje.

V okviru tega prispevka seveda ne moremo podrobno obravnavati vse faze procesa medsebojnega obveščanja, zato se bomo ponudili le še pri

fazi uresničevanja družbenih odločitev. Znana, večkrat ponovljena je ugotovitev, da nimamo zagotovljenih informacij o uresničevanju odločitev. Tudi če hočemo takšne kontrolne informacije zbrati, se pokaže, da nimamo ustreznega sistema obveščanja, ki bi nam omogočil pridobiti tudi te informacije. Na drugi strani pa se precejšnje število v glavnem neuporabljenih in včasih tudi neuporabljenih informacij steka v nekaterih posebnih sistemih obveščanja, npr. statistika, SDK, banke, v družbenopolitičnih organizacijah itd. Kako rešiti ta problem? Predvsem moramo ob sprejetju vsake odločitve zagotoviti hkrati tudi sistem, ki bo spremljal uresničevanje te odločitve. Delovni ljudje si morajo ustvariti možnost, da sproti preverjajo učinke svojih družbenih naporov in akcije. Takšen sistem pa lahko učinkovito izdelamo le s tesno povezavo in logično uskladitvijo obstoječih informacijskih podsistemov.

Pred oblikovalca informacij postavlja delegatski sistem zahtevno nalogo. Informacije morajo biti popolne, jasne in dostopne vsem subjektom v delegatskih odnosih; zajemati morajo kritične, analitične ocene, odkrivati morajo vzroke, identificirati nosilce odgovornosti, ponujati rešitve itd. Za nosilce delegatskih procesov imajo informacije vrednost le, če so sprotne, redne in med sabo povezane. Posebej so pomembne jedrnate informacije, ki naj bi redno spremljale celotno gradivo. Takšna jedrnata, pa kljub temu celovita informacija ne sme biti splošna ali samo površinska, temveč mora biti zvest prikaz vprašanj in problemov, ki jih zajema izvirno kompletno gradivo. Vanjo moramo zajeti naslednja konkretna vprašanja: zakaj je do informacije prišlo, kakšen je politični motiv gradiva, v čem se razlikuje od prejšnjih rešitev na istem področju, katere so bistvene novosti, ki jih prinaša informacija, kakšne so alternative, dileme, variante, ki jih ponuja informacija v razmislek ali odločanje, katere so predlagane rešitve za spremembo stanja oziroma za sprejetje odločitve, materialne in druge posledice posameznih predlogov, pripombe, mnenja in stališča iz že opravljenih razprav, ocena teh stališč, kakšen je bil dosedanji in kakšen bo nadaljnji postopek v obravnavi tega problema in drugo. Na tem mestu poudarjamo le jedrnato informacijo kot del sistema obveščanja v delegatskih odnosih, ki pa je samo en element v gradivu opredeljenega sistema samoupravnih informacij.

V tem trenutku se kaže kot ena najbolj aktualnih nalog postaviti informativno-dokumentacijske centre za pomoč delegacijam in vsem drugim subjektom pri njihovem delu. V prvi fazi moramo osnovati takšne centre pri vseh občinskih skupščinah in takoj nato še v večjih samoupravnih skupnostih. Ti centri bi lahko postali središčne ustanove pri zagotavljanju čimbolj popolnega obveščanja v delegatskih odnosih.

VI

Materialni, kadrovski in drugi pogoji so predvsem pomembni pri delovanju sredstev javnega obveščanja in drugih institucij, pomembnih za obveščanje v delegatskem sistemu. Pri snovanju strokovnih informativno-

dokumentacijskih centrov se kot največja težava pokaže problem strokovnih delavcev, ki jih na tem področju izredno primanjkuje pa tudi niso v celoti usposobljeni za te naloge, ponekod pa so razlog tudi materialni problemi.

Sredstva javnega obveščanja bodo lahko v popolnosti opravljala svojo nalogo šele takrat, ko jim bomo zagotovili normalne pogoje gospodarjenja. V republiški konferenci Socialistične zveze smo v zadnjih nekaj letih posvečali tem vprašanjem veliko pozornost. V razpravah o ekonomskem položaju radio-televizije, dnevnega tiska, mladinskega tiska, pokrajinskih glasil in glasil društev in družbenih organizacij smo izoblikovali stališča o dolgoročnem sistemskem reševanju teh vprašanj. Za politično informativni tisk in radio-televizijo moramo iskati rešitve v samoupravnem interesnem povezovanju te sfere in v kombinaciji različnih sistemskih ukrepov družbenopolitične skupnosti, ki jim naj omogočajo normalno gospodarjenje ob dejstvu, da ta tisk ne more biti podvržen izključno tržnim zakonitostim. Za mladinski tisk in strokovna glasila vidimo edino realno perspektivo v vključevanju njihovih dejavnosti v programe samoupravnih interesnih skupnosti na vseh področjih družbenega življenja. Za lokalne medije je mogoče poiskati rešitve le v okoljih, kjer ti delujejo in kjer je njihovo delo mogoče ovrednotiti ter ustrezno s tem tudi materialno podpirati.

Kratkoročne rešitve pa iščemo v delni družbeni pomoči in tudi v višji tržni ceni sredstev javnega obveščanja. Takšna usmeritev pa ima seveda tudi neposredne posledice na razširjenost javnih občil in na kvaliteto njihovega dela. V tem kontekstu bomo verjetno morali tem vprašanjem tudi na posvetu posvetiti določeno pozornost, čeprav seveda ta razprava ne bi smela preglasiti razmišljanja o drugih pogojih in elementih uspešnega obveščanja.

VII

V bitki za samoupravni — delegatski sistem obveščanja moramo posebno pozornost posvetiti vsem nesamoupravnim težnjam, pa naj gre za etatično ali tehnokratsko ločevanje dela informacij od delovnih ljudi in občanov. Zato je pomemben element pri usposabljanju sredstev javnega obveščanja in drugih institucij za nove naloge prav gotovo ureničevanje samoupravnih odnosov na tem področju družbenega življenja. Zagotoviti moramo, da bodo javna občila, statistika, SDK in drugi subjekti resnično v službi delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. S procesom podružbljanja na eni strani krepimo vpliv širše družbene skupnosti na dejavnost teh sredstev, na drugi strani pa zagotavljamo samostojnost, kritičnost in ustvarjalnost delavcev, ki delajo na področju obveščanja. Različne oblike podružbljanja tiska in radiodifuzije, družbeni organi, izdajateljski, programski sveti, skupščine, sosveti in druge omogočajo ureničevanje samoupravnih pravic vseh delovnih ljudi in občanov in hkrati tudi samoupravnih pravic delavcev, ki delajo v teh organizacijah in skup-

nostih. Pomembno pot za vpliv delovnih ljudi in občanov na to sfero pomeni tudi angažiranje Socialistične zveze na tem področju. V okviru Socialistične zveze in Zveze sindikatov vsi zainteresirani široko razpravljajo o vsebinskih konceptih sredstev javnega obveščanja in na ta način zagotavljajo samoupravno in socialistično usmeritev v njihovem delovanju.

V prizadevanjih za podružbljanje pa ne smemo obstati na sredi poti. Predvsem je treba dosledno uresničiti zakon o javnem obveščanju, ki v dveh letih po sprejetju še ni doživel popolne realizacije. Še pomembnejše pa je, da se čimprej lotimo priprav za interesno povezovanje politično informativne sfere. Hkrati moramo vse druge kategorije javnih občil in drugih institucij na področju obveščanja povezati s procesom svobodne menjave dela v obstoječih samoupravnih interesnih skupnostih.

VIII

Pravice in dolžnosti, sistem in glavne elemente procesa medsebojnega obveščanja moramo tudi normativno urediti. Le tako bomo zagotovili učinkovito varstvo samoupravnih pravic in hkrati omogočili jasno opredelitev odgovornosti za pomanjkljivosti in napake pri obveščanju. Nova ustavna ureditev postavlja jasne temelje za normativno ureditev odnosov v medsebojnem obveščanju za vsa okolja in vse ravni družbene skupnosti. Z zakonom o javnem obveščanju je to področje še bolj podrobno urejeno, predvsem kar se tiče podružbljanja, javnosti dela in drugih dolžnosti vseh odgovornih za javno obveščanje.

Na teh temeljih morajo vse temeljne samoupravne skupnosti, družbenopolitične organizacije, samoupravne interesne skupnosti, skupščine družbenopolitičnih skupnosti ter druge organizacije in skupnosti urediti v okviru svojih samoupravnih sporazumov, statotov, poslovnikov ali drugih splošnih aktov vsa pomembna vprašanja na področju obveščanja. Urediti je treba načine, kako se bodo uresničevale pravice in dolžnosti delovnih ljudi v obveščanju, vlogo delegacije in članov delegacije v informacijskih procesih, komuniciranje med posameznimi organi in organizacijami na isti ravni, načela in principe medsebojnega obveščanja, predvsem javnost dela, pravico in dolžnost do obveščanja, pravila medsebojnega komuniciranja itd. Poleg tega moramo normativno urediti organizacijo obveščanja, načine, oblike in subjekte komuniciranja ter njihovo odgovornost v teh procesih. V posebnih določbah moramo določiti obvezno vsebino obveščanja — katera so tista vprašanja, o katerih mora biti obveščen vsak delovni človek in občan v temeljni samoupravni skupnosti.

IX

Pri obravnavi vloge družbenopolitičnih organizacij je predvsem pomembna njihova naloga v boju za samoupravno obveščanje in s tem pri

postavljanju sistema obveščanja v delegatskih odnosih. Pomembna naloga čaka družbenopolitične organizacije tudi pri usposabljanju delegatov in delegacij za njihovo delo. V izobraževalni akciji, ki že teče po dogovoru med vsemi družbenopolitičnimi organizacijami, dobijo delegati tudi osnovno znanje o možnostih medsebojnega obveščanja.

Družbenopolitične organizacije aktivno sodelujejo pri sprejemanju skupščinskih odločitev, in to predvsem preko družbenopolitičnega zbora, preko katerega družbenopolitične organizacije v okviru Socialistične zveze neposredno prevzemajo odgovornost za sprejete odločitve v skupščinskem sistemu. Na drugi strani pa družbenopolitične organizacije aktivno sodelujejo pri procesih dogovarjanja, sporazumevanja in odločanja v vseh temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in s tem seveda tudi pri odločanju stališč, ki naj jih delegacija prenese v skupščinske postopke in postopke v samoupravnih interesnih skupnostih. Da pa bodo družbenopolitične organizacije lahko opravljale te naloge, morajo dobiti informacije o vseh pomembnejših odločitvah, ki se sprejemajo po delegatski poti — predhodno — pred formalnimi postopki.

Družbenopolitične organizacije zato čaka na področju graditve samostojnega sistema obveščanja precej nalog. Zagotavljati bo moral stalno obveščanje delegatov v družbenopolitičnem zboru, komunikacije med družbenopolitičnimi organizacijami na isti ravni in zagotavljati uspešno obveščanje v strukturi posamezne organizacije, od osnovnih organizacij pa do njihovih republiških in zveznih vodstev. V skladu s temi zahtevami bo treba organizirati v družbenopolitičnih organizacijah ustrezne službe za obveščanje ter poiskati ustrezne načine in sredstva, preko katerih bodo družbenopolitične organizacije vključevale v aktivno delo vse člane, delovne ljudi in občane.

X

Nova ustava in delegatski sistem še posebno vnašata v našo družbeno prakso korenite spremembe na področju cele vrste vprašanj. Medsebojno obveščanje je samo eno izmed teh vprašanj, vendar pa je prav gotovo med najbolj pomembnimi. V tem prvem obdobju uresničevanja ustavnih sprememb in delegatskega sistema gre prav gotovo za prehodno obdobje, ko ne moremo pričakovati hitrih in velikih rezultatov na področju sistema obveščanja. Že nekaj mesečne izkušnje v delegatskem sistemu in uresničevanju ustavnih sprememb pa kažejo na to, da je mogoče z aktivno angažirano družbeno akcijo hitreje spreminjati odnose na področju medsebojnega obveščanja.

Sistem medsebojnega obveščanja v samoupravnih in delegatskih odnosih mora biti organiziran tako, da ostane v razumnih mejah in da ne pomeni razsipanja z denarjem in časom. Seveda pa ta racionalnost ne sme biti ovira v razvoju odnosov, ki izhajajo iz bistva delegatskega sistema. Prav hitro lahko postane geslo o racionalnosti orožje v rokah tistih, ki jim samoupravni položaj delovnih ljudi ne ustreza.

Sistem medsebojnega obveščanja je izjemno dinamična kategorija. Tako ga bo treba hkrati z oblikovanjem že spreminjati in dopolnjevati v skladu z izkušnjami, na katere bomo naleteli pri samem oblikovanju in funkcioniranju tega sistema. Nove elemente je že vneslo v ta sistem oblikovanje delegacij za samoupravne interesne skupnosti, posebej pa še funkcioniranje delegatskega sistema v samoupravnih interesnih skupnostih.

Ugotovitve, stališča in mnenja, ki jih bo dala razprava na tem posvetu, morajo povzeti dosedanje izkušnje, do katerih smo se dokopali v delu delegatsko sestavljenih skupščin družbenopolitičnih skupnosti, in hkrati biti začetek konkretne in organizirane politične akcije za boljše informiranje v delegatskih odnosih na vseh ravneh in v vseh družbenih okoljih, tako da bo ta omogočila dejansko uresničitev družbenega smotra, da je nosilec vseh družbenih odločitev delovni človek v različnih oblikah svojega samoupravnega združevanja in povezovanja. Le tako bo ta posvet dosegel svoj namen.

Krepitev idejnopolitične vloge ZK

Idejnopolitična vloga zveze komunistov je bistvena sestavina njene vodilne vloge v naši družbi. To misel so poudarili kongresi zveze komunistov v preteklem letu, aktualizirala in konkretizirala pa sta jo tudi druga seja CK ZKJ in petnajsta seja predsedstva CK ZKS. Da bi naše bralce seznanili s pogledi nekaterih naših visokošolskih in javnih delavcev na ta problem, smo jim zastavili nekaj vprašanj (ki jih navajamo spodaj) s prošnjo, da nanje v celoti ali delno odgovore. Našemu vabilu so se odzvali naslednji: Bibič dr. Adolf, izredni profesor na FSPN, glavni in odgovorni urednik Teorije in prakse; Britovšek dr. Marjan, izredni profesor Filozofske fakultete; Cajnko Zvone, profesor na Pedagoški akademiji v Mariboru, sekretar komiteja konference ZKS visokošolskih zavodov Maribor; Jogan mag. Maca, asistent na FSPN; Kirn mag. Andrej, asistent na FSPN; Mlinar dr. Zdravko, redni profesor, dekan FSPN; Norčič dr. Oto, docent na Ekonomski fakulteti; Zupančič Beno, pisatelj, podpredsednik skupščine SRS; Žun dr. Anton, redni profesor Filozofske fakultete; prispevke smo naslovili v uredništvu.

1. Na katere ovire zadeva po vašem mnenju uveljavljanje vodilne vloge zveze komunistov in kaj bi bilo treba storiti, da se ta vloga okrepi? Kateri so po vašem specifični problemi, ki bi jih morali pri tem upoštevati komunisti in njihove organizacije, ki delujejo v visokošolskih pedagoških in raziskovalnih, zlasti družboslovnih ustanovah?

2. Gotovo je, da je bil eden od pomembnih vzrokov za občasne prodore raznih marksizmu in samoupravnemu socializmu tujih pogledov in idej liberalističen odnos komunistov do takšnih pojavov. »Nevmešavanje« v to področje je omogočalo, da so te ideje dobivale včasih večji pomen, kot bi ga same na sebi imele. Kaj menite o takšni nenačelni strpnosti precejšnjega števila komunistov, ki delajo na idejno ključnih področjih? Kako ocenjujete nekatere pozitivne premike na tem področju v zadnjem času? Kaj bi bilo še treba storiti, da se premagajo podedovane posledice in doseže bistveni napredek v idejnopolitičnem delu ZK v visokošolskih zavodih?

3. Kljub temu, da je zlasti po VII. kongresu ZKS in po X. kongresu ZKJ delo v osnovnih organizacijah ZK oživelo, je še vedno dokaj pogosto, da so njihovi sestanki formalistični. Zlasti še ni postalo normalno, da je osnovna organizacija zveze komunistov tudi mesto, kjer poteka pomemben del idejnoteoretičnega usposabljanja in kjer komunisti med

seboj in tudi z organi svoje organizacije izmenjujejo izkušnje, ustvarjalno vplivajo na oblikovanje politike ZK in tudi preverjajo uresničevanje svojih sklepov. Kako po vašem preseči to stanje, če je ocena točna, in kako povečati idejnopolitično vlogo osnovne organizacije zveze komunistov? Ali ne bi kazalo uveljaviti obveznost, da osnovne organizacije poleg tekočih političnih vprašanj redno obravnavajo tudi dolgoročneje probleme družbenega razvoja, nove pojave v družbi in v marksizmu itd.? Kako premagati občutek ne malega števila osnovnih organizacij, da lahko idejno usposablajo svoje članstvo le, če dobijo pomoč od zunaj?

4. Kakšno vlogo bi moralo imeti pri krepitvi idejnega potenciala komunistov individualno marksistično izobraževanje? Kateri so po vašem vzroki, da mnogi komunisti individualno izobraževanje skoraj popolnoma zanemarjajo? Kako premagati takšno stanje?

ADOLF BIBIČ

Idejnopolitična vloga osnovne organizacije

Ko govorimo o potrebi, da se poveča idejnopolitična moč zveze komunistov, mislimo na njeno krepitev kot celote, kot povezanega organizma, v katerem ima vsak člen svoje naloge in odgovornosti v okviru enotnih izhodišč.

Če v zadnjem času kljub temu poudarjamo, in mislim da upravičeno, naj se okrepi idejnopolitična vloga osnovne organizacije ZK, izhaja to iz spoznanja, da je za celotno delovanje zveze komunistov bistvenega pomena, da se poveča vloga prav te njene temeljne organizacijske enote. Delovanje osnovne organizacije, tudi na idejnopolitičnem področju, se še ni v celoti prilagodilo družbenim spremembam, ki veliko bolj zahtevajo zavestno, organizirano in sistematično vplivanje komunistov v neposrednem delovnem in družbenem okolju. Pomemben vzrok, zaradi katerega je potrebno okrepiti idejnopolitično vlogo osnovne organizacije, je torej poglobljanje neposredne samoupravne demokracije, to pa lahko zagotovi le učinkovito delovanje organiziranih subjektivnih sil naše družbe.

Idejnopolitični potencial osnovne organizacije v bistveni meri določa in opredeljuje vedenje članov organizacije, saj je ravno osnovna organizacija okvir, ki povezuje celotno članstvo zveze komunistov. Osnovna organizacija je zato ne samo kraj, kjer se komunisti med seboj dogovarjajo o programih dela in akcijskih načrtih, marveč tudi mesto, kjer preverjajo, katere naloge so izvršili in kako so jih izpolnili. Odnos do prevzetih nalog in pripravljenost za izpolnjevanje nalog sta že sama po sebi tudi prvina idejnopolitičnega stanja v posamezni osnovni organizaciji. Osnovna organizacija pa je tudi okvir, v katerem prihaja oziroma bi

moralo prihajati do množičnih pobud članstva, do predlogov za širšo družbeno politiko. Po drugi strani pa je osnovna organizacija naravno stičišče med »zgoraj« in »spodaj«, med vodstvi in članstvom, kjer vodstva obveščajo članstvo in od koder članstvo sporoča vodstvu svoje življenjske izkušnje in probleme, kjer se torej prepleta ustvarjalna konkretizacija splošnega in skupnega in posploševanje posebnih in individualnih izkušenj. Zaradi vsega tega in mnogih drugih razlogov, predvsem zaradi potrebe, da aktivno vpliva na družbeno okolje, mora osnovna organizacija, njeni člani in vodstvo, stalno oblikovati in obnavljati zavest, da je idejnopolitična vloga osnovne organizacije — poleg moralnopolitične, organizacijskopolitične in kadrovske — pomemben člen v celotnem družbenem položaju in vlogi zveze komunistov.

Osnovna organizacija ni torej samo neka organizacijska oznaka, marveč je hkrati tudi oznaka za resnično temeljnost tako znotraj organizacije kot nasproti družbenemu okolju. Delo osnovne organizacije mora biti vtakano v njeno neposredno okolje, vsi bistveni problemi njenega okolja se morajo takorekoč pretakati skozi ožilje osnovne organizacije. Do okolja pa ne sme biti v pasivnem, enostranskem odnosu, marveč v dialektičnem razmerju. Ne sme niti postati zgolj instrument tega okolja, zlasti ne instrument administracije, niti ne njegov enostranski gospodar. Iz okolja, od delavskega razreda in delovnih ljudi mora sprejemati pobude, ideje, predloge, mora pa tudi aktivno vplivati na oblikovanje samoupravne socialistične zavesti in odločanje v tem okolju. Osnovna organizacija mora torej biti eden izmed najpomembnejših dejavnikov — tudi idejnopolitičnih — v celotnem spletu odnosov in institucij, ki jo obkrožajo in v katerih deluje.

Idejnopolitično vlogo osnovne organizacije pomembno krepi dejansko vedenje komunistov v celotni zvezi in družbi, pa tudi v njej sami. V osnovni organizaciji, njenem delovanju, član ni samo predmet vzgoje, marveč je hkrati vzgojitelj. Na sotovariše in na okolje vpliva predvsem s svojim ravnanjem, s svojimi opredelitvami, s svojo pripravljenostjo, da praktično in teoretično prispeva k razreševanju pomembnih družbenih problemov, s svojim pogumom in močjo, da plava tudi proti toku. Vplival bo tudi s svojim znanjem, s svojo teoretično kulturo in s sposobnostjo, da zna povezovati konkretne probleme ožjih sredin s širšimi družbenimi vprašanji. Negativno pa bo vplival na okolje, če bo nedosleden, oportunističen, če bo skrbel le za ožje, partikularistične interese. Če mu bo le za njegov »ljubi kruhek«, če mu bo le za »njegov« tozd, za »njegovo« krajevno skupnost, za »njegovo« šolo itd. Komunist komunistično deluje, če spoznava zgodovinske in dolgoročne interese in jih povezuje s svojim vsakdanjim delom in delovanjem.

Osnovna organizacija zato ne more biti prostor, kjer razpravljamo samo o »svojih« skrbih, marveč mora biti tudi kraj, kjer se naši problemi navezujejo na dolgoročne perspektive družbenega razvoja, kjer se širi razgled iz lastnega okolja v širše prostore, od komune do republike,

od republike do drugih republik in pokrajin in do federacije ter do svetovnega obsega; mora biti prostor, kjer se učimo razumevati probleme drugih, kjer se oblikuje naša zavest o smiselnosti našega delovanja itd.

To zahteva, da je osnovna organizacija »v toku stvari«, da pozna kot celota dobro ne samo probleme lastnega neposrednega delovnega in bivanjskega okolja, marveč tudi širše družbene probleme, probleme globalnega družbenega razvoja, protislovja celotne naše družbe in sodobnega sveta. Povezana mora biti z aktivnostjo celotne ZK. Zato tudi potreba po pristnih odnosih med »vrhom« in osnovno organizacijo. »Vrh« mora uresničevati načelno stališče o nujnosti, da stalno komunicira z »bazo«, ki je ravno združena v osnovno organizacijo. Gre npr. za to, da so člani zveze komunistov o aktualnih problemih obveščeni ne samo prek splošnih komunikacijskih sredstev ali na način, ki se v ničemer ne razlikuje od vsebine teh splošnih komunikacijskih sredstev, marveč da tudi globlje poznajo oblikovanje notranjepartijskega političnega procesa, da so seznanjeni s tem, v kakšni fazi je razreševanje določenega problema, da lahko tudi sodelujejo pri njegovem oblikovanju in s tem tudi pri oblikovanju odločitve. Toda tudi vodstva morajo biti, če naj opravljajo svojo zelo pomembno vlogo, objektivno obveščena o tem, kaj se dogaja po osnovnih organizacijah, kako člani izvršujejo partijske sklepe, kako se idejno usposablajo. Razgovor vodstva z osnovno organizacijo je prav tako potreben, kot je potreben razgovor osnovne organizacije z vodstvom, ki mora tudi zmerom konkretno odgovoriti, kaj je z usodo predlogov in pobud, ki prihajajo iz osnovnih organizacij. Enotnost delovanja zveze komunistov torej zahteva obojestransko odgovornost za delovanje celote in delov organizacije (in tudi za idejnopolitično vlogo osnovne organizacije).

Idejnopolitično delovanje osnovne organizacije, kot izhaja iz povedanega, torej ni nekakšen ločen sektor dela. Če bi to bil, bi se osnovna organizacija spremenila v diskusijski klub, v strokovno društvo ali v kaj podobnega. Idejnopolitična vloga osnovne organizacije je vidik njene celovite vloge kot sestavnega dela avantgardne vloge zveze komunistov. Zato je tudi neposredni vpliv na razvoj samoupravnih odnosov še kako aktualna sestavina idejnopolitične vloge osnovne organizacije. Zato je tudi ustvarjanje splošnega političnega vzdušja v osnovni organizaciji in delovnem okolju pomembna sestavina idejnopolitične vloge. Zato je tudi sodelovanje osnovne organizacije oz. njenih članov v delu drugih družbenopolitičnih organizacij pomembna idejnopolitična naloga osnovne organizacije.

Vendar pa je posebna dolžnost osnovne organizacije, da v večji meri kot doslej prevzame obveznosti tudi za idejnopolitično usposabljanje v ožjem smislu, za to, da se bodo njeni člani tekoče seznanjali s politiko zveze komunistov, da bodo poglobljali in obnavljali svoje marksistično teoretično znanje, da bodo poznali družbenopolitične probleme, da bodo sposobni s svojim prepričanjem, ki je zasnovano na poglobljenem znanju, ustvarjalno delovati v družbeni praksi. Osnovna organizacija mora torej

načelno prevzeti bistveni del odgovornost za idejnopolitično usposabljanje svojih članov. To seveda ne pomeni, da bi moralo to usposabljanje v celoti potekati v sami osnovni organizaciji, pomeni pa, po mojem, predvsem naslednje: ① da osnovna organizacija sprejema program idejnopolitičnega usposabljanja kot redno sestavino svojega akcijskega načrta; ② da mora tudi osnovna organizacija neposredno, kot redno obliko svojega dela, opraviti pomemben del idejnopolitičnega usposabljanja; ③ da mora osnovna organizacija na različne načine spodbujati individualno idejnopolitično izobraževanje svojih članov; ④ da mora osnovna organizacija pošiljati del svojega članstva v oblike idejnopolitičnega usposabljanja, ki ga organizirajo vodstva ZK; ⑤ da mora osnovna organizacija imeti pregled nad tem, ali se in kako se posamezni njeni člani idejnopolitično usposabljujejo, pri čemer seveda ne bi smelo biti bistvenih razlik v odgovornosti »vodilnih« in »navadnih« članov.

Kako naj bi osnovna organizacija sama opravila pomemben del idejnopolitičnega usposabljanja, na to vprašanje je celovito težko odgovoriti. Navedel bi le nekatere prvine in pogoje za takšno njeno vlogo. Osnovna organizacija bi morala biti za idejnopolitično delo ustrezno organizirana. Vodstvo osnovne organizacije bi moralo v delitvi dela predvideti posebno zadolžitev za idejnopolitično usposabljanje. Noben član osnovne organizacije ne bi smel načelno mimo obveznosti, da prispeva k idejnopolitičnemu izobraževanju v osnovni organizaciji. Osnovna organizacija bi morala torej maksimalno izkoristiti lastne sile, ne pa se zgolj zanašati na zunanje predavatelje. Oblikovati bi morala — tudi s pošiljanjem svojih članov v politične šole in druge oblike sistematičnega idejnopolitičnega usposabljanja — aktivna jedra za idejnopolitično delo (morda v posebni komisiji za idejnopolitično delo). To naj bi bilo normalna sestavina dela osnovne organizacije. Seveda bi bilo treba za idejnopolitično delo osnovnih organizacij tudi ustvariti ustrezne dokumentacijsko-informativne centre, ki bi lahko služili tudi drugim družbenopolitičnim organizacijam.

Verjetno bi bilo v tej zvezi potrebno ponovno razmisliti, na kakšen način obravnavati v osnovni organizaciji sklepe in stališča, ki so jih sprejeli organi zveze komunistov. Najmanj, kar moremo zahtevati od osnovnih organizacij, je, da so odgovorne za to, da člani poznajo temeljne dokumente npr. kongresov ZK, ker le tako lahko domnevamo, da jih bodo uresničevali. Vendar pa samo poznavanje dokumentov, ki izražajo splošno politično usmeritev, še ni zadostno. Potrebno je, da osnovna organizacija glede na specifično naravo dela in okolja, splošna stališča ustvarjalno konkretizira in tako iz njih napravi akcijski instrument, ki je lahko neposredno napotilo za konkretno delovanje. Najslabša je praksa, da osnovne organizacije kratkomalo prepustijo osebni pobudi članov, da se ti vsak po svojih potrebah seznanjajo s takimi sklepi in stališči, kar zaradi obilne delovne obremenjenosti in tekočih nalog često vodi do tega, da dokajšnje število članov s takimi načelnimi stališči sploh ni seznanjeno, kaj šele, da bi imela do takih stališč aktiven odnos. Takšna metoda dela

osnovne organizacije je eden izmed dejavnikov, ki prispeva k privatizaciji članov zveze komunistov, k bledenju zavesti, da so pripadniki organizacije, k rahljanju vezi s politiko zveze. Zlasti slabo pa vpliva to na (po stažu) mlajše člane ZK, ki so dokaj številni, ki pa često še nimajo bogatih političnih izkušenj.

K takemu rahljanju prispeva tudi dokaj mlačen odnos mnogih osnovnih organizacij do marksistične teoretične izobrazbe svojih članov. Čeprav osnovna organizacija ne more nadomestiti individualnega marksističnega izobraževanja in nekaterih kolektivnih oblik takega izobraževanja, pa je vendar treba, tako menim, odločno prekiniti s prakso, da se v mnogih osnovnih organizacijah dokaj redko, če se sploh, razpravlja o pomenu marksistične teoretične kulture, o marksizmu kot teoriji, da se ne obravnavajo vélike teme, v katerih bi bila teoretična komponenta nujno zaobsežena, da se ne spodbuja kultura teoretičnega mišljenja, ki je bila od nekdaj sinonim za komunista, da skoraj ni primerov ali pa so zelo redki, ko bi osnovna organizacija postavila na dnevni red zanimiv teoretičen članek ali knjigo ali da bi sprožila razpravo o spornih idejah v njenem okolju, da osnovna organizacija prav nič ne stori, ali zelo malo, da bi spodbujala svoje člane za nakup literature, ki bi bila podlaga individualnega idejnoteoretičnega izobraževanja. Mar je normalno, da je včasih dobra politično teoretična literatura, ki bi morala biti na polici vsakega komunista, na razprodaji po smešno nizkih cenah? Ne mislim, da bi se morala osnovna organizacija spremeniti v nekakšen študijski krožek, menim pa, da bi moral biti teoretični študij, tudi študij izvirnih del marksizma, tudi njena skrb.

Da bi dosegli, da bo osnovna organizacija povečala svoj idejnopolični potencial, bo potrebno, menim, dobro strokovno in politično oceniti možnosti, ki jih ima osnovna organizacija za to, da lahko v konkretnem okolju (temeljni organizaciji združenega dela, krajevni skupnosti itd.) učinkovito izpolnjuje svojo idejnopolično vlogo. Na to vlogo gotovo vpliva velikost organizacije, profesionalna in izobrazbena struktura njenega članstva, pravilna razporejenost »zadolžitev« posameznih članov, delovne razmere, splošno okolje itd. Vendar je ob tem, po mojem, zelo pomembna tudi vloga vodstev, tako vodstev osnovne organizacije kot višjih organov, da konkretno opredelijo idejnopolično vlogo osnovne organizacije in tudi oblike in sredstva za uresničevanje te vloge.

K idejnopolični aktivizaciji osnovne organizacije bi moral v večji meri prispevati tudi partijski tisk, pri čemer ima zlasti »Komunist«, ki je s svojo založniško dejavnostjo že doslej bil pomemben faktor idejne vzgoje, posebne možnosti, da posveti delu osnovne organizacije še večjo pozornost, da postane v večji meri komunikator med vodstvi in članstvom in da tudi spodbuja s strokovnimi nasveti idejnopolično delo osnovnih organizacij.

Tudi propaganda marksistične knjige bi morala seči do osnovne organizacije. Redko se zgodi, da nam kakšen naš založnik ponudi prospekt

dobro politično-teoretične ali druge družboslovne knjige, zato pa nas redno bombardirajo z raznimi vrstami »mladih vedežev«, živalskih enciklopedij, ali celo literarnim šundom itd. Ali ne bi bilo potrebno, da bi si tudi naše založbe omislile sezname potencialnih interesentov dobre marksistične knjige, posebno če lahko evropske in prekooceanske založbe iščejo konkretne kupce družboslovne knjige pri nas? In ali ne bi lahko postale ravno osnovne organizacije dobra »sprejemna baza« za njihovo literaturo?

Odgovornost za večjo idejnopolitično vlogo organizacij ZK torej često presega možnosti samih organizacij. Njihovo večjo vlogo, ki pomeni tudi večjo vlogo vsakega člana osnovne organizacije, bistveno določajo celotna dejavnost zveze komunistov in tudi splošne družbene razmere. Če naj osnovna organizacija uresniči svojo idejnopolitično vlogo, je potrebno enotno prizadevanje osnovne organizacije in celotne organizacije ZK, tako vodstev kot članov, ki delujejo v različnih institucijah naše družbe, ki imajo same na sebi pomembno idejnopolitično vlogo (založbe, redakcije, komunikacijska sredstva itd.).

MARJAN BRITOVSEK

Znanost je vselej angažirana

V zadnjem času so partijske organizacije začele posvečati idejnemu vprašanju večjo pozornost; to naj bi postalo odslej poglavitna vsebina njihovega dela. Bistveni element za izboljšanje vodilne vloge komunistov v pedagoških in raziskovalnih družboslovnih visokošolskih ustanovah je poglobljen študij marksizma in vnašanja marksistične metode v raziskovalno delo. Uresničenje te zahteve je pri sedanji strukturi učnega osebja težko lotiti. To je dolgotrajen proces, ki zahteva od komunistov večjo angažiranost in temeljito poznavanje marksizma. V zadnjem desetletju smo ta vprašanja dokaj zanemarili, sestanki so bili večkrat zgolj formalnost brez idejne vsebine. Deklarativno in kampanjsko reševanje bi stvâri bolj škodilo kot koristilo, nasprotnikom pa nudilo zadovoljstvo za potrditev »teze o nesposobnosti komunistov«.

Procesa idejnega razščiščevanja se ne smemo lotiti formalistično in nenačelno. Doslej se teh vprašanj pogosto nismo lotevali s prave strani. Obravnavali smo večidel organizacijska vprašanja, idejna puščali v nemar in nismo se dovolj spoprijemali s pojmovanji, ki so marksizmu tuja. Nasprotniki so našo neaktivnost v tej smeri zelo izkoriščali. Dali smo jim možnosti, da so pritajeno širili svoje nazore, popolnoma tuje marksističnemu pojmovanju. V več ali manj prikriti obliki so izjavljali, da so komunisti-raziskovalci omejeni v raziskovalnih metodah, ker pač prizna-

vajo samo Marksovo in Engelsovo »doktrino«. Komunisti odločno nasprotujemo takim metodam raziskovanja, ki hočejo izključiti marksističen vidik obravnave in zamegliti razredno bistvo problemov. Neutrale znanosti ni, znanost je vselej angažirana v korist delavskega razreda ali proti njemu. Raziskovalci, ki zavestno ali podzavestno izključujejo idejni vidik v proučevanju, češ da vnašanje ideologije v znanost ni dopustno, so daleč od resničnega marksističnega pojmovanja. Takšni nazori se v zadnji konsekvenci kažejo tudi pri vzgoji mladine.

V boju proti stalinizmu smo se otresli doktrinarne ideologizacije, ki z marksistično ustvarjalno metodo ni imela mnogo skupnega. Daleč smo od tega, da bi v boju proti stalinizmu zavrnilo marksistično metodo. Komunisti se morajo odločno in brezkompromisno spoprijeti s pogledi, ki so nasprotni marksizmu. V reševanju teh vprašanj si ne smemo dovoliti liberalnih pojmovanj, domačnosti in omahovanja. Partijske organizacije morajo posvetiti idejnemu vprašanju vso pozornost. V procesu idejnega razčiščevanja mora postati marksistična kritika pomemben element. Nenačelnost lahko samo škoduje in omogoči, da se še naprej uveljavljajo pojmovanja tuja marksizmu. Idejna nedoraslost in neodločnost komunistov ustvarja pogoje za formiranje raznih odklonov. V obdobju liberalnih odnosov v partiji so prihajali na fakultete ljudje, ki z marksizmom niso imeli dosti skupnega. Njihova ofenzivna aktivnost je delo komunistov še bolj ohromila. Potisnjeni so bili »na rob dogajanja«. Izkušnje kažejo, da morajo osnovne organizacije odslej posvetiti idejnemu vprašanju vso pozornost. Pravočasno morajo reagirati na idejna odstopanja, ki lahko vodijo do škodljivih odklonov. Vsebina sestankov osnovnih organizacij mora biti posvečena teoretično-ideološkemu vprašanju, pri tem pa se je treba izogibati »vulgarizacijam«, ki lahko bolj škodijo kot koristijo in se problemov lotevajo zgolj verbalno.

Vodilno vlogo komunistov je mogoče v vsakdanji praksi na fakultetah uveljaviti le kot kontinuiran proces aktivnosti komunistov na znanstvenem in pedagoškem področju. V vzgojnem delu se je treba otresti improviziranih metod dela. Ko stojimo pred problemi uresničenja reforme visokega šolstva, je treba vključiti v ta proces pedagoške delavce, ki so pripravljene konstruktivno pomagati pri iskanju novih oblik vzgojnega procesa, in te oblike morajo biti dobro premišljene. Improvizacije ne bodo dale zaželenih rezultatov.

Sestanki osnovnih organizacij ne smejo biti brez idejne vsebine, ker bi to pomenilo, da je organizacija »okostenela«, da je partija zgubila vodilno vlogo ali jo prepustila nasprotnikom, ki ribarijo v kalnem. Premiki, ki jih opažamo v idejnem življenju osnovnih organizacij, so vzpodbudni. Težišče dela bo vsekakor treba prenesti na razčiščevanje idejnih strokovnih vprašanj. Naloga komunistov je, da razvijejo v tej smeri revolucionarno iniciativo in v to vnesejo večjo sistematičnost. Na vzgojno znanstvenih zavodih ne sme biti prostora za ljudi, ki nasprotujejo marksizmu. Akcijski radij dejavnosti komunistov mora postati znatno

širši kot doslej; pogoj za to je vsestranska teoretična izobrazba, brez katere ne bo mogoče uspešno reševati zapletenih problemov, ki stojijo pred nami.

Naše vrste je treba kadrovsko okrepiti s sprejemanjem novih članov, pa tudi starih komunistov, ki so iz različnih razlogov zapustili naše vrste in so s svojim konstruktivnim delom pokazali, da so vredni in pripravljeni, da se ponovno vključijo v naše vrste.

ZVONE CAJNKO

Delovni program komunistov na mariborskih visokošolskih zavodih

Uveljavljanje vodilne idejnopolitične vloge ZK v konkretnih sredinah, tako tudi v visokošolskih organizacijah, je s pismom Tita in izvršnega biroja predsedstva ZKJ, z 21. sejo CK ZKJ, z novo ustavo, z 10. kongresom ZK Slovenije dobil novo spodbudo, novo vsebino in tudi nov pomen. Pri uveljavljanju vodilne vloge ZK v takšnih sredinah, kot je visoko šolstvo, je treba upoštevati nekaj okoliščin, dejavnikov, ki to vlogo bolj ali manj določajo. Poleg objektivnega položaja visokega šolstva pri nas gre pri tem predvsem za nekatere elemente subjektivne narave pri uveljavljanju vodilne vloge ZK.

Intelektualno delo (strokovno, pedagoško in znanstveno-raziskovalno) v teh organizacijah je doslej v precejšnji meri potekalo in se reproduciralo v premajhni povezanosti z živo družbeno prakso. Sama visokošolska dejavnost daje sicer številne možnosti za spoznavanje in odkrivanje naprednih tokov v razvoju družbe, same znanosti in dogajanj v svetu nasploh, vendar je treba pri tem upoštevati tudi dejstvo, da je spoznavanje sveta, družbe, človeka vendarle »subjektivni izraz objektivnega stanja« (Lenin) in da ima vsaka znanost, predvsem znanost o družbi (če to hoče ali ne) v končni konsekvenci svoj družbeno-razredni pomen. Gre za spoznanje in priznanje oz. za nespoznanje in neprizadevanje te objektivne okoliščine, in seveda za povzemanje ustreznih konsekvenc, ki iz tega izhajajo. Zveza komunistov mora v takšnih sredinah, kot je visoko šolstvo, izhajati iz spoznanja, da visokošolski delavci ne morejo biti samo zaradi svoje usmerjenosti iskanja novega in pripravljenosti prenašati to na druge *a priori*, sami po sebi privrženi revolucioniranju znanosti, pedagoškega procesa in družbe, marveč da se »čisti« strokovnosti in znanost pridružuje vrsta raznih ideoloških primesi. To pa zahteva prav tako svojo strokovno-znanstveno obdelavo, klasifikacijo, razlago in seveda tudi ustrezno vplivanje, urejanje, razvijanje in oblikovanje ljudi in medčloveških odnosov. Pri tem pa ima ZK izredno zahtevno in odgovorno nalogo. Potreba in

zahteva po večji navzočnosti marksizma pri obravnavi takih (in drugih) pojavov je logična posledica potreb in interesov našega nadaljnjega družbenega razvoja. Če tega spoznanja ni ali ga ni dovolj posebno še pri komunistih in organizacijah ZK, potem je to lahko ne le resna ovira za uveljavljanje vodilne vloge ZK v vsaki sredini, temveč tudi ovira za razvoj te dejavnosti same. Gojitev teoretične marksistične in samoupravne kulture je zato eden prvih pogojev za uveljavljanje vodilne vloge ZK v visokem šolstvu.

Nadaljna ovira pri uveljavljanju avantgardne vloge ZK v visokem šolstvu izhaja iz neustrezne ocene stopnje našega razvoja in vloge ZK v sedanji fazi družbenega razvoja. Stabilizacija socializma in samoupravljanja, ki pri nas obstoja že vrsto let in ki je zadovoljila v osnovi primarne ljudske potrebe, povzroča pri mnogih ljudeh, tudi pri visokošolskih delavcih, občutek in psihozo, da smo že »na konju«, da smo že dosegli tisto razvojno stopnjo, ko se socialistični in samoupravni odnosi reproducirajo sami iz sebe po neki notranje-zakoniti inerciji ter da v naši družbi niso več potrebna neka posebna prizadevanja za nadaljnjo družbeno razvijanje, za zavestno in organizirano usmerjanje družbenega razvoja. Nosilci takih gledanj pristajajo po navadi v teoriji spontanosti in njenih atributih — nepotrebnosti navzočnosti marksizma in razvijanje socialistične zavesti, »preživelosti« vodilne vloge ZK in nepotrebnosti družbenopolitičnih organizacij, ločevanju znanosti in ideologije, pedagoškega procesa od politike in pod. Tudi v visokošolskih sredinah naletimo včasih na taka mnenja. Zgodi se, da se taka mnenja prebijajo tudi v samo zvezo komunistov, seveda v modificirani obliki. Pojavi, kot npr. podcenjevanje dela v ZK, izmikanje prevzemanju odgovornosti v ZK, podcenjevanje marksističnega izobraževanja in idejnopolitičnega usposabljanja komunistov, omalovaževanje stališč in sklepov vodilnih organov ZK in pod. so le nekatere manifestacije prenizke zavesti dela članstva ZK in pa znamenje neustreznega odnosa organizacij ZK do takih pojavov. Ni treba posebej poudarjati, da taki pojavi razjedajo živo tkivo ZK in hromijo uveljavljanje njene vodilne vloge. Vsi takšni pojavi so sicer ovire v delovanju ZK, hkrati pa nazorno kažejo na potrebo po močnejšem uveljavljanju ZK ter zahtevajo aktivnejšo in učinkovitejšo vlogo ZK v takih sredinah.

Objektivna ovira za uspešnejše delovanje ZK v visokem šolstvu je prav gotovo tudi pomanjkanje poznavanja marksizma in politike ZK pri nekaterih komunistih. Živ interes, zlasti pri mlajših članih ZK, za poglobljeno seznanjanje z marksizmom, kaže da je večina komunistov na visokošolskih zavodih željna in zainteresirana za to, da ta ideja postane bolj navzoča tudi kot vodilo v konkretnem družbenem dogajanju pri nas.

Razne slabosti v posameznih organizacijah ZK so povzročile, da nekatere organizacije v določenem obdobju niso bile sposobne odigrati vodilne vloge v svoji sredini. Izgubljanje v formalnostih, obravnavanje manj pomembnih vprašanj, redko sestajanje osnovnih organizacij ZK,

nesposobnost idejnopolitične ocene in analize dogajanj in problemov svoje delovne organizacije, slab odziv na slabosti in negativne pojave, sprejemanje nejasnih in nekonkretnih stališč in sklepov, ki nikogar ne obvezujejo, nekritičnost do lastnega dela, familjarnost v obravnavanju odgovornosti in pod., so nekateri pojavi, slabosti, ki smo jih v ZK kar predolgo strpno prenašali in vse premalo odločno odpravljali v preteklem obdobju. Če bi strnili te slabosti, potem bi morali reči, da je bil večkrat vpliv ZK na reformna prizadevanja v visokem šolstvu premajhen, da ta vpliv tudi danes pri uresničevanju ustavnih načel in stališč kongresov ZK še ni dovolj učinkovit.

Pozitivni premiki v ZK na mariborskih visokošolskih zavodih se v pokongresnem obdobju izražajo predvsem v ugotovitvi, da se organizacije ZK na teh zavodih veliko bolj ukvarjajo s konkretnimi vprašanji svoje organiziranosti (vsebina sestankov, delovanje v aktivih komunistov, priprave sestankov, preverjanje izvrševanja sklepov ipd.), z idejnopolitično sposobnostjo svojih članov in organizacij ZK (organiziranje seminarjev za vodstva OO ZK, seminarjev za nove člane ZK, razgovori z vodilnimi komunisti, celotna ocena idejnopolitičnega dogajanja v preteklem študijskem letu ipd.), z razvijanjem in posredovanjem marksizma prek marksističnega centra (programiranje in posredovanje marksizma in samoupravljanja v študijskih programih, dopolnilno marksistično izobraževanje študentov, idejnopolitično izobraževanje učiteljev in komunistov, skrb za marksistično literaturo ipd.), z idejno in akcijsko enotnostjo, z načrtovanjem dela (kratkoročni akcijski programi) in preverjanjem izvajanja teh programov (dvakrat letno), z vlogo komunistov v družbenopolitičnih organizacijah in enotnostjo politične akcije (koordinacija dela družbenopolitičnih organizacij, medsebojno informiranje), kadrovske politiko (koordinacijske kadrovske komisije, uveljavljanje idejnopolitičnih meril pri volitvah učiteljev, sprejemanje novih članov v ZK), z odnosom med komitejem ZK in osnovnimi organizacijami ZK (koordinacija dela, medsebojno informiranje ipd.). Pri izvajanju teh nalog smo dosegli nekaj uspehov, vendar bo treba še trajnega, sistematičnega in upornega prizadevanja pri nadaljnjem oblikovanju ZK v vodilno, idejnopolitično silo na visokošolskih organizacijah v Mariboru.

MACA JOGAN

Izrivanje marksizma v imenu »čiste« znanosti

Verjetno ne bo odveč, če poskusimo vsaj v grobih obrisih očrtati širše družbene razmere, v katerih je prihajalo do tega, da so komunisti liberalistično sprejemali različne družboslovne teorije, da se niso vmešavali in da so bili strpni glede tistih teoretičnih tokov, ki so se razvili kot

bolj ali manj borbena nasprotja »zapeljivim idejam« marksizma. Kompleksnost različnih dejavnikov, ki so na več ravneh vplivali na ta pojav, zahteva brez dvoma resno analizo in podroben študij; ker za zdaj vsega tega nimamo, je nujno, da se omejimo na domnevne razlage in da se pri tem opiramo na najizrazitejša in najbolj izstopajoča dejstva. Razumljivo je, da ob tem zavestno ožimo interes na nekatera vprašanja ali pojave, čeprav se zavedamo, da smo morebiti pristranski.

V tako omejenem okviru velja upoštevati nekaj dejstev, ki so učinkovala na zgoraj omenjene pojave med družboslovci komunisti (omejila se bom na sociologijo in sociologe): razmere, v katerih se je začela razvijati sociologija pri nas, težnja po oblikovanju čiste družbene znanosti, vrednotna naravnost sociologije v času, ko je začela prodirati in osvajat svet.

Intenzivnejše širjenje sociologije pri nas se je začelo v sredini petdesetih let; v začetku je povezano predvsem z osamosvajanjem sociologije kot znanstveno-pedagoške in raziskovalne discipline. V ta začetni čas sodijo obsežne razprave o odnosu med sociologijo in historičnim materializmom, ki so pokazale na to, da (dogmatski) historični materializem ne more biti nadomestilo temveč osnova za sociološka raziskovanja aktualnih družbenih pojavov. Začetna prizadevanja so bila usmerjena k cilju, da bi se čim bolj natančno opredelilo mesto nove discipline, ki se je v začetku šestdesetih let že institucionalizirala. V ta okvir sodijo tudi prizadevanja, da bi zapustili »spekulativne modele«, in težnja po empiričnem preverjanju različnih teorij, po takšnem empiričnem proučevanju družbene resničnosti, ki ne sme biti obremenjeno z različnimi ideološkimi primesmi. Skratka, sociološko proučevanje naj bi bilo čim bolj objektivno, nepristransko, takšno, ki bo družbena dejstva obravnavalo »kot stvari«. Te težnje so spodbujali nekateri praktični nagibi — recimo, razmikanje med idealnimi predstavami o porevolucijski resničnosti in med njihovim udejanjanjem. Tako se konec petdesetih let že kažejo procesi vse večje privatizacije, individualizacije, diferenciacije, ki po mnenju mnogih niso bile združljive s predstavami o socialistični družbi. Takšne okoliščine so bile relativno ugodne za pojav »krize zavesti« in za prizadevanja po prevrednotenju obstoječega. Kritika in osmišljanje te nove družbene realnosti sta po francoski revoluciji izhajala iz različnih idejnih pozicij; ta različnost je bila (in je) navzoča tudi pri nas. Izhodiščno idejno različnost velja upoštevati kot pomemben sestavni del t. i. teoretične infrastrukture, ki je bodisi izrazito, bodisi prikrito navzoča v konkretnih socioloških proučevanjih. Pri nas se je idejna različnost gibala kontinuirano od čisto nihilističnega odnosa do vsega (socialistično) obstoječega do popolnega sprejemanja najstvenih predstav in do nekritičnega odnosa do realnosti.

Sociologija naj bi bila torej pomemben dejavnik pri prevrednotenju obstoječega in pri oblikovanju znanstvenih predstav o naši družbi. Tu pa moramo vnesti v razmišljanje nov element, namreč vplive, ki so prihajali

od zunaj in ki so povezani z idejno naravnostjo sociologije v začetku njene mondializacije.

Težnje po oblikovanju in utrjevanju nove družbene znanosti, ki jih je vse bolj krepila nova družbena realnost, so se ujemale s težnjami sociološkega »vrha« (v ZDA) po svetovni ekspanziji in po uveljavitvi sociologije kot enotne discipline in poklica. Ta prizadevanja so izhajala iz optimističnih prepričanj, da je funkcionalizem (zlasti v klasični izvedbi T. Parsonsa) tisti dolgo pričakovani odgovor na dileme o znanstvenosti in eksaktnosti v sociologiji, da je prav z njim sociologija kot »kraljica znanosti« dosegla svojo uresničitev in svojo popolnost, da se je končno dokopala do »pure science«, da je pravzaprav že mogoče zapisati enačaj med funkcionalizmom in sociologijo sploh. Optimizem, ki je rezultat »high science« sociologije, se je urbano vključil v podobno optimistična prizadevanja po konsolidaciji kapitalizma po drugi svetovni vojni, v strategijo za amerikanizacijo »nega samega sveta«, »svobodnega sveta«, ki temelji na »redu in zakonu«. Samovšečne predstave o harmonični družbi, družbi reda, ki so seveda hudo obremenjene z ideologijo vladajočega razreda, pa so izhodiščne predpostavke funkcionalizma; zanj pa so njegovi ustvarjalci in sprejemniki bili prepričani, da je zunaj »kraljestva ideologij.«

Mondializacija sociologije se je torej začejala na ideološko dokaj konservativnih temeljih, ki pa so bili spretno prevlečeni s sijajnim (sicer precej napihnjenim) opažem »znanstvenih resnic«. Med tem, kar se je želelo pri nas (čista znanost), in tem, kar je ponujalo svetovni sociološki »trg«, je prišlo do skladnosti, ki je bila kot nalašč ustvarjena zlasti za nekatere. Imperativ »obvezno specializiranje sociologov v ZDA« je postal praktično popolnoma udomačen in v nobenem primeru vprašljiv. Seveda se je pri tem pogosto v celoti zanemarjalo to, da ameriški sociologi niso čisto posebna »vrsta« znanstvenikov, ki edina v svetu deluje izključno po načelih čistega ratia, in da so podobno kot drugi »laiki« determinirani z nekimi določenimi družbenimi tokovi in interesi. Naivno (čeprav to verjetno ne velja za vse) prepričanje v deviško čistost ameriškega sociološkega vira in nekakšen poslaniški odnos do »svobodnega sveta« sta bila nedvomno pomembna vira, ki sta ugodno vplivala na močno amerikanizacijo naše sociologije in morda še katerih drugih disciplin. Tako se je k nam prenašal mit čiste znanosti; problem je v tem, ker se ni prenašal kot mit, temveč kot »znanost«. Dogajalo se je, da smo marksizem kot »ideologijo« in »eshatologijo« na veliko izganjali v imenu čiste znanosti. Marksizem kot »preživela ideologija« ni imel več kaj povedati o pozni »industrijski« družbi, po tej logiki je bil primeren kvečjemu še za kakšne zaplankane apologete. Vnašanje nekaterih marksističnih kategorij v sociologijo (npr. razredi, ipd.) je zvenelo kot »folklor«, »žurnalizem«, znamenje slabega okusa in neznanstvenosti. Res pa je, da smo skoz ena vrata izganjali »ideologijo«, skoz druga pa je prihajala druga ideologija.

Če kritično vrednotimo polpreteklo obdobje, potem s tem ne mislimo, da je vse, kar smo dosegli s funkcionalizmom, vredno samo zaničevanja in prezira in da ne smemo ničesar upoštevati kot prispevek k znanstveni sociologiji. Opozarjamo le na tiste sestavine, ki so neločljivo povezane s funkcionalizmom že ob njegovem nastanku in ki jih moramo upoštevati, da bi lažje prišli tudi do osvetlitve nekaterih domačih pojavov. Ob tem ne smemo pozabiti tudi na to, da ne gre metati vseh ameriških (in naših) sociologov v en koš. To je še toliko bolj pomembno danes, ko gre v zahodni sociologiji za vedno bolj očitno oživiljanje marksizma in za ustvarjalno nadaljevanje marksistične družbene teorije v razmerah poznega kapitalizma.

Naša sociologija je vpeta v ideale čiste znanosti in v spletu različnih notranjih in zunanjih okoliščin, preživlja svojo »mladost«. To dobo bi lahko označili kot rahlo zasanjano; uspavalo nas je prepričanje, da so stvari takšne, kakršne se kažejo. Težnja po originalnosti (v slovenskih okvirih) in po znanstveni reputaciji je po svoje prispevala, da se je izoblikovala, »laissez faire« ideologija, ki je tudi pri sociologih komunistih zabrisovala merila za razlikovanje znanosti od »znanosti« in jih nadomestila z optimističnimi zaupanji v razvoj znanosti in v njegovo »pravosmernost« ne glede na družbene okvire.

V procesu osveščanja in treznjenja je zato nujno, da se različni miselni tokovi čim bolj utemeljeno in poglobljeno soočajo med seboj, da pri tem izključimo podcenjevanje enega ali drugega in da odmislimo statičnost in dogmatskost pri vrednotenju. Mnogi sociologi zunaj naših meja so se v glavnem že poslovili od naivnega in samovšečnega ideala čiste sociologije, kot družbeno nedeterminirane dejavnosti; in s to nalogo se srečujemo tudi pri nas.

ANDREJ KIRN

Zakaj komunisti zanemarjajo individualno marksistično izobraževanje?

Individualno marksistično družboslovno izobraževanje komunistov je izredno pomembno. Brez trajnega, angažiranega, strastnega prizadevanja, da človek s svojimi lastnimi sposobnostmi išče marksistične odgovore na teoretične in praktične dileme, se ne more izoblikovati marksistična-komunistična osebnost, ki zaupa v svoja stališča, jih nenehno bogati, preverja in odkriva tudi njihove šibke strani. S tem, da se zanašamo samo na vnašanje marksističnih stališč od zunaj, od »strokovnjakov« ali od vodilnih političnih osebnosti, ustvarjamo pri članstvu množično prepri-

čanje, da je najbolj zanesljiva pot do marksističnih idejnih izhodišč zapati ljudem, ki se bolj ali manj poklicno ukvarjajo s študijem marksizma ali pa so protagonisti politične idejnosti.

Takšna praksa ima lahko katastrofalne posledice za samostojno teoretično idejno in praktično akcijo članov ZK, ko bi morali na svojo pobudo tvegati spopad z napačnimi izhodišči, ki začnejo usmerjati in opravičevati nesocialistično družbeno prakso. Z opiranjem le na zunanjo pomoč se slabi istovetnost in prežetost marksistične idejne naravnosti s celotno osebnostjo; pri takem neskladu je veliko lažje opustiti stališča, sklepati površne kompromise. Človek zgublja idejno zaupanje v samega sebe in išče oporo le še v merilih, ki jih ponujajo drugi, ne pa v tistih, ki izhajajo iz lastnega dela. Kdor nima časa za takšno delo, ta v bistvu že domneva, da ga je pomensko razvrednotil in da ga je potisnil na dno lestvice svojih potreb in ciljev. Tisto, kar človek ceni, v čemer vidi vrednost, za tisto ima vedno čas, razen če ni potisnjen v najbolj bedne življenjske razmere.

Organizirana idejna teoretična pomoč OO ZK in posameznikom je sicer vedno potrebna, če pa postane popolen nadomestek za individualno izobraževanje, so posledice zelo hude. OO ZK bi morala biti šola mišljenja, šola miselnega dela, šola učinkovitega medsebojnega dopolnjevanja sposobnosti in medsebojne obogatitve z znanjem.

Zakaj komunisti zanemarjajo individualno marksistično izobraževanje, obstajajo tako idejni-teoretični kot praktični družbeni vzroki. Nekaterim je marksistična miselnost postala popolnoma nekaj vnanjega, ker so se tako pogreznili v ozke vsakdanje, praktične, kratkoročne materialne interese, da se jim zdi vse, kar nima neposredne zveze z njimi, tuje in neživljenjsko. Mnogim sta materialna blaginja, družbeni položaj postala edina cilja njihovega življenja. S takšnim življenjskim slogom pa nujno stopajo na pot idejnega marksističnega propadanja. Do marksizma se sicer vedejo deklarativno kot do nujnega ideološkega okraska, ki pa za njih nima več svoje praktične življenjske moči in sijaja. Nekaterim je spet vzel pogum razkol med marksistično idejnostjo in družbeno prakso. Marsikateri pa so zgubili ali pa sploh nikdar niso našli povezave med marksistično idejnostjo in konkretnim področjem svojega dela. Marksizem so zožili na zgodovinska spoznanja Marxa, Engelsa in Lenina, ta pa se jim zdijo že tako oddaljena, da so pri sebi prepričani, da so zgubila večji del svoje pomembnosti za razumevanje družbe druge polovice 20. stoletja. S takšnim predsodkom sami sebe odvrčajo od študija marksizma in povečujejo svoje neznanje o njem. Zasebno so se predali iluziji, da ima marksizem svojo življenjskost v družbah, ki jih je šele treba preusmeriti na pot socialističnega in komunističnega razvoja, da pa je zgubil svojo zakoreninjenost v razmerah, ko se je socialistični družben sistem že utrdil. Za njih je socialistična usmeritev trajna pridobitev, ki je nič ne ogroža in za katero se ni treba vedno znova in znova teoretično in praktično boriti.

Zdaj že obstoji toliko klasične in novejšje marksistične literature z raznih področij, da nihče ne more biti v zadregi, da nanjo naveže svoj lastni individualni študij. Seveda pa je treba še mnogo storiti za ustrezno popularizacijo in aktualizacijo marksističnih del. Morala bi se vpeljati praksa, da sami člani OO ZK pripravijo temeljitejše teoretične prispevke o problemih naše družbe in sodobnega sveta sploh ter se tako medsebojno bogatijo, dvigajo raven idejno-teoretične kulture in presegajo ozek prakticistični pristop, ki mora praktično in teoretično odpovedati ob vsaki resnejši družbeno politični preskušnji. Pri vsem idejnem izobraževanju, organiziranem ali individualnem, pa moramo imeti pred očmi, da ne more cveteti marksistična idejnost ob nemarksistični družbeni praksi kot tudi marksistične družbene prakse ne moremo razvijati brez marksistične idejnosti.

ZDRAVKO MLINAR

Vodilna vloga ZK na področju družboslovja

Kot že samo vprašanje nakazuje, so družboslovne dejavnosti — naj gre za raziskovanje ali izobraževanje — eno pomembnih, hkrati pa tudi specifičnih in »občutljivih« področij delovanja zveze komunistov. Družboslovci lahko dosti prispevajo k utrjevanju vloge ZK, lahko pa s svojo dejavnostjo takšno vlogo okrnijo. Zato je razumljivo, da gre za dejavnost, ki ji mora ZK posvečati še posebno pozornost.

Razvijanje marksističnega družboslovja hkrati tudi utrjuje ideološko podlago delovanja ZK v praksi. Marksizem v družboslovju naj ne bi obravnavali le kot nekaj abstraktnega, le kot *splošno* teorijo globalno-družbenega razvoja, temveč z vidika današnjih in tukajšnjih razmer in problemov. V preteklosti je bilo največ razprav o marksističnih temah s področja filozofije, medtem ko je npr., na področju sociologije in politologije, mogoče naleteti na praznino. Takšna nesorazmerja imajo daljnosežne posledice. Denimo: ostajanje na ravni splošnosti pušča ob strani ali *zanemarja problem operacionalizacije pojmov* kot nujne predpostavke vsakega empiričnega proučevanja naših družbenih razmer. Če operacionalizacija obče marksistične teorije ni opravljena, lahko ostaneta le še tile dve možnosti: ali se odreči empiričnemu raziskovanju in ustvarjalni uporabi marksizma v naših konkretnih in obenem specifičnih razmerah ali pa opustiti vsakršen namen in prizadevanje, da bi presegli deskriptivno-pozitivistično raven empiričnega raziskovanja, kar pomeni, odreči se tudi vsaki zvezi z marksizmom. V prvem primeru se odmikamo od relevantnega družbenega okolja in življenjskih problemov delovnega človeka ter delovanja ZK, v drugem primeru pa zgubljammo jasno perspektivo in širši

smisel v interpretaciji empiričnih ugotovitev. Tako eno kot drugo utesnjuje vodilno vlogo in temelje uspešnega delovanja zveze komunistov v graditvi samoupravnega socializma. Če družboslovje ostaja na ravni splošnosti, ne more dosti prispevati k razreševanju dilem družbenopolitične prakse in pušča organizacije ZK, da se same, kakor pač vedo in znajo, spopadejo z njimi. Splošnost in »teoretičnost« postane eden pomembnih vzrokov, ki vodijo v — vsaj na videz — nasprotni ekstrem, tj. v pragmatizem.

Ker in kolikor prvo ni in ne more biti neposredno vodilo za akcijo, akterji včasih hitro dvignejo roke in sklenejo, da so vsakršna splošnejša merila in proučevanja neuporabna in nepotrebna. Trenutne okoliščine, pa morebiti še malo zdravega razuma in intuicije postanejo najbolj upoštevanja vredni temelji delovanja v praksi.

Na drugi strani pa bodisi zaradi neznanja ali pa zaradi pomanjkanja zanimanja in prizadevanja, družboslovna raziskovanja včasih ne sežejo čez okvire empirično ugotovljenih dejstev. Ob ugotovitvi, da se, npr., kaže veliko neskladje med »normativnim« (programatskim) in »stvarnim«, so zdaj posamezni raziskovalci tisti, ki dvignejo roke in ne vidijo, kje so možna stičišča in perspektive za preseganje ugotovljenih divergenc. Do tega prihaja zlasti tedaj, kadar se raziskovalci omejujejo na to, da ugotavljajo statične preseke v neki časovni točki in se ne vprašujejo o tem, kakšna je smer dolgoročnih trendov razvojnih sprememb na posameznih področjih. V takih omejenih okvirih pa je še lažje priti do negativističnih sklepov, k spodkopujejo smiselnost dolgoročno zastavljenih programov delovanja vodilnih subjektivnih sil družbe.

Potrebna je bolj temeljita in sistematična analiza, ki naj bi nakazala, kako bi lahko družboslovje v večji meri prispevalo h krepitvi vodilne vloge zveze komunistov. Na tem mestu lahko le v pojasnilo s primeri opozorimo na nekatera področja.

Pri tem gre najprej za nenehno izpopolnjevanje marksističnih temeljev delovanja zveze komunistov na podlagi obsežnejšega proučevanja samoupravne prakse na številnih področjih v jugoslovanskem merilu kot tudi na podlagi popolnejšega poznavanja in proučevanja razvojnih sprememb v svetovnem merilu.

Zlasti politologi in sociologi naj bi razširili tudi neposredno proučevanje okoliščin, ki vplivajo na vlogo ZK v spreminjajočih se družbenih razmerah.

Nedvomno je prav od družboslovcev v veliki meri odvisno, koliko bomo uspeli pritegniti v razpravo tudi najširši krog občanov in samoupravljalcev, s tem da jim bomo najprej posredovali marksistično interpretacijo družbenopolitičnega dogajanja in smer razvoja. Tako bi bilo treba aktivirati sistem družbenopolitičnega izobraževanja in zagotoviti ustrezno družboslovno literaturo, ki bi razširjala obzorje samoupravljalcev.

Idejnopolitična vloga osnovnih organizacij ZK v raziskovalnih in pedagoških ustanovah s področja družboslovja je v resnici zelo zakrnela in nas opozarja na paradoksalne okoliščine: tam, kjer člani ZK že v svoji poklicni dejavnosti v največji meri posegajo v idejnopolitična vprašanja in imajo tudi največ možnosti za takšno usposabljanje, gotovo najdemo sformalizirane sestanke, ki ostajajo na ravni proceduralno-organizacijskih in rutinskih dnevnih redov. Mogoče bi lahko rekli, da prav zaradi tega, ker že poklicno obravnavajo idejnopolitično vsebino, ni treba, da bi še posebej organizirali takšno aktivnost tudi v ZK. Vendar temu ni tako.

Znano je, da najdemo v družboslovju izrazito atomiziranost in da so nekateri posamezniki zabubljeni v svoja ozka disciplinarna področja. Zato bi bilo skupno obravnavanje posameznih tem z vidika marksistične teorije in naše samoupravne prakse sicer dodatna obveznost in napor, hkrati pa bi — o tem sem prepričan — še bolj dajalo tudi pomoč posameznikom, da bi hitreje rešili nejasnosti idejnopolitične narave, s katerimi se spopadajo pri svojem delu.

Ob vseplošni nepriljubljenosti sestankarstva se zdi — in konec koncev smo to vendarle že večkrat potrdili tudi v praksi — da bi takšne obravnave presegle vsakdanji, formalni pomen *sestanke* in lahko postale *ustvarjalna delovna srečanja*. Na njih naj bi vsak posameznik obogatil in utrdil svoje poznavanje in poglede na idejno politična vprašanja.

Zanemarjanje poglobljenih obravnav glede posameznih tem, v katerih bi temelje klasikov marksizma nenehno ustvarjalno povezovali in dopolnjevali z elementi današnjih okoliščin (v praksi in v družboslovju), je eden temeljnih razlogov, da družboslovje zaostaja in da je vloga osnovnih organizacij ZK na idejnopolitičnem področju omejena. Vrsto dilem in nejasnosti, ki zaustavljajo razvoj na posameznih področjih teorije in prakse, bi lahko presegli le z organiziranim in kontinuiranim kolektivnim delovanjem. Če pa do tega ne pride, se posamezniki izogibajo individualne odgovornosti in tudi reševanja temeljnih dilem, ali pa jih le na videz obravnavajo, sklicujoč se na »splošno formulo« ali avtoriteto, čeprav sicer življenje zahteva nove rešitve!

Vsakdanja praksa delovanja posameznih osnovnih organizacij ZK kaže, da bi bilo z več vidikov koristno, če bi usmerjali takšne razprave. Predvsem naj bi premagali kampanjsko obravnavo idejnopolitičnih vprašanj samo tedaj, ko ta vprašanja že postajajo ekscesi. V takšnih razmerah prihaja v ospredje politična akcija, ki bolj radikalno razrešuje nakopičena protislovja (odstopanja). Tako kot na eni strani v daljšem časovnem obdobju žal ni kontinuiranega razčiščevanja, v katerem bi lahko kompleksno obravnavali vse vidike problema, tako na drugi strani zaostrene, krizne okoliščine niso najbolj primerne za takšno obravnavo. Če ni skupnega razčiščevanja ali če ne iščemo skupnih rešitev, nujno vplivamo na večjo individualizacijo, večjo divergentnost iskanja in delovanja v različnih smereh, torej — večjo pogostost in večjo intenziteto odstopanj od dolgoročne usmeritve ZK.

Poglabljena in kontinuirana obravnava, ki v fazi skupnega iskanja rešitev ne pozna tabujev, pa hkrati vendarle zagotavlja, da ne bi prišlo do odstopanj od temeljnih vrednot in usmeritev ZK. Tako bi z učinkovitejšim idejnopoličnim delovanjem zmanjšali potrebo po administrativnih ukrepih. Z drugimi besedami: če bi bili bolj sproščeni, ko bi se lotevali vsakršnih aktualnih tem, in ko bi bilo v prvi fazi več različnih individualnih pogledov, bi to ob koncu posameznih razprav zagotavljalo ali pripeljalo *do večje enotnosti*.

OTO NORČIČ

Vodenje gospodarstva in idejna vloga ZK

1. Od vseh ovir, na katere zadeva ZK pri uveljavljanju svoje vodilne vloge, je vsekakor najbolj resna in težavna tista, ki se kaže kot »opozicija« zoper uresničevanje idej samoupravnega socializma, ovira, ki je močno razredno določena in ki preprečuje, da bi se novi socialistični odnosi še hitreje uveljavljali v praksi. Ta ovira je navzoča ali določena na eni strani s preostalimi nasprotniki našega samoupravnega socialističnega sistema nasploh, na drugi strani pa s tistim slojem, ki se v naših razmerah blagovne produkcije razredno in materialno povezuje s tistimi preostanki blagovne produkcije, ki so z vidika graditve socialistične družbe negativni, kot npr. razslojevanje blagovnih producentov, profitarstvo, grupno lastništvo in pridobivanje dohodka, ki ni v soglasju z načelom delitve po delu itd. Menim, da ta sloj »socialističnih pridobitnikov« resnejše ovira vodilno vlogo ZK kot prva, saj se sproti poraja in deluje kot objektivna posledica našega sistema blagovne produkcije.

Če del družbe (čeprav majhen) jemlje blagovno produkcijo kot sredstvo osebnega izkoriščanja in bogatenja mimo načela delitve po delu, potem bo ta del družbe gotovo močno oviral ZK pri uveljavljanju vodilne vloge na področju materialne produkcije, ki naj bi bila v tem, da se odpravijo usedline stare družbe, v tem primeru predvsem izkoriščanje in prilaščanje sadov tujega dela.

Da bi se okrepila vloga ZK, ki bi bila jamstvo, da bodo ti negativni pojavi odpravljeni, je vsekakor potrebno, da sicer dobro zastavljenim programskim ciljem ZK omogočimo dosledno uresničevanje. To je pa možno le, če na vseh področjih družbenega življenja poskrbimo, da bodo posamezni mehanizmi delovali brezhibno in v prid ciljev socialistične družbe. Da ne bo izzvenelo kot fraza, naj navedem kot primer tole: mehanizem, ki uravnava gospodarski proces in ekonomski sistem, če hočete, mora biti tako postavljen, da objektivno zagotavlja globalne cilje naše družbe na tem področju. Če so ti globalni cilji delitev po delu,

reprodukcija družbene lastnine in socialističnih družbenih odnosov na razširjeni podlagi, hiter razvoj proizvodnih sil itd. potem mora biti ekonomski sistem tako postavljen, da to uresničuje skoz zakonito težnjo in ne dovoljuje posameznikom ali skupinam drugačnega vedenja.

Če sedanji sistem še zmeraj omogoča delitev dohodka, ki ni v soglasju z načelom delitve po delu, dopušča spreminjanje družbene lastnine v grupno, dovoljuje strukturo potrošnje, ki ji ne moremo pripisovati narave optimalne potrošnje socialistične družbe itd.; potem bi ZK morala voditi akcijo, da se te slabosti odpravijo. To pa pomeni nenehno dopolnjevanje ekonomskega sistema, ki bi tako dopolnjen lahko odpravil slabosti in negativne posledice blagovne produkcije, s tem bi pa tudi eliminiral materialno bazo sloja, ki gleda na naš sistem s pozicij »pridobitništva«, in dal polet silam, ki gradijo nove socialistične odnose na samoupravni podlagi.

V sredinah, ki se ukvarjajo s pedagoškim in raziskovalnim delom, katerega predmet je proučevanje družbe, bi morali komunisti predvsem tekoče identificirati negativne pojave, ki zavirajo prodor socialističnih idej, prav tako pa tudi tiste teorije, ki so idejna opora tem pojavom, jih kritično obravnavati in pokazati na tiste točke, ki so objektivni vir teh pojavov. Specifični problem teh komunistov je, kako v razmerah našega družbenega razvoja dosledno uporabljati in uveljavljati marksistično teorijo ter jo uporabljati v praksi, ne glede na pomanjkljivosti teoretičnih izhodišč našega socialističnega razvoja, kompromisne prakse in nejasnih protislovnih teženj našega družbenega razvoja.

2. Menim, da je problem, ki ga načenjate v vašem drugem vprašanju brez dvoma navzoč tudi ali predvsem zaradi »liberalističnega odnosa« komunistov do takih pojavov. Vendar ne bi ravnali prav, če bi pripisovali vzrok za tako stanje samo »subjektivnim« osebnostim komunistov. Ravnanje posameznikov bistveno določa materialna danost, ki ga obkroža, oziroma materialni odnosi v ekonomski sferi. V bližnji preteklosti so bili ti odnosi dokaj »liberalistično« pobarvani. V ekonomski sferi je bil *quasi laissez faire* na pohodu; prav tako pa so bile navzoče tudi nemarksistične in kompromisne rešitve in načela v vodenju gospodarstva. V takih razmerah postanejo tudi nekateri komunisti bolj tolerantni tudi do idejnih razločevanj. Glede tovarišev, ki so na idejno ključnih položajih, in glede njihove nenačelne strpnosti bi lahko pripomnili, da gre za preprosto »časovno in prostorsko prilagajanje« ali, če hočete, za navadni oportunizem.

3. Sestanki so formalistični, kadar članstvo ne vidi pravega smisla in tudi ne možnosti, da s svojo akcijo lahko vpliva in spreminja smisla in tudi ne možnosti, da s svojo akcijo lahko vpliva in spreminja odnose v sredini, kjer dela. Temu je lahko vzrok prešibka idejno-politična usposobljenost članstva, ali pa tudi nemožnost, da učinkovito vpliva v organizaciji, če se, npr., njihovo neposredno vodstvo zapira in duši pobude od spodaj. Korak naprej v tem lahko naredimo samo s poglobljenim

idejnoteoretičnim delom, kar pomeni, da tudi z »obravnovanjem dolgoročnih problemov družbenega razvoja, novih pojavov v družbi in v marksizmu« (kot izhaja iz vašega vprašanja), predvsem pa tudi z odpiranjem stvarnih možnosti, da sleherni član ZK lahko ustvarjalno vpliva na oblikovanje politike višjih organov ZK.

Organizacije ZK, ki imajo občutek, da lahko idejno usposablajo svoje članstvo, le če dobijo pomoč od zunaj, kažejo na nevzdržno stanje v ZK. Praviloma bi moralo biti tako, da se OO ZK ne more konstituirati, če ni sposobna sama idejno usposabljeti svojega članstva ali če takih članov že ob ustanovitvi nima. Pomoč od zunaj je lahko samo dopolnilo.

4. Stanje, kot ga opisuje v tretjem vprašanju, v veliki meri izvira iz tega, ker je popustilo individualno marksistično izobraževanje komunistov. ZK bi morala biti glede tega bolj zahtevna do svojih članov in kandidatov za člane ZK. Pogoj za članstvo v ZK bi moralo biti poleg drugih kvalitativnih in pogojev tudi obvladanje temeljnih tekstov klasične marksistične literature, kakor tudi temeljnih tekstov, ki obravnavajo zakonitosti in probleme naše samoupravne socialistične družbe. V ta namen bi morale biti na voljo primerne brošure, pisane tako, da bi jih razumeli tudi ljudje, ki nimajo najvišje izobrazbe.

BENO ZUPANČIČ

Premalo razumevanja za intelektualno iskateljstvo

Vzroke za liberalno vedenje komunistov bi morali iskati tako v gibanjih v socialnih temeljih družbe kot v zavesti, kakršna se oblikuje iz teh temeljev, in seveda v dejavnostih organiziranih socialističnih sil. Kakor hitro ne bi upoštevali dejanskih socialnih dogajanj v družbi, zlasti v materialni proizvodnji, obenem pa idejnega delovanja socialističnih sil — predvsem Zveze komunistov, bi utegnili priti do napačnih sklepov ali tudi ukrepov.

Da bi tako vedenje sploh mogli učinkovito odpravljati, je bilo potemtakem nujno, da se do neke mere spremenita tako družbena politika v temeljih družbe in v dejanskih družbeno-ekonomskih razmerjih v njih, kot tudi idejna dejavnost in usmerjenost same Zveze komunistov. Oboje se je začelo dogajati — prvo zlasti z ustavno reformo z vsem, kar jo je povzročilo in kar zajema, drugo z intenzivnejšim, odločnejšim in določnejšim delovanjem same Zveze znotraj in zunaj sebe. To pa pomeni, da se nahajajo v vsestranskem preobražanju vse prvine družbe, vštvešči vzgojo, idejno izobraževanje in delovanje.

Splošni odgovor je torej tu — gotovo pa ne more zadovoljiti vašega zanimanja. Zato dodajam še nekaj.

Pri razčlenjevanju pojava, o kakršnem teče beseda, ne bi smeli pozabiti na to, da smo družba sorazmerno hitrih socialnih premikov, obenem pa socialističnega samoupravljanja — kar oboje pomeni, da smo *iskateljska* družba. S tem želim reči, da smo družba, ki v družbeni praksi in idejnem pogledu išče v marsičem čisto nove smisle in nova pota, ne da bi nehala zavzeto spremljati različna socialistična iskanja v svetu.

Lahko bi rekli: kadar nam je znotraj družbe zmanjkovalo sape (težave v družbenih temeljih, zlasti pa težnje po zaostajanju glede nadaljnega napredovanja družbeno-ekonomskih razmerij v teh temeljih), smo bili kot družba in kot komunisti bolj *liberalni in nekritični* do drugih idej, tudi do takih, ki sploh ne morejo biti po naši meri, in bolj nagnjeni k različnim paternalističnim ali tudi skrajnostnim zamislim. Kakor hitro smo lahko dosegli določnejši napredek družbeno-ekonomskih razmerij v družbenih temeljih in večjo zraslost z njimi, so se tudi zamisli, ki so tako gibanje pomagale sprožiti in usmerjati, lahko veliko bolj sproti bogatile z izvirnimi »domačimi« kot pa s prepisanimi »tujimi« zamislimi. To pomeni, da drugo brez drugega ni mogoče — niso mogoče plodne nove ideje, če se ne naslanjajo na dozorelo *ново* v družbeni praksi, in ni mogoče, da bi v družbeni praksi napredovali, če nimamo za tako napredovanje zamisli, izoblikovanih in množično uveljavljenih v družbeni zavesti, da bi se le-ta lahko spreminjala v materialno silo.

V vse to ta trenutek nisem štel nekaterih pojavov, ki jih v naši družbi ne gre podcenjevati in ki imajo tudi svoje socialne korenine: *malodušje*, kakršno zmeraj nastaja ob družbenih težavah; *malomeščanščine*, ki se izjemno dobro ujema z oblastniškim in elitniškim *liberalizmom* različnih središč odtujene družbene moči in mora povzročati potem najrazličnejše druge »liberalizme« v družbenih temeljih (boljše rečeno: idejno nedejavnost, apriorno zoperstavljanje vsemu novemu, prepisovanje mrtvih tujih idej, kulturno svojevoljnost, duhovno zanikrnost itd.), obenem ko odvrča delovne ljudi od vsega zavestnega (delovanja, vzgoje, iskanja, odkrivanja novega itd.).

Kaj bi bilo treba še storiti? Najpoprej vztrajati na tem, da se moramo kot družba spreminjati in napredovati hkrati *vsestransko* (materialno, socialno, kulturno ipd.), obenem pa z vsemi sredstvi, ki so na razpolago, gojiti izvirno in kritično marksistično socialistično misel, oslonjeno na novo v našem življenju in v svetu in ne prepuščeno predvsem kakemu kabinetnemu »okolju« (ne da bi podcenjeval težaško kabinetno delo, ki ga je ob vsakem raziskovalnem ali iskateljskem naporu treba opraviti).

Bojim se, da si za zdaj vodstva organizacij Zveze komunistov za idejno iskanje in delovanje ne jemljejo dovolj časa — in da utegnejo preveč vsega tega *preložiti* na seminarje in šole. Seminarji in šole so gotovo potrebni in koristni, ne morejo pa biti poglavitni ali celo edini način idejnega te vrste dejavnosti. Ko pravim *vodstva*, mislim predvsem na vodstva osnovnih organizacij in aktivov, med njimi pa predvsem na tiste v organizacijah združenega dela in na njihovo delovanje med de-

lavstvom in mladino. Z nenehnim idejnim osmišljanjem in bogatenjem vsega, za kar si praktično prizadevamo (preobraženje družbe po novi ustavi), se lahko uspešno spopadamo z nevarnostjo, da se vse skupaj ne sprevrže samo v tehnično-organizacijska opravila, s pomočjo katerih bi se skušala v novi obleki ohraniti stara socialna vsebina in z njo stare zamisli.

Posebno poglavje bi zaslužilo razmišljanje o delu Zveze v značilnih intelektualnih ustanovah in dejavnostih — med članstvom in članstva z drugimi. Gre za dejavnosti, ki so po naravi svojega dela intelektualne, po svojem socialnem položaju še zmeraj precej oddaljene od družbenih temeljev in njihovih potreb. Te dejavnosti so celo marsikod kazale izrazite težnje po nadaljnjem oddaljevanju in osamosvajanju ali težnje elitniške narave. Pogosto so se povezovale z drugimi takimi težnjami — včasih tudi v samih organizacijah in vodstvih Zveze komunistov. Gre potemtakem za pomembno področje družbenega dela, ki je še zmeraj preveč ločeno kot duhovno delo od tim. telesnega (proizvodnega) — medtem ko naj bi se zlasti zdaj, v uresničevanju ustave, naredili odločnejši koraki v združeno delo.

Iz opisanega stanja takih ustanov in iz pojavov, ki so se ves čas kazali tudi v sami Zvezi — pojavov podcenjevanja intelektualnega dela in duhovnega življenja ljudi nasploh, zavračanja kakršnega koli pogovora s sitnimi intelektualci (tudi marksisti) ipd., so se rodile mnoge težave in nastajale tudi nepopravljive škode. Vizionarne ali utopične ideje, ki prihajajo tudi k nam z vseh koncev sveta — nam ne morejo same po sebi škodovati — če ne najdejo takih ali drugačnih plodnih tal tukaj. Gre torej za to, da so se pri nas dostikrat lahko oprle na družbenim temeljem odtujene (nesamoupravne) osamosvojene ustanove ali dejavnosti ali skupine, medtem ko so naše organizacije kazale premalo (ponekod celo popolnoma nič) kakršnega koli razumevanja za intelektualno iskateljstvo ali zamisli, ki so nujen in značilen proizvod razklanosti današnjega sveta ali vsakršnih socialnih in drugih težav doma in iskanja novega smisla za človekovo jutrišnjo družbo.

Tako so lahko celo ideje, ki bi mogle oploditi naša lastna iskanja, postajale politično vprašljive — ker so se razraščale osamosvojeno, zunaj bistvenega dogajanja v našem družbenem življenju, zunaj naših lastnih socialističnih prizadevanj — najti visokim smotrom primerna pota zlasti v družbenih temeljih. Hočeš nočeš so namreč dobivale značaj in obliko prosvetiteljstva in varuštva ali celo političnega nasprotovanja in zanikovalstva vsega doseženega — v imenu celo takih gesel, ki so v naši družbi splošno priznana. Že sama zahteva po »dialogu« je dolgo let opozarjala na tako razdvojenost, ločenost, elitniško-intelektualno osamosvojenost, kakršna mora navsezadnje pripeljati do političnih spopadov. Ne gre pozabiti na to, da se je npr. naš *nihilizem* najpoprej oglasil v našem gospodarstvu, potem v vsesplošnem zanikovanju kakršnih koli dosežkov v znanosti, umetnosti, politični misli ipd., nazadnje šele v filozofski misli.

Liberalen odnos komunistov do tim. tujih idej ali pojavov ni bil v glavnem nič drugega kot svoje vrste *nedejavnost*. Kot *odprta družba* bomo zmeraj izpostavljeni tokovom, ki preplavljajo svet. Ob pravi zavzetosti organizacije in posameznikov, ob pravem pomenu, ki ga je treba v družbeni praksi in ob njej posvetiti razvoju socialistične misli, ob veliko boljši vsestranski opremljenosti organizacij in vodstev za te namene — se nam ne bi bilo treba bati, da bi ne mogli vsega naprednega v svetu uporabiti tudi doma, obenem pa uspešno zavračati vsega, kar ne more biti po naši meri.

Da bi to dosegli, bo treba še marsikaj spremeniti — v družbeni praksi, v splošni družbeni zavesti, v gospodarski (ustavna zamisel organizacije združenega dela) in kulturni politiki, v delovanju izrazitih intelektualnih ustanov ali dejavnosti, v vzgoji in izobraževanju članstva (tudi individualnem), in vodstev, in sicer vsepovsod v družbi. Seveda si bomo morali boljše kot doslej odgovoriti na staro vprašanje: *Kdo naj vzgaja vzgojitelje?*

Kar se tiče individualnega marksističnega izobraževanja — prizadevati bi si morali za tako stanje, da bi bilo vsakdanje in normalno, da se družbeno delovanje nenehoma omišlja tudi idejno, da se članstvo navadi tudi samostojno iskati, se oboroževati z vsem, kar nam je na razpolago (tega ni malo), ne da bi si delali utvare o tem, da je ta smoter skromen. Narobe, ta smoter je visok in terja veliko od posameznikov in njihovih organizacij, od vseh, ki lahko pripomorejo k napredku poprečne socialistične misli našega delovnega človeka. Naša poprečna socialistična zavest je očitno bolj politično utrjena kot idejno poglobljena.

Zdi se mi, da kljub vsemu kritičnemu — imamo vendarle že na čem graditi tudi v tem pogledu. Morali pa bi že doseženo v večji meri priznavati, utrjevati in vestransko razvijati.

ANTON ŽUN

Idejna akcija in reforma visokega šolstva

Ko pišem teh nekaj misli o idejnopolitični vlogi zveze komunistov, izhajam iz temeljne programske in ustavne opredelitve zveze komunistov kot organizirane vodilne idejne in politične sile delavskega razreda, ki je glavni pobudnik in nosilec politične dejavnosti v procesu razvoja naše socialistične samoupravne družbe. Da bi komunisti lahko resnično opravljali vodilno idejno in politično vlogo, je nedvomno potrebna zavest o tej vlogi, zavest, ki vključuje hkrati tudi zavest o odgovornosti za opravljanje te vloge, nadalje idejnopolitična sposobnost, se pravi marksistično znanje, ki je potrebno za uresničevanje takšne vloge, in končno, demokratični organizacijski instrumentarij, ki omogoča, da se vodilna vloga komunistov

učinkujoče izrazi v politični praksi samoupravljanja in vodenja družbenih zadev.

Če sem tako postavil pogoje za uveljavljanje vodilne vloge zveze komunistov, je razumljivo, da ovire in težave, ki nastajajo, povezujem z okoliščinami, ki se nanašajo na te pogoje. V zvezi s prvim vprašanjem gre torej za problematiko zavesti, znanja in organizacije, ki specifično deluje v pedagoških in raziskovalnih družboslovnih visokošolskih institucijah.

Zavestna odgovornost za opravljanje vodilne vloge je najprej pripravljeno komunistov, da se aktivno vključujejo v vse oblike idejnopolitičnega dela tako v visokošolski delovni organizaciji kot tudi na širšem področju visokega šolstva. V sedanjem trenutku, ko pospešeno potekajo procesi reformiranja visokega šolstva in njegovega vključevanja v združeno delo, je vodilna vloga komunistov v resni preizkušnji spričo odpora vseh tistih sil, ki tako ali drugače nasprotujejo reformnim prizadevanjem, da bi ohranili tak položaj visokega šolstva, ki očitno ni več v skladu z občo težnjo celotnega razvoja socialističnega samoupravljanja. V zvezi z reformo visokega šolstva pa krožijo tudi med mnogimi komunisti razne napačne predstave, ki vplivajo na to, da se v reformne procese ne vključujejo dovolj aktivno in zavestno. V tem okviru je treba zlasti opozoriti na pojmovanja tistih, ki vidijo v teh procesih zgolj neko zakonsko ali statutarno zunanjo organizacijsko razsežnost, ki jih ne zanima in do katere čutijo celo nekakšen odpor, ne vidijo pa tega, da pravne oblike izražajo tudi idejnopolitično vsebino in da bo nov zakon o visokem šolstvu izredno pomemben idejnopolitični instrument in kot tak hkrati tehtna opora za opravljanje vodilne vloge komunistov v visokem šolstvu. Resna ovira za uresničevanje te vodilne vloge je — po moji presoji — prav v tem, da se komunisti premalo zavedamo, da je razvoj visokega šolstva v veliki meri odvisen od nas samih, od naše družbene angažiranosti pri utemeljevanju njegovih razvojnih potreb, od moči in prepričevalnosti naših argumentov v procesu demokratičnega samoupravnega dogovarjanja in sporazumevanja z vsemi zainteresiranimi družbenimi dejavniki. Nikakor ni prav, da se v tem dogajanju mnogi komunisti držijo ob strani, da jih »statutarna« vprašanja ne zanimajo in da se umikajo zgolj v stroko svoje pedagoške in znanstvene dejavnosti.

Ko govorimo o socialističnem in samoupravnem razvoju visokega šolstva, imamo seveda v mislih njegovo vsebinsko marksistično družbeno naravnanoost. To pa je tisti nadaljnji pogoj za vodilno vlogo komunistov v visokem šolstvu, ki zadeva njihovo idejnopolitično zrelost, teoretično znanje marksizma in sposobnost njegove ustvarjalne aplikacije. Strinjam se z ugotovitvijo iz drugega vprašanja, da sta liberalističen odnos in nenačelna strpnost mnogih komunistov pomembno vplivala na občasne prodore raznih pogledov in idej, ki so tuji marksizmu in samoupravnemu socializmu. Še več, pri nekaterih komunistih smo lahko celo opazili neko ideološko resignacijo in z njo povezano intelektualno apatičnost do takih

pojavnov. Težko je kolikor toliko zaokroženo odgovoriti na vprašanje o vzrokih, ki so prispevali k tej očitni pasivizaciji vsaj enega dela komunistov v visokem šolstvu. Sociološka raziskava o tej problematiki bi lahko izhajala iz različnih hipotez (npr. nemarksistično pojmovanje odnosa med politiko in znanostjo, individualistično ali grupno (slojno) pojmovanje profesionalne solidarnosti itdn.). Nedvomno pa so še drugi, globlji vzroki za ta pojav. Med njimi posebej omenjam tistega, ki se nanaša na že poudarjeno marksistično znanstveno komponentno vodilne vloge komunistov v visokem šolstvu. Vprašujem se namreč, ali smo res dovolj storili za razvoj marksistične misli na področju filozofije in družboslovnih znanosti? Tega vprašanja ne zastavljam s stališča nekega dvoma o rezultatih teoretičnega dela, ki se — v širokem razponu — vključujejo v obči razvoj marksistične misli. Pri tem vprašanju mislim na nekaj drugega, na to, koliko smo ustvarjalno prispevali k razvoju marksistične teorije, izhajajoč iz posebnih pogojev graditve našega socialističnega samoupravljanja, koliko smo — v prepletu teorije in prakse — oplodili marksistično teorijo s prakso naše današnje družbene stvarnosti. Glede tega so rezultati bržkone dokaj skromni. Ne da bi posegal na druga področja družboslovja — čeprav bi lahko pri nekaterih med njimi to vprašanje še bolj zaostril — omenjam posebej kot primer le področje, s katerim se pretežno ukvarjam. Na področju prava nastaja v praksi socialističnega samoupravljanja vrsta novih pravnih odnosov in institutov, kar pomeni, da se v pravni sferi družbe oblikuje nova kvaliteta — samoupravno pravo. Toda — kolikor mi je znano — pri nas še ni znanstvenega dela, za katerega bi lahko rekli, da je neka več ali manj celostna teorija samoupravnega prava, ki bi izvirno prispevala k marksistični obči teoriji prava, s tem pa hkrati k ustreznim panogam pravne znanosti.

Pojavi, ki jih nakazuje drugo vprašanje, so torej — po moji presoji — med seboj povezani tudi z dejstvom, na katerega sem zgoraj opozoril. V občem idejnem boju na področju družboslovja, še posebej pa v boju na teoretični ravni v zvezi s konkretno problematiko socialističnega samoupravljanja, so naše prvo orožje celostne teorije, — ki temeljijo na marksizmu in se dopolnjujejo iz naših razmer — in ki so marksistično znanstvena argumentacija poti in smeri našega družbenega razvoja, in to v vseh njegovih razsežnostih, od ekonomskih do političnih in kulturnih. Zato je teoretično delo na kovanju tega orožja danes prva naloga komunistov, ki se znanstveno udeležujejo na področju družboslovja. Ne more biti zavesti o vodilni vlogi, ne da bi bila tudi zavest o nujnosti usposabljanja za takšno vlogo.

PAVLE GANTAR — JOCO KLOPČIČ

Malomeščanske sapice

Ko se govori in razpravlja o nekem filmu, se lahko o njem govori različno. Konvencionalna filmska kritika navadno obravnava film kot »izdelek« nekih posebnih profesionalnih prizadevanj in hkrati postreže nekaterim ljubiteljem filmske umetnosti še s kratkim opisom zgodbe in z oceno »igralskih kreacij«. Neproblematičnost takšnih zapisov je cena, ki jo filmski kritik ali kdorkoli drug mora plačati ugodju, lagodnosti, saj se mu potemtakem z avtorji filma ni treba prepirati o pomembnosti in družbeni angažiranosti njihovih del — saj »končno cineasti smo vsi ena sama velika družina.«

Drugače se lahko lotimo filma, če trdimo, da film hoče nekaj sporočiti in da ni nujno, da sporoča tisto kar namerava sporočiti avtor. Prav zaradi tega »dualizma« moramo za razumevanje socialne funkcije filma v družbenem okolju analizirati domneve, na katerih film temelji in ki so implicitno ali eksplicitno navzoče v filmu samem. Te domneve se nanašajo na temeljno vsebinsko zgradbo filma, ki tvori neki problem, pa četudi ga avtor ne zaznava kot »problematičnega«. Potek filma odpira-zapira problem. Ta proces v filmu pa poteka v skladu z avtorjevimi vrednotami — s tistim, kar *dejansko* sporoča. Tako nas zanima, kakšne so vrednostne predpostavke filma, na katere socialne skupine se te vrednote vežejo in kakšno socialno funkcijo objektivno igrajo v okolju. Po vsem tem se sprašujemo tudi pri filmu, za katerega zatrjujejo, da je »prijetna, lahkotna zgodbica«, s čimer hočejo preslepiti gledalca, da takšen film ni »problematičen« z vidika, kaj in kako nam sporoča.

Z vidika vsega kar sva že povedala, bova poskušala v nadaljevanju zapisa analizirati zadnji film Rajka Ranfla »Pomladni veter«. Kot izhodišče postavljava trditev, da si najnovejši slovenski film »lahkega žanra« prizadeva predstaviti študentsko življenje iz zornega kota ljubljanskega malomeščanstva in si poleg vsega prizadeva pripisati vrednote neke določene malomeščanske sredine na populacijo, ki je po svojem socialnem položaju močno oddaljena od teh vrednot.

Da bi to trditev dokazala, bova film analizirala z vidika skladnosti med nekaterimi, vsak dan bolj ali manj ostro izstopajočimi vrednotami in stališči že omenjene malomeščanske sredine in vrednotami, ki jih pri naša sporočilo filma.

Sindrom ljubljanske malomeščanske zavesti, kot ga nameravava opisati, prav gotovo ne more zajeti bogastva vseh manifestacij, ki bi si v prizadevanju za iskanjem celotnosti in popolnosti, zaslužile mesto v njem. Omejila se bova samo na tiste razsežnosti tega sindroma, ki so v filmu najbolj izrazito navzoče. Prva teh razsežnosti ali vrednostnih sklopov je *ideal »lepega življenja«*, ki je navzoč skoz ves film in ki se kaže v nasilnem in popolnoma značilnem esteticizmu filma, v brezskrbnosti načina življenja nasploh in v neproblematičnosti oziroma napačno konstituiranih problemih, ki vežejo osebe v filmu in še posebno glavna protagonista.

V filmu se ta element neposredno povezuje z vrednostno dimenzijo, ki jo bova označila kot *odsotnost oziroma vulgarizacijo problema dela*. V Ranflovem filmu je delo brezskrbno in neobvezujoče igračkanje v kraljestvu brezdelja, saj je kot tako realno navzoče tudi v ljubljanskem malomeščanstvu. S tem ko to značilno malomeščansko pojmovanje dela kot neobvezujočega igračkanja (v filmu prizori iz akademije, pisanje v Lipici, zelo ohlapen študij klavirja) Ranfl aplicira na študentsko populacijo, na vulgaren način razrešuje razmerje med delom in igro. Zaenkrat naj samo še pripomnimo, da se Ranflu ta preskok ne bi tako »posrečil« brez skrbne izbire značilnih predstavnikov študentske populacije (študentje umetnosti, medicine in arhitekti).

Naslednja vrednostna dimenzija, ki tudi v primerjavi z zgoraj omenjenima močno zasluži, da jo posebej omeniva, je stereotipizirano *povzdigovanje »študentskega obdobja«*. Ranflu se je posrečilo, da je v skladu z malomeščansko zavestjo čudovito postavil študiju namenjene mladce in mladenke v prostor in čas, za katerega so prav oni izvoljeni (se ve, po katerih merilih — glej socialno strukturo študentov), da ga prežive in da se malce zdvijajo, končno preženejo hudobne duhove iz svojih duš in da vsemu navkljub le postanejo dobri sinovi in hčere svojih staršev. Ideološka funkcija tega sporočila je očitna: študentje ali mlada generacija nasploh vendarle ne spodkopava vrednot starejše generacije in ne ruši sveta malomeščanov. Zadnji pomembnejši vrednostni sklop sindroma malomeščanske zavesti je instrumentalizacija na videz osvobojene ženske.

Ker Ranfl v obravnavi študentske ljubezni in še posebno spolne ljubezni izhaja iz apriornega stališča neke vse odrešujoče svobode v smislu: počni, kar hočeš — (in s tem popolnoma negira dejanskost), rabi v prikazovanju — poleg že osvobojenih študentov — tudi osvobojene študentke. Ob tem se Ranfl zaplete v protislovje, ki ga na njegovi ravni tudi ni mogoče razrešiti. Na eni strani apologira ljubezen kot nekaj trajnejšega, obvezujočega in čustvenjšega, na drugi strani pa vpeljuje mit svobodnih spolnih odnosov, ki niso povezani z globljimi, trajnejšimi in čustvenjšimi odnosi med partnerjema. V tem kontekstu je Ranflova svoboda in emancipacija ženske speljana na svobodo izbire, s kom bo šla v posteljo. Temelj tega protislovja je malomeščanska hipokrizija, ki deli ženske v dve vrsti: na ženske, ki so dobre žene svojemu možu in ljubeče matere njegovim otrokom, in na ženske, ki so uporabne samo za v posteljo.

Sindrom malomeščanske zavesti, katerega elemente smo v grobem nanizali, se v filmu konkretizira posebno skoz tako imenovane strukturne značilnosti oseb, ki v filmu nastopajo, in skoz problem lokacije nekaterih stereotipno značilnih prizorišč, ki v celoti ali pa delno ustrezajo elementom že opisanega sindroma. Študentski svet Rajka Ranfla je zveden na študente umetnike, medicine in dobičkonosne arhitekte z MG-ji.

Umetnost, kot nam jo prikazujejo akterji v filmu, je predstavljena kot tista oblika dejavnosti, ki omogoča lagodno in udobno življenje in nihanje med razbrzdanostjo in pobožnjakarstvom, kar je značilno za malomeščanstvo nasploh.

Eksplikacija osnovnih vrednostnih premis malomeščanskega gledanja na študentsko življenje na eni strani rezultira v izbiri akterjev tega življenja, na drugi strani pa najde svojo konkretizacijo v prostoru. Eksotične fasade stare Ljubljane, idilična podstrešna študentska sobica, kjer živita dva, domačim klobasam in hausbalom vdana študenta, (medicine in slikarstva!), študentska stolpnica, kjer je polno le zabave željnih študentk, ki so voljne povabiti razbrzdane študente v svoje lične sobice, in Lipica s konji, ki so kot nalašč ustvarjeni za to, da se jih riše — to je vizualna interpretacija na malomeščanskih vrednotah zgrajenih stereotipov o študentskem življenju.

V tem kontekstu je značilno tudi malomeščansko pojmovanje ženske lepote. To, da mora biti za malomeščana ženska, na katero se kakorkoli naveže, lepa, je jasno! Toda kakšna je ta lepota? Ranflav odgovor je: »Lepa je kot lutka«. Ob tem se ne sprašujemo, ali je lutka lahko lepa ali ne, res pa je, da je masovni industrijski produkt, katerega značilnost je standardizacija, shematizacija in brezizraznost. Pomerjanje ženske lepote po lepoti lutke ustreza malomeščanskim vrednotam, ki so pomerjene in izmerjene s potrošniškimi predmeti.

Napačna zavest Rajka Ranfla

Avtorju filma ne očitava, da prikazuje tisto, česar ni, ampak predvsem to, da del realnosti ljubljanskega vsakdanjega življenja in vrednot, ki izvirajo iz njega, prenaša in prikazuje kot študentsko življenje.

Sindrom malomeščanstva, ki se kaže v Ranflovem filmu, je v resnici navzoč, prav tako, kot so dejansko navzoči tudi njegovi nosilci. Na tem mestu nama ne gre za identifikacijo socialnih nosilcev tega sindroma, ugotavljava le, da sta ta sindrom ali njegova vsebina v vsakdanjem življenju uspešno delujoča, kar navsezadnje dokazuje film sam.

Avtorjeva izkrivljena zavest (ali to, kar avtorju resnično zameriva) se kaže v tem, da malomeščanstva ne problematizira, temveč ga v vsej njegovi brezskrbnosti onstran materialne nuje *ponuja kot lažno vrednoto* tistim, ki mislijo, da bodo le tako uspeli uresničiti smisel življenja. To pa je tudi najvažnejše sporočilo filma.

1975 — emancipacija in »emancipacija« žensk

Leto 1975 je generalna skupščina Organizacije združenih narodov razglasila za mednarodno leto žensk. To leto je posvečeno nadaljnjemu spreminjajnu položaja žensk v celem svetu in na vseh ravneh: tako na ravni pravnega izenačevanja, kot na ravni resničnega sodelovanja v političnem in ekonomskem življenju. Različna prizadevanja v tem letu potekajo pod skupnim geslom: enakopravnost, razvoj in mir.

Verjetno ni odveč tale opomba. Akcije različnih organizacij in ustanov po svetu, ki bodo potekale v tem letu in kasneje, nimajo namena ustvarjati podlage za »nadvlado« žensk, za »iztrebljenje« in »uničenje« moških, za dokončno obračunavanje z »zatiralci žensk«, za »defalokratizacijo sodobne civilizacije« ipd. Takšen pomen temu letu lahko pripisujejo le tisti, ki se v svojih pojmovanjih ne morejo ali pa nočejo izviti iz desno feminističnih okvirov razumevanja položaja ženske v družbi, ali tisti, ki nagibajo k dokaj enostranskim predstavam o bistvu globokih družbenih nasprotij, ta naj bi izvirala iz prevlade enega spola nad drugim. Razreševanje teh nasprotij v sodobni družbi se mora otresti dileme o prevladi enega spola nad drugim, to je lažna dilema, na katero ne moremo pristajati.

Problem ni v tem, ali bo prevladal en spol ali ne, ali bo zmagala »obramba« moških ali nezajezljiva povodenj žensk, temveč predvsem v tem, ali bodo v danih zgodovinskih razmerah lahko svobodno odločali o temeljnih značilnostih svojega življenja tako moški kot ženske — torej ali bodo kot celota emancipirani. Šele v takšnih razmerah je tudi možno uresničevanje resnične enakopravnosti žensk.

V tej smeri je bilo tudi naravnano revolucionarno delavsko gibanje, katerega cilj je bilo — in je še danes — predvsem to, da se odpravi izkoriščanje ljudi ne glede na spol. Zato se različnim feminističnim poskusom tako usmerjeno gibanje kaže kot stvarna zgodovinska alternativa, ti poskusi niso pogosto daleč od tega, da se družbeno revolucionarno rešljivi problemi skrčijo na biološko raven, kjer pa odpade možnost takšnega spreminjanja. Tako lahko na videz revolucionarne zahteve v svojem jedru pomenijo ideološki mit *status quo*.

Vprašamo se lahko, kako sprejemamo mednarodno leto žensk pri nas, kaj pomeni to za našo družbo, ki je že storila pomembne korake za doseganje zastavljenih ciljev revolucionarne preobrazbe položaja ljudi? Sprejemamo ga kot obvezo, da ovrednotimo dosežke in hkrati opozorimo in nakažemo poti za razreševanje protislovij, ki jih poraja naš vsakdan. V razsežnostih vsakdanjega življenja ni enosmernosti, ne gre vse gladko

in enostavno zaradi različnih momentov, ki bodisi izvirajo iz sedanosti, bodisi koreninijo v preteklosti. Medtem ko nekateri še povečujejo čas, ko je bilo mesto ženske strogo ločeno od javnega življenja in omejeno na hišo, ko vidijo v vključevanju žensk v družbeno življenje le začasno stanje, pa drugi ponujajo zelo »moderna« pojmovanja o emancipaciji žensk.

Ne da bi zahajali v globlje analiziranje različnih pojmovanj, se zdaj ustavimo samo pri pojmu emancipacija in »emancipiranka«, kot se nam kažejo v nekaterih občilih in pogosto tudi v vsakdanjem pogovoru. S tem ne mislimo, da je to najpomembnejše pri obravnavi vprašanj enakopravnosti žensk pri nas, vendar je po svoje zelo značilno, ker odkriva skrita stališča in pojmovanja, s katerimi bi se težko strinjali.

Vzemimo samo nekaj primerov, ki naj osvetlijo omenjeni pojav. Pred kratkim sem slišala tole vprašanje: »Kakšne emancipiranke pa ste, če ne kadite in si ne upate ostati ponoči dolgo zunaj?« V Delu pa smo lahko prebrali o ženski umetnici, da je: »... emancipirana, pa vendar sposobna globokih čustvovanj.« V nekaterih drugih listih pa srečamo tudi mnenja, da emancipiranka ni nič drugega kot možača, groba ženska, spolno razpuščenega obnašanja, ženska, ki ji ni za otroke, ipd.

Gotovo bi našli še veliko primerov, vendar se mi zdi, da so že ti precej zgovorni in da so zadostna podlaga za izoblikovanje predstave o emancipirani ženski, ki je v nekaterih krogih očitno že kar precej udomačena. Ne le, da je udomačena v ozkih zaprtih krogih, temveč se že šopiri v pisani besedi.

Zgoraj naštetih primeri kažejo, da se je sam pojem emancipacije pri nekaterih povampiril, da je sprevržen in da je v rabi kot zaničevalna oznaka, ki je nikakor ne gre pripisovati »pošteni, kulturni, čustvujoči, zvestni ...« ženski. Ta pojem je zanje namreč nekaj odurnega, odvratnega, nekaj, kar sodi k izenačenju, k maskulinizaciji ženskega spola in kar je kvečjemu primerno za kakšno »aktivistko«. Skratka — v takšnem pojmovanju emancipirana ženska skorajda ne more biti ustvarjalna osebnost, srečna družica v zakonu ali mati otrokom, ki imajo tudi legitimnega očeta, je plitko, enorazsežno bitje, ki je vredno pomilovanja.

Ali niso takšne oznake in pojmovanja, ki se skrivajo za njimi, dokaj sorodna različnim feminističnim retorikam, ki nimajo veliko skupnega z resnimi prizadevanji za emancipacijo žensk kot pripadnic nekega družbenega sloja oziroma razreda? Ali gre za naivno prenašanje feminizma v okviru emancipacije, ali pa gre za zavestno pačenje z namenom, da se razvrednotijo zgodovinsko epohalni procesi osvobajanja ljudi v naši družbi? Ali niso ti pojavi v neposredni zvezi z razraščanjem malomeščanščine, ki se pod očesom skrbnih vrtnarjev kar precej bujno razcveta?

Čeprav se zdijo vprašanja v zvezi z izrojenostjo pojma emancipacije čisto obrobna, pa vendarle zaslužijo, da jih vsaj omenimo in da v svoji zavesti računamo z njimi. Omembo zaslužijo tudi zato, da ne bi leta 1975 razumeli narobe in da se nam cilji za emancipacijo žensk v naši družbi ne bi zdeli kot popačena, zastrašujoča podoba.

Kaj storiti, da bo naš izvoz konkurenčen

Letošnja resolucija v družbenoekonomski politiki predvideva 10 odstotno naraščanje izvoza. Če računamo s tem, da bo trajala recesija v zahodnem svetu, s katerim smo še vedno izvedno močno povezani tako glede plasmaja, še zlasti pa glede oskrbe s surovinami, materiali in ne nazadnje glede inovacij in tehnologije, še nekaj časa in da vlada pri nas permanentno visoka stopnja inflacije — tako da se v nekaterih vejah med drugim zlasti zaradi naraščanja proizvodnih stroškov drastično zmanjšuje konkurenčnost domače produkcije na tujih trgih, potem je bilo takšno predvidevanje ob koncu lanskega leta dokaj optimistično. Pri tem pa še niti nismo imeli — in tudi še nimamo — do konca izdelanih instrumentov izvozne spodbude, struktura blagovne menjave (in seveda proizvodna struktura) se le počasi spreminja v želeni smeri, pa tudi obstoječa relacija cen na svetovnem trgu je za nas neugodna. Razen tega je še vedno nastop naših organizacij v tujini, kljub nekaterim odločnim prizadevanjem, še vedno razdrobljen, neenoten, neučinkovit. Sploh bi naši trgovski predstavniki v tujini še kar naprej radi samo uvažali, ker je to pač neprimerno laže, kot iskati kupce . . .

Vendar, ostanimo pri tej »mobilizacijski« številki 10 odstotkov. Res je namreč, da je tak cilj narekovala nujnost; če bi namreč res dosegli v letošnjem letu samo 4 odstotno povečanje uvoza, kot so ga predvideli, izračuni kažejo, da bi s takim naraščanjem izvoza v naši republiki ta uvoz komaj pokrili. Stopnja pokrivanja uvoza z izvozom se je namreč v zadnjih mesecih lanskega leta nenehno zmanjševala. Glede na odstotek povečanja uvoza bi se moral pravzaprav odstotek izvoza podvojiti.

Jasno je, da se nam bo vse letošnje leto vsiljeval problem — ne samo, kako povečevati izvoz in dosegati večjo ekspanzivnost izvozne proizvodnje, ampak na nekaterih sektorjih celo to, kako sploh še naprej izvažati, če v izvozu iztržene cene ne pokrivajo več niti lastne cene proizvodnje. Poleg preobremenjenosti z dajatvami, s katerimi vstopa naša predelovalna industrija v mednarodne poslovne odnose in ki jih svetovni trg pač ne priznava (slovensko gospodarstvo pa je glede tega relativno še najbolj obremenjeno), ji onemogoča izvoz zlasti še: veliko naraščanje cen domačih surovin in reprodukcijskih materialov (vzemimo les, barvne kovine, proizvode črne metalurgije in druge), ki so se oblikovale glede na izredno naraščanje teh cen na svetovnem trgu v trenutku, ko so bile tam najvišje, ki pa so pozneje, tudi ko so se ustrezne cene v svetu bistveno zmanjšale, ostale enake. Podoben problem je nastal tudi za živinorejo, ki ne more biti več konkurenčna, pa ne samo zato, ker se trgi EGS zapi-

rajo za uvoz mesa, ampak tudi zaradi visokih cen koruze, ki so v domači proizvodnji bistveno višje kot cene koruze v svetu. Med drugim imamo opraviti še z visokimi carinami in drugimi uvoznimi dajatvami, ki jih mora proizvodnja plačevati za uvoženi material, ki je namenjen reprodukciji za izvoz, in to tudi takrat, ko s tem sploh ni treba ščititi domače proizvodnje takega materiala (ker je premajhna ali pa je ni). Tudi to preobremenjuje in povzroča večkrat nekonkurenčnost izvozne cene.

Preden bi razčlenili možnosti, ki se ponujajo, da bi sanirali opisane razmere in s tem sanirali našo zunanjetrgovinsko bilanco, ki bo letos verjetno spet izrazito kritična, bi veljalo najprej ugotoviti tole:

Vse nekako kaže, da pristojnih in odgovornih dejavnikov za področje ekonomskih odnosov s tujino v federaciji (na tej ravni se je tudi še vedno obdržala večina pristojnosti za regulativo) ne bo prej izučilo, da bi pokazali več posluha za hitro reagiranje na spreminjajoče se ekonomske tokove in več posluha za učinkovito praktično reševanje nastajajočih problemov, dokler položaj nekega dne res ne bo postal že katastrofalen. Posamezne panoge izvozno usmerjenega gospodarstva že od septembra lani naprej opozarjajo na težave, ki jih imajo pri sklepanju pogodb za izvoz našega blaga; te so vsak dan hujše. Te organizacije tudi nenehno zahtevajo, da se razmere uredijo. Vemo, da je pri vsem tem še najhujša negotovost, kadar je čas za sklepanje pogodb. Vendar pa smo morali v začetku letošnjega leta ugotoviti, da nismo pravzaprav še nič storili in da stopamo v nekakšno »prehodno obdobje«, kot so ga nekateri razglasili, katerega »prehodnost« pa je praktično v tem, da so obveljali še stari instrumenti, ki pa niti niso imeli v celoti pokritja v zveznem proračunu. (Gospodarstvo namreč z neverjetno visokimi vsotami kreditira zvezni proračun, ker se namerno ali nenamerno zamuja z izplačevanjem carinskih in drugih izvoznih povračil, ki delovnim organizacijam pripadajo.)

Stalno odlašanje in zavlačevanje pri urejanju potrebnih sistemskih in drugih rešitev na tem področju je pripeljalo do tega, da v letošnjem prvem polletju kaj prav dosti in bistvenega niti ni mogoče več rešiti, da bi povečali konkurenčnost našega izvoza, kar bi proizvajalce spodbudilo k večji ekspanziji. Pa tudi, če bi v tem trenutku že imeli uveljavljene kar najbolj idealne izvozne instrumente!

V smislu uresničevanja ustavnih načel se je sicer začel proces, ki naj pripelje do tega, da bo organizirano združeno delo (npr. prek zbornic) postopno prevzelo odgovornosti in kompetence na tem sektorju ekonomije in se samoupravno dogovorilo, v kakšnih organizacijskih oblikah bo reševalo te probleme in uravnavalo svoje izvozno-uvozne bilance. Vendar pa bi se na ta dejavnik pri uresničevanju neposrednih ciljev in postavk letošnje družbenoekonomske politike najbrž ne smeli pretirano zanašati. Združeno delo se mora predvsem v merilu vse države za to najprej temeljito usposobiti in organizirati. (Čeprav se da marsikaj storiti tudi z nekaterimi delnimi ukrepi tako imenovanega »samoomejevanja« uvoza, in prav zato je bilo za letošnje leto tudi naročeno republikam, da začno

tudi same — ne glede na enotnost ekonomske politike in enotnost jugoslovanskega trga — bolj skrbeti za svoje lastne izvozno-uvozne bilance.)

Zdaj pa k predlaganim rešitvam.

Predvsem je bilo treba poiskati v tej smeri neko drugačno logiko. Temeljna misel, ki je v zadnjem času že tudi prevladala v naši republici, je izražena v načelu, da se morajo pogoji za gospodarjenje v proizvodnji, namenjeni izvozu, izenačiti s pogoji za gospodarjenje v proizvodnji, ki proizvajajo za domač trg, kar pomeni, da mora načelo ustvarjanja dohodka veljati za obe enako. Izvozna proizvodnja trajno ne more biti kategorija, ki dohodka ne ustvarja in ki zaradi tega ne bi mogla krepiti svoje reproduktivne sposobnosti. Samo tako je mogoče pričakovati dolgoročen, stabilen in zdrav razvoj izvoza.

Druga temeljna ugotovitev je v tem, da vprašanj izvoza ne moremo reševati izolirano, da izvoz ni kategorija za sebe, da je samo produkt vseh gospodarskih gibanj, na katere poleg neugodnih vplivov domačih gospodarskih tokov in obremenitev deluje že recesija v svetu. Ker naj bi bil izvoj (poleg naložb) v letu 1975 tisti dejavnik, ki naj dinamizira splošno gospodarsko rast, je nujno treba uporabiti vse razpoložljive ukrepe in sredstva: zateči se je treba tudi k takim, ki so izjemne narave. Le tako bomo lahko uresničili načrtovane naloge. Ni težko predvideti, kakšne gospodarske trende — že zdaj jih limitira stanje plačilne bilance — lahko v nasprotnem primeru pričakujemo.

Na kratko, gre za tele ukrepe:

V resnici se bo treba odločiti za politiko realnega tečaja, kar pomeni, da je treba zajeti razlike med stopnjami naše inflacije in poprečne inflacije na mednarodnih trgih, pri čemer bo treba probleme, ki jih bo taka politika povzročila v dejavnostih, ki so pretežno povezane z uvozom surovin in reprodukcijskih materialov, sproti reševati zlasti s prilagajanjem uvoznih dajatev za posebne pereče probleme in z drugimi intervencijami. Izpopolniti bo treba sistem davčnih povračil (uveljaviti jih tudi za izvoz v socialistične države itn.), kakor tudi carinskih povračil, ki danes še ne ustrezajo dejanski vsebini carinskih stroškov v ceni izvoznega proizvoda. Razčistiti bo treba vprašanje vira sredstev za nujno povečanje in razširitev izvozne spodbude, kreditiranje izvoza pa bo treba dopolniti tako, da bo res lahko dal potreben impulz izvozu. Gre še za različne dopolnitve blagovnih uvozno-izvoznih režimov, za uveljavitev instrumenta blagovnih povračil (izvozniki bi na temelju takega instrumenta pridobili pravico do uvoza, potrebnega za izvozni proizvod, ki so ga poprej izvozili in to na podlagi vnaprej določenih normativov). Med drugim bo treba urediti še premije za prekomorske dežele in dežele v razvoju in izdelati trden sistem spodbujanja pospeševanja gospodarskih odnosov naše države z deželami v razvoju (ki se zanimajo zlasti za transfer tehnologije, za skupne naložbe, uvoz strojev in opreme na dolgoročni kredit in za dolgoročne aranžmaje na temelju skupnih naložb ali drugih oblik dolgoročnega sodelovanja za preskrbo naše industrije s surovinami).

Vsi ti ukrepi, ki so sicer v gradivih gospodarske zbornice Slovenije in izvršnega sveta podrobneje obdelani in razčlenjeni, bi utegnili, če bi jih hitro uveljavili, v prihodnjem kratkoročnem obdobju ublažiti zaskrb-ljujoče stanje naše zunanjetrgovinske in devizne bilance. Seveda pa bo treba hkrati čim prej končno zgraditi stabilen dolgoročni sistem naših ekonomskih odnosov s tujino.

In v čem naj bi bila predvsem logika trajne in dolgoročne ureditve teh odnosov in zunanjetrgovinskega instrumentarija? Mnogi se nagibajo k tej logiki, da bi se veljalo tudi pri nas odločiti za sistem, ki ga poznajo tudi mnoga druga izvozno uspešna in ekspanzivna gospodarstva. Gre za to, da se produkcija, ki je namenjena izključno plasmaju na tujih trgih, razbremeni in očisti vseh tistih specifičnih domačih davščin in raznih drugih dajatev in obremenitev, ki jih ne samo ne priznavajo tuji trgi v ceni, po kateri se to blago na njih realizira, ampak jih največkrat ne pozna tudi blago, ki nam na teh trgih konkurira.

Nekaj malega smo sicer pri nas v tej smeri že naredili. V smislu ekonomske politike za leto 1975 in na podlagi povečane odgovornosti republik in pokrajin za stanje plačilne bilance, je republiška skupščina SRS že sprejela ukrep, da je oproščen davka na dohodek tisti del proizvodnje blaga in storitev, ki gre v izvoz. Vendar je bila s tem olajšana samo ena izmed mnogih oblik obremenitve z davki, prispevki in drugimi družbenimi dajatvami izvozne proizvodnje, ki je še naprej s temi dajatvami močno obremenjena. Še naprej je treba zmanjševati družbene dajatve, ki so v pristojnosti občin, pa tudi same republike. Predvsem pa bi morali čim prej skleniti medrepubliški družbeni dogovor, ki ga predvideva resolucija; ta dogovor naj razbremeni izvozno proizvodnjo stroškov in dajatev, s katerimi se ne more spopasti z mednarodno konkurenco.

Poleg tega bi bilo treba nujno izdelati komparativno analizo obremenitev gospodarstva glavnih izvoznih panog po republikah; ta analiza bi pomagala pri konkretnih ukrepih razbremenjevanja in pokazala, kje so vzroki za takšno stanje.

ANDREJ KIRN

Tostran in onstran »meja spoznanja«*

Že naslov »Meje spoznanja« gotovo zveni za marsikatera ušesa izzi-valno, češ kdo si upa pomisliti na meje v našem času, ko gre prav za nenehno odpravljanje in preseganje meja. Sama misel na kakršnekoli meje se mnogim zdi znanstveno sumljiva, anahronistična, družbeno pa konservativna in reakcionarna. Povezanost znanja s splošnim družbenim razvojem se je stihijno tako globoko zakoreninila v družbeno zavest, da meje spoznanja avtomatično povezujemo z mejami zgodovinskega razvoja človeštva. Toda meje spoznanja niso hkrati že meje spoznavanja. Meje spoznanja vedno obstajajo, ne vemo pa še, če obstojijo tudi meje spoznavanja. V zgodovini filozofske misli obstoji razvita koncepcija o meji spoznavanja. Kantovo stališče je to mejo potegnilo med »stvarjo po sebi« in »pojavi«. Človek spoznava le pojave, ne stvari same po sebi, takšne kot so zunaj spoznavnega procesa v katerem se prikazujejo. Kantova pozicija je našla svojega zagovornika tudi med avtorji »Meje spoznanja«. »Primerjamo vedno le sedanje spoznanje s prejšnjim, nikoli svojega spoznanja z zunanjim predmetom samim. Svet, tak kakor je v resnici, nam je načelno nedostopen . . . Da za svet vemo le zato, ker ga spoznavamo, na to malokdaj pomislimo« (Meje spoznanja, Celje 1974, str. 18).¹

Sodim, da je takšna pozicija presežena v dialektiki Hegla in Engelsa. Heglova kritika je strnjena v tehle ugotovitvah: 1. »Stvar po sebi . . . izraža predmet, kolikor se a b s t r a h i r a od vsega kar je ta za zavest«. (G. W. F. Hegel: Enciklopedija filozofijskih znanosti, Sarajevo 1965, str. 70).

2. Stvar po sebi je »popolni abstractum . . . caput mortum« . . . »produkt mišljenja, prav mišljenja, ki je napredovalo do čiste abstrakcije« (Ibidem, str. 70). Čista abstrakcija kot produkt mišljenja, ki ji mišljenje lahko pripisuje le še negativna določila, je za Hegla

* Pričujoče obsežnejše razmišljanje sem navezal na knjigo »Meje spoznanja«, ki jo je izdala Mohorjeva družba in je izšlo v Celju 1974. leta. V knjigi so zbrani prispevki, ki so jih napisali naši ugledni znanstveniki, filozofi in teologi.

¹ Vsi nadaljni citati brez navedbe vira so vzeti iz te knjige.

popolnoma poznana. »Zaradi tega se mora človek samo čuditi, ker tako pogosto bere, da se ne ve, kaj je stvar po sebi; a nič ni lažje vedeti kot to« (Ibidem, str. 70). Za Hegla se bistvo mora pojavljati. Ni dveh različnih svetov: svet zunaj spoznavnega procesa in svet, kot se nam kaže prek spoznavnega procesa. Če bi bil svet po sebi načelno različen od spoznane sveta, ni mogoče pojasniti, kako je mogoča človekova eksistenca, njegova praksa v takšnem podvojenem svetu. Engels stvar po sebi teoretsko razblinja, izhajajoč iz delovne prakse človeka. »In nam pravi (agnostik — vstavek K. A.): če govorimo o stvareh ali njihovih lastnostih, tedaj v resnici ne mislimo teh stvari in njihovih lastnosti samih, ki o njih ne moremo vedeti nič gotovega, marveč si mislimo le vtise, ki so jih te stvari napravile na naše čute. To je vsekakor táko pojmovanje, ki mu je na videz težko priti do živega s samim dokazovanjem. Toda preden so ljudje dokazovali, so delovali . . . In človeško dejanje je rešilo to težavo že dolgo poprej, preden jo je človeško modrijanstvo iznašlo . . . Kar pa lahko n a r e d i m o , tega gotovo ne moremo označiti za nespoznatno« (Marx-Engels: Izbrana dela, II; CZ, 1951, str. 121—123).

Nobene zastrašujoče meje spoznavanja tudi ni v ugotovitvi: »Kakšen bi bil svet, če bi ga zaznavali podobno, kakor ga zaznava deževnik, o tem nimamo pojma. Kakšen bi bil, če bi imeli več in boljših čutil in ostrejši razum, o tem se nam niti ne sanja« (str. 18). Če v tem vidimo kakšno načelno, pomembno mejo človekovega spoznanja, v bistvu hočemo človeka — da bi ga osvobodili njegove spoznavne meje — nadomestiti z nekim drugim bitjem, a vseeno še govoriti o človeškem spoznanju. Kdor bi želel svet zaznavati kot deževnik in to nemožnost občuti kot mejo svojega spoznavanja, v bistvu obžaluje nesrečno okoliščino, da je človek in ne deževnik. Priznam, da je to neka meja, toda prav nič usodna za zgodovino človeka in človekovo spoznavanje in ustvarjanje lastnega sveta. To, kar je človek že spoznal, ni razlog, da bi zavidal deževniku, ker pač ni v njegovi koži. Zgodovina človekovega znanja in človekovega dela kaže, da še kar lahko shajamo s človeškim dojemanjem sveta in da se ne počutimo posebno ovirane, ker ga ne zaznavamo kot deževnika.

»Mravlje imajo drugačne oči kot mi, zaznavajo kemične (?) svetlobne žarke (ultravioletne — vstavek K. A.) . . . toda mi smo v spoznanju teh za nas nevidnih žarkov prišli znatno dlje kot mravlje. Že to, da moremo dokazati, da vidijo mravlje stvari, ki so za nas nevidne, in da sloni ta dokaz zgolj na zaznavah n a š i h oči, kaže, da ni posebna konstrukcija človeškega očesa nikaka absolutna pregrada človeškega spoznanja . . .

Vsekakor ne bomo nikoli razrešili vprašanja, k a k o vidijo mravlje kemične žarke. Kogar to jezi, mu sploh ni pomagati . . .« (Engels: Dialektika prirode, CZ, Ljubljana 1953, str. 264) . . . »doslej se znanost ni pritoževala, da nimamo namesto petih posebnih čutov enega splošnega ali da okusa in vonja ne moremo videti ali slišati«. (Ibidem, str. 256—257.).

Trdi se, da »z načelom protislovja zadevamo na mejo spoznanja« (str. 19) in da nam je bistvo vzročnosti nerazumljivo (str. 23). Miselne

konstrukcije, ki dokazujejo to mejo spoznavanja, so v bistvu razumske (nedialektične). Ko razdvojene razumske abstraktnosti razvijemo do umnosti, do dialektičnega gibanja pojmov, to razglasimo za nekaj temnega in nedoumljivega. Po Heglu pa je prav tu šele začetek umnosti, ne pa njen konec. Razumevanje dialektičnega protislovja je reducirano na priznanje in zanikanje eksistence nečesa, ne zanikanje identitete. Protislovno se po Heglu ne razkroji (auflösen) v ničlo, v abstraktni nič, ampak je negacija neke vsebine, tako da je v rezultatu bistveno vsebovano to, iz česar rezultira (Hegel: *Wissenschaft der Logik*, prva knjiga, Leipzig 1965, str. 51). »Temeljni predsodek dosedanje logike in vsakdanjega predstavljanja je, da protislovja nima za prav tako bistveno in imanentno določilo kot identiteto« (druga knjiga, str. 80). Protislovje je za Hegla koren vsega gibanja, vse življenjskosti. Mišljenje gibanja, spreminjanja procesov, je za našega avtorja nemogoče. »A kako se načelo protislovja (primernejše bi bilo reči neprotislovja — vstavek K. A.) strinja z bitjem, ki o njem ni mogoče reči niti, da je, niti, da ga ni, ker nastaja, tega človek ne more doumeti« (str. 23). Iz tega logično sledi, da je dialektično mišljenje kot mišljenje spreminjanja, gibanja, pravzaprav nemišljenje, brezumnost.

Ne gre drugače, da spet pokličem na pomoč Hegla. »Mišljenje kot r a z u m ostaja pri čvrsti določenosti in njeni različnosti nasproti drugim; neko takšno omejeno abstraktno velja za njega kot nekaj, kar za sebe obstoji in je . . . Dialektika je nasprotno t o i m a n e n t n o izhajanje, v katerem se enostranost in omejenost razumskih določb pokaže kot tisto, kar je, namreč kot svoja lastna negacija. Vse končno je takšno, da samo sebe odpravlja. Zaradi tega je dialektika gibalna duša znanstvenega napredovanja in je zato načelo, s pomočjo katerega edino stopa v vsebino znanosti i m a n e n t n a z v e z a i n n u j n o s t kot v dialektiki nasploh leži resnično, ne pa zunanje preseganje končnega« (Enciklopedija filozofskih znanosti, Sarajevo 1965, str. 102).

Heglovo razvito dialektiko je naravoslovna-matematična znanost in tudi meščanska filozofska misel kratko malo obšla in svojo filozofsko utemeljitev je prirodna znanost iskala, kadar jo je potrebovala, pri Platonu, Spinozi, pri Kantu, pri njegovih učencih ali pa pri filozofih neopozitivizma, ki jim Heglov sistem ni pomenil dosti več kot »pijane spekulacije« ali v milejši obliki neprebavljiva metafizika, sistem stavkov, ki ni ne napačen ne resničen, temveč preprosto brez smisla. Marx in Engels sta bila v svojem času edina, ki sta se zavedala znanstveno metodološkega in družbeno-revolucionarnega pomena Heglove dialektike. »Sedaj, ko se je po tej strani izdivjala reakcija proti »naturfilozofiji«, reakcija, ki je bila upravičena zaradi napačnega izhodišča in ker je berlinsko heglovstvo zagazilo v močvirje brez upa na kako rešitev, in se izrodila v zgolj zmerjanje, sedaj ko je po drugi strani pustila običajna eklektična metafizika prirodoslovje v njegovih teoretičnih potrebah tako sijajno na cedilu, bo pač mogoče izreči pred prirodoslovci spet kdaj tudi Heglovo ime, ne da bi to povzročilo pri njih svetega Vida ples . . . Ta preokret (od metafizič-

nega, formalno-logičnega mišljenja k dialektičnemu mišljenju — vstavek K. A.) se lahko izvrši po različnih poteh. Lahko se uveljavi sam od sebe, zgolj s silo prirodoslovnih odkritij samih, ki se ne dajo več utesnjevati v staro metafizično Prokrustovo postolje. To pa je dolgotrajen, težaven proces, pri katerem je treba premagati silno množino nepotrebne trenja« (Engels: Dialektika prirode, Ljubljana 1953, str. 48). Zgodovina znanosti in tehnike kaže ta imanentni prodor k dialektičnemu mišljenju neodvisno od že dosežene filozofske kulture dialektičnega mišljenja. »S hegllovstvom je zletela čez krov tudi dialektika — in to ravno v trenutku, ko se je nezadržno vsiljeval dialektični značaj prirodnih procesov, ko je torej lahko samo dialektika pomagala prirodoslovju preko teoretičnih težav — in s tem so postali prirodoslovci spet žrtve stare metafizike brez upa kake pomoči« (ibidem, str. 47—48). Žal se še danes najdejo »misleci«, ki ne puščajo na cedilu samo znanosti v njenih teoretičnih-filozofskih potrebah, ampak puščajo na cedilu filozofijo samo, ko jim dialektika ne pomeni več kot eklektični močnik, ki se kuha, razmišlja, po receptu, »malo tega, malo onega«.

Tisto kar človek in človeštvo moreta spoznati, ne moremo ugotoviti apriorno pred samim procesom spoznavanja. Ko pa smo v procesu spoznavanja in dokler ta proces ni zgodovinsko končan, pa odpravljamo prav meje spoznanja. Glede predmeta spoznanja si je vsaka disciplina s tem, ko je svoj predmet tudi umetno izdvojila iz celote bivajočega, postavila neke meje spoznavanja. Da se ne bi izčrpala v začrtanih mejah svojega predmeta, je prisiljena spremeniti, razširiti, umetno naravo izdvojitve svojega področja iz celote bivajočega. To, da gremo čez meje neke discipline, navadno vpliva na samo disciplino, ki se je gibala v starih okvirih. Ob spoznanju, da »je glavna spoznavno-teoretska meja formalne logike« prav to, »da formalna logika ne posega v svet spremembe in časa« (str. 48), je mogoče pričakovati delno spremembo dosedanje vsebine formalne logike same, ker obstoji vendarle en sam svet v svoji enotnosti spreminljivosti-nespremenljivosti, ne pa dva svetova: eden v času in spreminjanju, drugi pa zunaj časa in spreminjanja.

V marksizmu je postavka, da je svet spoznavno neizčrpen in da glede tega ni nobene meje spoznavanja, ki bi izhajala iz predmeta spoznavanja. Ta trditev ni dokazana, s tem, da bi jo dokazali, bi jo namreč zanikali. Sodobna spoznanja o znanosti ne zanikajo, da je mogoče izčrpati predmet spoznavanja v posamičnih disciplinah, vendar pa ni mogoče izčrpati predmeta znanosti kot celote. Takšno stališče izraža tudi sovjetski »naukoved« Dobrov. Biokemik G. Stent pa sodi, da obstojijo notranje meje za nenehnim kopičenjem, dodajanjem pomenskih stavkov o dogodkih zunanjega sveta. V tistih znanostih, kjer pa je temeljni cilj postavljen v bistvu kot nedosegljiv, npr. pojasnitev nastanka vesolja, odkritje najbolj fundamentalnih od fundamentalnih delavcev, pa bo začela pojemat intelektualna produkcija zaradi upadanja smisla in motivacije, da se teži za takšnimi cilji (G. Stent: The Comig of the Golden Age. A View of the End of Pro-

gress, New York 1969). Sodim, da je tudi lokalna, disciplinarna, izčrpanost predmeta spoznanja le začasna in njen najbistvenejši notranji vzrok leži v umetnem omejevanju in izolaciji področij teh znanstvenih disciplin od celote bivajočega. Bistvena omejitev pa lahko izvira iz tistega pojava, ki je v enem prispevku omenjen kot »imperializem stroke« (str. 147), ki je v filozofiji znan kot »redukcionizem«, in ta je seveda lahko najrazličnejše vrste. Redukcionizem preprečuje bogastvo možnih načinov razumevanja in raziskovanja stvarnosti. Takšen univerzalni redukcionizem naše dobe je brez dvoma enostranska prevlada kvantitativnega-matematičnega razumevanja stvarnosti, ki vzdržuje enostranska merila znanstvenosti in priznava kvalitativno raznoličnost, le če je reducirana na kvantitativno. Sodim, da se prostor takšnega redukcionizma vse hitreje oži, s tem da postaja ta redukcionizem univerzalen, ko se pogloblja v najrazličnejših področjih. Kvantitativni redukcionizem poraja svoje dopolnilo, in negacijo da tudi kvantiteto vse bolj razumemo s pomočjo kvalitete. Pridružujem se avtorju, ki razmišlja, da meja spoznavanja obstoji lahko tudi v absolutizaciji nekega spoznavnega načina pristopa (str. 151—154). Toda avtorjeva kritika redukcionističnega, absolutiziranega spoznavanja pristopa se je izgubila v čudni dvojnosti, ki me je spomnila na misel Pija XII., da so filozofija, znanost in razodetje samo trije spoznavni instrumenti resnice kot žarki enega in istega sonca. »Znanost v svoji posredni poti spoznanja predmetov in pojavov, pa znanost, ki išče pot k bistvu, se torej ne izključujeta, ampak dopolnjujeta. Znanost o bistvu je pri tem za človeka očitno važnejša, kadar gre za osnovna eksistenčna vprašanja« (str. 154). Katera je tista znanost o bistvu, ki jo ima avtor v mislih? Je to znanost o božjem bistvu, ali o nekem drugem bistvu? Je to znanost o »osnovnih eksistenčnih« vprašanih človeka? Neposredno znanje že zgodovinsko posredovano, a posredovano zgodovinsko znanje se v določenem momentu predstavlja kot neposredno znanje. Ne obstojita dve znanosti, pa čeprav naj bi se med seboj dopolnjevali: neposredna znanost o bistvu in posredovano znanje o predmetih in pojavih. Obstoji ena sama znanost v svoji enotnosti zgodovinske neposrednosti in posredovanosti.

V. M. Gluškov navaja pravzaprav tri skupine vzrokov za rastočo matematizacijo znanosti:

a) notranji gnoseološki vzroki, ki izhajajo iz rastočega tempa razvoja pogloblitve vsake konkretne znanosti meja same matematike,

b) razširitve meje matematike,

c) zunanji vzroki, ki izhajajo iz kompleksnosti nalog in problemov. (V. M. Gluškov: O gnoseoloških osnovah matematizaciji nauk, v: »Seminar metodoloških probleme kibernetiky«, Kijev 1969.)

Kvantifikacija in matematizacija sta nedvomno povezani s temeljnimi materialnimi razmerami sodobne družbe in kdor bi ju želel odstraniti, mora odstraniti materialne predpostavke te družbe. S temi materialnimi razmerami pa so povezani tudi skriti in subtilni družbeni motivi, ki najrazličneje posredno pospešujejo kvantifikacijo v interesu popolnega nad-

zora in manipulacije z ljudmi in družbenimi odnosi. Ker je Marx načelno pokazal a konkretnije razvila Alfred Sohn-Rethel (*Geistige und körperliche Arbeit*, Frankfurt am Main 1972) in Lewis Mumford (*Technics and Civilization*, New York 1934) je prevlada kvantitativnega pristopa v razumevanju stvarnosti izvorno povezana z nastajanjem kapitalskih blagovnih odnosov.

Tudi v Sovjetski zvezi so v zadnjem času začeli razmišljati o koncu fizikalne znanosti (A. S. Kompanaeev: *Možet li okončitsja fizičeskaja nauka?*, Moskva 1967, R. Feinmann: *Harakter fizičeskikh zakonov*, Moskva 1967, V. S. Baraščenkov: *Možet li byt konec fiziki kak nauki?*; v: *Filosofskie nauki* št. 6, 1971, G. N. Flerov, V. S. Baraščenkov: *Nauka v vek naučno-tehničeskoj revolucii*; v: *Voprosy filosofii*, št. 9, 1974). Kritič Baraščenkov je še najbolj poudaril rastoče ekonomske omejitve v pridobivanju znanstvenih spoznanj. Sodim, da meje spoznanja vsaj na globalni ravni znanosti kot celote ne izvirajo iz ontološke-predmetne sfere, lahko pa izvirajo iz družbenih razmer razvoja znanosti (ekonomskih, motivacijskih, vrednostnih, demografskih, ekoloških). Toda znanost kot celoten sistem danes obvladujejo takšni protislovni pogoji za razvoj, da nihče trenutno ne ve, kakšen je njihov skupni učinek, njihov »paralelogram sil«. Če idealiziramo nekatere pogoje za razvoj znanosti, izginejo vsakršne meje, če pa idealiziramo druge pogoje, se takoj pokažejo omejitve načelne narave. Razmišljanja v tem slogu sem pogrešal pri avtorjih, ki omenjajo nekatere meje v razvoju znanosti (informacijske, ekonomske), ali pa o teh mejah dvomijo na podlagi zaupanja v neugasljivo človekovo radovednost.

Prispevek s področja matematike odklanja še danes zelo razširjeno laično stališče, po katerem velja matematika za najbolj zanesljivo in eksaktno znanost. »Njeni izsledki so absolutno veljavne resnice in vežejo vsakega, ki jih dojame in razume tudi dokaze. Vendar gledajo tako na matematiko bolj zunanji opazovalci kakor matematiki sami« (str. 53). Ob tej ugotovitvi uglednega matematika se je vredno spomniti Engelsove misli ob koncu 19. stoletja: »Do konca prejšnjega stoletja in celo do l. 1830 so prirodoslovci s staro metafiziko še kar uspevali, ker resnična znanost ni šla preko mej mehanike, tako zemeljske kot nebesne. Kljub temu je vnesla zmedo že višja matematika, ki gleda na večno resnico nižje matematike kot na izpodbito naziranje, ki trdi pogosto nasprotno in postavlja izreke, ki se zde nižjemu matematiku očiten nesmisel. Trdne kategorije so tu izginile in matematika je prišla na področje, kjer dobivajo popolnoma dialektično obliko celo tako preprosti odnosi, kot odnosi gole abstraktne kvantitete, slaba neskončnost (schlechte Unendlichkeit); te razmere so matematike prisilile, da so postali zoper svojo voljo in ne da bi bili to vedli, dialektični« (*Dialektika prirode*, CZ, Ljubljana 1953, str. 223). Pogosto simbolično omenja avtor »Platonova nebesa« kot »kraj« kjer eksistirajo matematični objekti. »Platonova nebesa« so filozofski sistem, način razumevanja človeka, prirode in mišljenja. V »Pla-

tonova nebesa« mnogi niso premeščali samo matematičnih objektov, ampak tudi človekove vrednote in idealno eksistenco možnih tehničnih objektov (npr. Friedrich Dessauer: *Streit um die Technik*, Frankfurt am Main 1956). Simbolična uporaba »Platonovih nebes« vsebuje relevantno problematiko odnosa »Platonovih nebes« do »Zemlje«, do materialne empirične tostranosti. Ko se miselna dejavnost človeštva v svojem zgodovinskem razvoju vse bolj oddaljuje od materialne čutne stvarnosti in ko je vse bolj podvržena delitvi dela, je to vir za najrazličnejše spoznavno-teoretske ideologije v vseh znanostih. Že zguba splošnega pregleda nad znanjem poraja svojevrstno omejeno ideologijo. Odnos do materialne stvarnosti je vse bolj posredovan s pomočjo različnih stopenj abstrakcije abstrakcij. Začenjajo se procesi teoretskega utemeljevanja odvajanja mišljenja od stvarnosti, pravila od pomenov, operacije od objektov, subjekte od objektov, jezika od mišljenja ipd. Empirizem ni mogel pojasniti, kako je mogoče, da se matematični objekti producirajo neodvisno od raziskovanja materialne empirične stvarnosti. Racionalizem pa ni znal pojasniti prakseološko funkcije matematičnih abstrakcij v materialni stvarnosti, čeprav so bile pridobljene neodvisno od te stvarnosti. Na visoki ravni teoretičnega mišljenja, ko se mišljenje osvobaja svoje neposredne suženjske navezanosti na konkretno materialno empirično stvarnost, se zaradi te posredovanosti ustvarja videz, da je mišljenje zgubilo svojo objektivno zakoreninjenost, svojo ontološko intencionalnost. Pomembna bi bila le še estetska merila, merila elegantnosti, enostavnosti, primernosti. Toda, ali morajo ta merila nujno izključevati smiselnost spraševanja po ontološki predmetni resnici raznovrstnih sistemov? Kaj pa če so samo spremljajoči pokazatelji globlje predmetne ontološke resnice? Takšno filozofsko stališče se uveljavlja v tej misli: »Toda Kopernikov sistem je preprostejši, lepši. Odločitev za lepši svet pa ni prinesla le esteske naslade. Lepši svet je tudi resničnejši. Trdo Keplerjevo delo in Newtonov bistrac sta v njem odkrila globoke naravne zakone« (str. 78). Ko je mogoče zgraditi različne svetove matematike in geometrije, sta ostali za filozofsko interpretacijo le dve možnosti: da to raznovrstnost pojasni s svobodno igro kreativnega duha ali pa da se odreče siromašnemu pojmu stvarnosti, ki naj bi dopuščal samo enega ali omejeno število različnih sistemov. S tem pa apriorne svobodne izbire nimajo več videza samovoljne subjektivnosti. Ta svobodna izbira obstoji le po svoji delovni formi, ne pa po svoji vsebini. Svobodna izbira ustvarjalnega duha ima že svojo objektivno utemeljenost, svoje objektivne predpostavke in možnosti. Bogastvo eksistenčnih možnosti »Platonovih nebes« kot vsakih drugih nebes kaže svoj zemeljski vir in pojasniti je treba, zakaj človeštvo na neki stopnji svoje miselne praktične dejavnosti odtuja tudi svoje teoretske proizvode tako, da jih razume le še s pomočjo »teoretičnih nebes«.

Zagonetna apriorna narava konstrukcijskih znanosti je bila v filozofiji pomemben problem. Sploh je vseskoz obstajal intenzivni dialog med matematiko in filozofijo. (Zelo lepo študijo o teh vezeh je napisal O. I. Ke-

drovskij: Vzaimosvjaz'filosofii i matematiki v procese istoričeskogo razvitija I-II, Kijev 1973, 1974.) V prispevku s področja logike avtor trdi, da same »apriorne« znanosti »seveda niso povsem odtrgane od predmetnega sveta. Njihovi ključni pojmi izvirajo neposredno iz človekovega vsakdanjega izkustva, kot na primer število ali izhajanje enih stavkov iz drugih« (str. 36). To je popolnoma upravičeno stališče na ravni sodobnih spoznanj in filozofsko utemeljeno že v Heglovem sistemu. Nesporazum pa bi bil, če bi to relativno apriornost razumeli le tako, da se ta vir ključnih pojmov omeji samo na nerazvite stopnje človekovega izkustva, prakse. Izhodišča, ki omogočajo človekovo apriorno konstrukcijsko ustvarjalnost, se morajo po daljšem časovnem razdobju vedno znova in znova vračati k človekovi praksi, in k izkustveno pridobljenim spoznanjem, in iz njih ustvariti novo apriorno podlago; v nasprotnem primeru se izčrpa ta izvir možnosti apriorne ustvarjalnosti. John von Neumann, ki je izredno uspešno povezoval aktualne probleme tehnike in naravoslovnih znanosti z abstraktnimi metodami čiste matematike, je očitno dobro razumel odnos med apriornim in izkustvenim. Po njegovi sodbi imajo matematične ideje izvir v izkustvu, čeprav je ta proces včasih zelo dolgotrajen in zapleten. Ko pa so ideje sformulirane, pa začnejo živeti svoje lastno življenje. Toda na večji oddaljenosti od empiričnega izvira stoji matematični predmet pred nevarnostjo izrojevanja. Ko takšno stanje dosežemo, ni drugega zdravila, kot da pomladimo delovanje izvira, bolj ali manj neposredno povežemo z empiričnimi idejami prirodnih in tehničnih znanosti (John von Neumann: Teorija samovosproizvodjaščihsja avtomatov, Moskva 1971, str. 23—24).

Prispevek o spoznavnih problemih psihologije prikazuje, kako sta behaviorizem in pozitivizem razkrojila temeljne tradicionalne pojme psihologije. Psihologija je napredovala po načelih spoznavnega modela klasične prirodne znanosti, ki je objektivno spoznanje koncipirala brez spoznavajočega subjekta in njegovega delovanja v spoznavnem procesu. Njegovo delovanje je reducirala zgolj na moteči, nezaželen dejavnik, ki moti objektivnost. Skrito ji je ostalo, da je ta »motnja« načelne narave, da ni nekaj nebitvenega, kar se da popraviti, odstraniti, izločiti. Avtor ugotavlja, da so hoteli biti psihologi bolj fizikalni od fizikov samih in da je moderna fizika s svojimi spoznavnimi teoretskimi problemi učila psihologe psihologije in jih spomnila na subjekt, ki je iz psihologije izginil. Avtor premaguje zelo razširjeno mnenje, da je opazovanje v nasprotju s samoopazovanjem . . . Končuje, da je subjektivnost neizogibni del znanstvenega spoznanja (str. 164). Treba pa je dodati, da je Marxova kritika in presejanje dotedanjega materializma v bistvu tudi kritika objektivističnega idealiziranega spoznavnega ideala klasične prirodne znanosti. Priznanje vloge dejavnosti spoznavajočega subjekta v spoznavnem procesu pa je v sodobnem naravoslovju ostalo omejeno na vlogo izoliranega raziskovalca; s tem je pozabljeno teoretsko daljnosežno dejstvo, da imamo opraviti z zgodovinskim — družbenim individuumom, ki vleče za seboj v svojem

jeziku, mišljenju, sposobnostih in sredstvih raziskovanja vse breme pretekle in sedanje zgodovine in da se ta individuum prek družbenega okvira loteva svojih raziskovalnih objektov, ki so že sami, kot ugotavljata Marx in Engels, posredovani z industrijo in družbenimi oblikami občevanja.

Potrebno pa bi bilo tudi opozoriti, da so sicer teoretsko-filozofsko priznali subjekt v spoznavnem procesu prirodnih znanosti, da pa so s tem pogosto izključili objekt iz spoznavnega procesa in je ostal tako le še subjekt s svojimi operacijami, miselnimi ali eksperimentalnimi.

V prispevku s področja tehnike avtor odklanja zelo razširjeno poenostavljeno stališče, da je tehnika samo uporabna prirodna znanost. Takšno gledanje ima svoje korenine že v filozofski tradiciji, ki se vleče od Descartesa, Hobbesa in Kanta in je verjetno temeljilo na okoliščini ozke, lokalne in premočrtne povezave med to ali drugo naravoslovno disciplino in konkretno tehnično disciplino ali skupino disciplin. Razvoj naravoslovja in tehničnih ved pa je razrušil takšno vrsto povezave. Da tehnično znanje ni enostavna aplikacija naravoslovnih ved, se kaže že s tem, da tehnična znanja vključujejo, integrirajo, tri vrste znanj:

1. znanja o prirodi,

2. znanja o materialni-umetni prirodi (tehnično znanje),

3. znanje o družbi (Nekotorye metodologičeskie problemy tehničeskikh nauk, Moskva 1969, str. 58). Tehnične vede torej ne uporabljajo samo že obstoječih znanj, ampak tudi producirajo nova znanja. Za poseben vidik razumevanja občega odnosa med teorijo in prakso je zelo tehtna tale avtorjeva ugotovitev: »Menimo, da je ena glavnih razlik naslednja: če hoče znanost dobiti splošne zaključke, mora številne lastnosti snovi in obravnavanih pojavov zanemariti: tehnika pa jih *mora* upoštevati, če te lastnosti vplivajo na uporabnost ali varnost izdelanih predmetov. Zato mora bolj ali manj upoštevati predvsem nepopolnosti: nepopolnosti snovi, nepopolnost konstrukcije in proračunov, nepopolnost izdelave in uporabnikov« (str. 101). Marksistična in splošna filozofska misel je že dokaj zadovoljivo obdelala dialektično naravo številnih problemov v naravoslovnih in družbenih vedah, zelo malo ali pa skoraj nič ne vemo o oblikah, gibanju in razreševanju dialektičnih protislovij v tehničnih vedah in razvoju tehnike. Kakšni so dialektični konflikti pri tehničnih rešitvah, ko je treba uskladiti protislovne zahteve in parametre? Kako dolgo je mogoče protislovja v tehničnih sredstvih držati v stanju ravnovesja? Kaj poruši ravnovesje? Kako se razreši boj med protislovnimi rešitvami? Obča kultura dialektičnega mišljenja bo silno obogatena, ko bodo teoretiki tehničnih ved zavestno filozofsko obdelali dialektične oblike, ki so opredmetene v njihovih rezultatih, v njihovem načinu mišljenja in delovnih procesih. V tehničnih sistemih se po mnenju sovjetskih avtorjev prepletajo tri vrste protislovij:

a) socialna,

b) socialna-tehnična,

c) tehnična.

Ugotovitev akademika I. I. Artobolevskega najbrž ni ideološki privid; tako bi jo lahko kdo hitro diskvalificiral, ko trdi, da je »slaba izdelava metodoloških vprašanj in to, da nihče ne ocenjuje pomena temeljev dialektične metode v znanostih o strojih, eden temeljnih vzrokov, da mnoga vprašanja teorije strojev zaostajajo za zahtevami prakse« (I. I. Artobolevskij: *Sovremennoe sostajanie teorii mašin i ee bližajšie zadači*, AN SSSR 1959, str. 39).

Pri odnosu ekoloških vidikov in tehnike bi pričakoval ostrejšo družbene kritične ugotovitve, tako glede na kapitalistično kot socialistično produkcijo. Majhno razumevanje »za tovrstna vprašanja v bližnji preteklosti« (str. 109) je rezultat enostranskih ciljev in družbenih odnosov določenega materialnega-tehničnega nivoja produkcije (glej npr.: Barry Commoner: *The Closing Circle*, London 1971; E. K. Fedorov I. B. Novik: *Problemy vzaimodejstvija človeka s prirodnoj sredoj*, *Voprosy filosofii*, št. 12, 1972).

V knjigi je mogoče naleteti tudi na že dobro znano in udomačeno stališče o vrednostni nevtralnosti znanosti in tehnike, ki lahko rabi dobremu ali zlemu, toda sama ne izbira. Z ozkega instrumentalnega vidika »sredstvo-cilj« sta znanost in tehnika res nevtralni, toda nista pa nevtralni v tem, da ustvarjata različne materialne pogoje za različne načine človekovega življenja osntran vrednostne dileme, ali je mogoče uporabiti znanost za dobro ali zlo. Kako se spreminja in v kakšni smeri se spreminja človek z ustvarjanjem materialnih pogojev, ki jih nudita znanost in tehnika, postaja in ostaja vrednostno vprašanje, tudi če odmislimo možne zlorabe znanosti za razredne skupinske ali individualne interese, neetične cilje. S tega vidika se mi zdi vprašljiva teza »znanosti lahko zaupamo, ne pa človeški družbi« (str. 133). Znanstveno spoznanje je nepopolno in enostransko in zato tudi uporaba znanosti. Človeška družba že prihaja v obdobje, ko se bo pri svojih razvojnih možnostih morala zavestno odločati, s katero vrsto takšne enostranske uporabe znanosti hoče živeti. Vsaka takšna odločitev bo pomenila, da se odločamo za različne posledice za človeka in naravo. Vsaka takšna odločitev bo zahtevala določeno ceno v izbiri možnih načinov materialnih pogojev človekovega življenja, četudi predpostavljamo, da ne bo nikakršnega družbenega interesa in možnosti za zlorabo znanosti in tehnike. V pogojih razredne družbe in raznih oblik monopolizacije družbene moči pa se seveda enostranska uporaba znanosti, ki temelji v samem njenem bistvu, ker ni božanska, ampak človeška znanost, še potencira in dopolnjuje z razredno enostranstvo te uporabe. Pri ugotovitvi, da je »zaostajanje družbenih odnosov razlog zlorabe znanosti« (str. 133) sem pogrešal to (pa tudi pri vseh drugih prispevkih), s čimer znanstveniki in nosilci znanj sami lahko pripomorejo, da se odstranijo pogoji za takšne zlorabe. Etična odgovornost znanstvenikov se v literaturi najpogosteje zožuje na ozko profesionalno strokovno-etično odgovornost, ki je navadno normativno zapisana v moralnih kodeksih raznih znanstvenih združenj. Družbenopolitično odgovornost znanstvene-

tehnične inteligence vidim v tem, da se pridružijo tistim družbenim silam, gibanjem, ki se zavzemajo in so po svojem družbenem položaju in interesih sposobne, da ustvarijo takšen družben sistem, v katerem bo družbena zloraba znanosti postala nemogoča. Največji del meščanske znanstveno-tehnične inteligence svoje ozke profesionalno-etične odgovornosti ni razširil v tej smeri. Zadovoljevala se je s tem, da je bila molčeče orodje obstoječega sistema in je to svojo vlogo prekrila s humanistično frazo, da je njen interes služiti blaginji vsega človeštva. Ostalo pa ji je skrito, da živi v takšnih družbenih razmerah, da svoj etični cilj dosega le tako, da hkrati služi tudi razrednim interesom ali najrazličnejšim ozkim privatniškimi, grupnim interesom. Njena splošna družbena osveščenost se navadno ni povzpela čez demokratične ideale levega krila buržoazije. Njeno družbeno poreklo, izobraževalni aparat obstoječe družbe, mikro in makro družbeni pogoji za njeno delo so jo odtrgali od razredne zavesti in politične prakse delavskega razreda. Že Marx in Engels nista našla tako rekoč nobenih idejnih zaveznikov in somišljenikov med tedanjimi velikani naravoslovnih-tehničnih ved. Ko je bila v Münchenu leta 1919 ustanovljena sovjetska republika, je Röntgen podpiral kontrarevolucionarno gibanje buržoazije in bil zaskrbljen nad »boljševiško nevarnostjo«. Mladi Werner Heisenberg je sam s svojimi šolskimi tovariši pomagal kontrarevolucionarnim odredom prostovoljcev. Max von Laue je prostovoljno stopil v korpus, da bi se spopadel z boljševismom (glej: F. Herneck: Pionery atomnega veka, Moskva 1974, str. 11).

Takole lahko, nekritično, je gledal Heisenberg, na svojo mladostno družbeno-politično avanturo iz leta 1919:

»V polletju 1919 so vladale v Münchenu prilično kaotične okoliščine. Na ulicah se je streljalo, a se ni vedelo točno, kdo so borci. Na oblasti so se menjavale osebe in ustanove, ki smo jih komaj poznali po imenu. Plenjenje in ugrabljanje od katerih je eno doletelo skoraj mene, je naredilo, da je izraz »Sovjetska republika« izgledal kot sinonim za brezpravje. Ko je bila naposled zunaj Münchena ustanovljena nova bavarska vlada, ki je napotila svoje čete, da osvojijo München, smo upali, da se bodo uredile razmere... Oče mojega prijatelja, kateremu sem preje pomagal pri izdelavi šolskih nalog, je prevzel vodstvo neke čete dobrovoljcev, ki so želeli, da se udeležijo osvajanja mesta... Pozval nas je, poldrasle prijatelje svojih sinov, da kot kurirji, ki dobro poznajo mesto, pomagamo četam, ki bodo vkorakale. Tako se je zgodilo, da smo bili dodeljeni poveljstvu imenovanem »Poveljstvo konjeniških strelcev št. 11... Tu sem torej bil v službi, ali točneje, tu smo skupno preživljali zelo svobodno, pustolovsko življenje...« (Werner Heisenberg: Fizika i metafizika, Beograd 1972, str. 31).

Družbena-politična osveščenost in odgovornost znanstveno-tehnične inteligence je odvisna seveda od cele vrste okoliščin: od stanja razredne osveščenosti delavskega razreda v neki deželi, od vodilne idejne naravnosti družbenih znanosti, od družbenih pogojev za raziskovalno delo

samo, od družboslovne idejne izobrazbe in naravnosti, ki jo je sprejela znanstvena-tehnična inteligenca v sistemu izobraževanja.

V 20. stoletju, zlasti pred drugo svetovno vojno, je marksistična filozofska in družboslovna misel že našla svoje aktivne in ustvarjalne somišljenike v posamičnih krogih znanstveno-tehnične inteligence kapitalističnih dežel. Vredno je tu omeniti skupino eminentnih angleških naravoslovcev, zbranih okoli idejne družboslovne naravnosti biokemika in kristalografa Bernala. V času po drugi svetovni vojni pa se je ta proces še razširil in filozofski temelji meščanske znanstvene-tehnične inteligence nis več tako monolitni. V njenem idejnem kozmosu so se izvršili številni preboji. Obstojijo gibanja (glej, npr.: Stuart S. Blume: *Toward a Political Sociology of Science*, London 1974), iz katerih je možno zaključiti, da posamični deli znanstveno-tehnične inteligence postajajo osveščeni, da morajo svojo ozko profesionalno etično strokovno odgovornost, če jo hočejo jemati resno in ji zagotoviti čvrste temelje, razširiti v širšo družbenopolitično odgovornost za drugačne družbene odnose. Z naslednjimi besedami, ki odsevajo nivo družbene-politične osveščenosti znanstvenikov je C. F. von Weizsäcker pozival Heisenberga, ki se je nameraval povleči v znanost, da se pridruži političnemu protestu proti Adenauerjevi politiki, ki je zahtevala atomsko orožje za Bundeswehr: »S tem ne boš naredil tisto, kar je potrebno da storiš. Politika ni samo poklic specialistov, ljudi po stroki; če hočemo, da preprečimo katastrofe podobne tisti iz leta 1933, je ona obveznost za vsakega. Tu se ne smeš umakniti, posebno, kadar je beseda o učinku atomske fizike« (Werner Heisenberg: *Fizika i metafizika*, Beograd 1972, str. 332). Heisenbergov odgovor na prigovarjanje je bil naslednji: »Dobro. Če ti bo potrebna moja pomoč, tu sem« (ibidem, str. 332).

Družbene znanosti morajo prispevati svoj delež k temu osveščanju ga pospešiti in utemeljiti. Znanstveno-tehnična inteligenca stihijno zaznava vse večje nasprotje med razvojem sodobnih družbenih materialnih proizvodnih sil in kvaliteto družbenih odnosov. Lahko se tudi reče, da je Marx prvi izdelal teorijo tega razhajanja in nakazal nujnost za razrešitev tega razhajanja. Znanstvena-tehnična inteligenca, ki je odmaknjena od teh spoznanj, naivno išče rešitev le v novi morali. Toda odkod nova morala? Naj naročimo filozofom raziskovalne naloge, da si jo izmislijo? Toda nove vrednote, kolikor v resnici oblikujejo družbeno življenje in niso zgolj »najstvo«, rastejo samo z novo družbeno prakso. Zahteva po novih vrednotah pomeni, da je obstoječa praksa v bistvu preživela in da se je treba boriti za materialne družbene pogoje novih vrednot, ne pa zgolj za vrednote same in se zgubljeni v moraliziranju. S tem, da potrebo po novih vrednotah tako razumemo, že vzpostavimo most med ozko etično in družbenopolitično odgovornostjo znanstveno-tehnične inteligence.

Zelo tehtne so v »Mejah spoznanja« načelne ugotovitve o problemih odločanja, njegovih nezanesljivih spoznavnih izhodiščih in rastoči nepreglednosti posledic človekovega odločanja tako v času kot v prostoru.

Mislim, da bi bilo preveč iluzorno domnevati, da takšni problemi preprosto zginejo z državnim in družbenim planiranjem. Avtor trdi, da sodoben »človek nekako zgublja tla pod nogami. Ne ve več, od koga in od česa je odvisna njegova usoda, pred čemer se mora zavarovati, kaj ukreniti«. (str. 186). Sodim, da mora integralno samoupravljanje tako na mikro kot na makro ravni, ki odpravlja odtujevanje družbeno-politične moči, človeka postaviti v razmere, kjer ve, od česa je odvisna njegova usoda. Nevidna družbena moč usode je izstopala v preteklosti kot trg svobodne blagovne menjave, torej kot moč stvari nad ljudmi, v novejšem času pa tudi kot odtujena družbena moč odločanja v birokratskih organizacijah. Samoupravljanje lahko odpravi to nevidno usodo, ne more pa seveda premagati okoliščin, da je tudi pri samoupravnem odločanju vsaka odločitev strošek, »katerega cena je izguba tistih alternativ drugačnih odločitev, ki smo se jim z odločitvijo odrekli« (str. 185). Drugače je mogoče razmišljati tudi o trditvi, da »organizacija, ki temelji na racionalnosti kot merilu odločanja, mora tudi sama v svojem ustroju temeljiti na značilnostih racionalnega mišljenja. Racionalno mišljenje temelji na notranji hierarhiji sredstvo—cilj in je zato taka organizacija nujno hierarhična, brezosebna in spreminja človeka samo v sredstvo, njegovo ravnanje pa ureja z brezosebnimi pravili, izvedenimi iz logičnega mišljenja« (str. 187). Mislim, da hierarhičnost organizacije ne temelji na racionalnem mišljenju. Merilu racionalnosti, glede na karkoli bo ta racionalnost že merjena, se današnja in prihodnja družba najbrž ne bo mogla odpovedati; verjamem pa, da se bo lahko — in da bo verjetno celo prisiljena — da se odpove hierarhičnemu ustroju organizacije. »Brezosebna pravila«, ki urejajo človekovo ravnanje, niso izvedena iz čistega logičnega mišljenja samega, ampak iz logičnega mišljenja, ki je v službi upravljanja nekaterih funkcij, interesov, odnosov, neke stopnje družbene delitve dela idr. Avtor po eni strani trdi, da doslej ni uspelo ustvariti drugačno organizacijo, ki ni birokratska (str. 188), a obenem predpostavlja, da vendar že obstoji drugačen tip sodobne organizacije, čeprav še ne prevladuje: »Birokratska organizacija je še vedno prevladujoči tip sodobne organizacije, zaslužnjnost organizaciji pa najbolj tipičen družben odnos sodobnega človeka« (str. 188). Domnevam, da avtor verjetno misli na naše samoupravno organiziranje kot tisti tip sodobne organizacije, ki lahko predstavlja realno alternativno prevladujočemu tipu birokratske organizacije. Avtor nikjer ne nakazuje, kje so tiste sile in zasnove, ki rušijo moč empiričnega družbenega dejstva in mu postavljajo meje razvoja. Ne dotakne se bistvenega vprašanja, koliko naša samoupravljalna organizacija pomeni že zanikanje birokratskega tipa vsaj po svojih teoretičnih izhodiščih, koliko pa je po empirični strani še obremenjena z njegovimi elementi. Družbena znanost če hoče biti kritična dialektična, se ne sme teoretsko udinjati dejstvom, niti jih voluntaristično-normativno zakriti, ampak iskati negativno silo v dejstvu, ki ga ruši in omejuje. Videti tudi to stran, pomeni popolnejše, znanstveno objektivneje razumeti obstoječo moč in nemoč

dejstev. Marx bi podobno lahko rekel v svojem času: da sedaj ni uspelo ustvariti drugačne razvitejše družbe kot razredno, toda zaradi te empirične prisile Marx ni postal ideolog empiričnega dejstva iz katerega je izključena njegova negativna sila in možnost, da se dejstvo spremeni in predrugači. Prenagljene se mi zdijo tudi trditve, da nas znanost »vedno bolj žene v politični misticizem« (str. 191). Glede gospostva strokovnega odločanja v našem času (str. 191) pa bi bilo vredno omeniti konfliktno naravo med samimi strokovnimi odločitvami, pritisk nestrokovnih interesov na strokovne odločitve; zato se objektivnost strokovnih odločitev družbenega pomena povečuje, če se lahko oprejo na najširšo demokratično javnost, zlasti kar zadeva pripravljenost prenašanja objektivnih posledic, ki izhajajo iz različnih strokovnih odločitev. Avtor izpušča iz vidika zasnovo zgodovinskega procesa, ki vodi k integraciji znanosti in delavskega razreda. Sam način produkcije izsiljuje vse višjo stopnjo intelektualizacije delavskega razreda in sploh vseh, ki so odtujeni od znanja. Vprašanje je, kako mobilizirati in razvijati te revolucionarne zasnove, ki bodo odstranile mnogo dilem strokovnega-demokratičnega samoupravnega odločanja, ki jih poraja sedanja stopnja koncentracije, specializacije in odtujenosti znanja. Avtor se zopet pusti ujeti v trenutno zgodovinsko moč obstoječega. »Tudi naši predstavniki (samo po sebi fikcija) le malo odločajo. Večinoma samo odobravajo tisto, kar so odločili strokovnjaki, pa še odobravajo samo formalno, ker za stvarno odobravanje nimajo potrebnega znanja... Vedno manj lahko sami odločamo o svojih zadevah, ker gre za strokovne odločitve, in vedno manj imamo možnosti, da zahtevamo odgovorno ravnanje od tistih, v katerih roke smo poverili svojo usodo« (str. 189—190).

Drugačno smer razmišljanja zahteva tudi tale avtorjeva ugotovitev: »Da znanost ni sposobna nastopiti z modelom, ki bi s silo znanstvenega dokaza potisnil ob stran druge alternative, je dokaz prav hkraten obstoj različnih družbenih sistemov. Čeprav svet ni boj pojmov, temveč stvarnih sil, gre vendar spoznanje skozi človekovo zavest. Pri tem zato znanost ne bi mogla biti povsem izločena. Tudi povsem izgubljenih pozicij nihče ne bi bil pripravljen braniti, če je znanost v položaju, da to dokaže, razen obupancev. Znanost pa danes tega še ni sposobna« (str. 196). Nesporna sta dva elementa, da »znanost ne bi mogla biti povsem izločena« in da znanost »danes tega še ni sposobna«. Ne verjamem tudi, da kdaj bo. Potreben bi bil ekskurs v sociologijo znanja in pokazati bi bilo treba na odnos med naravo družbenih znanstvenih dokazov in njihovo močjo in nemočjo, da izzovejo družbene spremembe, da spremenijo vedenje ljudi. Ali znanstvenih dokazov v družboslovni teoriji in teoriji družbenega razvoja sploh ni ali pa imamo opraviti z obupanci? Mislim, da ne drži ne prvo ne drugo. Če se ljudje ali celi družbeni razredi ne odločijo tako, kot nakazuje tendenco neko družbeno-znanstveno odkritje, zato še niso obupanci.

Ko je družbeno spoznanje izneseno, se avtomatično ne postavlja alternativa: ali me takoj uresničite ali pa ste obupanci. Obstoj družbenega dokaza še ne pomeni, da je izčrpan vse družbeno-zgodovinski prostor, v katerem se preživeli sistem še lahko ohranja in razvija. Znanstveni dokaz sam neposredno preživele odnose še ne ogroža, omejuje in ne izsiljuje njihove spremembe. Zakaj bi zgolj zaradi znanstvenih meril ljudje spremenili svojo družbeno vlogo, svoj položaj, če pa se v njem povrh še prijetno počutijo? To odrekanje zahteva praktično prisilo, praktičen dokaz, ne pa zgolj teoretično spoznavno prisilo. Če bi ljudje bili samo teoretična bitja, čisto utelešenje »prirodne svetlosti uma«, bi brez dvoma spremenili svoje vedenje že zaradi evidence znanstvenih dokazov. Toda namesto s »prirodno lučjo razuma« (Descartes) imamo opraviti z družbeno svetlostjo razuma, ki pa zaradi svoje ideološke-interesne družbene narave včasih bolj zatemnjuje kot razsvetljuje. Ko znanstveni dokaz s protislovnostjo družbenih procesov postaja materialno evidenten, se šele začno različni družbeni sistemi potiskati ob stran. Zgodovina razrednih bojev kaže, da takšno uveljavljanje znanstvenega dokaza ne gre brez »obupancev«, ki se rajši v boju odrečejo svoji eksistenci, kot pa da bi spremenili svoj način eksistence.

MOJCA DRČAR-MURKO

Evropska varnost in velike sile

To, da se ključna vprašanja o evropski varnosti in sodelovanju tako počasi razčiščujejo, naj bi bila po večinskem mnenju posledica zastojev v okviru načrta o popuščanju napetosti med dvema največjima silama in voditeljicama blokov. Zastoje naj bi bilo pripisati neuspehu politike, ki jo sintetično imenujejo »politiko pogojevanja in povezovanja«; ta politika je imela, vsaj do odpovedi pomembnega trgovinskega sporazuma med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami Amerike, sorazmerno velike možnosti za uspeh, saj je temeljila na »ravnotežju moči«, vzajemno pa so ji priznavali tudi nekatere posebne koristi. Nesoglasja o prihodnji evropski mirovni ureditvi naj bi bila navsezadnje dokaz, da se Evropa kljub sorazmerni samostojnosti ne more dogovoriti o oblikah trajnega prihodnjega miru, če poprej veliki sili ne rešita odprtih vprašanj, ki imajo korenine v drugih delih sveta.

Delo druge faze evropske konference o varnosti in sodelovanju v Ženevi, ki ga ne bo mogoče končati pred poletjem, v resnici potrjuje omejene ugotovitve. Lahko bi jih podkrepili tudi z drugimi dokazi, na primer, z zatrjevanjem zunanjih ministrov Sovjetske zveze in Združenih držav Amerike, da se proces popuščanja napetosti nadaljuje in da je treba storiti vse, da bi bila konferenca voditeljev evropskih držav o varnosti in sodelovanju še letos. Izjava o nadaljevanju dela je torej tesno povezana s prepričanjem predstavnikov obeh držav, da med njima, kljub januarski ohladitvi, ni nič bistvenega narobe in Evropa potemtakem lahko vseeno prizadevno išče oblike vzajemnega sporazumevanja. Sestali so se celo predstavniki obeh velikih evropskih ekonomskih skupin, evropske gospodarske skupnosti in sveta za vzajemno gospodarsko pomoč, da bi ugotovili možnosti za premagovanje ekonomske zaprtosti. Nadaljujejo se pogajanja o sporazumu za omejitev strateškega jedrskega oboroževanja med vodilnima jedrskima državama, prav tako pa tudi pogovori med obema evropskima vojaškima zvezama o morebitnih ukrepih za zmanjšanje orožja in čet v osrednji Evropi. Drugo z drugim še vedno daje mnogo dokazov o tem, da proces nastajanja trajnega evropskega miru, ki bi temeljil na ustvarjalnem, nemotenem in enakopravnem sodelovanju, še ni zapustil varnega zavetja, ki ga daje politika popuščanja med dvema največjima silama, ta pa še vedno temelji na enako znamenitem ravno-

težju moči ali tudi ravnotežju strahu. Spoznanje o preživelosti strategije »prvega udarca« je bilo podloga za premislek o relativni varnosti, ki jo prinaša izenačenost v jedrski oboroženosti. Resnica je, da je ta premislek vodil k politiki približevanja dveh političnih in vojaških skupin in je navsezadnje omogočil tudi začetek evropske varnostne konference; toda še vedno se ni nič bistvenega spremenilo v splošni oceni, po kateri sporazumevanje temelji na »dinamičnem ravnotežju moči«, ki ga je seveda treba vzdrževati, če naj ostane ravnotežje.

Zdi pa se, da je zamisel o trajnem evropskem miru, pri nastajanju katerega bi morale sodelovati vse evropske države, v marsičem dobila svojo posebno dinamiko, v marsičem pa je dobila novo kvaliteto raven in presegla preozke blokovske okvire. Evropska varnost po več kot dveh letih bolj ali manj učinkovitih razprav preprosto ni več tista varnost, ki sta jo imeli v mislih obe največji državi. Vrsto dokazov je mogoče navesti v prid taki trditvi, med drugim prepričljive zahteve manjših, tudi blokovsko vezanih držav, da bi bili posamezni politični pojmi iz besednjaka varnosti čim bolj natančno opredeljeni. Predstavniki dveh velikih sil se v takih primerih pogosto znajdejo na okvirnem skupnem stališču, ki teži k manj izrečnemu in bolj ohlapnemu oblikovanju.

Dokaz o uveljavljanju nove kakovosti v razpravah o prihodnji evropski mirovni ureditvi, ki raste iz sodelovanja evropskih držav, so tudi poudarki v političnih dokumentih na pomembnih srečanjih širšega evropskega pomena. Tako je zazvenelo zasedanje Medparlamentarne unije, ki je evropski okvir varnosti zaokrožilo s prostorom Sredozemlja, zelo jasno ugotovilo zvezo med varnostjo in zmanjšanjem oboroženosti, dalo velik poudarek enakopravnemu gospodarskemu sodelovanju prek blokovskih skupin in afirmiralo politično platformo neuvrščenosti kot svetovnega političnega gibanja, ki nasprotuje blokovski delitvi, se zavzema za mir, enakopravnost in za enake možnosti v prihodnjem razvoju sveta. Ta zadnji poudarek zagotovo ni samo posledica političnega razvoja v odnosih med dvema velikima silama, ampak je v mnogo večji meri proizvod spoznanja o vedno večji vzajemni odvisnosti med razvitim in nerazvitim delom sveta, glede na to, da drugi predvsem poseduje surovine, prvi pa jih predvsem uporablja. Energetska stiska in kriza v dosedanem sistemu svetovnih ekonomskih odnosov sta nedvomno vplivali na tvornejše povezovanje evropske varnosti z razmerami v svetu; pomagali sta tudi, da se je spremenilo gledanje na združevanje neuvrščenih držav ter drugih dežel v razvoju v okviru njihovih prizadevanj za korenite spremembe v mednarodnih ekonomskih odnosih. Sodelovanje z deželami v razvoju zunaj Evrope postopoma ponehuje biti zgolj nekaka moralno-politična kategorija, ampak dobiva ekonomske razsežnosti prvovrstnega pomena. S tem pa se že spreminja tudi nekoč razširjeni občutek, da je mogoče zagotoviti trajni mir v Evropi že s tem, da se izgadijo nasprotja med vzhodom in zahodom. Z drugimi besedami, če lahko ugotovimo, da se je podoba Združenih narodov z zadnjim zasedanjem povsem spremenila in je so-

očanje mnogo očitnejše na črti žgočih vprašanj sever-jug, namesto poprejšnjega spopadanja med vzhodom in zahodom, taka svetovna sprememba ni mogla ostati brez posledic tudi za proces popuščanja napetosti v Evropi.

Še en dokaz za zanimiv nov poudarek, oziroma za konkretizacijo pogosto ohlapno razumljene vzajemne odvisnosti sveta, nam daje nedavno zasedanje konzultativne skupščine evropskega sveta v Strassbourgu. Govor jugoslovanskega predstavnika Miloša Minića je odseval pojmovanje evropske varnosti, ki bi bila del mednarodne varnosti in zato že po logiki pojma ne bi smela biti omejena na »dozirano« in nadzorovano blokovsko sporazumevanje na osnovi ravnotežja moči. Resolucija, ki so jo predstavniki 18. držav evropskega sveta pozneje sprejeli, pa se je zanimivo navezala na Minićeva razmišljanja. V njej so, na primer, zapisali, da krepitev varnosti in sodelovanja v nobenem primeru ne bi smela biti le posledica spektakularnih dogovorov velikih sil in niti zgolj sad dveletnega dela evropske konference, ampak jo je mogoče razumeti kot del dolgotrajnega povezanega procesa, v katerem bi se povečala stopnja vzajemnega zupanja. Medtem ko so doslej ob podobnih priložnostih govorili v jeziku evropske razdeljenosti na vzhod in zahod ter so videli možnosti za uspeh samo v učinkovitosti premagovanja nasprotij med obema blokovskima skupinama, pa so na omenjenem zasedanju člani konzultativne skupščine tradicionalne vidike razširili s posebnim pomenom, ki so ga pripisali neuvrščnim deželam v iskanju možnosti za premagovanje razdeljenosti.

Vse to seveda še ne pomeni, da se lahko v bližnji prihodnosti spremenijo osnove, na katerih predstavniki evropskih in nekaterih neevropskih držav gradijo obrise mednarodnega političnega in pravnega sistema varnosti, toda pomembno se zdi že to, da se širijo vidiki razprave in da se povečuje samozavest držav, za katere se je doslej zdelo samo na sebi razumljivo, da so videle svoje koristi v blokovski povezanosti. Tak razvoj navsezadnje vpliva tudi na presojo o nekaterih nepopravljivih nasprotjih med državami z različnimi družbenimi ureditvami in različnimi mednarodnimi političnimi usmeritvami, zato je mogoče sklepati, da vsaj kot nekaka moralno-politična moč vpliva na odnose med vojaškima zvezama. Ko se je spremenila narava »zastraševanja«, sta se navsezadnje spremenili tudi obe evropski vojaški zvezi: visoka raven v sposobnosti uničevanja je pripeljala do sodobnih vojaških paktov, ki še vedno živita na prvinah vzajemnega zastraševanja, vendar pa je zdaj, drugače kot v času hladne vojne, povsem jasno, da moči ne želita preskusiti v oboroženem spopadu.

To okvirno strinjanje je točka, od koder je mogoče začeti graditi vzajemni sistem zagotovil, da nobena stran ne bo začejala spopadov in da bo skušala najprej izčrpati miroljubne načine za reševanje nakopičenih vprašanj. Vojaški zvezi se zato v tej fazi še vedno zdita nujna začetna osnova za nastajanje evropske mirovne ureditve in bi v daljnji prihodnosti utegnili tako izboljšati ozračje, da bi postali tudi zvezi nepotrebni. Resnica je, da gradnja varnostnega sistema nove vrste s stališč dveh naspro-

tujočih si vojaških zvez omejuje hitrejšo razumevanje, ker ta sistem navezuje na politični *status quo*. Na drugi strani pa je res tudi to, da so vojaške zveze proizvedli političnih napetosti in nesposobnosti držav, da se o spornih vprašanih sporazumejo. Nekateri zato sodijo, da pelje zapletena pot do evropske mirovne ureditve predvsem skoz postopek ponovnega vrednotenja pomena »zastraševanja« kot politično-psihološke razsežnosti svetovnih idejnih, političnih in ekonomskih nesoglasij. Da bodo vojaške zveze še naprej relativni dejavnik vzdrževanja miru, na svoj način dokazuje tudi umik predlogov o tem, da bi jih razpustili. Dokler se zdi zastraševanje resnični del relativne evropske varnosti, ali pa oba politična sistema vsaj skušata tako prikazati položaj, se zdita potrebni tudi vojaški zvezi. S tem, da sta v svoji zgodovini že večkrat zamenjali cilje in strategije, pa sta dokazali, da nista nosilki državnih politik, ampak samo njihovo orodje. Prav s tem orodjem naj bi zdaj znova začrtali obrise varnosti in prav zato so manjše države na zasedanju parlamentarne unije vztrajale, da je vprašanja razorožitve treba povezati s čistimi političnimi vprašanji, pri čemer pa naj bi sodeloval čim širši krog držav.

Tudi stopnja prisrčnosti v odnosih med dvema velikima silama bo še naprej v veliki meri razsojala o potrebnosti ali nepotrebnosti kakega premika v evropskih odnosih. Očitno pa je, da sta tudi obe veliki sili povezani s skupnimi koristmi, ki presega voljo posameznih državnikov že zato, ker so objektivno zrasle iz vse večje vzajemne odvisnosti držav, ne glede na to, kako so te države usmerile svoje notranje politične sisteme. Korenine »popuščenja napetosti« niso samo v dvostranskih odnosih med dvema državama, ampak so stvar celotne mednarodne skupnosti. S tem pa se relativira tudi velikanska moč, ki jo imata obe državi na voljo, in ne nazadnje tudi stopnja samovoljnega ukrepanja, ki ga vodijo izključne nacionalne koristi.

LOJZE VEZOČNIK

K liberalističnim tezam o prostem pristopu k naravnim virom in surovinam

Začel se je proces uveljavljanja pravičnejših mednarodnih gospodarskih odnosov. Spodbudile so ga neuvrščene dežele na alžirski konferenci septembra 1973; svoje poglede so soočile s stališči drugih dežel v razvoju in industrijsko razvitih držav na šestem posebnem zasedanju generalne

skupščine ZN aprila 1974 v New Yorku in v deklaraciji in akcijskem programu s tega zasedanja zarisale temelje novega sistema mednarodnih gospodarskih odnosov. Vrstijo se svetovne konference o uresničenju in konkretizaciji določil deklaracije na posameznih področjih: prvem delu konference o pomorskem pravu v Caracasu bo letos sledil drugi v Ženevi, za nami sta konferenci o svetovnem prebivalstvu v Bukarešti in prehrani v Rimu, ter konferenca neuvrščenih dežel in dežel v razvoju o surovinah v Dakru, sredi marca letos je bila v Limi konferenca o industrijskem razvoju, pripravlja se svetovna konferenca o energiji, za letošnjo jesen je napovedano sedmo posebno zasedanje GS ZN o gospodarski problematiki, prihodnje leto bo četrtič zasedala konferenca ZN o trgovini in razvoju, peta konferenca voditeljev neuvrščenih dežel v Colombu pa bo sklenila krog.

Splet političnih in gospodarskih okoliščin je postavil v ospredje urejanja svetovnih gospodarskih zadev na novih načelih primarne proizvode — surovine. Proizvajalke nafte so že v veliki meri prevzele nadzor nad črpanjem in določanjem cen, s svojim uspešnim zgledom spodbudile druge proizvajalke pomembnejših surovin k povezovanju, napravile prvi veliki premik k drugačni razdelitvi svetovnega bogastva in izzvale reakcijo industrijsko razvitega sveta. Njihovo akcijo so podprle neuvrščene dežele in dežele v razvoju kot konkretno, praktično uresničevanje načela o suverenosti držav nad svojim naravnim bogastvom, načela, ki je zapisano v 4. točki, v odstavku e) Deklaracije o novem sistemu mednarodnih gospodarskih odnosov (3201 S-VI): »Polna trajna suverenost vsake države nad svojimi naravnimi viri in vso gospodarsko dejavnostjo. Da bi vsaka država zaščitila te vire, naj učinkovito nadzoruje te vire in njihovo izkoriščanje s sredstvi, primernimi za položaj, v katerem se nahaja, vključno s pravico do nacionalizacije ali prenosa lastništva; ta pravica je izraz polne trajne suverenosti države. Nobena država ne sme biti predmet ekonomskih, političnih ali kakršnihkoli drugih pritiskov, kadar hoče svobodno in dosledno izvajati to svojo neodtujljivo pravico.«

Nacionalizacijam nafte sledijo nacionalizacije fosfatov, rudnikov železa, po zgledu organizacije držav izvoznic nafte skušajo skupno nastopati proizvajalke bakra, boksita, banan, kave . . . Razvite države skušajo na najrazličnejše načine zaustaviti ta plaz, ki ogroža njihovo gospodarsko, neokolonialistično gospostvo v posameznih deželah v razvoju in v svetovnem gospodarstvu sploh. Med ta sredstva lahko uvrstimo npr. ameriško botrovanje čilskim dogodkom leta 1973 (in nedavnim perujskim), grožnje proizvajalkam nafte, spremembe v nacionalnih ekonomskih politikah razvitih držav, ki prizadevajo izvoznice surovin ipd. Hkrati smo priče poskusom, da bi se načelo trajne suverenosti držav nad naravnim bogastvom ovrglo in bi ga zamenjalo načelo, ki bi bilo bolj sprejemljivo za razvite države. Njim namreč načelo o suverenosti nad naravnim bogastvom ni potrebno; tako zahodne kapitalistične kot vzhodnoevropske socialistične države so dovolj močne, da kot celota samostojno razpola-

gajo s svojimi naravnimi viri; da bi kdo segal po njih, si je komaj mogoče misliti. Suverenost nad naravnim bogastvom je potrebna deželam v razvoju kot nadaljnji korak v političnem in gospodarskem osamosvajanju, je temelj njihove ekonomske dekolonizacije. Uresničevanje tega načela pa za razvite države pomeni, da zginja nekdanj prosto lovišče, ograjeno sprva s čisto kolonialno odvisnostjo, nato pa z neokolonialističnimi, pretežno gospodarskimi vezami. Začenja se majati njihov monopol nad izkoriščanjem zemeljskih naravnih virov, saj uveljavljanje suverenosti posega tudi v proizvodni proces, v dejavnost transnacionalnih družb, na trgovinske pogoje in smeri.

Zato so si izmislili tezo o prostem dostopu do naravnih virov in surovin, nanjo pa navezali koncept globalnega urejanja sveta, ne glede na državne in ideološke pregraje. Razumljivo, da je med glavnimi zagovorniki teze Japonska, ki se je tudi s tujimi naravnimi viri dvignila iz razsula v industrijskega velikana, za konceptom pa stoji ZDA, ki bi s svojo močjo lahko dajale ton globalnemu urejanju sveta. Prost dostop do surovin naj bi pomenil, da bi vsaka država imela pravico izrabljati naravno bogastvo tudi v drugih državah — seveda v dogovoru z njihovimi vlada. Nobena država ne bi smela preprečevati drugim dostopa do svojega naravnega bogastva, kar bi takoj postavilo zunaj zakona kakršenkoli embargo (npr. podoben prepovedi izvoza nafte!). Na zemlji pa so tudi območja, ki ne sodijo pod suverenost nobene države — oceani, Antarktika, morsko dno, vesolje — in prost dostop bi pomenil, da ta območja lahko svobodno izrablja tisti, ki to želi in zmore.

Brez posebne pronicljivosti je mogoče spoznati motive na videz zelo liberalnega gesla o prostem dostopu do surovin. Vse razvite države dobro vedo, da npr. Etiopiji, Kubi, in Sri Lanki prost dostop do nafte v Texasu, premoga v Ardenih in naravnega plina v Sibiriji ne pomeni čisto nič, da si med seboj naravnih bogastev ne bodo ropale, ampak bodo enakopravno trgovale. Prost dostop do surovin potrebujejo v deželah v razvoju, ki jih razglašajo za splošno last človeštva, koristi od njih imajo pa same. Razvite države nasprotujejo razširitvi ozemeljskih voda, v katerih zdaj njihove velikanske in sodobno opremljene ribiške ladje ropajo ribje bogastvo Ekvadorja, Peruja, Islanda, Mavretanije in drugih dežel v razvoju. Bogastva na morskem dnu in pod njim naj bi po njihovih zamislih smele izrabljati vse države. To pomeni, da bi jih lahko izkoriščale tiste države, ki so dosegle ustrezno stopnjo tehnologije, nerazvitim deželam pa bi bil dostop do njih objektivno onemogočen, čeprav formalno prost. Takrat, ko bi bile dežele v razvoju sposobne izkoriščati morsko dno, bi utegnili biti to že izropano. Zato skušajo uveljaviti suverenost nad delom morskega dna in se z razvitimi državami dogovoriti za takšno izkoriščanje, ki bi prinašalo koristi vsem.

Naravo liberalističnih tez o izrabljanju zemeljskih naravnih virov, v svetovni trgovini in gibanju kapitala kažejo nekateri najnovejši ukrepi razvitih kapitalističnih držav. ZDA so v sklop svojih pritiskov na proiz-

vajalke nafte vključile tudi prepoved izvoza hrane, odločile so se za ukrep, ki je v popolnem nasprotju z načelom prostega dostopa do virov in svobodne trgovine. Zahodne države zagovarjajo svobodno prelivanje kapitala prek državnih meja in so ogorčeno nasprotovale vsem ukrepom dežel v razvoju, katerih namen je bil spraviti pod nadzor naložbe tujega kapitala v svojem gospodarstvu, omejiti odliv profitov in spodbuditi reinvestiranje. Ti ukrepi so omejevali neomejeno rovarjenje njihovega kapitala v deželah v razvoju. Zdaj ko so izvoznice nafte začele vlagati del povečanih dohodkov v zahodno gospodarstvo, pa so se kapitalistične države takoj oprijele ukrepov za nadzor njihovih naložb in sicer še ostrejših, kot jih uporabljajo dežele v razvoju. Liberalizem zagovarjajo samo tako dolgo, dokler so v tako močnem položaju, da jim lahko samo koristi, ne more pa se obrniti proti njim; čim pa začutijo nevarnost, sprejemajo najbolj drastične protekcionistične odločitve.

V času, ko se začenjamo zavedati omejenosti naravnih virov in ko nekaterih že zmanjkuje, je teza o prostem dostopu do surovin še bolj nevarna. Dežele v razvoju morajo preprečiti, da bi se teza uveljavila; pridobiti morajo čas, da bodo vsaj svoje in zemeljsko bogastvo, kar ga je še ostalo, lahko v večji meri same izkoriščale. To skušajo doseči z mednarodnopравnim uveljavljanjem suverenosti nad naravnim bogastvom, predvsem pa s praktičnim prevzemanjem razpolaganja z naravnimi viri v svoje roke, hkrati pa z akcijami za stabilizacijo svetovnega trga surovin na temelju pravičnejšega razmerja med cenami surovin in industrijskih izdelkov.

Medtem ko se razvite države zavzemajo za prost dostop do surovin, pa nasprotujejo težnjam dežel v razvoju, da bi si za svoje surovine in industrijske izdelke zagotovile prost dostop na trge razvitih držav. Dežele v razvoju ne morejo enakopravno sodelovati v svetovni trgovini z enakimi pogoji, ker so gospodarsko v podrejenem položaju. Leta 1968 na drugem zasedanju UNCTAD v New Delhiju je bila sprejeta splošna shema olajšav, vendar je npr. ZDA do zdaj še niso vključile v svoj trgovinski zakon. Carinske ugodnosti za izvoz industrijskih izdelkov iz dežel v razvoju na trge razvitih držav je treba razširiti na kmetijske pridelke in surovine, za kar so članice Evropske gospodarske skupnosti pokazale nekaj pripravljenosti. Na pogajanjih o svetovni trgovini v okviru GATT naj bi posebej upoštevali koristi dežel v razvoju. Ne glede na to pa velja ugotoviti, da se dežele v razvoju težko prebijajo na trge razvitih držav, da imajo te pogosto več dohodkov od carinskih in drugih dajatev kot dobijo dežele v razvoju za prodano blago. Prednostne olajšave so pogoj za enakopravno vključevanje dežel v razvoju v svetovno trgovino in za pravičnejšo mednarodno delitev dela sploh.

Na sestankih neuvrščenih dežel na posvetovanjih skupine 77 dežel v razvoju in na njihovi februarški skupni konferenci o surovinah v Dakru se je oblikoval koncept urejanja svetovnega trga s surovinami, ki ga bo treba verificirati na četrtem zasedanju UNCTAD. Njegovo bistvo je v

ustvarjanju intervencijskih zalog surovin, s katerimi bi preprečevali nihanja ponudbe in povpraševanja ter cen. Dosežen je sporazum o ustanovitvi sklada za financiranje teh zalog. Dežele v razvoju štejejo surovinsko problematiko za zaokroženo, ne pristajajo na ločevanje nafte od drugih surovin in povezujejo surovine z razvojnimi vprašanji. Odbor za surovine pri UNCTAD je sklepe dakarske konference že vključil v integralni prijem za reševanje surovinske problematike. Ta prijem sestavljajo usklajene akcije na petih področjih: ustvarjanje rezerv, sklada za njihovo financiranje, mednarodno sprejete trgovinske obveznosti, izboljšanje kompenzacij deželam v razvoju zaradi upadanja izvoznih dohodkov in doseganje večje stopnje predelave surovin v samih deželah v razvoju. Odbor za surovine bo skušal odpore nekaterih razvitih držav premagati na dveh izrednih zasedanjih še letos, četrtemu zasedanju UNCTAD pa bo predlagal, da potrdi integralni načrt.

Skoz vso akcijo dežel v razvoju, da bi dosegle pravičnejše razmerje med cenami surovin in industrijskih izdelkov ter povečanje dohodkov od izvoza surovin, se vleče ideja o izboljšanju konkurenčnosti naravnih virov. V odstavku m) točke 4. zgoraj omenjene deklaracije je zapisano kot načelo: »Zboljšanje konkurenčnosti naravnih virov, ki jim konkurirajo sintetični nadomestki.« Alžirski predsednik Bumedien ga je v govoru pred GS ZN razumel tako, da ni smotrno vlagati velikanskih vsot denarja v raziskovanje npr. novih energetskih virov, češ da je na razpolago dovolj nafte in da bi bilo smotrnejše izkoriščati nafto, sredstva za raziskovanje pa nameniti hitrejšemu razvoju nerazvitih dežel. Dekarska deklaracija v sedmi točki ugotavlja, da so razvite države in posebno transnacionalne družbe razvile široko razvojno-raziskovalno dejavnost, ki vodi k vedno večji proizvodnji substitutov. Na dobro zaščiteneh trgih ta proizvodnja izpodriva naravne surovine, ki jih izvažajo dežele v razvoju. Raziskovalno dejavnost financirajo deloma iz ekstra profitov, ki jim jih prinaša nadzor nad izkoriščanjem in prodajo naravnih virov. Poleg tega pa razvite države s subvencijami spodbujajo domačo proizvodnjo primarnih proizvodov in ustvarjajo dodatno konkurenco deželam v razvoju.

Nedvomno gre pri tem za elemente obstoječih mednarodnih gospodarskih odnosov, ki podpirajo proizvodnjo primarnih proizvodov v razvitih državah oziroma nadomestkov zanje, ob tem pa ostajajo prostranstva dežel v razvoju še neraziskana, njihove možnosti za gospodarsko izkoriščanje naravnih virov pa skromne. To je del načrtno politike razvitih držav, s katero so dolgo uspešno zadrževale cene surovin na nizki ravni in kovale dobičke iz občasnih nihanj. Vendar pa dežele v razvoju najbrž ne bi smele začenjati križarskega pohoda proti raziskovanju novih virov, saj bi to pomenilo, da se najbolj progresivne sile v mednarodnih gospodarskih odnosih postavljajo proti tehničnemu napredku na nekem področju. Kratkoročno bi taka usmeritev morda ustrezala najmočnejšim proizvajalkam nafte, fosfatov in barvnih kovin, toda treba je upoštevati tudi koristi večine dežel v razvoju, ki imajo skromne naravne vire in bi

jim novi tehnološki dosežki lahko olajšali položaj. Menim, da bi kazalo okrepiti akcijo za transfer tehnologije iz razvitih v nerazvite dežele, zagotoviti, da bo tehnični napredek postopno postal last vsega človeštva in koristil vsem ljudem. Zahteva po dostopu do moderne tehnologije bi bila ob načelu suverenosti nad naravnim bogastvom dodatna antiteza prostemu dostopu do surovin.

MIRAN MEJAK

Struktura potreb dežel v razvoju

Psihologija obravnava potrebo kot povzročitelja notranje napetosti, to je torej nezadovoljena želja za nečim, kar pomeni boljše življenje ali ustvarjanje pogojev za doseganje nečesa, kar je v obstoječem stanju nedosegljivo. Iz tega izhaja, da ima potreba izrazito relativno vrednost, ki je sicer usmerjena, toda vsekakor odvisna od razvojne stopnje, na kateri se nahaja subjekt, ki izraža željo za uresničevanjem potrebe.

Zgodovina kolonijalnih osvajanj je polna primerov, ki dokazujejo, kako je lahko relativna narava potrebe podlaga za brezobzirno ropanje tistih, ki so na nižji razvojni stopnji.

Različno vrednotenje potrebe na različnih razvojnih stopnjah ustvarja možnost za najhujše izkoriščanje manj razvitih. K. Marx odkriva¹, kako lahko kapitalistova sredstva, naložena v trgovanje z manj razvitimi, prinašajo višjo profitno stopnjo, ker »... tu konkurirajo blagu, ki se v drugih deželah producira težje, tako da prodaja naprednejša dežela svoje blago nad njegovo vrednostjo...« ali »tržna vrednost obsega presežni profit tistih producentov, ki v vsaki posebni produkcijski sferi producirajo v najboljših razmerah«.

Družbeno okolje in od okolja odvisen položaj prebivalstva v deželah, ki jih danes uvrščamo med dežele v razvoju (DVR), je bil v zgodovini zadnjih tisoč let različen od položaja evropskega prebivalstva v srednjem veku in pozneje v času razsvetljenstva. Raziskave o načinu življenja pred prihodom Evropejcev v Azijo, Afriko, ali Južno Ameriko ter raziskave dogodkov, do katerih je prišlo v teh deželah po srečanju domačinov z Evropejci, kažejo, da sta tam prevladovala kot družbena ureditev praskupnost ali pa suženjstvo. V času razsvetljenstva se Evropa še ni popolnoma zavedala² potencialnih koristi, ki jih utegnejo v prihodnje nuditi njene osvojitve v kolonijah. V tem času so bile v Južni Aziji, na Kitajskem in v Južni Afriki in tudi drugod zasebno organizirane trgovinske družbe, ki so imele sedež v Evropi in so uživale popolno podporo svojih matičnih držav, katerih kapital so zastopale. Imele so monopolna po-

¹ Marx K.: Kapital, III. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, strani 268 in 225.

² Glej npr.: Bernard I. F.: Talleyrand, Collins, London 1973.

oblastila, ne samo za trgovinske, rudarske in podobne gospodarske dejavnosti, ampak so opravljale tudi administrativne posle in izvrševale sodno oblast v imenu suverene dežele, kateri so pripadale.³

V zadnjih desetletjih devetnajstega in v prvih desetletjih dvajsetega stoletja so nastajale v naravno bogatejših deželah Azije in Afrike ob prometnih žilah, to je ob plovnih rekah, ob cestah in železnicah in ob rudnikih, od ostalega domačega prebivalstva izolirane enklave. K. M. Panikkar in še drugi⁴ opisujejo podrobneje nastanek, življenje v enklavah in njihove odnose z razsežnimi zaledji ter ugotavljajo, da je bil vpliv teh nastajajočih središč prihodnje industrije glede kulturne in gospodarske aktivnosti teh nukleusov, podobnih evropskih civilizaciji, na okolje neznamen. Družbeni red, v katerem je živel prebivalstvo v okolici, je bil diametralno različen od tistega, ki je vladal v enklavah; to je povzročalo popolno medsebojno odtujenost. Posamezni domačini so sčasoma od tujcev iz Evrope prevzeli nekatere navade ali oblike življenja in dela. Nekaj izdelkov, med njimi, žal, tudi alkohol, si je utrlo pot globlje v zaledje. Vendar so to bile le izjeme, ker so temeljna nagnjenja in institucije pri domačem prebivalstvu v zaledju ostale nespremenjene. V Južni Ameriki je tekel proces nekoliko drugače, kar je treba pripisati dejstvu, da je evropski priseljenc izrinil maloštevilne domačine v težko pristopno notranjost ali pa se je domače prebivalstvo pomešalo s priseljenci, kar je pripeljalo v zgodovinskem procesu mešanja k nastanku nove, do tedaj neznane rase ali novih nacij.

S kritično oceno sodobnih teorij tuje razvojne pomoči lahko ugotovimo,⁵ da so se izkušnje, pridobljene pri razreševanju gospodarskih in razvojnih vprašanj v Evropi, prenašala avtomatično tudi kot modeli za razreševanje razvoja DVR. Okolje in razmere, v katerih so se nekdanje v Evropi razreševala vprašanja razvoja, pa se bistveno razlikujejo od tistih, ki obstoje danes v DVR; kot smo že namreč omenili, je bil vpliv nukleusov industrializacije in evropske civilizacije v Aziji in Afriki na okolje neznamen. Teorije o tuji gospodarski pomoči utemeljujejo pomoč s ciljem, ki naj ga doseže DVR stem, da prispe do točke za »self sustained growth«, to je točke, od katere najprej se bo lahko dežela razvijala sama brez pomoči in edino le s krediti, najetimi s pogoji, ki vladajo na trgu

³ Engels F. v Dopnilo in dodatek k III. knjigi Kapitala (Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, str. 1003—1004) opisuje to obdobje: »Tedad se je bogastvo v rokah posameznikov razvijalo veliko hitreje, tako da so posamezni trgovci kmalu vlagali v kakšno podjetje prav toliko fondov, kakor preje celo združenje. Kjer so trgovska združenja še naprej obstajala, so se večinoma spreminjala v oborožene kooperacije, ki so pod varstvom in vrhovno oblastjo domače dežele osvajale in monopolistično izkoriščale cele novo odkrite dežele.«

Nastanek, dejavnost in političen pomen družbe British South Africa Company, obširno obravnava Nutting A. v knjigi: Scramble for Africa, Constable, London 1970.

⁴ Glej npr.: Mende T.: From aid to recolonization, Harrap, London 1973, še posebej str. 17—19 ali Myrdal G.: An approach to Asian drama Vintage books, 1970, še posebej 21. poglavje, str. 473—539.

⁵ Mejak M.: Analiza potreb dežel v razvoju z vidika njihove strukture in medsebojnega učinkovanja, magistrsko delo, »VEKŠ, Maribor, 1974.«

kapitala. Obseg vseh potreb DVR omejujejo takšne teorije tuje pomoči implicitno povedano predvsem na »ekonomske«; »neekonomske« pa navadno pokriva tako imenovani residualni element. G. Myrdal meni, da je edino pomembna le demarkacija med relevantnimi in manj relevantnimi dejavniki ter da se bo ta demarkacija spreminjala tako, da se bo spreminjalo okolje, ki je predmet konkretne analize.

S pojmom »potrebe dežel v razvoju« opredeljujemo težnje za odpravo vseh vrst primanjkljajev ali zaostankov, ki objektivno ovirajo ali preprečujejo razvoj dežel, tako da se one ne morejo učinkoviteje in za svoje prebivalstvo uspešneje samostojno vključiti v svetovno družbeno skupnost; njihov končni smoter je ustvariti enakopravno in vsestransko bogato svetovno skupnost narodov in ras.

Odločili smo se za analizo potreb glede na stopnjo njihove relevantnosti; s tem smo odklonili delitev potreb na »ekonomske« in »neekonomske«. Relevantne potrebe za razvoj DVR bomo obravnavali v poglavjih:

- A. Načrtovanje razvoja;
- B. Modernizacija proizvodnje;
- C. Dvig življenjske ravni;
- D. Spremembe tradicionalnih družbenih struktur.

A. Načrtovanje razvoja

Praviloma DVR razpolaga z velikimi viri človeškega potenciala, z materialnimi viri v zadovoljivih količinah in zadovoljive kvalitete ter z bolj ali manj razvitimi ter pretežno enostransko usmerjenimi poslovnimi zvezami z razvitim delom sveta. Združiti človeške in materialne potenciala, ki naj bi na podlagi programa družbenoekonomskega razvoja dali ustrezen *output*, je vsebina naloge planiranja. Inventura elementov, s katerimi razpolaga dežela, daje podatke o kvaliteti in kvantiteti lastnega možnega prispevka k razvoju, ta pa po vseh verjetnostih ne bo zadostoval za uresničitev razvojnega programa, ki si ga je zadala dežela. Z vso verjetnostjo pričakujemo, da se bo primanjkljaj kazal pri pomanjkanju kvalitetnejše delovne sile, tujih plačilnih sredstev in domačega denarja ter v odsotnosti organiziranega trga in infrastrukture, ki bi lahko harmonično spremljala razvoj ali sprejemala in ustrezno ovrednotila *output*.

V razvojnem načrtu naj bi upoštevali optimalno varianto, ki bi jo izbrali tako, da bi z optimalno kombinacijo razpoložljivih resursov družbe in z racionalnim izkoristkom pridobljenih virov iz okolja v največji meri najbolje izkoristili lastne možnosti in pogoje okolja. Kot je to razvidno v nadaljevanju prispevka, je načrtovanje razvoja obremenjeno z neustreznim posnemanjem; pri tem je zanemarjeno dejstvo, da se konkretne okoliščine značilno razlikujejo od tistih, ki so vladale v Evropi v času industrijske revolucije in še dalje v obdobju med obema svetovnima

vojnama. Posnemanje ima kot pojav globlje psihološke, ekonomske in politične korenine, razumljiva pa je ta nagnjenost k posnemanju tudi zaradi praktičnih razlogov, to je zavoljo pomanjkanja lastnih izkušenj in modelov sploh, ki bi ustrezali proučevanju razvojnih procesov ali za simulacijo procesov razvoja dežele v razvoju.

V novo nastalih državah so na odgovornih mestih, kjer se ukvarjajo z vprašanji gospodarskega napredka, npr. v nacionalnih bankah, ministrstvih za finance in v drugih gospodarskih resorjih, navadno pretežno zastopani diplomanti visokih šol zahodnih dežel, ali pa ljudje, ki so se v tem duhu posredno izobraževali. Evropska ekonomska misel je posebno močna tam, kjer so stiki med nekdanjimi kolonijami in metropolami ostali ali se ponovno utrjujejo na podlagi posebnih bilateralnih meddržavnih aranžmanov o pomoči. Zanimiva je primerjava med novimi, mladimi državami, ki nimajo kulturne tradicije in so zato pri njih ta nagnjenja močnejša, npr. primerjavo z Indijo, z deželo tisočletne kulture in zaradi tega praviloma ni mogoče opaziti takšnih nagnjenj k posnemanju. Vrednote, ki jih sprejemajo posamezni sloji v DVR za svoje referenčne skupine, so odvisne od prehojene poti v preteklosti. Ko presojamo, kakšno vlogo ima kulturno izročilo iz preteklosti pri posnemanju tujih vzorov ali zahodnjaških vplivov na koncepte razvoja DVR, lahko opazimo zakonitost glede usmerjenosti teh vplivov. V tej zvezi lahko izpeljemo sklep, da je kulturna tradicija nekakšna zaščita pred neustreznim posnemanjem ali pred dogmatskim prenašanjem vzorcev iz popolnoma drugačne sredine v razvojno politiko DVR.

Odkritje dejanskih zvez med posameznimi proizvodnimi dejavniki, ki naj bi s svojimi interakcijami dajale optimalne rezultate, je v okoliščinah nerazvitih proizvodnih odnosov in zakoreninjenih nagnjen ali pa v novonastajajoči družbeni strukturi, ki nima lastnih čvrsto oprejemljivih izhodišč, težka naloga.

Objektivna valorizacija ali revalorizacija lastnih virov brez prevzemanja in presajevanja šablon iz tujega okolja, naj bi se začela z ugotavljanjem obstoječega stanja in razpoložljivih izkušenj. Večina DVR razpolaga z velikimi kmetijskimi površinami. Kmetijska proizvodnja in pridelki na teh površinah pa so nezadovoljivi, ker so močno odvisni od vremena; obdelujejo na stari način, tako da se npr. hektarski pridelki v Indiji zadnjih sto let niso spremenili, če ne upoštevamo zelene revolucije, ki so jo začela izvrševati v Indiji v zadnjem desetletju. Prehrembene proizvode, za proizvodnjo katerih so v DVR dobri naravni pogoji, celo uvažajo iz razvitih dežel. Ko je K. Marx opisal ekonomske funkcije vlad v deželah Azije v preteklih stoletjih, je poudaril vlogo organiziranega namakalnega sistema, transportnih poti in organizirane delitve dela v skupnostih, ki so omogočale za tiste razmere zadovoljivo proizvodnjo hrane. Marx pripisuje nastanek velikih puščavskih predelov v Aziji in Severni Afriki prav razpadu organiziranega namakanja in opuščeni skrbi

za obdelovalne površine. Delno so za to krivi tudi osvajalci iz Evrope, ki so razbili tradicionalno upravo.⁶

Objektivna revalorizacija kmetijstva pa eksplicite postavlja na dnevni red vprašanje razvijanja posebne in sodobne kmetijske tehnologije in znanstvenih raziskav o uporabi umetnih gnojil, boljših semen in podobno. Posnemanje izkušenj razvitega dela sveta tod ne bi moglo dati optimalnih rezultatov. Posebne klimatske in druge naravne razmere zahtevajo posebne vrste novih semen, gnojil in tehniko, prilagojeno specifičnim okoliščinam posameznih predelov, v katerih živijo cele DVR ali pa samo posamezni deli teh dežel. Na tem področju so na ravni mednarodnega sodelovanja že dosegli nekatere rezultate, vendar so potencialne možnosti v poljedelstvu še velikanske. Dežele v jugovzhodni Aziji še posebej razpolagajo z milijonskimi nezadostno ali popolnoma nezaposlenimi množicami, ki živijo na bogati ali vsaj na potencialno bogati zemlji, kjer pa je po sedanjem stanju kmetijske proizvodnje marginalni koeficient produktivnosti enak ničli. Spremembe v načinih kmetijske proizvodnje, v kulturah, v povečanju števila žetev bi lahko pomaknile marginalni koeficient precej navzgor.

Proizvodnja pa bi ne bila zadovoljiva rešitev že sama na sebi, če je nebi načrtovali v okviru celotnega integriranega tržnega koncepta. Veljavnost Engelsovega zakona, ki pravi, da se v razvitem delu sveta agrarno povpraševanje ne ujema z naraščanjem dohodka, se je potrdila v praksi, saj vsi podatki o strukturi mednarodne trgovine kažejo,⁷ da se povpraševanje za prehranbeni proizvodi, katerih glavni proizvajalci so DVR, ne dviga z bogastvom razvite družbe, ampak samo vzporedno z demografskim prirastom, kar pomeni, da praktično ni mogoče pričakovati povečanja izvoza hrane iz DVR v razviti del sveta, ne da bi skrbno proučili ta trg in temu ustrezno prilagodili strukturo proizvodnje, namenjene izvozu.

Nezadovoljivi *terms of trade* in neelastičnost povpraševanja po prehranbenih proizvodih postavlja pred izdelavo integriranega tržnega kon-

⁶ »Britanci so prevzeli v Vzhodni Indiji od svojih prednikov upravni področji financ in vojne, področje javnih del so pa docela zanemarili. Odtod propadanje kmetijstva...« (Marx K.: Britansko gospostvo v Indiji, Izbrana dela, Cankarjeva založba, Ljubljana 1950, str. 426.

⁷ Vrednost izvoza in indeksi cen za glavne poljedelske proizvode, ki so jih izvažale DVR v času 1950–1970:

	Vrednost v US \$ v milijardah			indeks cen (1963=100)		
	Kava	Sladkor	Bombaž	Kava	Sladkor	Bombaž
1950	1,69	0,90	1,20	148,1	59,9	152,3
1954	2,48	0,92	1,33	230,8	39,2	137,0
1958	2,02	1,19	1,04	141,1	42,1	111,6
1962	1,82	1,19	1,14	99,7	33,7	104,1
1964	2,33	1,74	1,24	136,9	69,0	98,1
1968	2,50	1,49	1,30	109,7	22,9	120,0
1970	2,81	2,03	1,56	160,1	44,4	116,7

Vir: Trends in developing countries, World Banka, 1973.

cepta posebne zahteve, pri čemer poleg raziskovanja trga zasluži posebno pozornost še načrtovanje novih proizvodov. Na eni strani imamo vprašanje proizvodnje, ki bi utegnila pri uporabi sredstev in tehnologije glede na možne aplikacije novih načinov proizvesti takšne količine, ki bi občutno zboljšale učinkovito zaposlitev množice delavcev, na drugi strani pa se kažejo potrebe za znanjem in izkušnjami, s pomočjo katerih bi lahko izdelali primeren tržni koncept, ki bi kolikor mogoče upošteval razumevanje trga in njegove zakonitosti; s tem bi bil omogočen zadovoljiv in za daljše obdobje kontinuiran plasman proizvodov. Trg razvitih dežel oskrbujejo velike in pogostokrat monopolistične trgovinske organizacije z domicilom v razvitih deželah, ki vzdržujejo klasičen asortiment blaga in prehrabnenih proizvodov iz DVR. To otežuje racionalno kmetijsko proizvodnjo v DVR, kar je še posebno kritično v najprej razvitih deželah, ki nimajo zveze z morjem in kjer npr. ostajajo neizkoriščene pomembne količine sadežev, iz katerih bi bilo mogoče proizvajati zelo vitaminske in okusne sokove, da zdaj nepoznane porabniku na Zahodu.⁸ Trgovci, ki oskrbujejo hotele na Jamajki,⁹ nabavljajo sveže sadje iz uvoza, hkrati pa imajo na otoku pri roki sadje najboljše kvalitete, ki pa ni sortirano in ustrezno pripravljeno za kontinuiran odzem.

Oskrba s primarnimi kmetijskimi proizvodi za industrijsko predelavo (npr.: kava, sladkor in kakao iz dežel v razvoju) je sicer urejena s sporazumi, vendar je povpraševanje po njih neelastično, tako da je problem povečanega plasmaja še vedno odprt, hkrati pa tem izdelkom močno konkurirajo substituti. Trenutno so se sicer pogoji za trgovanje za nekatere proizvode izboljšali, sladkor je značilen primer, kar pa ne bo vplivalo na splošen dolgoročen trend tržnega položaja skupine kmetijskih proizvodov, namenjenih industrijski predelavi. Neraziskane so potencialne možnosti za ureditev in povečanje plasmaja, kar je naravna posledica dominirajočega položaja, ki ga imajo v trgovanju s temi izdelki še vedno organizacije iz razitega dela sveta; te so glede na svoj domicil ter interese in glede na svoj položaj v svetovni skupnosti odtujene od gospodarskih interesov DVR. Možne prednosti naravnih kmetijskih surovin, ki jih imajo te pred substituti, še niso raziskane, pa tudi tiste, prednosti prirodnih surovin, ki so sicer potrošnikom na podlagi njihovih izkušenj že znane, niso poudarjene in ne podprte z ustrezno izdelano strategijo plasmaja in pospeševanja prodaje.

Mnoge DVR bodo ne glede na svoje programe diverzifikacije še dolgo časa močno odvisne od prodaje primarnih kmetijskih proizvodov. Prav

⁸ Eden uspešnih projektov, ki je nastal iz sodelovanja med Jugoslavijo in Malijem, je proizvodnja sadnih sokov in eksotičnih sadežev, ki imajo zelo prijeten okus. V prejšnjih letih smo tudi mi uvažali ta proizvod iz Malija. Na žalost pa pri izhodu iz proizvodnje ni bila organizirana ustrezna kontrola kvalitete in zaradi nekaj pokvarjenih konserv soka so naši uvozniki odpovedali nadaljnje nakupe.

⁹ Glej: Abbot J. C. v Miller C. J.: Marketing and economic development, University of Nebraska press, Lincoln 1967, str. 16.

tako je nemogoče pričakovati, da bo mogoče v naslednjih dveh do treh desetletjih učinkovito zaposliti že doseženi demografski prirastek kje drugje, ne samo v kmetijstvu. Povečanje plasmaja proizvodov, ki jih dobimo ali jih je mogoče dobiti z obdelavo zemlje, je zelo pomembno, ker je samo tako upravičeno načrtovanje intenzivnejše proizvodnje; le tako postanejo koristni učinki, ki jih prinaša takšna usmeritev. Ko smo govorili o plasmaju, smo poudarili pomen mednarodne menjave. Implicitno pa smo razumeli s tem tudi izboljšanje domače oskrbe s hrano, zmanjšanje ali odpravo včasih že kar absurdnega uvoza hrane in postopno odpravo podhranjenosti pri nezadostno zaposlenem ali brezposelnem delu prebivalstva.

Da bi DVR lahko dosegla stopnjo samostojnega razvoja, je nujno deželo tudi industrializirati. Če smo najprej obravnavali kmetijstvo in njegovo načrtovanje, je to zato, ker je kmetijstvo pomembna dejavnost, ki lahko zadovoljivo reši pereče in aktualne probleme prehrane ter je kot komplementarna dejavnost pomemben vzvod za razvoj gospodarstva. Glavna ovira za obsežnejše načrtovanje naložb v industrijo je pomanjkanje mednarodnih plačilnih sredstev. Obseg teh sredstev, ki ga lahko DVR namenijo za nakup strojev, tehnologije in doma manjkajočega reprodukcijskega materiala, je skromen, kar narekuje, da bi morale biti investicijske odločitve oprezne in vsestransko preverjene. V prvem obdobju načrtovanja industrializacije bi morale DVR načrtovati v naravnih pokazateljih in se ne bi smele nanašati, da bodo že ustvarjeni ugodni pogoji za razvoj industrije sami po sebi sprožili proces industrializacije. Primerjalne prednosti z regionalnim in s svetovnim trgom pritiskajo na odločitve, vendar ne bi smeli podcenjevati možnosti, da lahko nastanejo velike težave ob začetnih nastopih na tujih trgih z izdelki, ki nimajo še svojega *image* ali pa niso natančno izdelani in vsestransko prilagojeni za potrebe razvitega trga tako, kot so izdelki razvitih držav.

Vir mnogih težav v začetni fazi industrializacije je tudi pomanjkanje utrjenih in uspešnih distribucijskih kanalov. Deželam z večjim notranjim trgom je olajšana začetna faza s tem, da je mogoče začeti s proizvodnjo izdelkov, ki nadomeščajo uvožene izdelke, z velikimi serijami, pozneje pa je lažje osvajati sosedne trge v DVR. Znanih je več oblik proizvodnega sodelovanja, s katerimi bi bilo mogoče prebroditi začetne težave v proizvodnji ali razširitvi trga za izdelke, ki naj nadomestijo uvožene izdelke. Sporazum o tripartitnem sodelovanju Indije, Egipta, in Jugoslavije iz leta 1966 je bil zasnovan prav na tem načelu. Z naravnim načrtovanjem razvojnih potreb industrije na nacionalni ravni je mogoče ugotoviti, katere vrste industrije in katere oblike mednarodnega sodelovanja bi veljalo razvijati skupaj s komplementarnimi ali sosednjimi DVR.

Usmeritev v izgradnjo industrije, ki naj bi nadomestila uvoz izdelkov, ima svoje razumne meje, kot so npr. spodnja meja še rentabilne kapacitete proizvodnje, odstotek odvisnosti od uvoza konkretno potrebnega reprodukcijskega materiala, gornja možna meja sicer visoke zaščite in

možnosti trajanj te zaščite glede na omejitve v mednarodno dogovorjenih sporazumih; najpomembnejša omejitev pa je višina kapitalno intenzivne stopnje, ki jo lahko prenese domače gospodarstvo in ki je še upravičena glede na sekundarne učinke, ki jih ta naložba nudi.

Industrializacija DVR poteka v bistveno drugačnem okolju, kot je okolje za industrijo v razvitem delu sveta. Prednosti, ki jih uživajo nova industrijska podjetja v razvitem svetu (kot so: razpoložljivi strokovno usposobljeni delavci, razvita raziskovalna dejavnost, utrjeni mednarodni poslovni stiki), ni ali pa so le slabo razvite. Načrtovanje industrije je tesno povezano z obstojem in ustvarjanjem ugodnega okolja za industrializacijo. Pomanjkljivo infrastrukturo, kot so prometne povezave in oskrba z energijo, nerazvitost bančnih ter zavarovalnih institucij, bo treba izboljšati s pomočjo posebno usmerjene aktivnosti državnih institucij ali z operativnimi posegi nacionalne skupnosti na ta področja. Potek industrializacije je dolgotrajen proces, za kar so potrebna velika finančna sredstva, dodeljena s posebno ugodnimi pogoji ali kot pomoč. To velja predvsem za infrastrukturne objekte, ki so potrebni že v zgodnji fazi industrializacije in ki bodo zaradi nedeljivosti ekonomsko minimalno opravičene enote dalj časa nepopolno izkoriščeni. Npr.: na novo zgrajena železnica, ki bo povezovala DVR z morjem ali trgov, se ne bo mogla v začetku odplačevati sama, kar je razumljivo, ker smo železnico prav zato zgradili, da bi z njo omogočili razvoj; se pravi, da razvoj v polnem zamahu pride šele postopoma.

O pozitivnem vplivu industrije na celoten družbenoekonomski razvoj v nerazvitem svetu je opozoril že Marx, ko je obravnaval prihodnji razvoj britanskega gospostva v Indiji. Kasneje se je pokazala pravilnost njegovih predvidevanj, da bo za prometno infrastrukturo prišla industrijska proizvodnja. Razvojni načrti naj bi dajali prednost tistim industrijskim naložbam, ki bi najhitreje povečale produkcijsko sposobnost nacionalnega gospodarstva. Ker se z razvojem izdelave strojev najhitreje večajo proizvodne možnosti družbe, je načeloma treba prav njo obravnavati prednostno. V tej smeri so nekatere DVR dosegle uspehe, čeprav tudi neuspehov pri razvoju izdelave strojev ni bilo malo. Vendar so ti neuspehi posledica predvsem nezadostno proučenih investicijskih programov in razvojnih potreb v sami deželi ter možnosti plasmaja na tistih zunanjih trgih, ki so naravno s samo deželo povezani. Izkušnje so pokazale,¹⁰ da je lasten razvoj izdelave strojev najuspešnejši v siromašnejših in hkrati velikih deželah. Domača proizvodnja strojev je trdna podlaga za industrializacijo dežele, ker omogoča širjenje domače manjše industrije, tako da se lahko razvija zunaj velikih anglomeracij ter širi pozitivne vplive, ki jih prinaša industrija na podeželju.

¹⁰ »Iz tega izhaja, da je treba posebno v siromašnejših deželah domače proizvajalce v večjem številu usmerjati k proizvodnji kapitalnih dobrin.« (Myrdal G.: *An approach to Asian drama*, str. 617, Prevod: Mejak.)

Smoter industrializacije je veliko širši od neposrednih pozitivnih učinkov, ki jih prinaša industrijska proizvodnja. G. Myrdal ugotavlja, da je v tem prva lastnost industrializacije, ki sicer resda ne more v dveh ali treh desetletjih rešiti problema nezaposlenosti ali občutno izboljšati materialni položaj prebivalstva v južni Aziji.

Desetletni načrt Sri Lanke opozarja, da so ugodni proizvodni stroški v industriji bolj odsev družbenogospodarske strukture kot morebiti naravnih prednosti in geografskega položaja. Iz tega izhaja, da ni mogoče pričakovati takoj velikih neposrednih materialnih koristi od industrije v začetnem obdobju njenega razvojnega procesa. Najpomembnejše, kar industrija daje že v začetku, je induciranje sekundarnih sprememb v družbenih odnosih in v delovnih navadah. Te spremembe ne pridejo same od sebe, industrializacija samo ustvarja pogoje za nastanek sprememb: od načrtnega ukrepanja in usmerjanja je odvisno v kolikem času ali v kakšnem obsegu in kje bodo te spremembe najprej nastale. Če subjektivne sile v DVR ne bi bile aktivni udeleženci v procesu nastajanja sprememb, bi bil časovni razmak med začetkom industrializacije in nastopom sekundarnih sprememb dolg, povzročal bi konflikte in mnogi pozitivni učinki bi se razvodeneli. Domače naložbe v industrializacijo in v objekte, ki so z njo povezani, sprožijo proces ekspanzije v drugih sektorjih, kot so gradbeništvo, trgovina, uslužne dejavnosti. Povečani zaslužki pa ugodno vplivajo na razvoj domačega trga potrošnega blaga, kar spet pospešuje kmetijsko blagovno proizvodnjo, obrt in domačo proizvodnjo industrijskega blaga za široko potrošnjo. Proces multipliciranja, ki se je začel, bo v nadaljevanju sam sebe pospeševal, kar bo spet zahtevalo nove naložbe v »spremljajočih« sektorjih.

Gospodarski načrt razvoja, s katerim se utre izhod iz nerazvitosti in siromaštva, je hkrati dokument, okoli katerega se združujejo vse nacionalne sile, s katerim te sprejemajo svoje obveze in formulirajo predstavo o svoji prihodnosti. Zaradi tega naj bi bil takšen načrt ambiciozen, mobilizirajoč ter operativen. M. Gandhi v svojih naporih, da bi dvignil nacionalno zavest Indijcev, ni videl v načrtu razvoja le ekonomskega načrta, ampak načrtovanje napredka celotne družbe.

Za izdelavo ustreznega načrta razvoja, ki naj vsebuje vse napore, ki so jih zmožni ljudje v DVR, je potrebno dosti dobrih ekonomistov, sociologov, tehnikov, zdravstvenih in prosvetnih strokovnjakov. Število in kvaliteta akademske ravni pa ne zadostujeta, če se načrtovalci razvoja niso vživeli v specifičen položaj in potrebe razvoja posamezne dežele, za kar so najbolj pristojni domačini. Šablone, ki so bile prenešene iz Zahoda, se niso mogle uveljaviti, ko so bile presajene v okolje DVR. Za razvoj dežel je potrebna znanstveno zasnovana in v praksi preizkušena metodologija načrtovanja. Vzorce in izkušnje že imamo. Potrebne so nadaljne raziskave v DVR in pomoč razvitega sveta pri iskanju najustreznejših metodologij načrtovanja ciljev in operativnega nadziranja pri uresničevanju načrta.

Dežele v razvoju so posebna, specifična kategorija, ki se tako po svojem zgodovinskem razvoju, kakor po položaju, v katerem so danes, značilno razlikujejo od razvitega dela sveta. Ker so heterogene po sestavi, so tudi sicer različne. Prilagojeno tem posebnostim ima posamezna dežela ali skupina probleme, ki so večji ali manjši in ki jih mora v okviru splošnega družbenoekonomskega razvoja sama razrešiti.

Prvi problem večine DVR je, kako učinkovito zaposliti hitro naraščajoče prebivalstvo, saj že zdaj prevladuje kronična nezadostna zaposlenost ali popolna nezaposlenost. Danes znani tehnološki postopki v celotni gospodarski aktivnosti so prilagojeni potrebam razvitega gospodarstva, v katerem prevladuje pomanjkanje delavcev ter so zato usmerjeni k takšnemu povečanju produktivnosti, da z manj delovne sile ustvarjajo večjo proizvodnjo. Takšna usmeritev razvoja tehnologij pa ne ustreza večini DVR, ki naj bi prav s splošno aktivizacijo prebivalstva dosegle napredek in plodove tega napredka razdelile kolikor mogoče enakomerno po deželi. Razvijanje kapitalno intenzivne industrije prek minimalne meje (v nekaterih panogah se temu nikakor ne bo mogoče izogniti) bi pripeljalo v DVR do nastanka maloštevilnih in od življenja v okolici izoliranih industrijskih naselij, iz katerih se ne bi širili pozitivni sekundarni vplivi na okolico.

Odkriti je treba nove poti za razvoj sodobne tehnologije, ki se bo razlikovala od zdaj veljavnih načel, tako da bo vprašanje produktivnosti in večjega zaposlovanja delavcev razreševala ne kot dve nasprotujoči si kategoriji, ampak da bo narobe temeljila na povečanju produktivnosti hkrati s povečanjem števila delavcev — čeprav za gospodarskega strokovnjaka, ki je navajen na evropske razmere, zveni to nenavadno.

Odeveč je dvom, da ne bi uspelo razviti takšnih tehnoloških rešitev, ki bi upoštevale dejavnike, ki so v DVR v izobilju, izognile bi se pa tistim, ki so redki. Izobilje delovne sile pa nikakor ni edino področje, ki bi ga morali upoštevati pri raziskavah specifičnih tehnoloških rešitev. V kmetijski proizvodnji so že bili doseženi ugodni rezultati z uporabo na novo odkritih semen in s tehnologijo obdelave. Pomoč mednarodnih organizacij je pripeljala do prvih uspehov in v nekaterih primerih jim je s tehnološkimi inovacijami uspelo bistveno povečati uspehe. Velikanskih površin še neobdelane plodne zemlje v Afriki ne bi smeli nepremišljeno obdelovati z že znanimi kulturami, npr. kave, čaja, saj bi s tem samo posnemali tisto, kar je v drugačnih razmerah počel kolonizator pred več desetletji. Dohodkovna elastičnost povpraševanja za kavo in čaj je izredno nizka ali pa je sploh ni, zato ni pričakovati, da bi lahko nove dodatno proizvedene količine teh proizvodov brez križne reakcije uspešno uveljavili na trgu. Za že obstoječe količine velja mednarodni sporazum, ki razporeja kvote med proizvajalci in te kvote so po pravilu z izjemo posebno slabih letin pod proizvodnimi možnostmi proizvajalcev. Velike poten-

cialne možnosti za povečanje proizvodnje in dohodkov iz kmetijstva se skrivajo v znanstvenih raziskavah o tem, kako izboljšati ali spremeniti lastnosti posameznih kmetijskih proizvodov, da bi z njimi dosegli boljšo in standardno kvaliteto,¹¹ večjo odpornost pri skladiščenju in transportu, in kako prilagoditi posamezne prehrabene izdelke okusu razvitega trga v Evropi in ZDA.

Število zaposlenih v kmetijstvu je v nekaterih DVR tako visoko, da je marginalni koeficient zaposlitve že enak ničli. Zboljšane tehnologije morajo to upoštevati, ker bi s tem, da bi poudarjali strojno obdelavo, kar ustreza samo potrebam kmetijstva razvitih dežel, dosegli nezaželene rezultate; s tem bi se namreč število nezadostno zaposlenih samo še povečalo. Raziskati je treba možnosti za uvajanja novih kultur, kot so npr. zelenjava, živinoreja, ribištvo; te naj bi dopolnile kmetijsko proizvodnjo. Z uvajanjem novih semen in z melioracijami bi bilo mogoče povečati število žetev na leto. DVR ne razpolagajo z zadostnimi kapacitetami raziskovalnih institucij in z znanstveniki, ki bi lahko opravili te naloge. Razen tega pa bi bilo za večino teh raziskav potrebno sodelovanje večjega števila DVR iz posamezne regije ali podkontinente. Raziskave niso omejene na raziskave in odkrivanja tehnologij, ampak narobe; pri načrtovanju novih izdelkov je treba za idejo o novem izdelku najprej raziskati trg in potencialne možnosti plasmaja,¹² šele potem je upravičljivo vlagati trud in sredstva v tehnološke raziskave.

To, kar danes v svetu razumemo pod moderno tehnologijo, je v bistvu tehnologija, ki se je razvila v okolju razvitega dela sveta, kjer primanjkuje delovne sile in kjer je na razpolago dovolj kapitala. To, da smo se zavzemali za razvijanje tehnologij s specifičnimi značilnostmi, pa nikakor ne zmanjšuje pomena, ki ga ima za razvoj DVR prenos sodobnih tehnologij, še posebno zato ne, ker mnoge DVR ne razpolagajo s takšnim obiljem nezaposlene delovne sile, kot npr. južna Azija, kjer je tudi gostota prebivalstva na površino obdelovalne zemlje zelo visoka. Napredek v znanosti in v tehnologiji je bil vedno tesno povezan z družbenoekonomskim napredkom. S. J. Patel¹³ meni, da bi moralo biti »tehnološko znanje kumulativno v rasti, transnacionalno po izvoru, prenosljivo prek meja in neizčrpno v ponudbi po prenosu«. Transfer moderne tehnologije v

¹¹ Turistični kraji in poslovna središča ob zahodni obali Afrike se oskrbujejo z mesom iz daljnje Evrope in iz Južne Amerike, čeprav v notranjosti kontinenta gojijo živino v velikih količinah, vendar je meso nezanesljive kvalitete ter zaklano brez kakršnegakoli veterinarskega nadzora; razen domačinov ga nihče ne je. Celo pitna voda je v mnogih hotelih v Afriki iz Eviana, mleko pa od Nestléja iz Švice.

¹² Novo vrsto riža z visokim pridelkom, katerega prehrabena vrednost je večja od tradicionalnih vrst, je zaradi drugačnega okusa prebivalstvo odklonilo. Brez poprejšnjega testiranja okusa potrošnikov ter brez ustrezne priprave za nov proizvod napor v kmetijstvu ne bodo dali na koncu pričakovanih ugodnih rezultatov.

Afriška jezera so izredno bogata z ribami; z načrtnim gojenjem in ribolovom bi se množica rib lahko močno povečala. Uživanje rib pa okoliško prebivalstvo tradicionalno odklanja.

¹³ Satel S. J.: Transfer of technology and developing countries, Foreign trade review, I—III/1972, Indian Institute of foreign trade, str. 4.

DVR pa je v praksi močno omejen, ker za tehnologijo ni »ne svetovnega trga, ne svetovne menjave, ne svetovne cene«. ¹⁴

Dežele v razvoju bi lahko tudi z medsebojnimi dogovori obširneje razvijale raziskovalno dejavnost, tako da bi združile svoje maloštevilne kadre, opemo in izkušnje ob posameznih najpomembnejših problemih. Posebno vlogo pri združevanju naporov DVR lahko imajo tiste DVR, ki že imajo znanstvene institucije, univerze in visoke šole s tradicijo in izkušnjami. Seznama teh centrov ne bi bilo težko sestaviti.

G. Myrdal meni, da je pomanjkanje strokovnega znanja najpomembnejša ovira za napredek in za višjo tehnološko raven v deželah južne Azije. Nerazvitost dežele je sinonim za stanje, kjer je večina prebivalstva nepismena in neuka in kjer človek, ki mu je namenjeno, da ustvarja bogastvo, tega ne zmore, ker ne zna in ne ve, kako naj to stori. Ideja, da je izobrazba ključ za izhod iz siromaštva, je lahko revolucionarno odkritje. ¹⁵ Če razumemo potrebo po pismenosti in po osnovni izobrazbi kot samo po sebi umevno, strukturo strokovnega izobraževanja ne moremo obravnavati izolirano od načrtov razvoja. Znani so primeri, kjer je izolacija izobraževalnega sistema od načrtov za gospodarski razvoj pripeljala do presežka poklicev (npr. iz humanističnih ved na Sri Lanki, hkrati pa je primaknjkovalo poklicev drugih vrst).

Potrebe strokovnih kadrov naj bi se kolikor mogoče konkretno načrtovale in tako izdelani programi naj bi se operativno izvrševali ob uresničevanju načrta razvoja. Mednarodne organizacije bi morale posvetiti večjo pozornost izobraževanju strukture kadrov v deželah v razvoju, pa tudi izobraževalne institucije v razvitih deželah bi morale prenesti težišče sodelovanja z DVR z namenom, da pomagajo in sodelujejo pri organiziranju in delovanju višjih in visokih šol in univerz v samih DVR. To velja v nemajhnem obsegu tudi za sodelovanje jugoslovanskih prosvetnih in znanstvenih institucij v DVR. Napore v izobraževanju je treba usmeriti k želji naroda, da se samostojno razvija.

Poskušali so izračunati vrednost izobrazbe in jo izkazati s finančnimi kazalci, kakor da je izobraževanje homogena velikost, ki jo je mogoče izolirati od drugih poglavij razvoja in življenjske ravni. Tudi poskusi, da bi prikazali doseženo raven izobraževanja in uspešnost izobraževalnega procesa s sredstvi, ki so bila dodeljena v ta namen, to je s številom šol in učnega osebja, še ne prikazujejo pravega stanja problema. Temeljno vprašanje ostane še odprto, in sicer, kako je izobraževanje vključeno v celoten proces razvoja in kako izobraževanje deluje nazaj na razvojni proces. Enostransko poudarjanje podatkov o številu šol in učencev ali izračuni kapitalnega *outputa* pomen izobraževanja poenostavljajo in zamagljujejo relevantno povezanost izobrazbe z celotnim procesom gospodarskega napredka in družbenih reform v posameznih DVR.

¹⁴ Ibid., str. 8.

¹⁵ Hodgson J. v Poročilu iz Washingtona Observer, 1. III. 1964; povzeto iz Myrdal G.: An approach to Asian drama, str. 656. Prevod: Mejak

C. Dvig življenjske ravni

Gospodarski razvoj je tesno povezan z nastankom in izpopolnjevanjem domačega trga. Na začetku gospodarskega razvoja še prevladuje doma naturalna menjava ozkega asortimenta proizvodov, potrebnih za elementarno obliko življenja. Industrializacije in napredka kmetijstva ni mogoče pričakovati brez vzporednega nastajanja domačega trga. Zasluški delavcev v novo nastali industriji in v spremljajočih dejavnostih ustvarjajo potencialne možnosti za plasma industrijskih proizvodov, kar v krožnem teku blago-denar-blago stimulira nadaljni razvoj industrije. V delih posamezne dežele, kjer je ekonomski razvoj hitrejši, to so administrativni ali trgovski centri, je družbenoekonomsko okolje zelo heterogeno. Število na novo zaposlenih oseb se hitro povečuje, kar povzroča priliv vedno večjega števila prebivalstva s podeželja. Izkušnje dokazujejo, da je z ustrežno politiko distribucije in pospeševanja prodajale zlahka mogoče pridobiti množico novih potrošnikov za nakup industrijskega blaga. Večina prebivalstva pa živi še vedno na deželi ter porablja svoje dohodke za hrano in prehranske izdelke, ali pa storitve medsebojno zamenjuje.

Naloga razvojnega načrta je razviti takšno proizvodno strukturo, ki bo optimalno izkoristila vse razpoložljive *inpute* in maksimalno usmerjala *outpute* za namene prihodnje proizvodnje. Zato je treba doseči maksimalen raztros razvoja po celi deželi; koncentracija naložb in razvoja ter možnosti zaslužka na maloštevilnih lokacijah namreč ne vodi k izkoriščanju celotnega človeškega potenciala po deželi, pač pa k ustvarjanju znatno razvitejših enklav, ki privlačujejo prebivalstvo iz dežele; to zapušča zemljo in si išče zaposlitve v industrializirajočih se mestih, kjer pa ni dovolj dela za vse priseljence. Znani so problemi predmestij Kalkute, Rio de Janeira, Addis Ababe, Lagosa in še drugih, kjer množica izjemno siromašnih, brezposelnih in do obupa razočaranih priseljencev z dežele povzroča izredno težke socialne in politične probleme.

Ob tem velja poudariti, da si ni mogoče predstavljati napredka dežele, če so v njej prevelike socialne razlike, ki se ohranjajo ali pa se celo še povečujejo. Dvigniti življenjsko raven podeželskega prebivalstva z razvojem ustreznih dejavnosti na podeželju, ohraniti vsaj do novih zaposlitvenih možnosti manufakture in druge dejavnosti, s katerimi se je del podeželskega prebivalstva do zdaj ukvarjal; vse to mora biti del strategije razvoja in tekoče gospodarske politike vlade posamezne dežele.

Proizvodni asortiment domače industrije bi moral upoštevati plačilne možnosti najštevilnejše skupine z nizkimi dohodki. To bi povečalo obseg domače industrijske proizvodnje in bi zadovoljilo potrebe teh potrošnikov, ki ne morejo kupiti dražjih izdelkov, cenejši pa jim še vedno funkcionalno ustrezajo. Najlažje je to uresničiti pri prehrabnih proizvodih, gospodinjstskih potrebsčinah, oblekah, obutvi, igračah, kolesih itd.

Najtežje vprašanje je v mnogih deželah še vedno podhranjenost velikih množic prebivalstva. Nujen pogoj za napredek dežele je zadovoljiva

prehrana in zdravje njenega prebivalstva. Podhranjeno in včasih do obupa lačno prebivalstvo, ki ga na vsakem koraku srečujemo v južni Aziji, je podobno množici, ki je ni mogoče premakniti z mesta z nikakršno ponudbo delovnega mesta. Maso v fiziki premaknemo s silo, ki naj premaga vztrajnost, ko je vztrajnost premagana, je potrebna mnogo manjša sila za premikanje mase naprej. Podobno je v primeru lačnih množic; tudi tukaj je treba najprej poiskati rešitve, kako te množice zadovoljivo nahraniti in jim omogočiti minimalne življenjske razmere. Le tako je mogoče računati z njimi kot aktivnimi udeleženci pri gospodarskem napredku. Mednarodna skupnost bo morala za rešitev tega problema izdelati poseben koncept. Občasne mednarodne akcije v času, ko se problem maksimalno zaostri, ne rešujejo bistva problema.

Podatki o zdravstvenem stanju pebivalstva so za večino dežel pomanjkljivi ali pa jih sploh ni. Znana je aktivnost mednarodnih organizacij, ki so predvsem pod varstvom Združenih narodov dosegle nekatere zadovoljive uspehe pri odpravljanju malarije, gobavosti, omejile so žarišča ter preprečile širjenje nalezljivih bolezni, kot so: kuga, rumena mrzlica, črne koze. Viri slabega zdravstvenega položaja prebivalstva pa še niso odpravljeni tam, kjer ni dovolj ustrezne hrane. Aktualne zdravstvene probleme DRV so v glavnem zadovoljivo reševali samo takrat, kadar je bilo najbolj kritično, medtem ko so za odpravo vzrokov, to je siromaštva in nevednosti, storili mnogo manj. Nerazvitost je glavni vir slabega zdravja, čeprav je mogoče v procesu razvoja z relativno skromnimi sredstvi občutno izboljšati zdravstveno stanje ter odpravljati žarišča bolezni in epidemij. Oskrba s pitno vodo, poučevanje prebivalstva o osnovnih načelih higijene, oskrba z razkužili, sanitarnimi pripomočki, izobraževanje pomožnega sanitarnega osebja in podobno, so dejanja, ki ne stanejo dosti, lahko pa občutno vplivajo na zdravje in življenjsko raven prebivalstva.

G. Myrdal meni, da lahko zdravstvo prav tako kot izobrazbo obravnavamo statično ali dinamično, to je kot zalogo ali kot tok, kar pomeni, da je zdravo prebivalstvo prav tako kot izobraženo prebivalstvo pogoj za razvoj dežele. Z izboljšanjem zdravstvenega stanja se zmanjšuje smrtnost, daljša se življenjska doba, kar hkrati z visokim demografskim prirastkom povečuje število prebivalstva, in sicer tistega dela, ki se še ne oskrbuje sam, ker je odvisen od staršev in družine, pa tudi aktivnega dela prebivalstva. Razvrstitev po starostnih skupinah je danes takšna, da prevladujejo mlajši letniki; pričakovati moramo, da se bo potreba po novih delovnih mestih v naslednjih 20 do 30 letih močno povečala. Potrebo po omejevanju števila rojstev v tistih DVR, kjer je demografski prirastek visok, sprejemajo vse vlade in pomembnejše politične sile; izjeme so redke. Ukrepi, ki se jih lotevajo danes, bodo počasi pridobivali pospešek ter bodo kumulativno delovali šele v naslednjih desetletjih.

D. Spremembe tradicionalnih družbenih struktur in predsodkov

Delitev vprašanj razvoja dežele na ekonomska in neekonomska vprašanja zavračamo, ker so problemi iz enega ali drugega področja tesno povezani; med njimi so interakcije, ki ne dovoljujejo tako poenostavljenih delitev. Razvoj je sprememba, usmerjena k napredku. Kvantiteta sprememb, ki jih prinaša razvoj, odseva odnose v družbenem sistemu, kjer preraščajo v kvalitetne spremembe. Iz tega izhaja, da bo proces razvoja sprožil v razvoju spremembe, ki so v svojih značilnostih revolucionarne. Subjektivne politične ali vladajoče sile lahko proces razvoja pospešujejo s podpiranjem institucionarnih sprememb v deželi tako, kot zahteva proces razvoja. Tako ustvarjajo ugodno okolje za pospešeno nadaljevanje razvoja. Proces razvoja ne more uspešno potekati v okvirih tradicionalne družbene strukture, podedovane iz časov fevdalizma ali še iz časa nižje stopnje družbene organiziranosti. Kot je zgodovina že neštetokrat pokazala, tradicionalna družbena struktura prej ali slej razpade in to v kljub odporu, ki je odvisen od konkretnih razvrstitev moči v posamezni deželi. Urejevanje razmer v deželi je izključna pravica ljudstva tiste dežele, zato ob konceptu notranjih reform, ki jih izvajajo vlade ni mogoče razpravljati o potrebah enako in iz istih izhodišč, kot smo razpravljali o potrebah razvoja v prejšnjih poglavjih.

Praktične izkušnje kažejo, da je mogoče z entuziazmom in podporo prebivalstva ter z ustrežno organizacijo množic, z relativno majhnimi sredstvi razrešiti mnoga vprašanja razvoja podeželja, izobraževanja in zdravstva. Vlade in stranke, še posebno v deželah s številnim prebivalstvom, premalo upoštevajo te izkušnje in s tem zamujajo priložnost. Ko smo že omenili, je v naslednjih dekadah mogoče kolikor toliko zadovoljivo absorbirati že ustvarjeno aktivno prebivalstvo in zboljšati stanje nezadostne ali popolne nezaposlenosti, samo s povečanjem človeškega dela pri obdelavi zemlje in v aktivnostih, ki so z življenjem na deželi in z zemljo povezane. V deželah južne Azije je druga alternativa samo še nacionalna katastrofa.

Reforme v zemljiški lastnini pri obdelovanju zemlje so ključnega pomena za boljše, sodobnejše življenje in za proizvodnjo na podeželju. Agrarni reformi kot ideji danes ni več mogoče nasprotovati, vendar je še v mnogih DVR niso izvedli. Namesto veleposestev bi morali za racionalno proizvodnjo in za prodajno-nabavna opravila organizirati zadružne asociacije manjših kmetov. Mnoge dežele v razvoju nimajo potrebnih izkušenj in znanja, kako se tega lotiti, kar tudi vpliva na stagnacijo v proizvodnji in v družbenih odnosih na podeželju. Evidentne komparativne prednosti živinoreje v eni najsiromašnejših deželah, to je v Maliju ali Mauretaniji niso izkoriščene, ker celotno živinorejstvo poteka v plemenski družbeni strukturi in v nomadskem načinu življenja. Vlada Malija je poizkušala reševati problem z zidavo modernih klavnic, ki pa so ostale brez surovin, ker prevladujoča družbenoekonomska struktura živino-

rejcev ni bila pripravljena, da sprejme ta novi poseg v svoj način življenja.

Ko se bodo zvišali dohodki zaposlenih v mestu in na deželi, se bo spremenila struktura povpraševanja. S povečanjem pismenosti in zboljšanjem splošnega zdravstvenega položaja se bodo spremenili pogledi prebivalstva, predvsem pa samozavest o moči človeškega bitja nad silo narave in o premagljivosti nadlog, ki so jih do zdaj kot neizobraženi in neuki sprejeli brez odpora in s skrajno potrpežljivostjo. Kakšno pot bodo pri tem z usmerjanjem potrošnje, izobraževanja in zdravstva izbirale posamezne nacionalne skupnosti, je predvsem njihova zadeva.¹⁶ Poučen bi lahko bil primer, kako je organizirana politična sila na Kitajskem po zmagi revolucije začela z odločnim množičnim izobraževanjem ljudstva, širokim bojem proti predsodkom iz preteklosti. Mnogi izmed predsodkov so med prebivalstvom v DVR globoko zakoreninjeni. S tem nastajajo za nacionalno bogastvo velike zgube, zato jih lahko uvrščamo med zgubljene možnosti. Poučen primer za to je lahko nasprotovanje ubijanju krav v Indiji, kjer se je celo tako veliki reformator, kot je to bil Gandhi, izogibal boju proti predsodkom, kljub temu da mu je bilo znano, kolikšna je cena tega predsodka za nacionalno gospodarstvo.

Vprašanja o upravičenosti razlike v materialnem položaju, ki se pojavljajo med nekvalificiranimi delavci in višje kvalificiranimi, med podjetniki in javnimi delavci, veleposestniki in podobno, nastopajo bolj ali manj odkrito ali zaostreno v vsaki deželi. Še posebno se to vprašanje zaostre v tistih deželah, kjer so razlike med skrajno bednim prebivalstvom, posebno v predmestjih, in na novo nastalimi obogatenimi podjetniki največje. Ne glede na družbeni red, za katerega se odloči posamezna dežela, se objektivno postavlja vprašanje, kako kolikor mogoče pravično razdeliti bremena, ki naj jih nosi domače prebivalstvo na svoji poti k razvoju. Zajemanje domačih prihrankov za namene razvoja je redko v kateri DVR sistematično urejeno. G. Myrda¹⁷ opisuje, kako v južni Aziji še vedno prevladuje mnenje, ki je ostalo za kolonijalne dobe, po katerem je davek oblika, ki si jo je izmislil tujec, pa zaradi tega ni državljanska najnost prispevati po svoji moči k sredstvom nacionalne skupnosti. Davčni sistemi v DVR so praviloma slabo razviti, takse predpisujejo brez jasno izdelanega sistema, davke odmerjajo arbitrarno in na podlagi nejasnih pravil in mnogi se svojim obvezam izognejo. Davčna politika in dohodki od davkov niso ustrezno vgrajena v načrte razvoja.

¹⁶ »Iz osebnega izkustva vem, da so ljudje Zambije navadna ljudska bitja s svojimi predsodki in strahovanji, vendar so bistrourni in si zelo želijo izboljšati svoj položaj. S potrpljenjem in razumevanjem je mogoče voditi ljudi v boljšo deželo in v Canaan njihovih sanj, vendar se bodo ogorčeno upirali, če jih boste poskušali porivati hitrije, kot sami želijo iti.« (Kaunda K.: »Selections from his writings, Africa service,« Institut of New York, 1964.)

¹⁷ »... mnenja, da se mora davek plačati v soglasju z namenom zakonodajalca, niso poslovniki nikoli sprejeli. Kršitelje davčnih predpisov redkokdaj preganjajo; če ugotovijo njihovo krivdo, so kazni zelo mile in v javnosti to ne zbudi pozornosti.« (Myrdal G.: *An Approach to Asian drama*, str. 464. Prevod: Mejak.)

Učinkovita državna uprava s strokovno usposobljenimi administratorji, pravniki, finančnimi strokovnjaki, izvedenci za vprašanja notranje varnosti in za obrambne zadeve je pogoj za pravočasno in dosledno uresničevanje potrebnih reform tradicionalne družbene strukture.

Sklep

Struktura potreb dežel v razvoju pogosto ni dovolj znana; relevantne potrebe za razvoj nedopustno zamenjujejo z irelevantnimi, kar za izdelavo koncepta o gospodarskem sodelovanju v DVR pomeni suboptimalno alternativo za razreševanje razvojnih problemov in neracionalno uporabo virov.

Edinole skrbne raziskave o relevantnosti potreb in o medsebojnem učinkovanju posameznih potreb, izvirne v metodah in očiščene tujih vplivov in posnemanja, so lahko podlaga za program multilateralnega sodelovanja vseh delov svetovne družbe pri pospešenem in učinkovitem razvoju DVR.

JERZY KMITA — WŁODZIMIERZ LAWNICZAK

Marksizem in empirizem

Poglavitni namen pričujočega osnutka je pokazati načelno nasprotje med tradicionalnim empirizmom in marksistično teorijo znanstvenega spoznanja hkrati s kritiko tiste različice empirizma, ki jo predstavlja Popperjev hipotetizem. Članek dokazuje, da je marksistična epistemologija v nasprotju s tradicionalnim empirizmom: (a) anti-individualistična, (b) da ima historično-normativni značaj, (c) da iz neskladnosti, ki vlada med novo znanstveno teorijo in pričujočim družbenim izkustvom, ni mogoče ničesar sklepati in (d) da priznava zgolj relativno avtonomijo družbeni metodološki zavesti znanosti. Poleg tega razprava utemeljuje tezo, da Popperjeva koncepcija pojasnjevanja kot edinega znanosti nadrejenega cilja ne drži.

Namen pričujočega osnutka je: (A) uvesti sistematizacijo nekaterih epistemoloških usmeritev, ki jih imamo za značilne zvrsti empirizma, (B) soočenje teh usmeritev z marksistično epistemologijo, (C) oblikovati nekaj kritičnih razmišljanj o tisti različici empirizma, ki je povezana s hipotetizmom Popperjeve šole. Tu bomo prikazali prvine kritike samo ene izmed različic nemarksističnega empirizma, saj širšega obravnavanja naslovne teme ne bi mogli vnesti v okvire enega samega človeka. Popolna kritična analiza tradicionalnega empirizma, izvedena z marksističnega stališča, bi zahtevala temeljito historično raziskovanje. To bi pokazalo tiste razvojne faze posameznih znanstvenih disciplin, ki jih po eni plati označuje objektivno, historično se spreminjajoči odnos do družbene prakse, po drugi plati pa dobijo svoj subjektivni (zavestnostni) izraz v filozofski verbalizaciji različnih epistemoloških usmeritev. Samo pri takšnem pojmovanju lahko v skladu z metodološkimi predpostavkami marksizma načelno določimo historično upravičenost teh usmeritev in hkrati pokažemo neskladnosti s tistimi področji znanstvene prakse, ki so bila ustrezno pogoj njihovega nastanka. Samo soočenje teorij znanstvenega spoznanja, ki nas tu zanimajo, z marksistično teorijo seveda ne zadostuje za to, da bi jih podvrgli kritiki. To soočenje ima namreč izključno notranji značaj, ne presega rekonstrukcije metodološke zavesti znanosti, ne omenja njihove pogojenosti niti njihovega predmetno historičnega odnosa. Vendar je kljub temu koristno, ker omogoča vsaj notranjo ureditev miselnega gradiva, za katero gre. In dokler ga pojmuje kot prej označeni pomožni postopek, je popolnoma upravičen.

Tako bomo v skladu z našo izrečeno namero samo v točki (C) presegli okvire čisto notranjega soočenja posameznih različic empirizma med seboj in z marksističnim stališčem.

A. Različice empirizma, ki se opirajo na predpostavke metodološkega individualizma

Skupni imenovalec nemarksističnih različic empirizma je koncepcija, ki jo imenujemo metodološki individualizem. Jasno jo je oblikoval in hkrati priznal za glas-

nika svojega nazora K. R. Popper. Ko je opisoval svoje stališče do Millovega psihologizma, je v knjigi *The Open Society and Its Enemies* zapisal: »Po moji sodbi je psihologizem pravilen nazor samo toliko, kolikor poudarja nekaj, kar bi lahko imenovali ‚metodološki individualizem‘ v nasprotju z ‚metodološkim kolektivizmom‘; pravilno poudarja, da bi morali ‚obnašanja‘ in ‚delovanja‘ množic, kot so države ali družbene skupine, prevesti na obnašanja in delovanja posameznikov.«¹ Eden najbolj znanih privržencev in hkrati glasnikov Popperjevih koncepcij J. W. Watkins je oblikoval načelo metodološkega individualizma takole: »V skladu s tem načelom so zadnji sestavni deli družbenega sveta individui, ki delujejo bolj ali manj pristno na temelju svojih dispozicij in razumevanja svojih situacij. Vsaka zapletena družbena situacija, institucija ali dogodek je rezultat posebne konfiguracije individuov, njihove situacije, prepričanj, fizičnih sredstev in fizičnega okolja. Lahko naletimo na nepopolna, polovična pojasnila družbenih pojavov v večjem merilu (recimo — inflacija), ki so izražena v terminih drugih družbenih pojavov (recimo — popolna zaposlenost), vendar pa ne moremo zadostno pojasniti teh pojavov v večjem merilu, če ne izpeljemo njihovih značilnosti iz trditve o dispozicijah, o prepričanjih, o sredstvih in o medsebojnih odnosih med individui (...). metodološki individualizem se postavlja po robu sociološkemu holizmu ali organicizmu. V skladu s tem zadnjim vidikom so družbeni sistemi ‚celote‘ vsaj v tem smislu, da uravnavajo nekatera obnašanja v večjem merilu makrozakoni, ki imajo bistveno sociološki značaj, s tem namreč, da so ti *sui generis* in da jih ni mogoče pojasniti kot edine zakonitosti ali težnje, nastale iz obnašanja medsebojno učinkujočih individuov.«²

Temeljna teza metodološkega individualizma je torej v trditvi, da je mogoče vse pojave — med njimi tudi zakonitosti, ki temelje na tem, da pripadajo lastnostim in odnosom³, določenim z družbeno strukturo, ali pa temelje (ustrezno) na obstoju odvisnosti med temi lastnostmi ali odnosi — pojasniti (in jih tudi moramo pojasniti — normativna različnica) tako, da se sklicujemo na lastnosti ali odnose, ki pripadajo posameznikom, ali pa na zakonitosti, ki temeljijo na odvisnostih med omenjenimi lastnostmi in odnosi. Epistemološka posledica gornje teze je zlasti nazor, da moremo (in tudi moramo) v pojasnjevanju prevesti družbeni pojav, kakor ga konstituira dejstvo, da dana skupina ljudi (tu gre predvsem za skupnost znanstvenih raziskovalcev) sprejema določen sistem prepričanj (ki sestavljajo ustrezno področje znanosti), na množico individualnih aktov tovrstnega sprejemanja — kot se kažejo pri posamičnih pripadnikih te skupine.

Pravkar izraženi nazor je značilen za vse zunajmarksistične različice empirizma. Tvori pa zavestno ali *implicite* samo temeljno premiso vseh takšnih epistemoloških usmeritev, ki izpeljujejo seznam temeljnih problemov skoraj izključno iz obravnavanja naslednjega položaja: posamični spoznavajoči subjekt — predmet spoznanja. Priznavanje te situacije za izhodišče epistemološke refleksije je svojevrstno razpoznavno znamenje vseh tistih spoznavnoteoretskih stališč, ki temelje na predpostavkah metodološkega individualizma.

Različice empirizma, o katerih govorimo in so povezane z metodološkim individualizmom (v nadaljevanju bomo uporabljali termin: »individualistični empirizem«), določa razlikovanje med t. i. kontekstom odkrivanja in kontekstom utemeljevanja. Seveda je možno tudi nadaljnje razlikovanje, ki bi upoštevalo način eksplanacijskega (pojasnjevalnega) prevajanja družbeno sprejetega znanja, kot ga utemeljuje dana različica individualističnega imperializma, na individualno spejeto znanje, pa tudi različne poti, kako doseže subjekt empirično znanje (in v zvezi s tem njegove različne značilnosti). V nadaljevanju našega obravnavanja se bomo osredotočili

¹ K. R. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, London 1947, zv. 2, str. 87.

² J. W. N. Watkins, *Historical Explanation in the Social Science* (v): *Theories of History*, ed., by P. Gardiner, London 1959, str. 504.

³ Obrat: »Določenim objektom vrste A pripada relacija R« razumemo kot stilistično primerno okrajšavo obrata: »Produkt produkta A × A z R ni prazen.«

vendarle predvsem na razlike, ki so povezane z nasprotjem: kontekst odkrivanja — kontekst utemeljevanja.

Ko na temelju individualistične epistemologije zastavljamo vprašanje, kako doseže spoznavajoči subjekt znanje o spoznavnem predmetu, izražamo pravzaprav dva različna problema — pač glede na to, ali gre za kontekst odkrivanja ali tudi za kontekst utemeljevanja obravnavanega individualnega spoznavnega procesa. V prvem primeru bi morali gornje vprašanje oblikovati takole: (a) »Kakšne okoliščine pojasnjujejo dejstvo, da sprejema spoznavajoči subjekt določena prepričanja?«; v drugem primeru pa bi imeli v bistvu opraviti z vprašanjem: (b) »Kakšne spoznavne norme in navodila, ki jih uporablja spoznavajoči subjekt, sestavljajo iz doseženih prepričanj veljavno znanje?« Epistemološka usmeritev, ki se opira na predpostavke metodološkega individualizma, določamo kot individualistični genetični empirizem, če na vprašanje (a) oblikuje odgovor, ki v vsakem primeru apriorno sodi, 1. da obsegajo individualna prepričanja o svetu skupino observacijskih mnenj, ki so izražena kot neposredna posledica subjektivih ekstraspekcijskih ali introspekcijskih aktov; 2. da uvajajo spoznavajočega posameznika v vsa preostala prepričanja (z izjemo t. i. analitičnih sodb, če jih sploh upoštevajo) zavestno ali nezavestno psihični procesi, katerih izhodišče so observacijska mnenja. Zato pa odgovarja individualistični metodološki empirizem tudi na vprašanje (b); odgovor v vsakem primeru predstavi spoznavne norme in navodila; te posamezniku, ki jih upošteva, zagotavljajo, da bo dosegel veljavno znanje. Pri tem pa 1. izločijo iz množice genetično observacijskih mnenj njihovo podmnožico (ki ni nujno prava); 2. določijo dejavnosti, kakršne bi bilo treba izvesti na prepričanjih, ki sodijo k omenjeni podmnožici observacijskih mnenj, da bi dosegli preostala veljavna prepričanja (z izjemo analitičnih sodb, kolikor jih sploh upoštevamo).

Zdaj bi lahko izvedli čisto teoretski seznam različic individualističnega empirizma in upoštevali ne samo spoštovanja ene ali druge različice: genetične, metodološke ali obeh hkrati, ampak poleg tega še vrsto logičnih zvez, ki vladajo med njima. Ta postopek pa se nam ne zdi posebno koristen; zato bomo zgolj skicirali tri historično znane usmeritve, ki so povezane z metodološkim empirizmom: klasični pozitivizem, neopozitivizem in hipotetizem.

V okviru klasičnega pozitivizma razlikovanje med kontekstom odkrivanja in kontekstom utemeljevanja ni pomembno. Pripadniki tega empirizma delajo to ne-reflektirano, brez izrazito zavestnih razlogov ali pa tako, da sprejemajo tezo, po kateri iz odgovora na vprašanje (a) izhaja odgovor na vprašanje (b). V obeh primerih so epistemološka obravnavanja osredotočena okrog problema, ki ga izraža vprašanje (a). To je eden izmed najbolj značilnih pojavov pozitivističnega psihologizma, ki prevaja problem veljavnosti spoznavnih, etičnih, estetskih, umetniških in drugih norm na problem psihološke geneze njihovega molčečega uporabljanja ali zavestnega sprejemanja. Kot vemo, so ta psihologizem napadali z različnih strani hkrati. Med drugimi ga je napadla platonistično usmerjena filozofija temeljev matematike, nemška humanistična filozofija, posebno fenomenologija⁴, neopozitivisti, napadel pa ga je tudi hipotetizem. Pozornost zbujajoča okoliščina pri tem pa je, da je to nasprotovanje zavračalo hkrati tudi nekatere postavke temeljne sestavine

⁴ In tako npr. R. Ingarden, ko opisuje empiristično epistemologijo klasičnega pozitivizma, ugotavlja: »Vso to empiristično-psihološko teorijo čutnega zaznavanja in njegovo vzročno genetično pojasnitev so fenomenologi zavrgli.« Ta korak utemeljujejo predvsem s tem, da to, kako nastanejo observacijska mnenja, ni relevantno vprašanje za veljavnost teh mnenj. Psihologistični kontekst odkrivanja nima nobenega epistemološkega pomena, ker »z vzročno fiziološkim izpeljevanjem observacijskih mnenj iz fizikalnih procesov« že vnaprej predpostavlja veljavnost znanosti o fizičnem svetu, znanosti, ki se vendar opira prav na observacijska mnenja, o katerih veljavnosti naj bi šele razpravljali. Pri, R. Ingarden: *Wstep do fenomenologii Husserla*, prev. A. Połtawski, Varšava 1974, str. 68—69.

pozitivističnega psihologizma — postavke metodološkega individualizma — in sicer toliko, kolikor je bilo usmerjeno na apriorizem objektivnega idealizma.

Tipični glasnik s klasičnim pozitivizmom povezanega empirizma je bil J. St. Mill. Observacijska mnenja, ki so izhodišče vsakega znanja o svetu, so rezultat doživljanja nekaterih »spoznanj ali stanj zavesti«; preostala znanost beleži »(...) posledice in soobstoj, podobnost in nepodobnost med spoznanji ali stanji zavesti. Ti odnosi, kolikor jih štejemo za odnose med stvarmi, vladajo dejansko samo med stanji zavesti, kakršna povzročajo te stvari, če so telesa, če pa so zamisli, jih povzročajo ali izpričujejo.«⁵ Znanje o svetu je rezultat nekaterih čutnih spoznanj ali stanj duha, ki jih doživlja individualni subjekt. Te povezuje v skladu s določenimi zakonitostmi in spaja ustrezno podatke v zveze sočasnega bivanja ali posledičnosti. Vprašanje veljavnosti tako oblikovane znanosti prevaja Mill na vprašanje o veljavnosti tistih prepričanj, ki ne zadevajo neposredno posameznikovih »spoznanj ali stanj duha«; te so namreč »očitne resnice«. Vendar »(...) vsako odkrivanje resnic, ki same po sebi niso razvidne, temelji na indukciji in interpretaciji indukcije.«⁶

Millov psihologizem in odgovor na vprašanje, kakšna indukcijska sklepanja, katerih rezultat so splošni sklepi, ki ugotavljajo sobivanje ali posledičnost določenih pojavov, so veljavna — je nekoliko bolj pretanjen, kot pa je psihologizem drugih predstavnikov klasičnega pozitivizma (npr. Spencerja). Mill dejansko trdi, da »sklepamo iz znanih primerov na neznan, ker nas k temu sili nagnjenje k posploševanju«,⁷ vendar ne tako, da ne bi bilo mogoče na temelju psiholoških asociativnih zakonitosti oceniti veljavnosti teh spontano se oblikujočih posplošitev drugače kot z beleženjem obstoja ustreznih parov spoznanj hkrati s posplošitvami, ki se z njimi ne ujemajo. Poznamo namreč nekatera načela, po katerih mora biti indukcija izvedena, čeprav so sama prav tako indukcijski sklepi (in lahko s tega vidika zavajajo). Millov psihologizem glede utemeljevanja »nerazvidnih« trditev, ki presegajo čisti zapis spoznanj ali »stanj duha«, ne temelji na tem, da jih šteje za veljavne, ker so izpeljane na podlagi poljubnih psiholoških asociativnih zakonitosti, temveč na tem, da bi morala biti kriterij veljavnega (indukcijskega) utemeljevanja teh trditev posebna načela z naslednjo psihološko genezo: da so to namreč indukcijski sklepi na podlagi premis, ki opisujejo posamezne indukcijske akte.

Psihologistično pojmovanje konteksta utemeljevanja, ki je značilno za klasični pozitivizem, lahko izrazimo — kot smo že povedali — na dva načina: ali s prevajanjem problema veljavnosti navodil utemeljevanja na problem psihološke geneze njihovega molčečega uporabljanja, ali pa tudi — na problem psihološke geneze njihovega zavestnega sprejemanja (ki seveda vodi k njihovemu zavestnemu uporabljanju). Kot vidimo, predstavlja Mill drugo različico pozitivističnega psihologizma.

V okviru neopozitivizma imamo opraviti, vsaj deklarativno, z ločevanjem problematike konteksta utemeljevanja od problematike konteksta odkrivanja, ki je sicer tu pojmovana psihološko: epistemologiji so prirejena izključno raziskovanja problemov konteksta utemeljevanja, raziskovanja konteksta odkrivanja pa so v nasprotju s tem prepuščena prav psihologiji — ob hkratnem sprejemanju teze, da rezultati psihološke analize konteksta odkrivanja niso plodni za epistemološka raziskovanja. Ta pojmujejo kot skupek raziskovalnih dejavnosti, katerih učinek je oblikovanje trditev sintaktičnega ali (kar so sprejeli kasneje pod vplivom koncepcije Tarskega) semantičnega značaja — to pa zadeva jezik znanosti. »Psihološka vprašanja,« pravi Carnap, »se tičejo (...) procesa spoznanja, tj. psihičnih aktov, s katerimi dosežemo znanje. Če to vprašanje prepustimo empirični psihologiji, ostane še vedno logična analiza znanja ali, če govorimo natančneje, logična analiza prever-

⁵ J. St. Mill: *System logiki*, prev. C. Znamierowski, Varšava 1962, zv. I, str. 119.

⁶ Prav tam, str. 441. »Interpretacija indukcije«, natančneje — njen splošni sklep je, kot je znano, za Milla dedukcijsko sklepanje.

⁷ Prav tam, str. 317.

janja in verifikacije trditev, zakaj znanost je toliko kot skupnost preverjenih trditev (...) Logična analiza verifikacije temelji (...) na sintaktični analizi pravil transformacije, po katerih deduciramo observacijske stavke. Epistemologija je torej — po odstranitvi njenih metafizičnih in psiholoških sestavin — del sintakse.«⁸

Če upoštevamo okoliščino, da so Carnapova »transformacijska pravila« navodilni korelati logično resničnih stavkov (analitičnih stavkov), potem lahko odgovor neopozitivističnega empirizma na vprašanje (b) skiciramo takole: spoznavno veljavne so vse »protokolne« trditve, ki se neposredno opirajo na opazovanje (ekstraspekcijsko in introspekcijsko), dalje trditve, ki logično izhajajo iz neprotislovnih konjunkcij prvih (verifikacija v ožjem pomenu), ali pa teze, iz katerih izhaja določeno število sprejetih »protokolnih« stavkov (konfirmacija), in končno stavki, ki so sprejeti glede na terminološke dogovore in njihove logične posledice (analitični stavki).

Opozoriti moramo, da je z ene strani metodološki individualizem neopozitivizma z določenega vidika omiljen v primerjavi z metodološkim individualizmom klasičnega pozitivizma, kar je posledica antipsihologistične težnje; vendar pa po drugi plati ta težnja nikakor ni bila realizirana dosledno in do konca.

Ta v okviru logičnega empirizma opazna omilitev stališča metodološkega individualizma je v tem, da uvaja neopozitivistični empirizem v obrambo veljavne znanosti tudi stavke, ki se ne opirajo na spoznavne doživljaje spoznavajočega subjekta; to so stavki, ki temelje na dogovorih, na terminoloških konvencijah. To koncepcijo so mnogokrat kritizirali zaradi njene nejasnosti (to je npr. storil tudi Quine); ne glede na to pa vendar ni dvoma, da morajo imeti te konvencije v vsakem primeru družbeni značaj — saj so, kar zadeva razumevanja določenih izrazov, rezultat posamično (molče) obvezujočega dogovora. To očitno ni preveč daljnosežna omilitev predpostavk metodološkega individualizma: trditve, ki se opirajo na terminološke konvencije, so analitični stavki. Ti pa ne dajejo nobenega dejanskega znanja o stvarnosti in služijo samo za urejanje tega znanja, hkrati pa za določene vrste njegovega preoblikovanja, »transformiranja«. Dejansko predstavljajo znanost samo »protokolni« stavki in njihove različne transformacije, ki jih dobimo prav z analitičnimi stavki. Tedaj pa, ko se vprašamo, zakaj predstavljajo dejansko znanje samo »protokolni« stavki in njihove različne logične transformacije, pride na dan prijetni neopozitivistični psihologizem — ki so ga njegovi pripadniki deklarativno sicer zavračali. Kaj drugega, če ne prav psihološki kontekst odkrivanja, zagotavlja »protokolnim« stavkom njihovo posebno epistemološko vlogo, vlogo absolutnega temelja spoznanja?

Šele Popperjev hipotetizem je izraz radikalne, dosledne ločitve od psihologizma. Kot ugotavlja Popper, lahko »(...) trditve utemeljujejo samo s trditvami. Zahteva po utemeljenosti vseh trditev (...) vodi v *regressus ad infinitum*. Če se hočemo torej izogniti nevarnosti dogmatizma ali neskončnega regresa, se zdi, da se moramo zateči k psihologizmu, tj. k nauku, po katerem so lahko trditve utemeljene tudi s percepcijskimi spoznanji in ne zgolj s trditvami.«⁹ Vendar pa nobena trditve, ki hoče biti sestavina znanosti, ne more biti utemeljena s percepcijskim spoznanjem; »(...) ne moremo izgovoriti nobene znanstvene trditve, ki ne bi posegala daleč onkraj tistega, kar lahko z vso gotovostjo spoznamo na temelju neposrednega izkustva (...). Vsak opis uporablja splošna imena; vsaka trditve ima značaj teorije, hipoteze.«¹⁰ To stanje stvari je povezano z dejstvom, da sodi opis percepcijskih spoznanj v individualno »znanje o samem sebi«, ki pa ostaja zunaj prostora znanstvenega »objektivnega znanja«. Kakorkoli že torej, »(...) samó opazovanje lahko doseže dejstva, ki zadevajo znanost (...), znanje o nas samih ne utemeljuje niti ne ugotavlja resničnosti nobene trditve.«¹¹ Observacijske stavke (ali bazične stavke)

⁸ R. Carnap: *Filozofija jako analiza jezika nauki*, prev. A. Zabłudowski, Varšava 1969, str. 56.

⁹ K. R. Popper, *Thi Logic of Scientific Discovery*, London 1959, str. 93—94.

¹⁰ Prav tam, str. 94—95.

¹¹ Prav tam, str. 98.

sprejemajo posamezni raziskovalci v genetični zvezi s svojimi percepcijskimi spoznanji, vendar ta spoznanja za znanost nimajo nobenega utemeljevalnega značaja; o tem, ali sodijo ti stavki (za nekaj časa) v znanost, odloča izključno intersubjektivni pristanelek nanje.

Prav to stališče je zbudilo menda največji odpor med neopozitivisti, in čutiti ga je tudi v naši sodobni filozofski literaturi. Vendar še malo ni nerazumljiv; če pri pozitivni spoznavni kvalifikaciji dane trditve upoštevamo samo dve možnosti: ali se opira na percepcijska spoznanja (posredno ali neposredno) — ali pa je posledica arbitrarno sprejetih terminoloških dogovorov — potem moramo Popperjeve bazične stavke interpretirati kot stavke, ki sodijo v to drugo navedeno kategorijo, torej kot trditve, ki so v vsakem primeru sprejete arbitrarno. Tej interpretaciji pa se ni mogoče izogniti samo tedaj, če zagovarjamo izključni obstoj zgolj teh dveh možnosti; v primeru, ko na to vprašanje odgovorimo nikalno, lahko samo trdimo — in sicer v skladu z dejanskim stanjem stvari — da Popper ni odgovoril na vprašanje, kje je vir splošnega (morebiti prehodnega) pristanka na sprejemanje ustreznih bazičnih stavkov.

Kot je znano, je v vrsti kasnejših razprav Popper uporabil koncepcijo »tretjega sveta«, ki je bila po eni plati postavljena proti področju fizičnih pojavov, po drugi pa spet — področju posameznikovih psihičnih doživetij. V ta »tretji svet«, ki z mnogih vidikov spominja na sfero »objektivnega duha«¹² nemške humanistične filozofije, je vključil poleg umetnosti in jezika tudi znanost (kot »objektivno znanje«). Na prvi pogled bi se utegnilo zdeti, kot da je koncepcija »tretjega sveta« — ker »(...) ta svet eksistira v veliki meri avtonomno, kar pomeni, da generira lastne probleme, posebno tiste, ki se povezujejo s potmi njenega razvoja, in (...) njegov vpliv na vsakega izmed nas, celo na najbolj originalne, ustvarjalne mislece, v veliki meri presega vpliv, kakor ga lahko izvaja kdorkoli izmed nas«¹³ — v nasprotju s predpostavkami metodološkega individualizma, pri čemer daje prednost določeni različici objektivnega idealizma. Vendar ostaja Popper kljub nedvomnim koncesijam tej smeri na stališču metodološkega individualizma — ki pa je vsekakor mnogo bolj pretanjen, kot pa je naivni psihologizem pozitivistov. Za vsak pozitivizem je veljavna znanost na družbenem področju tista, ki jo določajo v njenem okviru sankcionirane spoznavne norme in navodila (uporabljanje zavestno ali *implicite*), »pomnožene« s skupnostjo spoznavajočih posameznikov, ki konstituirajo s tem produkt množico individualno uporabljenih spoznavnih norm in navodil.¹⁴ Vendar pa lahko po hipotetizmu — kolikor utemeljuje koncepcijo »tretjega sveta« — zadeva vprašanje veljavnosti znanosti samo tisto »objektivno« znanost, ki sodi v »tretji svet«, in torej izključuje družbeno sprejemljivo znanost. Poleg tega je ta družbeno sprejemljiva znanost, tj. tista, ki jo je mogoče oceniti z vidika spoznavnih norm in navodil (tudi ta sodijo v »tretji svet«) — skupni rezultat posameznikov, ki ga lahko eksplanacijsko (pojasnjevalno) prevedemo na njihovo intelektualno aktivnost; to znanje dejansko ni skupna sestavina znanosti, ki se ji približa vsakdo kot osebnostno pojmovani subjekt, ampak ga oblikujejo naključne individualne moči posamičnih razumov. Tako kot je mogoče označiti silo v dobesednem, fizikalnem smislu tega termina, ki deluje na dani objekt in se v njem ponotranja kot gibanje tako po hitrosti kot po smeri z operacijo vektorskega sumiranja vseh njej različnih sestavnih sil, tako Popperjeva »objektivna znanost« in spoznavne norme ter navodila, zaradi katerih postane veljavna — sestavljajo specifični, skupni rezultat dejavnosti posameznih individualnih razumov.

¹² Sicer pa Popper sam opleta s tem terminom: prim. K. R. Popper: *Epistemology Without a Knowing Subject; Objectice Knowledge*, London 1973, str. 145—146.

¹³ Prav tam.

¹⁴ To, da ta produkt ni prazen, da — še več — obsega vsa veljavna, posamično uporabljena (*implicite* ali *explicite*) navodila spoznanja, je mogoče razložiti z enorodno strukturo razuma spoznavajočih subjektov.

Poudarimo še, da hipotetizem kot različica individualističnega empirizma ne daje pravega odgovora na vprašanje (b), ki je skrbno in dosledno ločeno od vprašanja (a). To je torej čisto metodološki individualistični empirizem (v nasprotju s pozitivističnim in tudi neopozitivističnim empirizmom, ki ga kaže odgovor na malce drugače oblikovano vprašanje: »Kakšne spoznavne norme in navodila, ki jih uporablja spoznavajoči subjekt, upravičujejo hkrati sprejemanje ustreznih hipotez?« Kot je znano, se norme in navodila, predstavljene v odgovoru na to vprašanje, imenujejo t. i. »racionalni kriticizem«, ki posega po »najbolj trdi kritiki« postavljenih pojasnjevalnih hipotez, hipotez, ki so kar se dá splošne in kar se dá natančno oblikovane; hipoteze, ki častno prestanejo preizkus falsifikacije, izveden ob podpori sprejetih bazičnih stavkov, so lahko takoj sprejete kot veljavne.

B. Epistemologija marksizma nasproti individualističnemu empirizmu

Načelna predpostavka pričujočega skiciranja tistih potez marksistične epistemologije, ki omogočajo, da jo postavljamo nasproti individualističnemu empirizmu, je teza, da je znanstveno spoznanje integralna sestavina družbenega razvojnega procesa. Zato se mora epistemološka refleksija, ki se nanaša nanj, opirati na marksistično teorijo družbenega razvoja — na historični materializem.

Zato je s tega vidika objektivni dejavnik, ki funkcionalno določa razvoj znanstvene prakse kot posebne vrste družbene prakse, razvoj temeljnega tipa družbene prakse: ta obsega sfero produkcije in izmenjave dobrin ter se realizira v okvirih določenega sistema objektivnih družbenoekonomskih pogojev. Te pogoje po eni plati neprestano reproducira, »pomnožuje«, po drugi pa postopno ruši s tem, da ustvarja objektivne pogoje za možni prehod v drugo različico temeljne družbene prakse, različico, ki utemeljuje in krepi novi sklop objektivnih pogojev. Ta prehod se lahko zgodi v trenutku, ko staro različico blokirajo v njenem nadaljnjem razvoju njena lastna notranja dialektična protislovja, ko ne ustreza več objektivnim potrebam, ki jih je sistem sam ustvaril in ustalil. Njeno nadaljevanje ne bi samo izključilo realizacijo družbeno sprejetega cilja, ki tvori subjektivno-družbeno, zavestno zrcaljenje objektivnih potreb, ampak bi tudi praviloma ogrožalo učinkovitost celotnega sistema drugih družbenih delovanj, ki realizirajo historično oblikovane in v danem času splošno sprejete vrednote. Nastanek nove različice postane torej historična nujnost, ki pa jo je treba — kot to kaže naše obravnavanje — skrbno ločiti od fizikalne nujnosti¹⁵.

Temeljna družbena praksa funkcionalno determinira znanstveno prakso tako, da ta objektivno ustreza potrebam in hkrati tudi — v metafori — »razglašča« po svoji plati svoje lastne potrebe znanstvene prakse; to so potrebe po določenih rezultatih spoznanja, ki so nujni za nadaljnji razvoj temeljne družbene prakse. Toliko, kolikor so rezultati spoznanja, ki jih daje znanost, učinkovito praktični, so praktični tudi funkcionalno. Podvrženi so družbenemu sprejemanju in postanejo sestavni del družbene zavesti.

Gornjega mehanizma, ki smo ga skicirali zgolj na grobo, pa ne smemo pojmovati poenostavljeno. Gre za to, da ima znanstvena praksa kot vsaka druga posebna veja družbene prakse svoj družbeni objektivni kontekst, svojo bazo zavestnosti, ki jo racionalizira; v primeru, ki nas tu zanima, sodelujejo — poleg sodb, ki pomenijo spoznavne rezultate — tudi (teoretične) predpostavke, ob podpori katerih so bili ti rezultati doseženi — in kar je za nas tu še posebej bistveno — norme, ki hierar-

¹⁵ Širše se s to problematiko ukvarja članek J. Kmita: *O pojeciah možliwości oraz konieczności historycznej*, »Studia Metodologiczne«, št. 13 (v tisku). Tu bi bilo še dodati, da nam objektivna potreba, na katero odgovarja dani tip družbene prakse (določeno njegovo različico), pomeni tisto vrsto objektivnih učinkov te prakse, brez katerih družbeno zavestnega obstoja njeni cilji (ki subjektivno odražajo to potrebo) ne bi mogli biti realizirani.

hično razvrščajo spoznavne vrednote hkrati z metodološkimi navodili, katerih naloga je, da določajo način realizacije prednostnih vrednot. Če ta družbeno-subjektivni kontekst znanstvene prakse priznava za eno izmed oblik družbene zavesti — lahko jo kratko malo imenujemo znanost — moramo nanjo nanašati tista znamenja, ki so na temelju historičnega materializma prirejena vsem oblikam družbene zavesti. Izmed teh znamenj bi radi poudarili predvsem dve.

Prvič, znanost — kot eno izmed oblik družbene zavesti — označuje določen notranji red,¹⁶ ki se razlikuje od reda njenih objektivnih pogojev: rezultati spoznanja, ki jih dosežemo v okviru znanstvene prakse, se z vidika tega subjektivnega notranjega reda pri realizaciji ustreznih ciljev spoznanja nanašajo na določen sklop metodoloških navodil, ali z drugimi besedami: v okvirih notranjega reda znanosti dosežene praktične rezultate spoznanja preseže tista njena sestavina, ki jo je mogoče označiti za metodološko zavest znanosti, še več — o njih razsojamo z vidika metodološke zavesti in prav na tej podlagi jih morebiti vključimo v njen prostor. Ta subjektivni notranji red pa se razlikuje od reda objektivnih pogojev. O družbenem sprejemanju spoznavnih norm in navodil objektivno odloča vrsta rezultatov spoznanja, ki jih dosežemo na njenem temelju: namreč prav okoliščina, da so ti rezultati funkcionalni za temeljno družbeno prakso. Drugič, nobena izmed oblik družbene zavesti ne nastane *ex nihilo* hkrati s kristalizacijo zapovrstne razvojne stopnje temeljne družbene prakse; v svojem historičnem razvoju se vedno navezuje na preteklost, na do tedaj nagrmadeno »miselno gradivo«¹⁷. To »gradivo« je modificirano in preoblikovano toliko, kolikor je nujno za zadovoljitev novih potreb družbene prakse. To se dogaja prav tako z znanostjo (ki odgovarja na zahteve temeljne družbene prakse) in posebej z metodološko zavestjo znanosti (kadar odgovarja na zahteve znanstvene prakse) — ki jo ponavadi verbalizirajo filozofi v okviru spoznavne teorije.

Prej omenjeni dve znamenji znanosti kot oblike družbene zavesti omogočata, da se izognemo primitivni interpretaciji njene funkcionalne odvisnosti od temeljne družbene prakse, saj po eni plati dopuščata možnost obstoja zelo posrednih primerov te odvisnosti in hkrati — po drugi plati — kažeta bistveni vpliv preteklosti znanosti na njen nadaljnji razvoj (zato je treba tudi govoriti bolj o funkcionalnogenetični določitvi kot pa o »čisti« funkcionalni določitvi). Enega izmed najbolj tipičnih primerov, kako so objektivne potrebe temeljne družbene prakse objektivni pogoji razvoja znanosti, lahko shematično takole prikažemo: (a) določene objektivne potrebe po ustreznih rezultatih spoznanja; (b) znanstvena teorija, ki (med drugim) daje te rezultate (in je glede na to družbeno priznana); (c) spoznavne norme in navodila, ki so subjektivna podlaga za konstrukcijo omenjene teorije (in so zato družbeno priznana); (d) druga znanstvena teorija, ki jo sprejemamo izključno na temelju

¹⁶ Specialne, posebne prakse, ki se kažejo zunaj temeljne družbene prakse, nastajajo kot rezultat prej izvedene družbene delitve dela. Tako nastaja znanstvena praksa poleg cele vrste drugih posebnih praks, npr. pravne prakse. V trenutku pa, ko »(...) postane nujna nova delitev dela, ki ustvari poklicne pravnike, se odpre novo samostojno področje, ki ima ob vsej svoji splošni odvisnosti od produkcije in izmenjave posebno sposobnost reagirati na to področje. V sodobni državi mora pravo ustrezati splošnemu ekonomskemu položaju, mora biti njegov izraz, ki je tudi *notranje harmoničen*, da ne bi bil samega sebe z lastnimi notranjimi protislovji. (...) Zrcaljenje ekonomskih odnosov v obliki pravnih zakonov (...) je nujno obrnjeno na glavo: dogaja se zunaj zavesti delujočih ljudi, zakaj pravnik si domišlja, da ravna z apriorističnimi trditvami, medtem ko so ti zgolj ekonomski refleksi — tako je vse postavljeno na glavo. Zdi se mi samo po sebi razumljivo, da ta obrat, dokler ni prepoznan, ustvarja to, kar imenujem *ideološki nazor* in po svoje deluje na ekonomski temelj in ga lahko v določenih mejah tudi modificira.« F. Engels, *an Conrad Schmidt in Berlin*, London, 27. okt. 1890, (v) Karl Marx, Friedrich Engels, *Ausgewählte Werke*, b. VI, Dietz Verlag, Berlin 1973, str. 561—562.

¹⁷ »Ekonomija ne ustvarja tu ničesar *a novo*, določa samo vrsto menjave in nadaljnje oblikovanje že obstoječega miselnega gradiva.« Prav tam, str. 564.

omenjenih spoznavnih norm in navodil. K temu primeru se bomo v nadaljevanju naše skice še vrnili.

Ko končujemo uvodni del pričujočega fragmenta naših razmišljanj, poudarjamo, da to, kar smo povedali o tem, kako je družbena praksa pogoj znanosti, povsem obide bistvena, specifična znamenja praktičnega pogojevanja humanističnih znanosti; v nasprotju z matematično-naravoslovnimi disciplinami te ne odgovarjajo samo na potrebe temeljne družbene prakse, ampak hkrati in v nekaterih primerih predvsem — na potrebe pravno politične prakse ustreznih razredov, predvsem gospodujočih razredov. O zapleteni problematiki tovrstnih pogojev, ki — mimo grede — povezujejo humanistiko s takšnimi oblikami družbene zavesti, kot so umetnost, moralnost ali religije, tu ne bomo razpravljali.

Čas je, da se vrnemo k našima dvema vprašanjema (a) in (b), s katerima smo (natančneje — z različnimi odgovori nanje) označili različice individualističnega empirizma.

Najprej moramo opozoriti, da je na temelju prejšnjih razmišljanj celo prestilizirano antiindividualistično vprašanje (b), tj. vprašanje o spoznavnih navodilih, katerih uporaba zagotavlja veljavnost znanosti — mnogoznačno. Lahko ima naslednje pomene: 1. historično-opisnega; 2. historično normativnega; 3. čisto normativnega. V smislu točke št. 1. bi morali oblikovati vprašanje tako: »Kakšno merilo za veljavnost znanosti ji je priznavala metodološka zavest v tej in tej dobi svojega razvoja?« Smisel točke 2. našega vprašanja bi lahko izrazili takole: »Kakšna je bila stopnja historične upravičenosti meril za veljavnost znanosti, ki jo je priznavala njena metodološka zavest v tem in tem obdobju svojega razvoja.« V obeh primerih imamo opraviti s historično relativizacijo, pri čemer bi bilo treba, če smo natančni, izvesti prav tako relativizacijo glede na določeno vejo znanosti, saj se historični razvoj posameznih disciplin, kot vemo, ni odvijal enakomerno; pri različnih disciplinah gre ob istem času za različne vrste objektivne zveze znanosti s temeljno družbeno prakso, zaradi česar se različno oblikuje tudi metodološka zavest vsake izmed njih. Da pa našega obravnavanja ne bi preveč zapletali, bomo jemali znanost za monolitno.

Končno bi se interpretacija vprašanja (b) v smislu točke št. 3 morala glasiti — ker jo postavljamo na temelju marksizma — takole: »Kakšno univerzalno merilo za veljavnost znanosti priznavajo norme in navodila marksistične teorije znanstvenega spoznanja?« Menimo, da je vprašanje (b), interpretirano kot vprašanje št. 3, na temelju marksizma slabo zastavljeno. Zakaj to vprašanje predpostavlja, da priznava marksistična teorija znanstvenega spoznanja nekak nadčasovno obvezujoč vzorec veljavne znanosti, ki bi ga morali uporabljati v vseh znanostih in na vseh področjih njenega razvoja. Vendar nismo mnenja, da bi imelo več smisla očitati Ptolemeju, da svoje teorije planetarnega sistema ni zgradil v skladu z normami marksistične epistemologije, kot obtožba kapitalističnih subjektov prvotne akumulacije za to, da so delovali v nasprotju z normami socialističnega humanizma.

Seveda to kaj lahko sproži zmotno interpretacijo našega stališča, posebno v zvezi z dejstvom, da se je okrog problemov epistemološkega, etičnega in estetskega vrednotenja napletlo mnogo nesporazumov. Poudarjamo torej, da — prvič — priznavamo ogromno težo konstruiranja sistema norm in navodil marksistične teorije znanstvenega spoznanja; trdimo samo, da je s to teorijo, oprto na temelje historičnega materializma, v notranji harmoniji samo takšen način utemeljevanja njenih norm in navodil, ki se sklicuje na pojem njihove historične upravičenosti. Historizem pri obravnavanju epistemoloških usmeritev (obravnavanje spoznavnih norm in navodil v kategorijah njihove historične upravičenosti) ne zadeva vendar samo zunajmarksistične spoznavne teorije, ampak prav tako tudi samo marksistično epistemologijo. Tako ima torej normativna sestavina te epistemologije, če je oblikovana konkretno — tj. kot popolni sistem metodoloških navodil, ki natančno določajo načina realizacije ciljev spoznanja — tudi historično obdobje svoje veljavnosti; na-

našamo ga lahko na tiste znanosti, za katerih prakso so pogoji tega nanašanja že tu ali pa tudi — če uporabimo znano Marxovo izjavo — »so v procesu nastajanja«.

Drugič, marksistični metodolog ali epistemolog ima vso pravico, da pri rekonstrukciji norm in navodil nemarksističnih teorij znanstvenega spoznanja uporablja terminologijo, ki ne opisuje samo vsebine rekonstruiranih prepričanj, ampak hkrati signalizira tudi njihovo vrednostno (aksiološko) protislovnost, protislovnost, ki je nastala zaradi sprejemanja drugačnega epistemološkega vrednostnega reda.¹⁸ Vendar pa bi se bilo treba ob tem zavedati, da to protislovje ni podvrženo utemeljevanju; o stopnji historične upravičenosti rekonstruiranih spoznavnih načel, in še toliko bolj o točnosti njihove rekonstrukcije, ne odloča stopnja, s katero se ta načela približujejo normam in navodilom marksistične teorije znanstvenega spoznanja; takšen nazor bi imel značaj proudhonovske koncepcije historičnega razvoja, ki temelji na stopenjskem približevanju ustreznim idealom.¹⁹

Končno, tretjič — in to je najbolj bistveni moment za naša razmišljanja — predpostavljamo, da morajo karakterizirati znanost kot obliko družbene zavesti, posebno pa njeno metodološko zavest, nekatera historično invariantna znamenja; to so prav tista znamenja, ki ločujejo znanost od drugih oblik družbene zavesti, npr. od umetnosti ali religije. Očitno so to po eni plati znamenja, ki jih določa objektivni odnos znanosti do (temeljne) družbene prakse, pravilneje, poseben splošni tip tega odnosa, ki se različno realizira v različnih historičnih dobah; tip, ki je v vsakem primeru različen od umetnosti ali religije; po drugi plati tvorijo invariantna historična znamenja metodološke zavesti znanosti subjektivni, zavestnostni izraz splošne sheme objektivnega funkcioniranja znanosti glede na družbeno prakso. Lahko sodimo, da tvori na primer resnica v klasičnem pomenu, pravilneje — norma, ki postulira težnjo, da v okviru znanstvene prakse dosegamo resnico, — eno izmed takšnih subjektivnih historično invariantnih znamenj; mimogrede — njegova trajnost priča o tem, da znanost, če si tega cilja ne bi zastavljala, ne bi mogla izpolnjevati svoje objektivne funkcije v zvezi z družbeno prakso. Menimo sicer, da lahko pojem resnice v klasičnem pomenu uporablja marksistična epistemologija v drugačnem, objektiviziranem smislu — ne samo v smislu subjektivnega cilja, ki ga sprejema družba znanstvenih raziskovalcev. K temu momentu se bomo še vrnili; za zdaj smo ga zgolj naznačili, da bi poudarili, kako s tem, ko se odpovemo koncepciji zunajhistorično obvezujočih spoznavnih norm in navodil ter zagovarjamo njihovo historično upravičenost, ne zavzemamo stališča kakšnega historičnega epistemološkega relativizma.

Kaj pa vendar pomeni ta historična upravičenost določenega sklopa spoznavnih norm in navodil? Kot smo že povedali, funkcionalno določa razvoj tega posebnega tipa družbene prakse, ki ga tvori znanstvena praksa, vrsta potreb po določenih rezultatih spoznanja, ki jih »naslavlja« na njen naslov temeljna družbena praksa. V danem historičnem trenutku lahko ista vrsta potreb dobi ustrezen »odgovor« v obliki rezultatov, doseženih na (subjektivnem) temelju različnih spoznavno-metodoloških programov; z drugimi besedami — znanstvena praksa se lahko nadaljuje v danem trenutku v raznih variantah v med seboj razlikujočih se sistemih spoznavnih vrednot in metodoloških navodil. Vendar pa si z vidika daljšega razdobja te različice niso enakopravne: samo nekatere izmed njih so sposobne ustreči potrebam družbene prakse; nadaljevanje drugih pa prej ali slej onemogočijo lastna notranja protislovja. Torej so historično upravičeni tisti spoznavno-metodološki

¹⁸ Isto zadeva seveda ugotovitve, katerih izrazi sicer signalizirajo sprejemanje nekega etičnega ali estetskega vrednostnega reda. Tako npr. Marxov opis procesa prvotne akumulacije kapitala nedvomno izraža hkrati tudi etično zgražanje nad dejanskimi okrutnostmi in grabežem, ki ga je ugotovil v njegovih okvirih.

¹⁹ Obširneje o omenjenih metodoloških vprašanih vrednotenja je govor v razdelku »Intuicionistični antinaturalizem«, ki je vključen v knjigo *Elementy marksistowskiej metodologii humanistycznej*, Poznanj 1973.

programi, ki racionalizirajo znanstveno prakso z odprto razvojno perspektivo. Znanosti se v svojem nadaljnjem razvoju vedno prej ali slej usmerijo prav na te programe.

Očitno je, da moramo pri odgovoru na vprašanje o stopnji historične upravičenosti določenega zgodovinsko danega spoznavno-metodološkega programa ali pri vprašanju o stopnji historične upravičenosti merila za veljavnost znanosti, ki ga priznava neka verzija metodološke zavesti znanosti danega obdobja, odgovoriti predvsem na vprašanje o funkcionalno-genetični določitvi tega merila, torej na vprašanje, zakaj ga je v določenem historičnem trenutku sprejela skupnost raziskovalcev. Šele tedaj, ko nam uspe ugotoviti, kakšen objektivni odnos znanstvene prakse do temeljne družbene prakse subjektivno pomeni obravnavano merilo, lahko ovrednotimo stopnjo njegove ustreznosti glede na potrebe znanstvene prakse, ki jih postavljajo potrebe temeljne družbene prakse.

Zdi se, kot da imamo v okviru marksistične epistemologije opraviti z nekakšno vrnitvijo h konceptiji klasičnega pozitivizma o ozki povezavi med kontekstom odkrivanja in kontekstom utemeljevanja. Vendar pa bi bilo takšno mnenje kar se dá zmotno: gre za to, da je — kot smo skušali pokazati, klasični pozitivizem naslanjal povezavo med obema kontekstoma na predpostavke psihologistično pojmovanega metodološkega individualizma, marksistična epistemologija pa je usmerjena odločno antiindividualistično, in še posebej — antipsihologistično²⁰. Vprašanje konteksta odkrivanja, oblikovano na temelju marksizma, se v nobenem primeru ne more glasiti: »Kakšne okoliščine pojasnjujejo dejstvo, da spoznavajoči subjekt sprejema določena prepričanja?«, temveč — ustrezno (i) »Kakšne potrebe temeljne družbene prakse danega hističnega obdobja pojasnjujejo — hkrati z dotedanjim teoretsko-metodološkim stanjem znanosti (dane znanosti) — družbeno sprejemanje določenih rezultatov spoznanja?« ali (ii): »Kakšne potrebe znanstvene prakse danega hističnega obdobja pojasnjujejo — hkrati z dotedanjim stanjem metodološke zavesti znanosti (dane znanosti) — družbeno sprejemanje določenega sistema spoznavnih norm in navodil?«

Glede na že poudarjeno relativno avtonomijo znanosti kot oblike družbene zavesti ima odgovor na vprašanje (ii) v posameznih primerih izhodiščno vlogo za utemeljevanje odgovora na vprašanje (i).

Družbenega sprejemanja sklopa prepričanj ne moremo pojmovati kot vsoto sprejemanj vseh tistih posameznikov, ki sestavljajo množico raziskovalcev, niti kot vsoto sprejemanj večine članov te množice; pri takšni interpretaciji bi se spet vrnili k predpostavkam metodološkega individualizma. Družbena zavest, pravilneje — dana histična različica ustrezne oblike družbene zavesti ali nekega njenega področja, je predmetni korelat teoretskega pojma, ki konotira tudi tista znamenja v prepričanjih, kakršna bi — teoretsko — morali pričakovati glede na družbeno prakso, ki jih postavlja. Glede na dejansko dane zavesti posameznikov je družbena zavest idealizacija (in ne njihov ponavljajoči se skupni elementi).²¹ Tako je na primer družbena zavest marksovega kapitalista, ki pojmuje maksimalizacijo dobička kot temeljni cilj produkcije, idealizacija glede na posamične zavesti posameznih kapitalistov; družbena jezikovna zavest, ki jo sestavljajo ustrezna sintaktična pravila, pri čemer ta določajo način oblikovanja izjav, je idealizacija zavesti posamičnih govornikov ali razlagalcev izjav danega jezika itd. Bistvo vsega tega je v tem,

²⁰ Zelo zanimiv članek W. Mejbauma *Marksizm a analiza genetyczna*, (Studia Filozoficzne, 1972, št. 1) vsebuje poleg vrste točnih opažanj, na katera navezujemo v pričujoči skici, tudi netočne formulacije — prav zato, ker avtor ne upošteva temeljnega nasprotja med individualističnim priholizmom pozitivistične epistemologije in antiindividualizmom marksistične spoznavne teorije.

²¹ Podobno — kot idealizacijo zavesti posameznikov — pojmuje družbeno zavest, ki določa vrednostni red L. Nowak v knjigi *U podstaw marksistowskiej aksjologii*, Varšava 1974.

da je nujni pogoj za to, da se individualni cilji posameznikov realizirajo v okviru svoje individualne prakse, bolj ali manj zavestna realizacija družbenih ciljev, ki jih neposredno določa družbena zavest in ki so subjektivni korelati objektivnih potreb družbene prakse. Tako so torej (idealni) Marxov kapitalist, idealni govornik-sprejemnik, idealni raziskovalec-pozitivist, idealni renesančni ustvarjalec itd. — pojmovne konstrukcije, ki označujejo subjektivne nosilce določene historične različice dane oblike družbene zavesti ali nekega njenega področja.

V vsakem primeru pa družbeno-zgodovinski kontekst odkrivanja danega programa spoznanja, ali z drugimi besedami — kontekst metodološke zavesti (določene) znanosti obravnavanega področja, razsoja o stopnji historične upravičenosti tega programa. To tezo je mogoče posplošiti in jo imenovati tezo o integralni zvezi med kontekstom odkrivanja,²² družbeno-zgodovinski kontekst odkrivanja v znanosti danega obdobja (in njenega ustreznega področja) določa stopnjo utemeljevanja sistema njenih trditvev. Ta teza se opira na že navedeno predpostavko, da znanost (neko njeno dano področje) vedno neposredno ali posredno odgovarja (ko gre npr. za metodološko zavest) na potrebe temeljne družbene prakse. Tega odgovora ne določa samo vrsta nakazanih potreb, ampak prav tako tudi do tedaj nagradeno »miselno gradivo« na področju znanosti (njenega danega področja). To ima vedno obliko teorije, v katere okviru najdemo splošne trditve praktičnega značaja ali pa je mogoče takšne trditve — z uporabo ustreznih miselnih operacij (npr. pri konkretizaciji idealizacijskih zakonov) izvesti iz njih. Te splošne praktične trditve funkcionirajo kot subjektivne premise družbene prakse, so njen subjektivni družbeni kontekst. In od tega, koliko je ta kontekst učinkovit, tj., koliko ustreza s tem povezana družbena praksa objektivnim potrebam, je odvisno družbeno sprejemanje teorije, čeprav jo — subjektivno — sprejema skupnost raziskovalcev na temelju metodološkega programa, ki je povezan z njo ali pa s prej sprejeto drugo teorijo. Spoznavni cilji, ki jih določa okvir danega programa, so subjektivna predstavitev objektivnih potreb, ki jih naslavlja na znanstveno prakso temeljna družbena praksa. Prav s soočanjem dane znanstvene teorije z njenim družbeno-zgodovinskim kontekstom odkrivanja lahko ocenimo stopnjo njene zgodovinske upravičenosti, stopnjo, po kateri ji je uspelo objektivno razpoznati naravoslovne ali družbene pogoje danega odseka temeljne družbene prakse ter si je ob tem pridobila ustrezno stopnjo učinkovitosti. Njeno družbeno sprejemanje pa vedno priča, da je bila stopnja učinkovitosti dovolj visoka, enako kot — posredno — stopnja učinkovitosti, ki jo subjektivno določa metodološki program.

Tako torej tok družbene prakse v zadnji instanci odloča o družbeni usodi ustreznih raziskovalnih rezultatov, posebno o tem, kar oblikuje metodološka zavest, po kateri ocenjujemo njihovo veljavnost, resničnost itd., pa tudi o tem, ali jim z vidika marksistične teorije znanstvenega spoznanja priznavamo vrednost zgodovinske upravičenosti ali — če uporabljamo terminologijo, namenjeno prav temu primeru — vrednost relativne resnice.

Če označimo ta fragment subjektivnega družbenega konteksta temeljne družbene prakse, ki je sestavljen iz praktičnih posplošitev, pa tudi iz nekaterih posameznih ugotovitev, za vsebino družbenega izkustva²³, lahko razlikujemo dva primera logičnega odnosa med znanstvenimi raziskovalnimi rezultati in že pričujočo vsebino družbenega izkustva: ali so ti rezultati z njo v skladu in jo torej obsegajo ali pa niso v skladu.²⁴ V tem drugem primeru lahko govorimo, da znanost objektivno presega družbeno izkustvo. Ta pojav je značilen za mnogo znanstvenih področij sodobne

²² Prim. J. Kmita, *Kontekst ogkrycia — kontekst uzasadniania*, Studia Metodologiczne, št. 12.

²³ Ta pojem je vpeljal v članku, ki ga omenja prejšnja opomba.

²⁴ Razlikovanje med tema dvema situacijama je izhodišče članka A. Pałbickie *Teoria naukowa a doświadczenie społeczne* (Nurt 1974, št. 4), ki govori o razlikovanju med pozitivističnim in post-pozitivističnim obdobjem v razvoju znanosti. To izkoriščamo obširneje v delu C naše skice.

znanosti. Seveda se rezultati znanstvenih raziskav in družbeno izkustvo na koncu vedno ujemajo. V primeru, ko znanost prehiteva družbeno izkustvo, pride do skladnosti šele glede na družbeno izkustvo, ki ga generira znanstveno oblikovana družbena praksa.

Tako smo torej nakopičili dovolj premis, da lahko zarišemo temeljne razlike med različicami tradicionalnega empirizma in koncepcijo, ki jo lahko izrazimo z naslednjo tezo: dejstvo, da določeni sklop znanstvenih trditev obsega ustrezní fragment vsebine že pričujočega družbenega izkustva ali pa tudi — družbenega izkustva, kakršno se oblikuje na podlagi temeljne družbene prakse, za katero je ta sklop družbeni subjektivni kontekst, konstituira temelj za kvalifikacijo teh trditev kot relativno resničnih. Ta koncepcija se loči od tradicionalnega empirizma med drugim po naslednjih znamenjih: (a) je antiindividualistična, (b) ima historično-normativni značaj, in ne čisto normativnega niti — po drugi plati — genetično psihološkega, (c) poudarja, da iz neskladnosti med vsebino že pričujočega (družbenega) izkustva in teoretičnimi propozicijami, ki jih ponuja znanost, ni mogoče ničesar sklepati, (d) priznava relativno vlogo spoznavnih norm in navodil za oblikovanje znanstvene prakse (glede na relativno avtonomijo te oblike družbene zavesti, kot jo tvori znanost), hkrati pa jih ne izolira od (družbeno-zgodovinskega) konteksta odkrivanja (kot to delajo hipotetizem ali različne objektivno-idealistične epistemološke koncepcije), nasprotno, ta kontekst pojmuje naša koncepcija kot njihovo objektivno določilo.

Na kraju tega razdelka naj opozorimo, da neskladja določenega sklopa znanstvenih rezultatov glede na vsebino že pričujočega družbenega izkustva ni mogoče omalovaževati. To vsebino je oblikovala družbena praksa in je odgovarjala relativno ustrezno na objektivne potrebe, kar priča o tem, da so v njej nastala prepričanja relativno pravilno razpoznavala stvarni značaj te prakse in njenih pogojev, ali z drugimi besedami — dejanski značaj danega področja družbene prakse. V zvezi s tem bo tisti sklop raziskovalnih rezultatov, ki je ponavadi vključen v kontekst teorije, pokazal svoje relativno višje spoznanje o problematičnih elementih vsebine že pričujočega družbenega izkustva in dokazal premoč svoje teorije, če bo poleg tega, da bo ta postala družbeni subjektivni kontekst prakse, ki ustvarja s potrjevanjem te teorije družbeno izkustvo, omogočil na tem temelju funkcionalno-genetično pojasniti sprejemanje problematičnih elementov vsebine družbenega izkustva.

Isto *mutatis mutandis* velja za primer, ko nova znanstvena teorija nasprotuje že pričujoči teoriji. V splošnem lahko oblikujemo naslednje *posplošeno načelo korespondence*:²⁵

Dejstvo, da dana znanstvena teorija pojasnjuje družbeno sprejemanje vsebine že pričujočega družbenega izkustva, ki je povezano z nekim področjem družbene prakse (ali) — sprejemanje že pričujoče teorije, funkcionalno povezane s tem področjem prakse, in poleg tega postane subjektivni družbeni kontekst prakse, ki generira na omenjenem področju novo družbeno izkustvo, katerega potrjuje s svojo vsebino — ustvarja podlago, da znanstveno teorijo priznamo za relativno resnično na stopnji, ki je višja od vsebine že pričujočega družbenega izkustva in (ali) — od že pričujoče teorije.

Predlagamo, da gornjemu posplošenemu načelu korespondence priznamo izraz marksistični empirizem. Poleg tega poudarjamo, da je to načelo izhodišče za konstrukcijo pojma resnice v klasičnem pomenu, pojma, ki se nanaša na rezultate znanstvene prakse. Ta pa ne denotira samo spoznavno vrednost, ki je subjektivno sprejeta v okvirih posamičnih razvojnih faz metodološke zavesti znanosti.

²⁵ Menimo, da je v fiziki in v metodologiji fizike formulirano načelo korespondence — ob določeni interpretaciji — poseben primer tu podanega načela. To vprašanje pa bi zahtevalo posebno obravnavo.

C. *Hipotetizem kot subjektivni izraz postpozitivistične faze razvoja znanstvene prakse*

Kot smo že opozorili, deluje znanstvena praksa v okviru svojega historično najbolj zgodnjega obdobja razvoja objektivno tako, da sistematizira zgolj vsebino že pričujočega družbenega izkustva: potem nastanejo takšni znanstvenoteoretski sistemi, ki omogočajo, da iz ustrezno izbranih splošnih predpostavk izpeljemo nekatere elemente te vsebine, pri čemer ne dopuščamo neskladja med omenjenimi predpostavkami in celotnostjo družbenega izkustva. Prav to razvojno obdobje znanstvene praktične dejavnosti lahko imenujemo pozitivizem, vendar se moramo ob tem zavedati, da je spoznavnoteoretski nauk pozitivizma subjektivno, filozofsko (navazujoče na »ustrezno miselno gradivo«) zrcaljenje objektivnih potreb, ki jih v določeni razvojni fazi postavlja znanstveni praksi temeljna družbena praksa; ta nauk pa znanstvena praksa ne oblikuje kot neodvisni dejavnik, čeprav ima, kot smo že omenili, v tem pogledu neko avtonomijo.

Tu ne bomo podrobneje utemeljevali pravkar oblikovanega mnenja, da je zlasti pozitivistična koncepcija izkustva subjektivno deformirani korelat tega, kar tu imenujemo družbeno izkustvo, da priznava, dalje, pozitivizem podobo stvarnosti, dano z vsebino tega izkustva, za edino stvarnost, na katero se nanašajo znanstvena raziskovanja. To pač ustreza pravzaprav najbolj zgodnji historični fazi objektivnega razmerja znanstvene prakse do temeljne družbene prakse; namesto tega bomo s tega vidika obravnavali malce podrobneje hipotetizem. Omenimo naj samo še to, da je sedanji spor o kumulativnem ali nekumulativnem značaju razvoja znanosti s predlaganega vidika rešljiv. Kumulativistično stališče, ki ga zagovarja pozitivizem, se zdi ustrezno prav glede na pozitivistično obdobje v razvoju znanstvene prakse. Zakaj znanstveni teoretični sistemi, ki so nastali v tej dobi, imajo — glede na že pričujočo vsebino družbenega izkustva — izključno registracijski značaj. Spremljajoči jih tovrstni sistemi nastajajo kot rezultat potreb po kodifikaciji in ureditvi vedno razsežnejših fragmentov te vsebine. Načeloma pa se razlikujejo med seboj samo po tem, da vsak kasnejši sistem obsega tiste elemente vsebine družbenega izkustva, na katere se opira prejšnja teorija, upošteva še dodatne elemente. Druga stvar pa je, ko obstane znanstvena praksa pred takšnimi potrebami temeljne družbene prakse, na katere ni mogoče ustrezno odgovoriti s konstrukcijo izključno registracijskih teoretičnih sistemov.

Hipotetizem je ena izmed historično zabeleženih različic filozofskega, subjektivnega zrcaljenja novega, objektivnega odnosa znanstvene do temeljne družbene prakse v obliki določenega spoznavnoteoretskega nauka; to začenja v svojih okvirih prehitovati — v že prej označenem smislu — znanstvena praktična dejavnost. Dejstvo, da je hipotetizem ena izmed različic spoznavnoteoretskega zrcaljenja postpozitivistične faze v razvoju znanstvene prakse, je kaj lahko umljivo, če upoštevamo, da so se — prvič — posamična področja znanstvenih raziskovanj razvijala neenakomerno: nekatera imajo pozitivistično stopnjo že zdavnaj za seboj, druga je še vedno niso prekoračila. Zato različne epistemološke usmeritve, ki navezujejo na različna področja znanstvene prakse, kdaj pa kdaj (vsaka na svoj način) pokaže neaktualnost pozitivizma; drugič — postpozitivistična doba v razvoju znanstvenih raziskovanj kaže razne razvojne faze; ni dvoma, da normativna sestavina marksistične teorije znanstvenega spoznanja ustreza še oblikujoči se stopnji znanstvene prakse. Ta vsekakor zajema raziskovanja družbenega razvoja, ki ga je mogoče realizirati šele v okvirih socialistične družbe v skladu z njenimi potrebami po rezultatih raziskovalnih spoznanj, ki jih ta teorija postulira.

Kar zadeva prvi moment: neenakomernost v razvoju posameznih znanstvenih raziskovanj — naj zadostuje za ponazoritev tole dejstvo: matematično-naravoslovne vede s fiziko na čelu so, odgovarjajoč na potrebe temeljne družbene prakse oblikujočega se kapitalističnega načina produkcije, že v času Galilei-Newton sklenile pozitivistično etapo svojega razvoja. Najbolj jasen subjektivni izraz tega na po-

ročju epistemologije je bila Kantova filozofija;²⁶ po drugi plati pa so še vedno na dnevnem redu tipično pozitivistična raziskovanja, ki so na področju psihologije in sociologije usmerjena behavioristično. Filozofski izraz teh raziskovanj je neopozitivizem.

Drugi moment: notranjega raziskovanja na posamične faze postpozitivistične stopnje v razvoju znanstvene prakse tu ne bomo razvijali. Nakazali bomo samo tiste poteze hipotetizma, po katerem je ta subjektivni izraz prav te splošno vzete razvojne stopnje. To so predvsem: (a) koncepcija prvotnosti znanstvene teorije glede na izkustvo (b) koncepcija preklica bazičnih stavkov, ki izražajo izkustveni stik s stvarnostjo; (c) koncepcija falsifikacije že pričujočih teorij kot podlaga razvoja znanstvenega spoznanja. Dejstvo, da znanstveniki danes pogosteje sprejemajo te tri koncepcije, bi lahko dovolj prepričljivo pojasnili tako, da bi se sklicevali na značilnosti postpozitivistične prakse; hoteli pa bi tu pokazati samo enega izmed tistih elementov hipotetizma, ki se s to prakso še posebno ne ujema. Ta je po eni plati povezan z dejstvom, da za to usmeritev neposredno uporabno »miselno gradivo« tvori sam pozitivizem (posebej v obliki, ki jo je predstavil neopozitivizem), po drugi pa — z njegovimi razredno ideološkimi funkcijami (ki so projicirane na izbor te neposredne tradicije).

Obidimo tu vprašanje neustreznosti samega načina pojmovanja izkustva, neustreznosti, ki je povezana s sprejemanjem stališča metodološkega individualizma. Ta namreč onemogoča zlasti to, da bi pojasnili družbeno sprejemanje prepričan, ki izražajo to izkustvo. Obidimo tudi navidezno rešitev problema, kakor ga predlaga koncepcija »tretjega sveta« — svojevrstno deformirani korelat pojma družbene zavesti. Oglejmo si raje поблиže nazor, po katerem je temeljni dejavnik, ki odloča o razvoju znanosti (temu je instrumentalno podrejen postulat falsifikacije) in je hkrati tudi njen glavni cilj: pojasnitev.²⁷

Če bi odstranili iz zgoraj navedenega Popperjevega nazora elemente ideološkega pojmovanja znanosti, bi se utegnilo zdeti, da ga lahko branimo kot stališče, po katerem razglša metodološka zavest v sklopu objektivnega družbenega konteksta znanstvene prakse v svoji postpozitivistični stopnji kot osrednjo spoznavno vrednoto, kakršno sicer mora realizirati, prav ekspanzijo ali pojasnitev. Vendar: ali to stališče ne bo notranje protislovno glede na sprejete značilnosti razvojne stopnje znanosti, ki nas tu zanima? Vrednota, pojmovana kot cilj, mora biti v okvirih subjektivno družbenega konteksta prakse danega tipa zavestna predstavitev objektivnih potreb, kakršne ta praksa zadovoljuje. In dalje: ali lahko pojasnjevanje, natančneje — predvideni učinek z vidika metodoloških navodil, o katerih govorimo, pojmujeemo kot zavestno predstavitev objektivnih potreb, ki jih postavlja temeljna družbena praksa postpozitivistični znanstveni praksi?

Učinek pojasnjevanja je v vsakem primeru vključitev trditve, ki opisuje explanandum (če govorimo v predmetni stilizaciji) v kontekst določenega teoretičnega sistema; zakaj trditve, ki opisuje explanandum, izhaja iz tega sistema (po morebitni pritegnitvi začetnih pogojev — če bi šlo v matematično-naravoslovnih znanostih za sicer problematično pojasnjevanje posebnega dejstva). Pojasnjevanje pa je vendar

²⁶ Tu bi bilo vredno poudariti dejstvo, da je bila ena izmed temeljnih izhodišč Kantove epistemologije refleksija prav klasične mehanike. Ob tej priložnosti naj še dodamo, da nikakor ne trdimo, kako pozitivistična teorija znanstvenega spoznanja ne bi mogla učinkovito funkcionirati v okvirih postpozitivistične znanstvene prakse. Gotovo so nekateri elementi te teorije imeli v 19. stoletju bistveno vlogo glede matematično-naravoslovnih raziskovanj — v obdobju, ko je široka uporaba izkustveno-eksperimentalnih tehnik v okvirih raziskovanj, ki so bile nujne za zadovoljitev potreb produkcijske prakse, zahtevala nasprotovanje različnim oblikam spekulativnega mišljenja. Prav ta okoliščina, tj. že omenjeno dejstvo, da je vrsta področij znanstvenih raziskovanj še vedno v pozitivistični razvojni fazi, hkrati z razredno-ideološko funkcijo pozitivistične filozofije — razlaga njegovo trdoživost.

²⁷ Prim. K. R. Popper: *The Aim of Science; Objective Knowledge*, Oxford 1973.

eno izmed temeljnih sredstev znanstvene prakse, s katerim ta uvaja in ohranja notranji red na področju rezultatov spoznanja, ki jih je na tej podlagi dosegla. Gre torej za dedukcijski red. V okvirih drugih oblik družbene zavesti ima lahko drugačen značaj. Vendar ne glede na to, za kakšno obliko notranjega reda gre, začne njegovo ohranjanje v določenem trenutku razvoja dane prakse izpolnjevati konservativno funkcijo; tu že citirane Engelsove misli, ki zadevajo notranji red prava (v smislu pravnih norm), lahko nanašamo posplošeno tudi na vse druge oblike družbene zavesti. Ta konservativna funkcija pojasnjevanja se pokaže v tistih situacijah postpozitivistične znanstvene prakse, ko se v nadaljnjem razvoju temeljne družbene prakse dotedanji teoretski sistemi izkažejo za nezadostne — torej tedaj, ko se pojavi objektivna potreba po teoriji, ki se sicer še ni sposobna sklicevati na tiste elemente vsebine družbenega izkustva, ki bi jo potrebovali. To izkustvo lahko nastane šele v prihodnosti na temelju prakse, ki jo subjektivno motivira prav ta praksa. Za zdaj pa pojavi, ki zahtevajo pojasnitve, še ne obstajajo kot podatki družbenega izkustva. Pasivno pričakovanje tistih dni, ko bi hkrati, ko bi jih pojasnjevali, konstruirali tudi nov teoretski sistem, bi dejansko pomenilo odpovedati se izbiri tega sistema.

Kot je znano, je T. S. Kuhn postavil tezo, ki zavrača prepričanje, da nastajajo nove znanstvene teorije kot rezultat iskanja explanansov za tiste pojave, ki jih ni mogoče pojasniti na podlagi dotedanjih teorij; po tej tezi t. i. »uganke«, torej pojavi, ki jih dotedanja teorija, natančneje »paradigma«, ni sposobna — *prima facie* — pojasniti, nikakor niso vzrok za nastanek novega znanstvenega teoretičnega sistema; »uganke« rešujemo ali na podlagi že obstoječe paradigme (morebitni) njeni modifikaciji ali pa jih uvrstimo v skupino t. i. »anomalij«, s katerimi se znanost, vsaj v danem razdobju, še ne ukvarja. Nova teorija pa (tj. nova paradigma) nastane — kot družbeni pojav — nepredvidljivo (in nepojasnljivo), čeprav je mogoče pokazati na nekatere simptome »križe« obstoječe paradigme. Zaradi teh se zdi nastanek nove paradigme nekaj verjetnega (v običajnem, pogovornem smislu).

S Kuhnovim stališčem se je mogoče strinjati toliko, kolikor gre za to, da podatkov izkustva, ki jih sistem iz postpozitivističnega obdobja znanosti ne predvideva, sploh ne štejemo za relevantne sestavine tega sistema vsebine družbenega izkustva; to izkustvo, kot smo že poudarili, generira praksa, ki subjektivno motivira ta sistem. V zvezi s tem ostane »uganka«, ki je zunaj tega izkustvo in je ni mogoče razrešiti, tj. vključiti v notranji pojasnjevalni red znanosti, »anomalija«, ki ne zanima znanstvene prakse. Zlasti še, če je ne moremo pojasniti niti korespondencijsko (s pojasnitvijo njene registracije v družbenem izkustvu) na temelju pričujočega teoretičnega sistema niti pojasniti običajno in ji dati statusa sestavine, ki je relevantna za sistem vsebine družbenega izkustva. Šele kasneje, ko nastane nov teoretični sistem, in to ne zaradi subjektivne težnje po pojasnitvi »anomalije«, je lahko »uganka« vključena v notranji pojasnjevalni red znanosti — bodisi običajno ali pa korespondencijsko. Ideološko pojmovanje razvoja znanosti, ki jemlje vrednoto, kot jo pomeni ohranjanje notranjega pojasnjevalnega reda, za temeljno poročilo tega razvoja, razglaša, da je prav težnja po pojasnitvi te »anomalije« zbudila v življenju prihajajoči novi teoretični sistem. Znani so številni primeri, ki jih navajajo v podporo tega nazora: rezultati Michelsonovega eksperimenta in posebna teorija relativnosti; slučajna osvetlitev filskega traku s koščkom urana in teorija radioaktivnosti itd. Vsi primeri tega tipa so sestavljeni z vidika novega teoretičnega sistema, ki je odpravil te »anomalije«. Ob tem pa ni upoštevano dejstvo dolgotrajnega obstoja številne skupine anomalij, ki še niso zbudile pojasnjujočih jih teorij.

Ko trdimo, da: (a) novi teoretski sistemi postpozitivistične znanstvene prakse postajajo predmet družbenega sprejemanja predvsem zato, ker dajejo rezultate spoznanja, ki so nujni za nadaljnji razvoj temeljne družbene prakse, ki niso dosegljivi na podlagi aktualnih znanstvenih teorij; (b) da je pojasnitev »anomalij« izvedena na podlagi novih sistemov, drugotni pojav, poveza z realizacijo tiste subjek-

tivne spoznavne vrednote znanstvene prakse, ki jo pomeni uvajanje in ohranjanje notranjega pojasnjevalnega reda; (c) da to ne more biti glavna subjektivna vrednota (temeljni cilj postpozitivistične znanstvene prakse), če ne bi dajala hkrati rezultatov, ki jih zahteva od nje funkcionalno jo določujoča družbena praksa (da torej vrednota ne more pomeniti subjektivne predstavitve objektivnih potreb prakse) ne problematiziramo samo historično-opisne točnosti ali historično-normativne upravičenosti hipotetizma kot koncepcije, ki ji je pojasnjevanje glavni cilj (subjektivno) znanstvene prakse. Upiramo se hkrati tudi Kuhnovi koncepciji z najmanj dveh vidikov. Prvič, družbeno sprejemanje določene, nove znanstvene teorije (nove paradigme) z našega vidika ni nekaj naključnega, nekaj, kar bi nastalo ob spletu okoliščin, ki ga v bistvu predstavlja situacija, temelječa na dejstvu, da iz različnih subjektivno individualnih vzrokov dovolj raziskovalcev začenja naglo prisegati na novo paradigmo. Nasprotno, ta pojav določa jasno prav to, da družba pripisuje predlagani novi teoriji takšno pozitivno vrednoto, ki tvori relativno ustrezno subjektivno predstavitev objektivne potrebe temeljne družbene prakse. Drugič, pozitivne vrednote, ki jih individualno sprejemajo posamezni raziskovalci in jih silijo, da se izrečejo za novo teorijo (novo paradigmo), tu nimajo nobene besede. Nekaj drugega so — glede na svojo objektivno funkcijo — individualno sprejete vrednote različnih vrst (kar do neke mere točno registrira Kuhn), kot so: spoznavne, etične, estetske, religiozne itd., nekaj drugega spet družbene vrednote, ki so v znanstveni praksi obvezne. Te lahko individualni raziskovalci bolj ali manj razpoznajo, toda vedno morajo upoštevati možnost, da ne bodo mogli realizirati individualnih vrednot: ta ali oni raziskovalec lahko namerava v svoji znanstveni praksi doseči najrazličnejše cilje, tudi najbolj osebne in privatne, vendar jih ne bo realiziral, če v večji ali manjši meri ne bo pri tem upošteval družbeno obveznih ciljev znanstvenega raziskovanja (podobno lahko posamezni kapitalist teži npr. po nakopičenju kar največje vsote denarja za dom onemoglih, vendar mora pri tem maksimalizirati svoj dobiček; posamezni uporabnik danega jezika lahko namerava med razgovorom doseči takšen ali drugače zase koristen učinek, vendar mora pri tem upoštevati zahtevo komunikativnosti izjav, zgrajenih v danem jeziku itd.).

Vendar pri tem ne gre za to, da bi te družbeno obvezujoče vrednote nekako določale — kakor bi hotel metodološki individualizem — individualno sprejete vrednote; te vrednote se oblikujejo — kot smo že mnogokrat povedali — kot družbeno-subjektivni, zavestnostni korelati objektivnih potreb družbene prakse. Zato odločajo o razvoju znanosti, posebno o družbenem sprejemanju nove teorije, prav te potrebe, ki delujejo s posredovanjem družbeno obveznih vrednot; individualno priznane vrednote se jim morajo na opisani način podrediti.

Vrednote, obvezne v okvirih subjektivnega družbenega konteksta postpozitivistične znanstvene prakse, odločujoče neposredno o družbenem sprejemanju nove teorije — še v trenutku, ko se lahko legitimirajo samo s korespondencijsko pojasnitvijo že pričujoče teorije (tako kot je bilo s posebno teorijo relativnosti, ki se je lahko v začetku korespondenčno sklicevala na klasično mehaniko), nimajo vedno značaja spoznanja; pogosto izhajajo tudi iz drugih vrednostnih sistemov. Če je raziskovalna praksa podrejena funkcionalni splošno družbeni praksi (npr. produkcijski praksi, tj. če odgovarja na njene potrebe, potem so praviloma te potrebe predstavljene subjektivno s spoznavnimi vrednotami, vendar pa jim v primeru, ko gre za potrebe takšnih posebnih praks, kot je npr. pravno-politična praksa, potrebe, ki so na splošno omejene z okviri določenih razredov, tedaj često ustrezajo zunajspoznavne vrednote. Prav tu izhajajo razlike med normativno sestavino družbene metodološke zavesti, povezane z naravoslovno-matematičnimi raziskovanji, ki izpostavljajo praviloma spoznavne vrednote, in analogno sestavino družbene metodološke zavesti, ki je povezana s humanističnimi raziskovanji. Ta izpostavljajo pogosto vrednote, podobne tistim, ki vladajo v kontekstu umetnosti ali publicistike. Lahko torej rečemo, da je mogoče program metodološkega naturalizma (program,

ki postulira enotnost temeljnih načinov znanstvenega ravnanja v naravoslovju in v humanistiki) popolnoma realizirati šele v okvirih brezrazredne družbe; šele odprava partikularnih razrednih interesov bo omogočila podrejanje humanistične znanstvene prakse izključno splošno družbenim potrebam.

Na koncu naj še enkrat pripomnimo: nikakor ne trdimo, da se družbeno sprejemanje danega znanstvenega teoretskega sistema vsakokrat prekriva z neko objektivno potrebo zunajznanstvene družbene prakse — ki zadeva ta sistem; trdimo samo, da so potrebe povezane z družbenim sprejemanjem takšne znanstvene teorije, ki ima svojevrstno vlogo pilota glede na določeni metodološki program. Ta nadalje izpostavlja določene (spoznavne) vrednote in sklop navodil, ki določajo način realizacije teh vrednot. Prav ta metodološki program tvori subjektivno motivacijo za sprejemanje danega teoretskega sistema (ki je v ideološkem pojmovanju edino določilo njegove zgradbe) in je hkrati objektivno funkcionalno pogojen z ustreznimi objektivnimi potrebami, ki jim dajejo »krinko« (spoznavnih) vrednot, za katere gre. Kolikor pilotna znanstvena teorija ustreza omenjenim potrebam, se utrjuje v družbeni zavesti in postane avtonomna ter odloča o usodi nadaljnjih znanstvenih teoretskih propozicij. To se dogaja do trenutka, ko ni več sposobna subjektivno motivirati takšne znanstvene prakse, kakršna bi lahko ustrezala nastajajočim novim objektivnim potrebam zunajznanstvene družbene prakse.

Iz revije »Studia filozoficne« št. 10/1974, prevedla Z. J.

EDVARD KARDELJ

Problemi naše socialistične graditve

I

Državna založba Slovenije je prav pred kratkim izdala IX. knjigo Kardeljovih del; ta dela že od leta 1956, ko je pri isti založbi izšla prva knjiga, nosijo naslov Problemi naše socialistične graditve. Medtem ko je bil med izdajo avtorjeve VII. knjige, ki je izšla leta 1968, in VIII., ki je izšla leta 1974, kar precejšen in zevajoč časovni razmik, pa je med izidom IX. in VIII. knjige časovni razpon zelo kratek in ga upravičuje potreba po sistemske in studioznem proučevanju avtorjevih intervjujev, govorov, referatov ter drugih nastopov v času od januarja 1969 do maja 1973. Čeprav gre tedaj, podobno kot pri drugih Kardeljovih delih, za prispevke in razprave, ki so se pojavljale sproti v tisku, radiu in televiziji, šele strnitev avtorjevih misli v zbranih delih Problemi naše socialistične graditve omogoča bralcem, da jasno in razvidno zaznajo *konzistentni sistem* idejnih stališč, njegovo graditev koncepta razvoja jugoslovanske samoupravne družbe ter piščevo nepremakljivo prepričanost, da družbo in svet lahko spreminja samo tista družbena aktivnost, ki povezuje teorijo in prakso. Še kot Sperans je novembra 1938 v predgovoru k Razvoju slovenskega narodnega vprašanja¹ poudarjal nujnost, da slovensko ljudstvo svoja politična prizadevanja gradi na globljih teoretičnih spoznanjih in ne zgolj na politikantskem empirizmu.

¹ E. Kardelj — Sperans, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1957, str. XII.

II

Kardeljeva IX. knjiga Problemi naše socialistične graditve se nam za uvod predstavi z intervjujem RTV Ljubljana januarja leta 1969 v zvezi s predlaganimi spremembami ustave SR Slovenije z navidez organizacijskim, a v bistvu v vsebino segajočim naslovom En zbor ali več zborov delovnih skupnosti, sklepa pa jo avtorjev prispevek iz izvajanja na seji skupne komisije vseh zborov zvezne skupščine za ustavna vprašanja maja 1973 v Beogradu z oznako O predlogu za določanje osnutka nove ustave. Med tema dvema besediloma, ki časovno razmejujeta obravnavano deveto knjigo Problemi naše socialistične graditve, pa se po kronološkem zaporedju avtorjevega nastopanja v jugoslovanski družbeni javnosti zvrsti še vrsta drugih prispevkov, ki so v bistvu kljub usmerjenosti k posameznim družbenim vprašanjem vendar zaokrožena celota slovenskega in jugoslovanskega družbenopolitičnega bivanja. Med temi še zlasti izstopajo takšni zapisi, kot so Razpotja v razvoju naše socialistične družbe, Idejna in politična izhodišča za spremembo ustave, Ekonomski in politični odnosi v samoupravnih socialističnih družbi, ter Temeljni viri in smeri ustavnih sprememb. S prisposodobijo bi lahko dejali, da je Kardeljeva deveta knjiga Problemi naše socialistične graditve avtorjeva duhovna in akcijska biografija v letih med 1969 do 1973, v letih, ko so se na eni strani dejansko nakazovala nekatera družbena razpotja, ko pa smo na drugi strani vendarle tudi prevladovali etatizem in tehnomenagerski liberalizem kot jugoslovansko družbeno možnost in ju jasno opredelili kot stranpot našega političnega sistema.

Bilo bi seveda v živem nasprotju s črko in argumentirano mislijo piščevih teoretičnih razmišljanj, če bi preseganje

etatizma in tehnokratizma lahko miselno in potemtakem znanstveno in politično nesprejemljivo razumeli kot »končno zmago«, saj sta označeni težnji trajen spremljevalni pojav jugoslovanske samoupravne družbe. Ranjivost te naše družbe za takšne deviantne pojave — v določenih okoliščinah in ob podcenjevanju teh pojavov — ni samodejno onemogućena in tako ti pojavi ostajajo prej ko slej še vedno tudi »problemi naše socialistične graditve«. Dokumeitirana resnica našega neposrednega političnega večera, ki jo Kardelj kot politik in znanstvenik razpira pred nami, ima vsakemu kolikor toliko družbenopolitičnemu razgledanemu bralcu avtorjevih spisov še kako veliko povedati tudi za samoupravni jutri.

Tudi ob Kardeljevi deveti knjigi je utemeljeno zatrđiti, da avtor, ki je bil na »večer pred revolucijo« *Sperans* in nato vseskozi *constituens* našega političnega sistema, tudi v kriznih obdobjih (in najbrž bi težko rekli, da se prav v letih med 1969—1973, te obravnava deveta knjiga, nismo srečavali s problemi širših razsežnosti s kriznimi značilnostmi) ni nikdar postal — *desperatus*. Izhajajoč iz povezovanja marksističnega izročila z dogajanjem v sodobni jugoslovanski samoupravni praksi in trdno zakoreninjen in navezan na našo lastno, izvirno, temeljno in trajno naložbo — oboroženo revolucijo in narodnoosvobodilni boj — je iskal pravilne rešitve ter nakazoval družbeno upravičenost in nujnost, da izkoristimo priložnosti, ki jih nudijo zgodovinski trenutki.

III

Ob Kardeljevi deveti knjigi, ki je zaradi avtorjeve kontinuitete tako v teoretični kot tudi praktično politični smeri pravzaprav le pomemben člen v širšem, tudi obzorja jugoslovanske družbe prebijajočem ustvarjalnem opusu, se v okviru teh razmišljanj ne nameravamo deskriptivno ločevati posameznih avtorjevih prispevkov. Opozorimo naj na nekatere bistvene problemske sklope avtorjevega pisanja, ki lahko pokažejo, da

leta med 1969—1973 niso bila — kot smo navedli zgoraj — oznamenovana samo s kriznimi razsežnostmi v jugoslovanski *večnacionalni* samoupravni skupnosti. Obdobje med leti 1969—1973 je namreč bilo tudi obdobje, ko je jugoslovanska družba postopoma našla samo sebe, ki smo bili na poti iskanja in zasnavljanja ne le idejnih, temveč tudi institucionalnih rešitev novega ustavnega sistema; vse to je dobilo svoj institucionalni vrh ob sprejemu ustave v začetku 1974. leta.

Če bi tedaj hoteli izluščiti tista vprašanja, ki zlasti z zornega kota pripravljanja nove celotne ustavne ureditve padajo v osrčje avtorjevega dela, vsekakor ne bi mogli mimo vloge organiziranega subjektivnega dejavnika, mimo odnosov med federacijo in republikami, utrditve družbenoekonomskega položaja delavskega razreda v celotnem družbenem delu ter skupščinskega sistema na delegatskih osnovah, sistema, ki temelji na samoupravni strukturi združenega dela. Deveta in prav tako že prej tudi osma knjiga *Problemov* naše socialistične graditve sta začeli — čisto po nepotrebnem — opuščati stvarno kazalo, ki so ga koristno navajale knjige od I.—VII.

Branje avtorjeve knjige pokaže, da je šlo pri novi ustavi, ki je sinteza družbenopolitičnih bojov in teoretičnih spoznanj zveze komunistov, za bistveno spreminjanje obstoječega stanja in za odločitve, ki bodo dolgoročno vplivale na tok stvari in usodo jugoslovanskega revolucionarnega gibanja. Družbeni razvoj je revolucionarne sile jugoslovanske družbe postavljaj pred vrsto dilem, na katere je bilo treba odgovoriti in se odločiti, po kateri poti se razvijati v prihodnje. Seveda se vprašanja, ki smo jih zgoraj navedli kot osrednja v Kardeljevi knjigi, ne zastavljajo sistematično samo v enem prispevku, temveč se pogosto med seboj prepletajo v posameznih prispevkih in avtorjevih govorih, kakor je to zahteval družbenopolitični trenutek in problemi ter zahteve, da se nanje odgovori. Takšen je nujno pristop človeka, ki v sebi združuje politika, zahtevne razsežnosti državnika in nič manj zahtevnih razsežnosti znanstvenika.

IV

Avtor dosledno opozarja na škodljivost zgolj formalnega demokratizma, na nesprijemljivost demokratičnega formalizma brez socialistične vsebine ter vidi smisel vodilne vloge zveze komunistov v tem, da je zmožna organizirati boj za takšno razmerje sil v strukturi družbe, v katerem bo zagotovljena vodilna vloga ekonomskih in političnih interesov delavskega razreda. Pravo vrednost teh ugotovitev pisca je lahko dojeti, če izhajamo iz prepričanja, da je predpostavka za razumevanje družbene vloge zveze komunistov njena zasidranost v samoupravnem sistemu in v procesih socialistične preobrazbe družbe.

Tudi pri razmišljanju o problemih na črti federacija-republika stopa v ospredje avtorjeva sposobnost, da loči bistveno od nebitvenega ter obrobnega, da išče razredne usmeritve in da tudi pri oblikovanju kritike negativnih vidikov, ki so se pokazali v razmerjih med federacijo in republikami, daje nove rešitve in odkriva pravo identiteto jugoslovanske samoupravne federacije. V tem — in seveda ne samo v tem — je v obravnavani knjigi zlasti zanimiv avtorjev prispevek Razpوتا v razvoju naše socialistične družbe, ki zajema izveličke iz dopolnjenega govora na razširjeni seji sekretariata CK ZKS avgusta 1969 v Ljubljani, ko je šlo za razmišljanja, ki so jim bili povod znani dogodki v zvezi s »cestno afero«. Tedaj se je zaostriilo vprašanje narave naše federacije, pa seveda tudi vprašanje vloge zveze komunistov v boju za akcijsko enotnost socialističnih sil in zveze komunistov kot bistvenega integrativnega dejavnika našega družbenega sistema. Pomembne teoretične zaokrožitve o nujnosti, da se odnosi v federaciji in republikah prilagajajo razvoju samoupravne baze jugoslovanske družbe, najdemo tudi v prispevku Idejna izhodišča za spremembo ustave, zlasti še pri razmišljanju o političnih odnosih v federaciji in ekonomskih funkcijah federacije.

Obdobje, ki ga zajema pričujoča knjiga, je bogato tudi z avtorjevimi razmišljanji o izgrajevanju delegatskega si-

stema kot temeljne sestavine jugoslovanskega političnega sistema, ki globoko revolucionira našo celotno ureditev. Pomembno je bilo, da samoupravna družba ne bi stopicala na mestu ali se zagostila v sistem v bistvu meščanske »politične« države in v tako obliko predstavniškega sistema, ki bi se povezoval z osamosvojenimi političnimi skupinami, odtujenimi od združenega dela. Skrčenje samoupravljanja na razsežnosti »politične oblasti« človeka ne bi osvobajalo okovov političnega državljanja, katerega funkcija je omejena na izvolitev političnih organov družbe. Delegatski sistem je v svojem institucionalnem vidiku takšna oblika družbene organizacije, ki najbolj ustreza naravi družbenih odnosov, ki temelje na podružabljeni materialni podlagi dela. Seveda pa dobiva avtorjev memento, da si danes delavski razred stihjsko ne more izbojevati tistega, kar si niso pripravljene izbojevati zavestne revolucionarne sile socializma, v knjigi pomembno osvetlitev.

V

Po leninističnem pojmovanju ustava ni samo odblesek dejanskega stanja družbe, temveč je hkrati tudi njena vizija in program, ki naj ne zakuje družbenih odnosov, ampak naj odpira tudi perspektivo. Tako tudi državnik, ki bistveno in odločilno sodeluje pri oblikovanju ustavnega sistema, ne more biti, če se izrazimo v teh kategorijah, samo »realist«, ne da bi bil hkrati tudi »vizionar«; vizionar, se pravi, iz realne, razredne ocene družbenih razmer in možnosti izhajajoč znanilec in razpiralec novih družbenih obzorij. Seveda ima Kardeljeva misel v deveti knjigi njegovih spisov, da v politični praksi ni treba le predvideti, kakšen je začetek, temveč tudi to, kakšne so realne alternative konca neke družbene akcije, nečesa, kar se družbeno politično podvzema, prav vsem — politikom (nekdanjim in sedanjim), znanstvenikom, vsem občanom in delovnim ljudem — marsikaj povedati! Študirati Kardelja, ki je poln neustavljive volje za spreminjanje sveta, pomeni napajati se ob izviru

jugoslovanske samoupravne teoretične misli. Številni tuji prevodi Kardeljevih del pričajo, da njegove razprave v tujini ne doživljajo samotarske usode. Jugoslovanski samoupravni sistem je, izhajajoč iz marksistično leninistične dediščine, stvaritev te družbe, njenih teoretičnih osmišljevalcev, se pa seveda tudi organsko vključuje v svetovno dogajanje za

prevlado socializma v svetu — seveda ne v smislu blokovskih opredelitev, saj naš sistem ni oproda nikomur.

Deveta Kardeljeva knjiga Problemi naše socialistične graditve nas z veliko intenzivnostjo zavezuje v svojih političnih in znanstvenih sestavinah.

BOŠTJAN MARKIČ

Pogledi (Split), št. 13/1974

Gospodarski sistem: SLOBODAN V. KOMAZEC: Disproporciji družbene produkcije in finančna nestabilnost; DŽURO MEDIC: O nekaterih vprašanjih delitve v socializmu; BOŠKO ŠARIĆ: Nov pristop k planiranju v organizacijah združenega dela; *Mednarodni ekonomski odnosi:* VEDRAN KUIŠ: Proizvodno-poslovno sodelovanje domačih podjetij s tujimi partnerji; *Pedagoško-psihološki problemi:* TOLIĆ SVE-MIR: Praktična veljavnost in zanesljivost šolskega ocenjevanja; *Pogledi:* Šport in olimpijske igre, nekateri miti in zmote.

Opredeljenja

št. 12/1974, Sarajevo

Družbena menjava dela, solidarnost in vzajemnost: ALIJA LATIĆ: Družbena menjava dela, solidarnost in vzajemnost; ĆAZIM SADIKOVIĆ: Zveza komunistov in realizacija delegatskega sistema; MESUD SABITOVIĆ: Nove kvalitete v razvoju samoupravljanja in nekateri aspekti uporabe načela solidarnosti in vzajemnosti; NIKOLA VUJNOVIĆ: Interesna skupnost kot oblika družbene menjave dela; MUZAFER HADŽAGIĆ: Kultura v združenem delu — interesne kulturne skupnosti in pogoji za njihovo afirmacijo; ENVER LIHIĆ: Prispevek na temo o samoupravnih interesnih skupnostih na področju izobraževanja in vzgoje; MATO OREĆ: Samoupravno konstituiranje sistema informiranja; KASIM TRNKA: Razvoj samoupravnih odnosov v skupnosti za visoko šolstvo; *Aspekti:* BRANIMIR LJUBIČIĆ: Nekateri vidiki graditve sistema samoupravnih interesnih skupnosti in njihovega institucionalnega organiziranja; BOŽO KLJAJIĆ: Nekateri vidiki funkcioniranja samoupravnih interesnih

skupnosti; NUSRET MULALIĆ: Položaj strokovnih služb v samoupravnih interesnih skupnostih; HAJRUDIN NUMIĆ: Institucionalni okvir znanstvene politike BiH; VLADAN SIMIĆ: Nekatera vprašanja udeležbe skupščin samoupravnih interesnih skupnosti v delu skupščin družbenopolitičnih skupnosti; VINKO RADIŠIĆ: Nekateri izkušnje in problemi samoupravnega interesnega organiziranja na področju zaposlovanja v BiH in izvajanje novih ustav; LJUBO JANDRIĆ: Nekatera aktualna vprašanja konstituiranja samoupravnih interesnih skupnosti v kulturi — s posebnim ozrom na republiško kulturno skupnost; ZIJO FILIPOVIĆ: Izkušnje, rezultati in problemi v razvoju socialističnih samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov v skupnosti zavarovanja »Sarajevo«; DRAGO BAGO: Nekateri izkušnje v organiziranju interesnih skupnosti na stanovanjskem področju.

Pogledi (Skopje)

št. 5—6/1974

DIMČE BELOVSKI: Mednarodno sodelovanje v pospeševanju in varstvu nacionalnih, etničnih in drugih manjšin; NASTE ČALOVSKI-ALEKSANDAR PELEŠ: Nacionalne, etnične, rasne in lingvistične manjšine; BUDISLAV VUKAS: Mednarodno pravo in varstvo manjšin; BRANIMIR JANKOVIĆ: Varstvo človekovih pravic, vključno z varstvom nacionalnih, etničnih in drugih manjšin ter sodobno mednarodno pravo; SILVO DEVETAK: Načela zunanje politike SFRJ in nekateri izkušnje v mednarodnem sodelovanju ob vprašanju pravic in varstva manjšin; SAVIN JOGAN-STIPAN KOPILOVIĆ — MILAN PIŠTALO: Komunalni sistem v Jugoslaviji in položaj manjšin; HANS DANILIUS: Manjšine na švedskem.

Voprosy ekonomiki, št. 1/1975 (ZSSR)

O nadaljnem razvoju ekonomske znanosti

V Sovjetski zvezi je bilo novembra 1973 posvetovanje »O ukrepih za nadaljnji razvoj družbenih znanosti in njihovi vlogi v komunistični izgradnji« — na področju ekonomskih znanosti. Bralcem posredujemo informacijo o temah, ki so v središču pozornosti sovjetske ekonomske znanstvene misli — bodisi na področju domače ekonomije kot tudi njenega mesta v svetovnem gospodarstvu oz. v odnosu do kapitalističnega sveta.

Posvetovanje je ugotovilo vrsto pozitivnih dosežkov v razvoju ekonomske znanosti, hkrati pa tudi to, da dosežena raven njenega razvoja ne ustreza v celoti graditvi komunizma v sodobnih razmerah. V delovni načrt za prihodnja leta so sprejeli naslednje naloge:

I. ZNANSTVENO RAZISKOVALNO DELO

1. Politično ekonomski problemi razvitega socializma:

— izdaja temeljnega dela politične ekonomije socializma, ki bi zajelo osnovne značilnosti razvitega socializma in njegovega preraščanja v komunizem;

— izdelava študij, posvečenih osnovnim problemom ekonomije razvitega socializma, ki bi vključevale vprašanja socialističnega načina življenja, socialistične koncepcije formiranja in zadovoljevanja potreb, bistva in razvoja socialističnega tekmovanja;

— razširitev raziskav o organski povezanosti dosežkov znanstveno tehnične revolucije s prednostmi socializma;

— nadaljevanje dela na politično ekonomskih problemih dolgoročnega soci-

alno-ekonomskega razvoja SZ v zvezi z izdelavo planov desete petletke in za obdobje 1976—1990;

— pospešiti izdajo »Enciklopedije politične ekonomije«;

— končati pripravo učbenika politične ekonomije za visoke šole.

2. Problemi planskega upravljanja narodnega gospodarstva:

— priprava predloga za izpopolnitev metodologije planiranja in prognoziranja narodnega gospodarstva, razvoj organizacijske strukture upravljanja z narodnim gospodarstvom, utrditev gospodarnostnega računa, izboljšanje formiranja cen in kreditivno finančnega mehanizma, sistema materialno tehnične oskrbe;

— dokončanje dela o kompleksnem znanstvenem prispevku »Problemi izpopolnjevanja planskega upravljanja narodnega gospodarstva«;

— priprava priporočil o kompleksnem sistemu planiranja in stimuliranja znanstveno tehničnega napredka, kot tudi izpopolnjevanja organizacije in financiranja znanstvenega dela;

— izdaja in eksperimentalna preizkušnja sistemov ekonomsko matematičnih modelov planiranja in upravljanja z narodnim gospodarstvom;

— raziskava problemov regionalnega razvoja države, izdelava regionalnih shem razmestitve proizvodjalnih sil, vključno z sestavo metodike za optimalno razmestitev proizvodjalnih sil, metode planiranja in prognoziranja, ekonomsko matematičnega modeliranja razvoja rajonov države in velikih narodnogospodarskih komplekov.

3. Problemi učinkovitosti socialistične proizvodnje:

— izdelava metodologije in metodike za opredeljevanje ekonomske učinkovitosti družbene proizvodnje, njenih krite-

rijev in kazalnikov, kompleksa priporočil za njeno izboljšanje;

— izdelava metodologije in metodike za opredeljevanje ekonomske učinkovitosti znanstveno tehničnega napredka — z upoštevanjem njenih socialnih posledic in priporočila za povečanje učinkovitosti znanstveno tehničnega napredka;

— raziskava problemov naselitve, učinkovitega izkoriščanja virov dela, znanstvenih osnov reguliranja migracije;

— izpopolnjevanje metodologije in metodike za opredeljevanje učinkovitosti investicij, izkoriščanja proizvodnih skladov in narodnih virov, izdelava priporočil za izboljšanje njihove uporabe;

— proučiti ekonomske probleme ekologije.

4. Problemi razvoja svetovnega socialističnega sistema:

— izdelava študij, posvečenih politično-ekonomskim značilnostim svetovnega socialističnega gospodarstva;

— raziskava splošnih zakonitosti in etap razvoja svetovnega socialističnega sistema, njegove vloge v mednarodni areni, socialnih političnih in ideoloških osnov za nadaljnjo okrepitev enotnosti in za zблиževanje socialističnih držav, socialističnega internacionalizma kot principa mednarodnih odnosov socialističnih držav, odnosa narodnega in mednarodnega v socializmu;

— raziskava osnovnih smeri in perspektiv razvoja mednarodne socialistične delitve dela in socialistične ekonomske integracije;

— priprava priporočil za izboljšanje zunanjeekonomske zveze z deželami SEV-a.

5. Problemi dežel v razvoju:

— analiza vpliva boja dveh svetovnih sistemov in znanstveno tehnične revolucije na dežele v razvoju;

— raziskava aktualnih vprašanj nekapitalistične poti razvoja držav, ki so se otresle kolonializma;

— izdelava del, ki obravnavajo sedanjí razvoj Azije, Afrike, Latinske Amerike.

6. Problemi sodobnega kapitalizma:

— obdelava problemov revolucionarnega razvoja in boja dveh nasprotnih sistemov;

— raziskava stanja in perspektiv gospodarstva SZ v primerjavi z osnovnimi kapitalističnimi deželami;

— izdelava študij, ki obravnavajo državno monopolistični kapitalizem, poglobljena protislovja kapitalizma v sedanjí etapi njegove splošne krize;

— raziskava socialno ekonomskega položaja delavskega razreda, in delavcev v kapitalističnih državah;

— raziskava teoretičnih vprašanj sodobnih mednarodnih odnosov;

— izdelava koncepcije razvoja in povečanja učinkovitosti ekonomskih zvez SZ z osnovnimi razvitimi kapitalističnimi državami;

— raziskava razvoja svetovne delitve dela v pogojih sodelovanja dveh sistemov;

— izdelava kompleksne prognoze razvoja osnovnih kapitalističnih držav in svetovnega kapitalističnega gospodarstva;

— analiza perspektiv ekonomske in politične integracije v Zahodni Evropi;

— raziskava sodobnega mehanizma politične oblasti v kapitalističnih državah.

II. IZGRADNJA KADROV

Priporočajo širše usposabljanje specialistov za politično ekonomijo, izdelavo ukrepov za izboljšanje kvalitete predavanj politične ekonomije na visokih šolah itd.

III. ORGANIZACIJA EKONOMSKIH RAZISKAV

Na tem področju priporočajo, da vse sile osredotočijo na fundamentalne raziskave, izboljšajo planiranje znanstvenih raziskav in približajo raziskave praktičnim nalogam. Posebno so poudarili nujnost, da se zviša raven vseh znanstveno raziskovalnih institucij, ki proučujejo ekonomsko problematiko.

Po: *Voprosy ekonomiki povzel: J. Š.*

FRANCE ČERNE: Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve. Prva knjiga: Današnji in jutrišnji svet ter Jugoslavija. Druga knjiga: O jugoslovanskem socialističnem projektu. Mladinska knjiga, Ljubljana 1974, 516 str. + 508 str.

V prvem delu prve knjige obravnava pisec socialno-filozofska izhodišča naše družbenoekonomske ureditve. Poleg metodološke pripombe obsega ta del še temelje logike (dialektike) obstoja in razvoja družbenega bitja in logiko sklepanja kot transformiranja bitja (bivanja). Drugi del, ki nosi naslov Svet, v katerem živimo in bomo verjetno živeli, pa obsega naslednje problemske kroge: svet v statistiki in v projekcijah; ali je ta svet še kapitalističen?; ali je ta svet že socialističen?; kapitalizem in socializem na naši miselni in zgodovinski preizkušnji; o nekaterih vprašanih iz ekonomske teorije socializma.

V drugi knjigi pa pisec govori o naslednjih vprašanih: dosedanji razvoj jugoslovanske družbeno gospodarske ureditve; o temeljih naše gospodarske ureditve; problemi blagovnega (tržnega) gospodarjenja; planiranje; cene in stroški; delitev dohodka; reprodukcija in družbenoekonomski razvoj; naš povojni gospodarski in družbeni razvoj.

TONE FERENC, MILICA KACIN-WOHINZ, TONE ZORN: Slovenci v zamejstvu. Pregled zgodovine 1918 do 1945. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974.

Poleg predgovora obsega delo naslednja poglavja: Slovenci v Italiji 1918 do 1941; Slovenci v Avstriji 1918—1941; Slovenci na Madžarskem; Program Zedinjene Slovenije v narodnoosvobodilnem boju; Osvobodilni boj Primorskih Slovencev; Osvobodilni boj na Koro-

škem; Boj za mejo po maju 1945. Delu so dodani najpomembnejši viri o zgodovini Slovencev v zamejstvu.

Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani: Kaj vemo o drogah, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, 161 strani.

Delo, ki ga je pripravila za tisk Katja Vodopivec, obsega gradivo s seminarja o problemu uživanja drog v Sloveniji, ki ga je leta 1974 pripravil Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Poleg predgovora Katje Vodopivec in uvoda Janeza Pečarja, obsega delo referate, stališča in predloge udeležencev in sklepne misli, v prilogi pa seznam udeležencev seminarja. Nosilci in naslovi referatov: Duško Modly, *Podmena o razširjenosti uživanja drog v Jugoslaviji in delo organov za notranje zadeve*; Darko Marolt, *Domnevna razširjenost drog v Sloveniji ter delo organov za notranje zadeve*; Lev Milčinski, *Droga-človek-družba*; Desa Orel, *Preventivne in terapevtske možnosti socialnih služb*; Katja Vodopivec, *Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, ki so v stiski?*; Jože Trček, *Preventivne in terapevtske možnosti šolskih zavodov pri preprečevanju narkomanije med mladino*; Marija Skalar, *Ali šola dovolj izrablja svoje preventivne možnosti?*

EDVARD KARDELJ: Problemi naše socialistične graditve, Knjiga IX, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, 434 str.

Deveta knjiga obsega avtorjeva izbrana dela, ki jih je sporočil javnosti v času od 29. januarja 1969, ko je v intervjuju za RTV Ljubljana razpravljal o problemu »En zbor ali več zborov delovnih skupnosti« do izvajanje »O predlogu za določanje osnutka nove ustave«

na seji skupne komisije vseh zborov zvezne skupščine za ustavna vprašanja dne 21. maja 1973 v Beogradu. Med tem časovnim razponom vsebuje knjiga naslednja avtorjeva dela: Razpota v razvoju naše socialistične družbe; Nosilci družbene odgovornosti za razvoj samoupravnih odnosov; ZKJ v sedanjem političnem trenutku; Aktualni problemi nadaljnega razvoja našega političnega sistema; Nekatera vprašanja o nadaljnjem razvoju samoupravnih odnosov in političnega sistema v komuni; Idejna in politična izhodišča za spremembo ustave; Ekonomski in politični odnosi v samoupravni socialistični družbi; O družbenem dogovarjanju v komuni; Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb; Uresničevanje nove ustave — naloga vseh socialističnih sil; O predlogu za določanje osnutka nove ustave.

ZARKO PAPIĆ: Samoupravno planiranje. Teorijske osnove. ICS, Beograd 1974, 155 str.

Poleg uvodnih opomb obsega delo naslednja poglavja: I. Sodobna teorija optimalnega odločanja o družbenem razvoju; II. Razvoj, nujnost in družbeni pomen zavestnega delovanja; III. Metodološki temelji analize sistema odločanja o gospodarskem razvoju; IV. Sistem odločanja o gospodarskem razvoju; V. Cilji in optimalnost sistema razvoja; VI. Sprejemanje odločitev; VII. Teorija strateških iger; VIII. Delfi metoda; IX. Sistem samoupravnega planiranja; X. Nekateri problemi sistemov planiranja majhne dežele.

MARKO KERŠEVAN: Religija kot družbeni pojav. Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, 281 str.

Poleg predgovora in uvoda je delo razdeljeno na štiri dele. V prvem pisec pod naslovom Klasiki marksizma in religija obravnava odnos Marxa in Engelsa do religije, Marxove in Engelsove eksplicitne opredelitve do religije in postavlja izhodišče za nadaljnjo analizo. Drugi del knjige zajema teoretični mo-

del religije kot specifične družbene prakse. V njem govori o opredelitvi družbene prakse; o religiji kot specifični družbeni praksi; primerja religiozno prakso z drugimi oblikami družbene prakse. V tretjem delu razpravlja avtor o nekaterih problemih teorije religije. V njem se loteva vprašanja: psihologistično obravnavanje religije in psihološke osnove religije; religija kot individualni in/ali kot družbeni fenomen; problem opredelitve religije; problem družbenih funkcij religije in tipologija religije. Zadnji del knjige (ki mu sledijo povzetek in sklepi, opombe in seznam literature) pa obravnava »problem religije v sodobni družbi«, ki ga pisec zajame tako, da poleg krajšega uvoda razpravlja o problemu religije v sodobni družbi kot o problemu kompleksne enotnosti različnih družbenih praks in o ateizmu in nereligioznosti.

SLAVKO PODMENIK: Kako vzgajati za socializem kljub idejnim razlikam. Komunist, Ljubljana 1974, 162 str.

Po uvodnem pojasnilu o namenu in metodi in po razjasnitvi, kaj pomeni idejnost, razdeli pisec svoje delo v naslednja poglavja: I. V kakšnih nasprotjih, težavah ali ovirah se problem idejnosti vzgoje in izobraževanja najbolj očitno pojavlja?; II. Kako iz dejstev, v katerih se problem idejnosti pojavlja, postaviti oziroma označiti problem tako, da bomo nakazali zadostne elemente in možnosti za reševanje?; III. Kakšne so težave in nasprotja v »širši družbi« in kako vplivajo na idejne razlike in težave pri vzgoji in izobraževanju?; IV. Kako se zanemarjenost in poenostavljeno pojmovanje marksizma maščujeta pri iskanju rešitev v vzrokih težav in nasprotij?; V. Kakšne možnosti za reševanje problema o oblikovanju človekove zavesti in osebnosti nam ponuja marksizem?; VI. Ali poznamo konkreten problem v naši družbeni praksi, ki je že bil rešen z uporabo teh marksističnih metod in dognanj?; VII. Kako uporabiti omenjene in v naši družbeni praksi potrjene marksistične rešitve pri reševanju našega problema v zvezi z idejnostjo vzgoje in izobraževanja?; VIII. Kakšne pripombe

k omenjenim rešitvam lahko navedemo na podlagi marksističnih dognanj o človeku in družbi?; IX. Kakšni so dopolnilni predlogi za reševanje problemov idejnosti vzgoje in izobraževanja?; X. Sklepna vprašanja.

FRANCE POPIT: Planiranje v luči ustavnih sprememb, ČZP Komunist, Ljubljana 1975, 47 str.

Poleg kratke uvodne informacije s sedmega srečanja samoupravljalcev »Rdeči prapore«, ki je bilo v februarju 1975 v Kragujevcu, in sklepnega dokumenta tega srečanja, vsebuje delo avtorjev referat na tem srečanju. V njem pisec

obrnava: splošni pomen planiranja v luči ustavnih sprememb; povezanost živega in minulega dela; družbenoekonomski položaj delavca kot temelja sistema socialističnih samoupravnih odnosov in izhodišče planiranja; razmerja med delavčevim dohodkom in produktivnostjo dela; preseganje družbenoekonomske odtujenosti delavcev od rezultatov in pogojev njihovega dela; birokratsko-etatično in anarholiberalistično zamisel planiranja kot nasprotje nove ustave; konkretne primere planiranja na samoupravnih osnovah; način planiranja družbene reprodukcije v TOZD, krajevnih skupnostih in interesnih skupnostih; naloge subjektivnih sil pri planiranju.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in fiziologijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

COGOY Mario — Paul Sweezy: Marx, »neomarksisti« i neka pitanja teorije akumulacije kapitala. Polemika. Marksizam u svetu, 1974, št. 7—8, str. 189—207.

CIMIĆ Esad: Uvod u marksizam. Beograd. (Ideje 1975.) 202+(III) str. (Velika edicija Ideja, 6.) — sign. II/12.972-6.

DEBENJAK Božidar: V alternativni. Marksistične študije. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1974. 376+(III) str. (Misel in čas, 21). — sign. I/2484-21.

DEBENJAK Božidar: Marksizem in trije njegovi viri. I. Naši razgledi, Lj., 24. jan. 1975, št. 2.

—: MATERIJALI o marksističkom obrazovanju i nastavi sociologije na Zagrebačkom sveučilištu. Revija za sociologiju, Zgb, 1974, št. 2—3, str. 41—85.

MRMAK Ilija: Razvijanje marksističnega pogleda na svet — predpostavka in rezultat človekovega revolucionarnega pogleda na svet. Sodobna pedagogika, Lj., 1974, št. 9—10, str. 273—283.

NIKOLIĆ Miloš: Neki aspekti Marksove teze o socialno-klasnoj određenosti proizvodnih snaga. Marksizam u svetu, Bgd, 1974, št. 10, str. 11—37.

II. FILOZOFIJA

LOGAR Cene: Predmetna teorija. Analiza in kritika filozofije Aleksija Meinonga. — Über Gegenstandstheorie. Analyse und Kritik der Philosophie von Alexius Meinong. (Ljubljana, SAZU 1974.) 197-401+(III) str. (Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za zgodovinske in družbene vede, 8/3. Diss.) — sign. III/575-8/3.

PUSINA Dervo: Aktualnost filozofskog pitanja danas. Gledišta, Bgd, 1974, št. 11—12, str. 1139—1148.

OSSOWSKA Maria: Problem univerzalnih moralnih norma. Gledišta, Bgd, 1974, št. 11—12, str. 117—1190.

III. SOCIOLOGIJA

BAHR Hans D.: Klasna struktura mašinerije. Marksizam u svetu, Bgd, 1974, št. 10, str. 75—102.

BAUČIĆ Ivo: Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971. — Yugoslav workers abroad according to the 1971 Yugoslav workers abroad according to the 1971 Yugoslav workers abroad according to the 1971 Yugoslav census. Zagreb, Institut za geografiju Sveučilišta 1973. 170+(I) str. +15 kart (Migracije radnika, 4. Radovi Instituta za geografiju sveučilišta u Zagrebu, 12). — sign. II/12.787-12/4.

BOŽOVIĆ Ratko: Iskušnja slobodnog vremena. (Beograd, Ideje 1975.) 272 str. (Mala edicija »Ideje«, 5.) — sign. I/2756-5.

BURIĆ Olivera: Istraživanje porodice i domaćinstava u Jugoslaviji 1866—1973. — Research on the family marriage and the household in Yugoslavia. Beograd, Institut za socijalnu politiku 1973. (V)+111+(I) str. — sign. II/13.568.

CVJETIČANIN Veljko: Klase i klasna struktura suvremenog društva. Zagreb, (Školska knjiga) 1974. 174+(I) str. (Suvremena misao, I. kolo, 449.) — sign. 13.346-1/449.

FIRST-DILIĆ Ruža: Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme. Revija za sociologiju, Zgb, 1974, št. 2—3, str. 3—14.

FIRST-DILIĆ Ruža: O konceptima i istraživanju poljoprivrednih inovacija. Sociologija sela, Zgb, 1974, št. 44—45, str. 3—17.

GORUP Janja: Diferencijacija, integracija in participacija v delovni organizaciji. Slovenija-paralele, Lj., 1975, št. 36, str. 22—29.

GRUBISA Damir: Tehnokracija: klasa, sloj ili grupa? Socijalizam, Bgd, 1974, št. 11, str. 1095—1112.

HALADIN Stjepan: Poriijeklo i društvena bit demokratije. Naše teme, Zgb, 1974, št. 9, str. 1468—1494.

HIERNAUX Jean: Jednakost ili nejednakost? (Égalité ou inégalité des races?) Prev. Mira Zunec. Zagreb (Školska knjiga) 1975. 158 str. (Suvremena misao. I. kolo, 469). — sign. 13.346-1/469.

—: HIERARHIJA. Mednarodna raziskava v industrijskih podjetjih. (Avt.) Arnold S. Tannebaum, Bogdan Kavčič, Menachem Rosner, ... (Hierarchy in Organizations. Prev. in prired.: B. Kavčič). Ljubljana, (ČZP Delavska enotnost) 1975. 311+(II) str. — sign. 13.475.

—: JEDNAKOST — kako i na koji način? (Međunarodna godina žena 1975.) Žena, Zagreb 1975, št. 1.

JOGAN Maca: Sodobna družina i religioznost.

V: Razvijajmo sposobnosti predškolskega otroka, 1974, str. 139—155.

JURIN Smiljan — Predrag Radenović: Praktikum iz ošte sociologije. Beograd, Naučna knjiga 1974. (V)+689 str. — sign. II/13.569.

—: KAJ vemo o drogah. Gradivo s seminarja o problemih uživanja drog v Sloveniji, Bled, 22—26. aprila 1974, ki ga je pripravil Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Ljubljana, Mladinska knjiga 1975. 165+(I) str. — sign. 13.483.

MARKOVIĆ Petar: Migracije i promene agrarne strukture. Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu) 1974. (Biblioteka sociologije sela, 4) — sign. II/12.963-4.

MILCINSKI Lev: Droga-človek-družba (:nekaž dilem:). V: Kaj vemo o drogah? 1975, str. 55—68.

MRDOVIĆ Tomislav: Stupanj prostorne, profesionalne i društvene zatvorenosti poduzeća u komuni. Revija za sociologiju, Zagreb, 1974, št. 2—3, str. 15—25.

—: (OSMI) 8. mart, 30 godišnjica pobjede i Međunarodna godina žena. (Prerađeno izlaganje Marije Šoljan.) Žena, Zagreb, 1975, št. 1.

PETROVIĆ Krešimir — Ankica Hošek: Određivanje položaja sportske aktivnosti u strukturi manifestnih i latentnih dimenzija socijalne stratifikacije. Ljubljana, (Institut za kineziologiju Visose šole za telesno kulturo) 1974. 234+(II)str. — sign. II/13.559.

POPOVIĆ Mihailo: Problemi društvene strukture. Uvod u sociologiju. 2., proš izd. Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod 1974. 234+(II) str. — sign. 13.486.

SERGEJEV Dimitrije: Otušeni čovjek. Teorija alienacije u tradiciji i suvremenoj misli. Zagreb, (Školska knjiga) 1974. 182+(I) str. (Suvremena misao. I. kolo, 473) — sign. 13.346-1/473.

STEWART William A.: Sociolingvistička tipologija za opisivanje nacionalne višezličnosti. Pregled, Sarajevo, 1975, št. 1, str. 91—105.

SUSNJIĆ Đuro: O pretpostavkama sociologije nauke. Gledišta, Beograd, 1974, št. 11—12, str. 1083—1094.

TOMSIĆ Vida: Človekova pravica, da svobodno odloča o rojstvih. Naši razgledi, Lj., 10. in 24. jan. 1974, št. 1, 2.

ZIVKOVIĆ Miroslav: Starost u Jugoslaviji. (:Gerontološko-sociološka študija:). Beograd-Niš, (Socijalna politika — Institut jugoslovenske i inostrane dokumentacije zaštite na radu) 1973. 253 str. — sign. II/13.571.

IV. PSIHOLOGIJA

TRSTENJAK Anton: Oris sodobne psihologije. Knj. 1: Teoretična psihologija. (3., izpopol. izd.). Knj. 2: Uporabna psihologija. (2. izpopol. izd.) Maribor, Obzorja 1974. 751+(VII); 842+(IX) str. — sign. II/13.563-1,

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BERČIĆ Branko: Narodna in univerzitetna knjižnica v jubilejnem letu. V: Zbornik NUK, I, 1974, str. 75—82.

BERGANT Milica: Vzgoja v družini in obvezna šola. Sodobna pedagogika, Lj., 1974, št. 9—10, str. 283—287.

FICHTE G. J.: Pet predavanja o određenju naučnika. Treći program, Beograd, 1974. št. 4(23), str. 70—108.

GORZ André: Klasni karakter nauke i naučnih radnika. Marksizam u svetu, Beograd, 1974, št. 10, str. 122—135.

HRISTEVA Julija: Ekspanzija semiotike. Treći program, Beograd, 1974, št. 4(23), str. 329—344.

KOCIJAN Gregor: Knjiga in braclci. Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje — Kulturna skupnost Slovenije 1974. 43 str. (Javno mnenje, 54). — sign. III/2517-54.

LAH Avguštin: Gospodarstvo, kadri, šolstvo. Organizacija in kadri, Kranj, 1974, št. 9—10, str. 655—670.

LESNIK Rudi: Osnove pedagogike. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1974. 157+(II) str. — sign. 13.469.

LESNIK Rudi: Prosti čas — cilj in sredstvo vzgoje. Dialogi, Maribor, 1975, št. 1, str. 50—54.

LOTMAN Jurij M.: Ogledi iz tipologije kulture. Treći program, Beograd, 1974, št. 4 (23), str. 439—586.

NOVAK-ONIĆ Helena: Osnovna šola-celodnevna šola. Naši razgledi, Lj., 24. jan. 1975, št. 2.

MOČNIK Rasto: Semiotika i literatura. Treći program, Beograd, 1974, št. 4(23), str. 345—377.

PAVLOVIĆ Branko: Poimanje filosofije nauka. Treći program, Beograd, 1974, št. 4(23), str. 111—144.

SEMPRUN Jorge: Naučno-tehnička revolucija. Marksizam u svetu, Beograd, 1974, št. 10, str. 136—149.

SKALAR Marija: Ali šola dovolj izrablja svoje preventivne možnosti? V: Kaj vemo o drogah? 1975, str. 105—109.

SOLAR Milivoj: Između lingvistike i filosofije. Treći program, Beograd, 1974, št. 2(21).

SUVAR Stipe: O kontinuitetu kulturne politike našeg komunističkog pokreta. Simpozij o kulturi i umjetnosti u NOR, Zagreb, 4.—5. 12. 1974. Naše teme, Zagreb, 1974, št. 12, str. 2061—2072.

VALENTINCIĆ Jože: Metode izobraževanja staršev. V: Razvijajmo sposobnosti predšolskega otroka, 1974, str. 159—170.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

GOATI Vladimir: Činioci širenja ideološkega uticaja. Treći program, Beograd, 1974, št. 4 (23), str. 31—65.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

BENC Milan: Izborna ponašanje građana. Zagreb, (Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta) 1974. 95+(I) str. — sign. 13.477.

BILIĆ Jure: Zveza komunistov se potrjuje s prepričljivostjo svoje politike in doslednostjo svoje akcije. Delo, Lj., 26. febr. 1975.

—: DRUŽBENE dejavnosti po sprejetju ustave. Ljubljana 1974. 67 str. (Javno mnenje, 52). sign. III/2517-52.

JARC Vlado: Brionskih šest dni. Delo, Lj., 6. marca 1975.

—: SODIŠČA združenega dela. Ljubljana, (Uradni list SRS) 1975. 55+(I) str. — sign. I/2939.

KARDELJ Edvard: Uresničevanje ustavnih načel v združenem delu. Ljubljana, (Komunist) 1974. 47 str. — sign. 13.478.

MARINC Andrej: Skrb za optimalen razvoj je skupen. Delo, Lj., 5. marca 1975.

MARKIČ Boštjan: Samoupravne interesne skupnosti in volitve. Delo, Lj., 22. febr. 1975.

NOVINSEK Jože: Smernice dolgoročnega razvoja moramo še naprej preverjati. Delo, Lj., 13. marca 1975.

POLIČ Zoran: Delegati niso nikakršni kurirji. Delo, Lj., 22. febr. 1975.

POPIT Franc: Nič se ne spreminja samo po sebi. Komunist, Lj., 17. febr. 1975, št. 7.

—: POROČILO komisije za oceno razmer na FSPN. Komunist, Lj., 17. febr. 1975, št. 7.

RIBIČIČ Mitja: Odnos do samoupravljanja in nevrščeniosti-črta ločnica ... Delo, Lj., 1. marca 1975.

—: SAMOUPRAVNA radniška kontrola. (2. proš. izd.) Zagreb, Pregled 1974. 101+(III) str. — sign. II/13.570.

—: SKLEPI 2. seje CK ZKJ: Krepitev organizacije in akcijska enotnost komunistov sta pglavitna pogoja mobilnosti družbe v boju za ustavo in sklepe X. kongresa. Delo, Lj., 27. febr. 1975.

—: SKLEPI RK SZDL Slovenije o ustavnem preoblikovanju krajevnih skupnosti. Delo, Lj., 7. febr. 1975.

SPILJAK Mika: Delavski razred je ponosen na sadove treh desetletij. Delo, Lj., 5. marca 1975.

TITO: Samo dobro organizirano združeno delo bo lahko postopno prevzelo funkcije gospodarskega sistema. Delo, Lj., 4. marca 1975.

TITO: »Od komunistov pričakujem, da bodo pravi komunisti«. ... Delo, Lj., 27. febr. 1975.

—: VZGIBI za pobude delovnih ljudi. (Dokument SZDL Jugoslavije). Delo, Lj., 25. febr. 1975.

3. Politični sistemi in organizacije:

RIZMAN Rudolf: Alternativni svet ameriške »nove levice«. Sodobnost, Lj., 1975, št. 1, str. 70—85. in Gledališta, Zagreb, 1975, št. 1, str. 63—87.

4. Delavska in progresivna gibanja:

—: IDEJE i praksa radničke samouprave u svetu. V: Marks i savremenost, knj. 7, 1974, str. 192—310.

PETROVIĆ Ranko: Teorijski pojmovi nesvrstanošti. Beograd, Rad 1974, 355 str. — sign. 13.460.

—: RADNIK društva izobilja u klasnoj strukturi. Marksizam u svetu, Beograd, 1974, št. 7-8, str. 211—230.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

BAJT Aleksander: Pota in stranpota ekonomske politike. Naši razgledi, Lj., 1975, 10. jan., št. 1.

ČERNE France: Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve. Knj. 1: Današnji in jutrišnji svet ter Jugoslavija. Knj. 2: O jugoslovanskem socialističnem projektu. Ljubljana, Mladinska knjiga 1974. — sign. 13.461-1, 2.

DRAGAN Zvone: Enotni trg. Ljubljana, Komunist 1974. 74+(I) str. (Gospodarsko-politična zbirka, 1) — sign. 13.479-1.

KUIŠ Vedran: Pravci razvoja financiranja proširjene reprodukcije. Gledališta, Beograd, 1974, št. 11-12, str. 1109—1119.

LUXEMBURG Rosa: Uvod u nacionalnu ekonomiju. Prijev N. i Z. Puhovski. (Einführung in die Nationalökonomie.) Zagreb, (Centar za kulturnu djelatnost omladine) 1975. 230 str. (Izvori i tokovi, 3) — sign. II/13.564—3.

MISIUNA W.: Novi oblici kooperacije u poljoprivredi NR Poljske. Sociologija sela, Zagreb 1974, št. 44-45, str. 47—57.

SIMIĆ Zivan: Neke društveno-ekonomske suptnosti sela i grada u posleratnom razvoju naše zemlje. Sociologija sela, Zagreb, 1974, št. 44-45, str. 58—68.

STANOVNIK Janez: Ni varnosti dežel v izolaciji. Delo, Lj., 8. febr. 1975.

VINSKI Ivo: Društveni proizvod i fiksni fondovi Jugoslavije 1970—1985. Gledališta, Beograd, 1974, št. 11-12, str. 1095—1108.

VOJNOVIĆ Milan: Internacionalizacija kapitala i razvoj multinacionalnih kompanija. Marksizam u svetu, Beograd, 1974, št. 7-8, str. 11—28.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

GARTNER Jure: Televizija in predšolski otrok. V: Razvijajmo sposobnosti predšolskega otroka, 1974, str. 85—96.

JEŽ Valentin: Učinkovitost informiranja. Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS 1974. 54 str. (Javno mnenje, 51) — sign. III/2517—51.

POPOVIĆ Janko: Prvi informacijsko dokumentacijski center. Občan, Lj., 1975, št. 4, str. 5—6.

ZORČIĆ Ivo: Obveščanje — vsakdanja dolžnost. Delo, Lj., 8. febr. 1975.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

KERSEVAN Marko: Religija kot družbeni pojav. (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1975. 281 + (I) str. (Zbirka Tokovi). — sign. II/13.573.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

JAN Ivan: Cankarjev bataljon in dražgoška bitka. Ljubljana, Partizanska knjiga 1974. 348 + (III) str. — sign. 13.467.

KREFT Ivan: Teh petdeset let. Spomini. (:Ob petdesetletnici trboveljskih dogodkov:). V Ljubljani, Borec 1974. 1. knj. — sign. 13.484—1.

MILENKOVIĆ Toma: Socijalistička partija Jugoslavije (:1921—1929:). Beograd, Institut za savremenu istoriju i NIP Export-Press 1974. 733 + (I) str. — sign. 13.481.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

DOLANC Stane: Žar komunista, borca in humanista Veljka Vlahovića bo tudi po njegovim smrti kot bakla plamtel v naših srcih. Delo, Lj., 10. marca 1975.

—: FRIEDRICH Engels. Biografija (Avt.): Heinrich Gemkov s sodelavci. (Prev. Jože Kolar). Ljubljana, DZS 1974. 558 + (V) str. (Biografije, 30) — sign. 10.449—30.

—: SELEKTIVNA bibliografija iz urbane sociologije. (Sest.): Vladimir Lay i Ognjen Čaldarović. Revija za sociologiju, Zagreb, 1974, št. 2-3, str. 119—133.

ŠETINC Franc: Brezkompromisni revolucionar. Delo, Lj., 10. marca 1975.

UDC 001.1:32(497.1)

BIBIČ, dr. Adolf: The Goals of Political Science
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 3, page 218—234

In the article the goals of political science in Yugoslav society are discussed. Concluding that due to the social and political changes in our country and in the world, these goals should be given a reconsideration, the author points out and enumerates the following main goals of political science: 1. political science as the shaper of political scientist; 2. the research goals of political science; 3. the task of political science in the shaping of cadres engaged in related social sciences; 4. the part political science should play in the curriculum of the non-social science faculties; 5. the task of political science in training teachers of social science for secondary schools; 6. the goals of political science in socio-political education; 7. the task of political science in post graduate studies. Furtheron the author points out that political science can not be ideologically neutral and should not be only a concomitant of everyday political practice but a decisive factor in social and political development.

UDC 327.330.191.6(-77)

MEJAK, ing. Miran: The Structure of Needs of the Developing Countries
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 3, page 318—334

The developmental theories, offered to the developing countries by the economically developed western world, are critically analysed. The author calls attention to the far reaching harmful consequences of a mechanical adoption of the European and other developed countries' development models. In chapters: 1. Development Planning, 2. Modernization of Production, 3. The Rise in the Standard of living, and 4. Changes in Traditional Social Structures, the author discusses the specificity of the position and conditions of the developing countries in their historic development in the contemporary world. The author concludes his paper with the statement that the structure of the needs of the developing countries has so far been insufficiently studied; therefore only thorough studies which would be original in their methods and free from alien influences and imitation, can provide a basis for multilateral cooperation of all parts of the world society, aiming at an efficient development of the developing countries.

UDK 001.1:32(497.1)

BIBIČ, dr. Adolf: Smotri (goals) politične znanosti
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 3, str. 218—234

Članek obravnava smotre politične znanosti v jugoslovanski družbi. Ugotavljajoč, da je treba o teh smotrih zaradi družbenih in političnih sprememb doma in po svetu ponovno razmišljati, navaja in aktualizira te poglobitve smotre politične znanosti: 1. politična znanost kot oblikovalka politologa; 2. raziskovalni smotri politične znanosti; 3. naloge politične znanosti pri oblikovanju sorodnih družboslovnih kadrov; 4. sodelovanje politične znanosti v pouku družboslovja na nedružboslovnih fakultetah; 5. naloge politologije pri oblikovanju pedagoških kadrov za pouk družboslovnih predmetov v srednjih šolah; 6. smotri politologije pri družbenopolitičnem izobraževanju; 7. naloge politologije v podiplomskem študiju. Avtor poudarja, da politična znanost ne more biti idejno nevtralna, ne sme pa tudi biti zgolj spremljevalka vsakdanje politične prakse, marveč tudi faktor družbenega in političnega razvoja.

UDK 327.330.191.6(-77)

MEJAK, ing. Miran: Struktura potreb dežel v razvoju
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 3, str. 318—334

Prispevek kritično razčleni tiste razvojne teorije, ki jih deželam v razvoju ponuja gospodarsko razviti zahodni svet. Avtor opozarja na daljnosežne škodljive posledice mehaničnega sprejemanja razvojnih modelov Evrope in sploh razvitega sveta ter nakaže v poglavjih — 1. Načrtovanje razvoja, 2. Modernizacija proizvodnje, 3. Dvig življenjske ravni in 4. Spremembe tradicionalnih družbenih struktur — specifiko razmer in položaja dežel v razvoju v njihovem zgodovinskem razvoju in v sodobnem svetu. Prispevek sklene z ugotovitvijo, da struktura potreb dežel v razvoju ni dovolj proučena; zato so lahko le skrbne raziskave, izvirne v metodah in očiščene tujih vplivov in posnemanja, podlaga za program multilateralne sodelovanja vseh delov svetovne družbe pri učinkovitem razvoju dežel v razvoju.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Mitja Ribličič: Ob 30-letnici zmage nad fašizmom

Franc Šetinc: XIV. kongres komunistične partije Italije

Janez Stanič: Od »reformne« do »izboljšav« (ob enajstem kongresu madžarske socialistične delavske partije)

Peter Toš: Vloga in položaj samoupravne delavske kontrole

Janez Pečar: »Profesionalizacija« in »politizacija« v nadzorstvu

Miha Ribarič: Poslanski mandat v političnem sistemu meščanske družbe

Miloš Prelevič: Leninovo teoretično snovanje vojaške organizacije mlade sovjetske republike

Socialistična zveza danes: Prispevke na to temo piše več znanstvenih in družbeno-političnih delavcev

O delegatskem sistemu: Prispevki in razprava nekaterih udeležencev na politološkem posvetovanju v Ljubljani